

Verhandeling over de ziekten der kinderen : en derzelver natuurkundige opvoeding / Uit het Hoogduitsch.

Contributors

Girtanner, Christoph, 1760-1800

Publication/Creation

Leyden : A. & J. Honkoop, 1797.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/qzrb569d>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

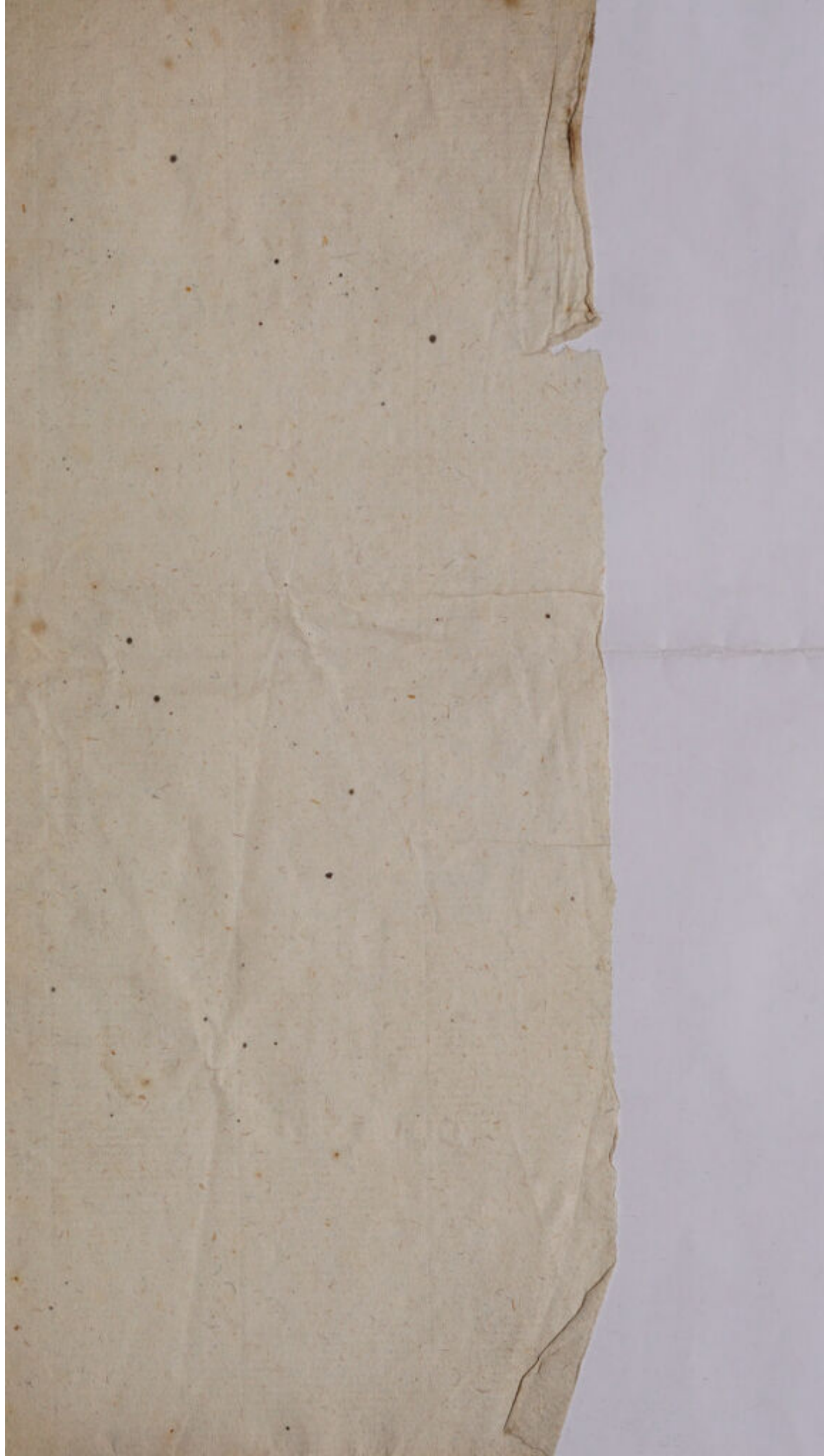
Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

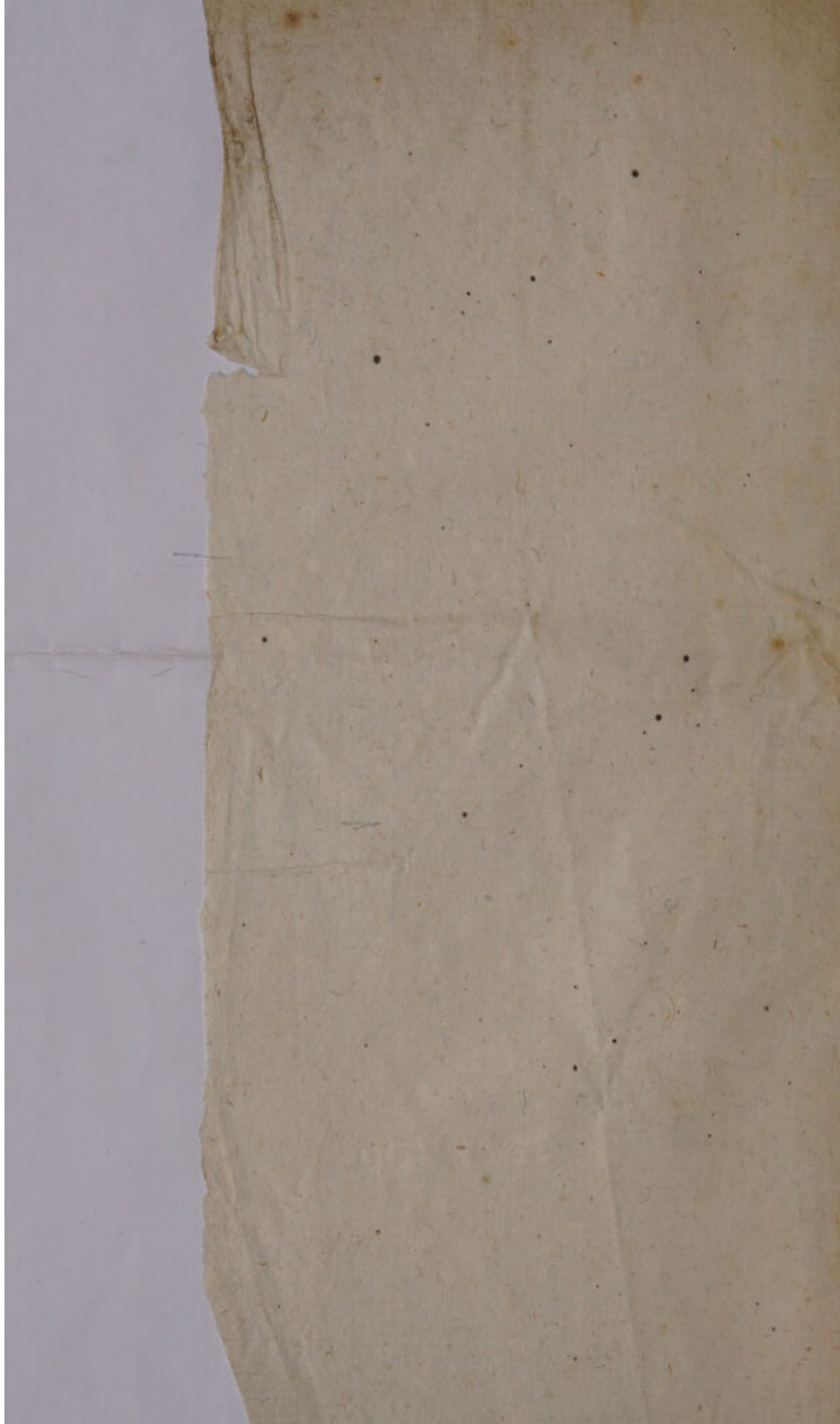

24, 65 7/8

J. XXXVIII

18/8

63682

VERHANDELING
OVER DE
ZIEKTEN DER KINDEREN,
EN DERZELVER

NATUURKUNDIGE OPVOEDING,
DOOR
CHRISTOPH GIRTANNER,

DOCTOR IN DE GENEES- EN HEEL-
KUNDE, LID VAN DE KONINGLIJKE
MAATSCHAPPIJE DER WETEN-
SCHAPPEN TP GÖTTINGEN.

UIT HET HOOGDUITSCH.

TE LEYDEN, BIJ
A. EN J. HONKOOP,
MDCCXCVII.

Les maladies des enfans, & tout ce qui regarde leur santé, sont des objets, qui ont été généralement trop négligés par les Médecins, & dont on a confié trop long-tems la direction aux personnes les moins propres à s'en charger. Leur santé est cependant bien importante; il faut les conserver si l'on veut avoir des hommes, & leur medecine est susceptible d'un plus grand degré de perfection, qu'on ne le croit ordinairement; elle a même un avantage sur celle des adultes, c'est que l'on ne trouve pas des complications de maux aussi fréquentes.

*TISSOT Avis au peuple sur sa
santé; Chap. 27. §. 377.*

AAN DEN HEER

JOHANN HEINRICH FISCHER;

Hofraad en Lijf-Arts van den Vorst van
Nasau - Weilburg; Honorair Mede-lid
van de Koninglijke Geneeskundige
Maatschappij te Edinburg; enz,

W O R D

D I T B O E K,

ten openbaaren bewijze van hoogach-
ting en vriendschap,

O P G E D R A G E N

D O O R

D E N S C H R I J V E R.

AAN DEN RECHTER

JOHANN HEINRICH FISCHER

Hofraad en Lijf-Aarts van den Vorst van
Nassau-Weilburg; Heintzen-Mede-lijd
van de Koninklijke Geesteskrachtige
Klassie in Heidelberg; enz.

WONEN

DIETBOLD

ter oeffening van de wetten van de
Landstadschap

OPDRAGEN

DOOR

DEN SCHRIJVER

VOORREDEN

IV

V A N D E N

S C H R I J V E R.

Toen Ik voor tien jaaren in mijn Vaderland, Zwitserland, de practijk der Geneeskunst oeffende, had Ik voornamelijk veele ziekten van kinderen te behandelen. Te dier tijd ontbrak het mij nog aan de noodige ondervinding: Ik nam dus mijn toevlucht tot Boeken, en trachte uit dezelve mijne gebrekkige kennis van de ziekten, die aan de kindsche jaaren eigen zijn, te vervullen. Maar Ik vond overal gapingen; niets bepaalds, weinig juist, niets volledigs. De Schrijvers hebben, tot de tijden van ROSENSTEIN, de een den ander bijna alleenlijk uitgeschreven, en de mislagen, welke de eersten verspreide, vind men ook wederom bij den laatsten. Dit verwekte in mij het voorneemen, om de ziekten der kinderen naauwkeurig waartenemen; de aanmerkingen, die

over deeze ziekten in de schriften der Geneesheeren verstrooit zijn, bij een te zamelen; en zoo veel mogelijk door eene *volledige* Verhandeling over de ziekten der kinderen eene gaaping in de Geneeskundige Litteratuur aan te vullen. Dus ontstond de eerste gedachte op het Werk, het geen Ik thans waage aan het Publiek voor te leggen. Ik heb vervolgens op mijne reizen, in Frankrijk, Engeland, Schotland, Holland, Zwitserland, en een gedeelte van Duitschland, met beroemde Artsen over dit onderwerp mijner onderzoeking gesproken, en van sommigen, voornamelijk van mijne vrienden in Engeland, over die ziekten, welke Ik zelf geene gelegenheid gehad hadde te zien, gewichtige bijdragen ontfangen, die in dit Boek op verscheiden plaatsen, maar voornamelijk in de Hoofstukken van de *scharlaken - koorts*, van de *kwaadaartige keel - ontsteeking*, van de *ontsteeking der Amandelen*, enz. te vinden zijn. Hoe meer Geneeskundigen Ik sprak, hoe meer Ik overtuigd wierd, dat een volledig Boek over de ziekten der Kinderen nog werkelijk eene behoefte is: want allen klaagden, dat zij in de Geneeskun-

1370 6 k

kundige schriften weinig voldoende over dit onderwerp gevonden hadden. Van daar die groote meenigte van kinderen, die aan zoogenaamde *onbekende* ziekten sterven. In de sterflijsten van het Koninkrijk Zweden was, in den jaare 1760, een ongelooflijk groot aantal kinderen, namelijk 9783, opgegeven, die allen, zoo als de heer MURRAY verhaalt, (ROSENSTEIN'S *Kinderkrankheiten*, *funfte Aufl.* S. 603.) aan *onbekende* ziekten zouden gestorven zijn. Zoo gebrekkig was de kennis van de ziekten der kinderen zelfs in het Vaderland van eenen ROSENSTEIN; men besluite nu daar uit, hoedanig het in andere Landen daar mede moet gestelt zijn.

Ik waage het thans, eene proeve te nemen, om deeze gaaping eenigermaten aan te vullen, en iets, al waare het ook nog zoo weinig, tot nadere kennis van de ziekten der kinderen bij te dragen. Bijzondere moeite heb Ik mij gegeven, om het Phijsiologisch, Pathologisch en Semiotisch gedeelte deezer Verhandeling juist volledig, uitvoerig en nauwkeurig te bearbeiten: het Practicaal gedeelte derzelve is niet

zoo volledig: maar hier kan Ik mij gedragen aan de voortreffelijke Geschriften van onze groote Duitſche Artſen, van eenen HUFELAND, SCHÄFFER, VOGEL, LENTIN, MARKARD, THILENIUS, SELLE en anderen, die dit gedeelte vooral met oordeel bearbeid hebben, en wier ſchriften in de handen van elken Practiſchen Geneesheer zijn.

Op dit eerste Deel zal na verloop van eenigen tijd een tweede volgen, het geen het geheele Werk beſluiten zal.

De ongelijkheden in den ſchrijf-trant, welke hier en daar zouden mogen voorkomen, verzoeken Ik den Lezer gunſtig te verſchoonen. Ik heb aan dit Boek tien jaaren lang gearbeid, en deſelfs Hoofstukken afzonderlijk, op verſchillende tijden en bij verſchillende gelegenheden geſchreven; hier uit laaten zig de ongelijkheden, die in deſelfs ſtijl voorkomen, gemakkelijk verklaaren, en daar ze door de lengte van tijd ontſtaan zijn, welke Ik met de bearbeiding van dit Boek heb doorgebracht, zoo kunnen ze wellicht des te eerder verſchoond worden.

Het was in den beginne mijn oogmerk; om

in een afzonderlijk Hoofdstuk van de *geheele uitroeiing der Kinderpokjes en Maselen* te handelen, van welkers mogelijkheid Ik volkomen overtuigt ben: maar ik heb de bouwstoffen, tot dit Hoofdstuk bij één verzamelt, agter wege gelegd, vermits Ik ontwaar wierd, dat de heer LENZ te Schnepfenthal aan een Werk over dit onderwerp arbeide, het geen deeze stoffe geheel zal uitputten, en op welks verschijning Ik het mij tot een plicht rekene, het Publiek in voorraad opmerkzaam te maken.

Men heeft mij onlangs in verscheiden geschriften voorgeworpen, dat ik beweerde: dat alle ziekten, zonder onderscheid, enkel met twee middelen, met *Alcohol*, en *Opium* geneezen zouden kunnen worden. Wanneer het noodig was eene zoo buitenspoorige tegenwerping ernstig te wederleggen, zoo zoude zekerlijk dit geschrift, waar uit derzelver ongegrondheid overtuigend blijkt, in plaats van eene wederlegging het best kunnen dienen. Nooit is het mij in de gedachten gekomen, iets dergelijks te beweerden. Voor vier jaaren liet Ik in het *Journal* van ROZIER eene door mij

x VOORREDEN, VAN DEN enz.

in 't Fransch geschrevene Verhandeling inlaschen, waar in Ik het stelsel van Dr. BROWN te Edinburg, die alle ziekten door Wijn en Opium geneezen wilde, in een belachelijk licht voorstelde. De Engelschen en Franschen hebben deeze spotternije zeer goed begrepen, maar zommige Duitsche Artsen hielden deeze scherts voor ernst, en leiden mij den onzin in den mond, welken Ik in een ander berispte. Waarlijk! die in ernst zoude willen bewee- ren, dat men alle ziekten met *Alcohol* of *Opium* zoude kunnen geneezen, zoude, of van de beoeffenende Geneeskunde geene kennis, of het verstand verloren moeten hebben.

C. GIRTANNER.

GOTTINGEN

den 2. April

1794.

IN-

I N H O U D

H O O F T S T U K K E N.

	Pag.
INLEIDING.	I
EERSTE HOOFSTUK.	
Van het Natuurkundig onderscheid tusschen een Kind en een volwassen Mensch.	7
TWEEDE HOOFSTUK.	
Algemeene waarnemingen over het toe- en afne- men van het Menschelijk Geslacht.	13
DERDE HOOFSTUK.	
Van de behandeling der Kinderen onmiddellijk na de Geboorte.	16
VIERDE HOOFSTUK.	
Van de Gebreken, Toevallen en Ziekten der Zui- gelingen in de eerste dagen na de Geboorte.	24
I. Van den Schijn-dood.	—
II. Van de aangegroeide Tong. (<i>le Filet.</i>)	27
III. Van het Kikvorsch-Gezwel.	31
IV.	

	Pag.
IV. Van het Waterhoofd.	32
V. Van de zwelling van het Hoofd.	33
VI. Van de Hersen-breuk.	34
VII. Van de scheefheid des Hoofds.	—
VIII. Van de gespleeten Beenderen der Hers- senpan.	35
IX. Van de Roos der jonggebooren Kinde- ren.	36
X. Van de Kramp in het Kakebeen bij jong- gebooren Kinderen.	38
XI. Van de Navelbreuk. (<i>Exomphalos.</i>)	40
XII. Van de uitvloeijing van bloed uit den Na- vel.	42
XIII. Van de zwelling van den Balzak.	—
XIV. Van de nederzakking der Zaadballen.	44
XV. Van de Liesbreuken der jonggebooren Kinderen.	46
XVI. Van den gesloten Aars.	48
XVII. Van de uitzakking van den Aars.	50
XVIII. Van de geslotene Moeder-scheede.	—
XIX. Van de gesloten Pisbuis.	—
XX. Van de uitvloeijing uit de Moederscheede.	52
XXI. Van de Been-breuken, en derzelver ont- wrichtingen.	53
XXII. Van de binnenwaarts staande Voeten. (<i>Vari & Valgi.</i>)	54
XXIII. Van de gespleeten Rugge-graad. (<i>Spina bifida.</i>)	55
XXIV. Van de kneuzingen en blaauwe vlek- ken.	56
XXV. Van verstopte of geslotene Neusgaten.	57
XXVI. Van de Oog-ontsteking.	58
XXVII.	

H O O F T S T U K K E N. xiii

	Pag.
XXVII. Van den hik, en het braaken. . . .	58
XXVIII. Van de buik-pijnen. . . .	59
XXIX. Van de Geelzucht. . . .	—
XXX. Van de Stuipen. . . .	60
XXXI. Van de aangeboren Blindheid. . .	61
XXXII. Van de Hazelip. . . .	—

V I J F D E H O O F T S T U K.

Van het zuigen der Kinderen. . . .	63
------------------------------------	----

Z E S D E H O O F T S T U K.

Van het zelf-zuigen der Moeder. . . .	66
---------------------------------------	----

Z E V E N D E H O O F T S T U K.

Van de Minnen. . . .	68
----------------------	----

A C H T S T E H O O F T S T U K.

Van de Opvoeding der Kinderen, zonder hun de borst te geven. . . .	74
---	----

N E G E N D E H O O F T S T U K.

Onderzoek der stelling: dat de melk, in de eerste wegen der Kinderen, zuur verwekken, en dat — dit zuur de oorzaak van veele ziekten wezen zoude. . . .	78
--	----

T I E N D E H O O F T S T U K.

Van de oppassing en behandeling der jonggeboor- ren Kinderen, en der Zuigelingen in 't alge- meen. . . .	81
--	----

	Pag.
ELFDE HOOFSTUK.	
Van de Vondeling-huizen, en van de Vondelingen.	93
TWAALFDE HOOFSTUK.	
Van het speenen der Kinderen.	102
DERTIENDE HOOFSTUK.	
Van het voedzel der gespeende Kinderen.	105
VEERTIENDE HOOFSTUK.	
Van de ziekten der Kinderen in 'talgemeen.	107
VIJFTIENDE HOOFSTUK.	
Van de Gebreken, Toevallen, en ziekten der Kinderen, tot derzelver derde jaar.	115
I. Van de Ontvelling.	—
H. Van de uitzakking van den Aars.	116
III. Van het mank gaan.	—
IV. Van kromme Beenen.	117
V. Van de Aamborstigheid.	—
VI. Van het smet agter de Ooren.	118
VII. Van de Melk - korst.	—
VIII. Van den rooden uitflag.	120
IX. Van de witte blaasjes in den mond.	121
X. Van de Sprouw.	—
XI. Van de onechte Schurft.	125
XII. Van de ziekten der Tandén.	126
a. Van de Tandén in 'talgemeen.	—
b. Van het uitbreeken der Kinder-tandén, of van het zoogenaamd tandén krijgen.	136
c. Be-	

HOOFSTUKKEN.

xv

	Pag.
c. Beschrijving van het Tandenvrijen.	137
d. Kenteekens van het Tandenvrijen.	139
e. Voorzegging.	140
f. Geneezing van de ziekte der Tandenvrijen.	141
XIII. Van de verstopping des Lichaams.	147
XIV. Van de slaapeloosheid.	148
XV. Van de gespannen huid.	149
XVI. Van het Braaken.	151
XVII. Van de Buikloop.	152
XVIII. Van de boosaartige Verkoudheid.	153
XIX. Van de Stuipen, Krampen, en Trekkingen.	154
XX. Van de Oog-ontsteeking.	158
XXI. Van het scheelzien.	160
XXII. Van den zoogenaamde Dauw-worm.	167
XXIII. Van de Scheurbuik in den Mond.	168
XXIV. Van de hevige Braaking en Afgang.	171
XXV. Van de tusschenpoozende koorts.	175
XXVI. Van de Venerische Ziekte.	176
a. Beschrijving der ziekte.	—
b. Voorzegging.	177
c. Aanmerkingen over de Venerische besmetting bij Kinderen.	178
d. Geneezing der Venerische ziekte bij Kinderen.	182

ZESTIENDE HOOFSTUK.

Van de Gebreken, Toevallen en Ziekten der Kinderen, van het derde tot het zevende jaar.	185
I. Van het zeer hoofd, of schurft.	—
II. Van de Maag-pijnen.	187
III. Van de vallende ziekte.	188
IV.	

	Pag.
IV. Van de Kinderpokjes.	189
a. Geschiedenis der Kinderziekte.	—
b. Beschrijving der eenvoudige, goedaarti- ge Kinder-pokjes.	197
b. Beschrijving der zamenvloeiende kwaad- aartige Kinder-pokjes.	200
d. Verhandeling van de oorzaken der Kin- der-ziekte, en eigenschappen van het Pok-gift.	204
e. Van de kenteekenen (<i>Diagnosis</i>) der Kinder-ziekte.	214
f. Van de Voorzegging (<i>Prognosis</i>) der Kinderziekte.	215
1. In 't algemeen.	—
2. In 't eerste tijdperk.	217
3. In 't tweede tijdperk.	218
4. In 't derde tijdperk.	220
g. Van de geneezing der goedaartige Kin- der-ziekte.	—
1. In 't eerste tijdperk.	221
2. In 't tweede tijdperk.	226
3. In 't derde tijdperk.	228
h. Van de geneezing der kwaadaartige Kin- der-ziekte.	229
1. In 't eerste tijdperk.	—
2. In 't tweede tijdperk.	232
3. In 't derde tijdperk.	233
i. Van eenige gevolgen der Kinder-pokjes. —	
1. Gebreken der Oogen.	234
2. Been-bederf.	—
3. Vloeiing der Ooren.	235
4. Hoest.	—
5 Jeuk.	

HOOFSTUKKEN. xvii

	Pag.
5. Jeukte der Huid.	235
k. Van de kenteekenen van doorgestaane Kinderpokjes.	236
l. Van de middelen, om de Kinderpokjes in 't algemeen, of ten minsten de boos- aartige Kinder-pokjes, voort te komen. —	
m. Van de vereeniging der Kinder-pokjes met andere ziekten.	239
V. Van de inënting der Kinderpokjes.	240
a. Geschiedenis der Inënting.	—
b. Van de Inënting zelve, en van het geen daar bij is in acht te nemen.	254
1. Van den aart der inëntings stoffe. —	
2. Van de hoeveelheid der te gebrui- kene inëntings stof.	259
3. Van de voorwerpen tot de inën- ting, of beantwoording der vraag: wien behoord men in te enten?	260
4. Van het jaar-getijde, waar in de Inënting geschieden moet.	266
5. Beantwoording der vraag: of het geoorlooft zij, ook buiten eene Epidemie van Kinder-pokjes, in te enten?	267
6. Van de voorbereiding tot de Inën- ting.	269
7. Van de verschillende manieren om in te enten.	271
8. Van de plaats, op welke de Inën- ting geschieden moet.	274
9. Van de bewaaring van het Pokgift, tot de Inënting geschikt.	275

	Pag.
10. Van de kenteekenen der werkelijk ge- vatte Inënting.	276
1. Van de herhaaling der Inënting.	277
c. Beschrijving der door konst verwekte Kinder-pokjes.	278
d. Van de behandeling der Ingeënten.	280
e. Voor- en nadeelen der Inënting.	282
VI. Van de onechte Kinderpokjes.	290
VII. Van de Maselen. (<i>Morbilli</i> .)	294
a. Beschrijving der goedaartige Mase- len.	295
b. Beschrijving der kwaadaartige Mase- len.	297
c. Opening van de lijken der geenen, die aan de kwaadaartige Maselen gestorven zijn.	298
d. Kenteekens (<i>Diagnosis</i>) der Mase- len.	299
e. Voorzegging (<i>Prognosis</i>) der Mase- len.	—
f. Oorzaak (<i>Ætiologia</i>) der Maselen.	301
g. Van de geneezing der Maselen.	303
h. Van de gevolgen der Maselen.	306
i. Van de Inënting der Maselen.	308
VIII. Van de Scharlaken-koorts. (<i>Scarlatina cynanchina</i> .)	310
a. Beschrijving der Scharlaken-koorts.	—
b. Kenteekenen (<i>Diagnosis</i>) der Schar- laken-koorts.	314
c. Van de Voorzegging (<i>Prognosis</i>) der Scharlaken-koorts.	318

d. Van de geneezing der Scharlaken- koorts.	321
e. Van de gevolgen der Scharlaken- koorts.	323
IX. Van de kwaakaartige Keel-ontsteeking. (<i>Angina infantum maligna.</i>)	325
a. Geschiedenis der ziekte.	—
b. Beschrijving der kwaadaartige Keel- ontsteeking.	327
c. Voorzegging (<i>Prognosis</i>) der kwaadaar- tige Keel-ontsteeking.	332
d. Van de geneezing der kwaadaartige Keel-ontsteeking.	333
X. Van de ontsteeking der Amandelen.	335
a. Beschrijving der ziekte.	336
b. Kenteekenen.	337
c. Voorzegging.	339
d. Geneezing.	340
XI. Van de Kinkhoest.	342
a. Geschiedenis van de Kinkhoest.	—
b. Beschrijving van de Kinkhoest.	343
c. Ontleding van het Lijk der gestorve- nen.	347
d. Oorzaaken van de Kinkhoest.	348
e. Kenteekens (<i>Diagnosis</i>) van de Kink- hoest.	350
f. Voorzegging (<i>Prognosis</i>) van de Kink- hoest.	351
g. Van de Geneezing van de Kink- hoest.	353
XII. Van de Borst-beklemming.	360

	Pag.
<i>a.</i> Ontleding van de Lijken der gestorvenen.	364
<i>b.</i> Kenteekenen.	—
<i>c.</i> Voorzegging.	365
<i>d.</i> Geneezing.	366
XIII. Van de ontsteeking der Lucht-ader, of de yliesachtige Keel-ontsteeking.	367
<i>a.</i> Beschrijving der ziekte.	—
<i>b.</i> Ontleeding van de Lijken der gestorvenen.	370
<i>c.</i> Oorzaaken van de ontsteeking der Luchtader.	371
<i>d.</i> Kenteekenen. (<i>Diagnos.</i>)	374
<i>e.</i> Voorzegging. (<i>Prognosis.</i>)	377
<i>f.</i> Geneezing.	378
XIV. Van de Engelsche ziekte.	380
<i>a.</i> Geschiedenis der Engelsche ziekte.	—
<i>b.</i> Beschrijving der Engelsche ziekte.	381
<i>c.</i> Ontleeding van de Lijken der gestorvenen.	384
<i>d.</i> Oorzaaken der Engelsche ziekte.	385
<i>e.</i> Voorzegging. (<i>Prognosis.</i>)	395
<i>f.</i> Geneezing.	396
XV. Van de verlamming der onderste Ledematen.	402
XVI. Van de kromme, binnen-waarts staande voeten.	409
XVII. Van het inwendig Waterhoofd.	412
<i>a.</i> Beschrijving der ziekte.	—
<i>b.</i> Ontleeding der gestorvenen.	416
<i>c.</i> Kenteekenen van het Waterhoofd.	—
<i>d.</i> Voorzegging.	417

	Pag.
e. Oorzaaken van het Waterhoofd.	417
f. Van de geneezing van het Waterhoofd.	419
XVIII. Van de Hoofd-waterzucht.	422
XIX. Van de Kropzweeren. (<i>Scrophulae</i> .)	424
a. Beschrijving der scrophuleuse ziekte.	425
1. Eerste tijdperk.	426
2. Tweede tijdperk.	428
3. Derde tijdperk.	429
a. a. Van de uitwendige scrophuleuse ziekte.	—
b. b. Van de inwendige scrophuleuse ziekte.	433
b. Van de kenteekenen der Kropzweeren.	434
c. Van de Voorzegging (<i>Prognosis</i>) der scrophuleuse ziekte.	437
d. Van de oorzaaken der scrophuleuse ziekte.	440
e. Van de geneezing der scrophuleuse ziekte.	449
1. Van de geneezing ter voorbehoe- ding.	—
2. Van de geneezing der dadelijk voor handen zijnde Kropzweeren.	450
f. Toevallen bij de Kropzweeren, op wel- ke bijzonderlijk agt gegeven moet worden.	469.
1. Van de waterzuchtige gezwellen der gewrichten.	470
2. Van den Been-eter, of Wind- doorn.	478

INHOUD DER ENZ.

Pag.		Pag.
417	<i>a. a.</i> Voorzegging (<i>Prognosis</i>) van den	
418	Wind-doorn	482
419	<i>b. b.</i> Van de geneezing van den Wind-	
420	doorn	483
421	<i>3.</i> Van de scrophuleuse Longente-	
422	ring	484
423	<i>a. a.</i> Beschrijving der ziekte	—
424	<i>b. b.</i> Kenteekenen:	491
425	<i>c. c.</i> Voorzegging	494
426	<i>d. d.</i> Oorzaaken	495
—	<i>e. e.</i> Van de sleepende koorts, die zig	
427	bij de scrophuleuse Longen-tee-	
428	ring voegt	501
429	<i>f. f.</i> Geneezing	511
430	<i>g. g.</i> Van de verzachting van eenige	
431	dringende toevallen bij teering-	
432	achtigen	532
433	<i>h. h.</i> Van de uitteering der Kinderen	535
434	Voorschriften van Geneesmiddelen	537
435		
436		
437		
438		
439		
440		
441		
442		
443		
444		
445		
446		
447		
448		
449		
450		
451		
452		
453		
454		
455		
456		
457		
458		
459		
460		
461		
462		
463		
464		
465		
466		
467		
468		
469		
470		
471		
472		
473		
474		
475		
476		
477		
478		
479		
480		
481		
482		
483		
484		
485		
486		
487		
488		
489		
490		
491		
492		
493		
494		
495		
496		
497		
498		
499		
500		

VERHANDELING

OVER DE

ZIEKTEN DER KINDEREN.

INLEIDING.

Welk een elendig, welk een beklagens-waardig Wezen is de Mensch! Als een zwak, teeder, onderstand behoevend Schepzel koomt hij ter weereld, aan allen invloed der Elementen, aan alle de gebreken eener verwaarloosde of eene al te zorgvuldige Opvoeding bloot gestelt; en reeds met zig dragende de grondslagen tot meenigerleijde Ziekten, hem van zijne Ouders aangeërft. Slecht of bedorven voedsel, warmte en koude, ongeschikte Opzichtsters, meenigvuldige toevallen, ziekten die hij noodwendig moet doorstaan; ja zelfs de groeiing van zijn Lichaam, en de wasdom zijner kragten, bedreigen den Zuigeling, in zijne eerste levens-jaaren, met eenen vroegtijdigen Dood, of, het geen nog erger is, met verminking en verzwakking. Koomt hij deeze gevaaren te boven, en bereikt hij de jaaren der Kindheit, zoo heeft hij te verwagten Kinderpokjes, Maselen, Kinkhoesten, Wormen,

A

krom-

kromme beenderen, en honderd andere ziekten. In zijne Jongelingschap heeft het lichaam reeds meerder krachten bekomen, en daarom zijn de natuurlijke gevaaren wel minder, maar de zedelijke zijn thans des te grooter. Ouders en Leermeesters, Opzichters van Kinderen, en Bedienden, Gouverneurs en Gouvernanten, bejiveren zig nu om 't zeerst, zijn hoofd met vooroordeelen op te vullen, de natuurlijke ontwikkeling zijner verstandelijke vermogens te beletten, en zijn Hart te bederven. In deeze gelukkige jaaren, in welke de Natuur ter haarer vorming niets meerder dan eene zekere leiding, eene weigerende (*negative*) Opvoeding behoeft, en als dan de behoorlijke richting van zelf weet te vinden; in deeze jaaren, in welke onschuld en vreugde, wakkerheid en lichtzinnigheid alle daaden van 't kind kenschetzen; in deeze jaaren word het met de straf-roede in de hand gedwongen, om grommig, geveinsd, hoffelijk, doortrapt en arglistig te worden. Eindelijk is het kind huwbaar. De drift tot de andere kunne word thans heviger, de begeerte om te behagen en te genieten vervult zijn geheele ziel. Onbezonnen en zonder overleg werpt zig de Jongeling in een draaistroom van vermaaken, en dronken zijnde van genietingen, verliest hij alle vermogens van het oordeel. Doch zijn ontwaken is treurig. Uitgeput in krachten, afgemat aan Lijf en Ziel, walgende van alles wat

ge-

genieting hiet, zijn leven moede, en zich zelf verveelende, treed de Jongeling de mannelijke jaaren in; gelukkig, zoo zijne gezondheid niet te veel geleden heeft; driewerf gelukkig, wanneer het Americaansch vergift niet aan zijne beenderen knaagt, wanneer de kwik-geneezingen van onkundige Artsen of snoevende Kwakzalvers, zijne levens-krachten niet t'eenemaal hebben uitgeput. Thans nadert hem eene geheele meenigte van zorgen. Hij moet naar een stand omzien, welken hij in de weereld denkt te bekleeden. De dorst naar Eere, het verlangen om boven anderen uit te munten, maaken zig van hem meester. Hij maakt ontwerpen, hij wil voorwaarts gaan, maar bij iederen tred stoot hij. Mislukken hem zijne ondernemingen, zoo word hij moedeloos; hij verliest het vertrouwen op zig zelf, hij stort wederom in dat onbeduidend niets, waar uit hij zig poogde te verheffen, en word zijn geheele leven door veracht, of niet opgemerkt. Maar gelukt het hem, onder zijne mede-menschen uit te munten, gelukt het hem één of meer trappen van roem te beklimmen, ontbrand die goddelijke vlamme van het vernuft; dan, ô! dan eerst is hij ongelukkig. Het Publiek gedooft over 't algemeen niet, dat hij hen te boven streeve; de kleine verstanden verschrikken van zijne grootheid; boosheid en nijd vervolgen hem; kwaadsprekendheid en twistzucht treden hem in den weg; door

eenige weinige achtenswaardige Kenners worden zijne werken gepreezen, door eene meenigte onkundige vitters worden dezelve met een verachtende berisping opgenomen. Zoo daalt dan de Mensch in zijne mannelijke jaaren, geëert of ongemerkt, geacht of veracht, ten grave neder. Hij word eindelijk ongevoelig tegen de onrechtvaardigheden der Menschen, en tegen derzelver oordeel. Hij leert dagelijks meer en meer de wezentlijke waarde der dingen inzien, hij leert dagelijks meer en meer erkennen, dat 'er niets in de weereld gevonden word, het geen de moeite waardig is, dat een wijs man 'er zig over vermoeije, dan alleen *Gezondheid, een rein onbevlekt Geweten, en de Vriendschap der weldenkenden*. Al het overige, zonder onderscheid, is loutere ijdelheid, en geen bekommering waardig.

Onder het waarachtig Goed is de Gezondheid het voornaamste en grootste. Zij is het cieraad des levens. Zij alleen kan, zonder alle andere geluks-goederen, evenwel gelukkig maken, en waar zij ontbreekt, ontbreekt Alles. Hoe de gezondheid te behouden, hoe dezelve, wanneer ze verlooren is, weder te herstellen zij, daar toe geeven de Artsen aanleiding: die Artsen, tegen welken de onsterffelijke ROUSSEAU, in een aanval van kwaaden luim, zoo bitter en onrechtvaardig was, maar wien hij na rijper overleg en na herhaalde overweging, volkomen recht deed
we.

wedervaaren (a). Zal de mensch vergenoegt en gelukkig in de weereld leeven, zoo brengt zijne natuurkundige Opvoeding, en de behandeling zijner ziekten in de kindsheid, zeer veel daar aan toe. De sterkte des Lichaams en de grootheid der ziel, hangen van deeze eerste Opvoeding eenig en alleen af. Overtuigt van de waarheid deezer stelling, zal ik mij bezig houden met in dit tegenwoordig Geschrift voor te dragen, het geen waarneeming en ondervinding over dit onderwerp geleert hebben.

Aan Ulieden, menschlievende Artsen, die deeze goddelijke kunst niet uitoeffent, om slechts rijkdommen te vergaderen; die dat verheven gevoel der ziele kent, om Lijders van hunne kwaalen gered, en tot het welzijn van het menschdom iets toegebracht te hebben: aan Ulieden zij mijn Boek gewijd. Gijlieden zult, zoo niet deszelfs waarde, voorzeker het oogmerk van den Schrijver roemen, en Gij zult U verheugen, U met hem op denzelfden weg te bevinden.

Aan

(a) ST. PIERRE, de vertrouwde Vriend van ROUSSEAU, zegt in zijn Werk, met een verhitten geest geschreven, *Etudes de la nature*, IV. Deel, pag. 279. en volgende: J. J. ROUSSEAU me dit un jour. „ Si je faisois une nouvelle édition de mes ouvrages, j'adoucirai, ce qui j'y ai écrit sur les Médecins. Il n'y a pas d'état, qui demande autant d'études que le leur. Par tout pays ce sont les hommes les plus véritablement savans.

Aan Ulieden ook, zachte en teedere Moeders, die de plichten eener Moeder kent, en tracht te kennen, niet om (gelijk, helaas! thans zoo dikwerf gebeurt) in Gezelschappen op eene geleerde wijze daar over te spreken, maar om dezelve uit te oefenen: aan Ulieden beveele Ik mijn Geschrift. Wanneer Gij mijne raadslagen volgt; wanneer Gij uwe zwakke kinderen tot sterke en gezonde menschen opvoed; wanneer een stille zucht van dankbaarheid uit uwen moederlijken boezem den Schrijver te gemoet snelt, die U daar toe aanleiding gaf: dan zal Ik het zuiverst genoeg doen ontwaaren, waar voor de mensch op deeze wereld vatbaar is; het genoeg namelijk, om mijnen evenmensch van nut te zijn geweest; dan zal Ik eerst gerust en getroost deeze wereld verlaten, met het hartstreeklend aandenken, van mijne plichten vervult, en niet te vergeefs geleefd te hebben.

EERSTE HOOFSTUK.

Van het natuurkundig onderscheid tusſchen een Kind en een volwasſen Menſch.

Het eerste, in het oog loopend, onderscheid tusſchen een Kind en een volwasſen Menſch, beſtaat in de grootte en in den omvang van het Lichaam. Het geheele Lichaam van een jonggebooren Kind is veel weeker en ſlapper; zelfs de beenderen zijn week, en eenigzints kraakbeenderig. Aan de beenderen van de hersenpan beſpeurt men inwendig nog celletjes, nog merg-groeven. De Aanwasſen of Eindſtukken der beenderen, die aan eenige beenderen, der volwasſenen, b. v. aan het ſcheenbeen, zoo zeer in het oog vallen, zijn voor, en eenigen tijd na de geboorte, kraakbeenderig. Zommige beenderen, die bij volwasſenen uit één ſtuk beſtaan, zijn bij de Kinderen in meer ſtukken verdeelt, welke onderling door kraakbeen vereenigd zijn, b. v. het Schouderblad, en het Heupbeen.

De Hersens, de Zenuwen, en het Ruggerg, zijn, in vergelijking van de overige deelen van 't Lichaam, bij de Kinderen veel grooter, dan bij volwasſene menſchen.

De Bloedvaten zijn, in vergelijking van de verdere Lichaams-deelen, bij Kinderen grooter en

talriker, dan bij volwassnen. Hier van ontstaat bij Kinderen na het aanleggen van Bloedzuigers meestal eene doodelijke bloedstorting, die door geene middelen te stillen is.

Alle Klieren, en alle Klierachtige deelen, uitgenomen de Borsten, zijn in evenredigheid grooter bij kinderen, dan bij volwassene menschen.

De omloop van het Bloed geschied in ongebooren Kinderen op eene geheel verschillende manier, als in volwassnen. Ik zal trachten dit onderscheid duidelijk te maken. Het Hart is een sterke Spier, van verschillende, en van elkander afgescheidene holligheden voorzien. Deeze holligheden zijn vier in getal. Twee ooren van het Hart, en twee zoogenaamde holten van het Hart. Bij volwassnen staan de Ooren van het Hart in geene vereeniging met elkander, maar bij ongebooren Kinderen is tuschen beiden eene opening, welke de eijvormige opening genaamd word. Deeze opening is met een klapvlies gesloten. Dergelijke klapvliezen worden, bij volwassnen, tuschen ieder oor van het Hart en de daar bij behoorende holte van 't Hart gevonden. Deeze klapvliezen gedoogen wel, dat het bloed uit het oor van 't Hart in de holte van 't Hart doorloopt, maar zij beletten, dat het bloed niet te rug kan vloeijen, en uit de holte van het Hart in het Oor van het Hart te rug loopen.

Nu heeft bij volwassnen een dubbele omloop
van

van het Bloed plaats, te weten de kleine, en de groote. Het Bloed word van de eene zijde van het Hart, door de Longen, in de andere zijde gebracht: aldus geschied *de kleine Omloop*. Uit deeze zijde van het Hart word het naderhand, door het gansche Lichaam, wederom in de andere zijde te rug gebracht: dit is *de groote Omloop*.

Bij volwasfenen koomt het Bloed, door de beide holle aderen, in het voorste Oor van het Hart. Het zelve trekt zig te zamen, en drijft het Bloed, door het Klapvlies, in de voorste holte van het Hart. Deeze holte van het Hart trekt zig te zamen, het Klapvlies van het Oor van 't Hart sluit zig, en laat het Bloed niet te rug. Het gaat vervolgens door de slagaderen der Longen, die zig in de voorste holte van het Hart openen, in de Longen. Uit de Longen koomt het Bloed, door bloed-aderen, naar het achterste Oor van het Hart, uit het zelve naar de achterste holte van het Hart, en van daar loopt het door de groote Slag-ader, in een meenigte kleine Slag aderen, uit dezelve in de Bloed-aderen, en koomt als dan uit alle deelen van het Lichaam, in de beide holle aderen en in het voorste oor van het Hart te rug.

Bij ongebooren Kinderen geschied de omloop van het Bloed op eene geheel verschillende manier. Ik zal dezelve hier niet beschrijven, de-

wijl Ik reeds op een andere plaats uitvoerig daar over gehandelt, en eenige eigene gedachten over dit onderwerp voorgesteld hebbe (b). Het onderscheid tusfchen een ongebooren Kind en een volwassen Mensch bestaat voornamelijk daar in, dat de kleine omloop bij de Kinderen in 's Moeders Lichaam geen plaats heeft, maar dat het Bloed grootendeels, door de eijvormige opening, uit het voorfte gedeelte van het Hart in het achterfte kooft. Uit hoofde van de allermerkwaardigfte en verwonderenswaardige klapvliefen, waar mede de goede Natuur deeze eijvormige opening voorzien heeft, kan het Bloed uit het achterfte Oor van het Hart in het voorfte niet te rug loopen. De Nageboorte bekleed, zoo als Ik op de aangehaalde plaats bewezen heb, bij het noch ongebooren Kind de plaats der Longen.

Zoo dra het Kind ter weerd gekomen is, vervult de Lucht van den Dampkring deszelfs Longen, en teffens begint de kleine omloop van het Bloed. De eijvormige opening is nu niet langer van nooden; zij fluit zig daarom, en vergroeit eindelijk geheel en al.

De Longen van het Kind, die voor de ademhaaling klein, zaamgedrukt, dik, donker van couleur,

(b) Men zie mijne *Anfangsgründe der Antiphlogiftifchen Chemie*.

leur, en zwaarder dan het water waaren, verliezen thans deeze eigenschappen. Zij drijven thans op het water, wanneer ze daar op gelegd worden; en dit is, met behoorlijke bepaaling, een zeker teeken, waar aan men weet, of een Kind dood ter weereld gekomen, of eerst na de geboorte gestorven is.

De Lever van het kind vind men, in vergelijking van de overige deelen van het Lichaam, grooter, dan bij volwasfenen. Haare couleur is bleeker, en men bespeurt in dezelve de zogenaaemde Bloedader-tak, die tot de omloop des bloeds van ongebooren Kinderen dient, en na de Geboorte langzamerhand verdwijnt.

In de Maag van het jonggebooren Kind vind men een taai vocht. De dikke en dunne Darmen zijn met zwarte drek vervult.

De Nieren zijn, in vergelijking der verdere deelen van het Lichaam van het Kind, grooter, dan bij volwasfenen, en de Bij-nieren (*renes succenturiati*) zijn veel grooter, dan bij volwasfene menschen.

De Pisblaas heeft eenigermaten eene andere gedaante in de Kinderen, als bij volwasfenen. Zij gelijkt naar een Peer. is op den bodem het breedst, en vernauwt zig langzamerhand naar den hals van de Blaas toe. Ook legt de Blaas in het Onderlijf hooger bij kinderen, dan bij volwasfenen.

Bij

Bij de meeste, voldergene en niet te vroeg gebooren, kinderen vind men de Zaadballen in den Balzak.

Bij de Kinderen van het vrouwelijk geslacht is het Maagdenvlies veel zichtbaarder, en veel meer in het oog loopend, dan bij volwasfene Maagden.

De Borsten van jonggebooren kinderen van beide Geslachten hebben zomwijlen eenige melk in zig, die door de Tepels uitvliet.

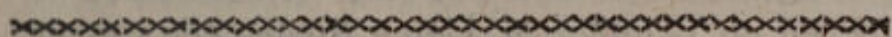
De Borsten der kinderen van het Vrouwelijk geslacht zijn vlak, en koomen eerst op, wanneer de tijd der huwbaarheid begint.

Het Hoofd is, in vergelijking der verdere deelen van het Lichaam, veel grooter bij kinderen, dan bij volwasfen menschen. Ook zijn de beenderen van de hersfenpan van een kind niet in elkander gevoegd, of onmiddelijk met elkander verbonden, maar hangen door middel van de daar tusschen zijnde huid te zamen. Op den Schedel, op de plaats, alwaar de beide Schedel-beenderen met elkander en met het Voorhoofds-been bij volwasfenen vereenigd zijn, vind men bij de kinderen een been-opening, de zoogenaamde *Fontanelle*. Ook bestaat het Voorhoofds-been bij kinderen uit twee beenderen, die te zamen vereenigt zijn. Uit deeze eigenaartige gedaante van het Hoofd onstaat het groot voordeel, dat in de geboorte de beenderen zig eenigermaten laa-
zen drukken, en over malkander schuiven, en
dat

dat het Hoofd geschikt is om de gedaante van 's Moeders Bekken op eene verwonderenswaardige wijze aanteneemen. Waaren deeze Schedelbeenderen vaster en sterker, zoo zouden veele geboorten gevaarlijk voor de Moeder, en doodelijk voor het Kind wezen.

Het Oog van een jonggebooren kind is in evenredigheid grooter, en de opening van het Oogbeen is weider, dan bij volwasfen menschen.

De holligheden van het Voorhoofds- en Kakenbeen zijn bij kinderen nog niet voorhanden, en gevolgelyk is het zintuig van de reuk nog onvolkomen. Ook leggen de Tanden nog in het onderste kakenbeen verborgen.

TWEEDE HOOFSTUK.

Algemeene Waarnemingen over het toe- en afneemen van het Menschelyk Geslacht.

Men heeft berekend, dat van duizend menschen twee honderd en zestig in het eerste jaar van hunnen Leeftijd sterven. Tachtig sterven in het tweede jaar, veertig in het derde jaar, vier en twintig in het vierde jaar, en in de eerste acht jaaren hunnes levens sterven vier honderd zes en veertig, of bijna de helft van het geheele getal, eenen vroegtijdigen dood. In groote Steden sterft de

de helft van alle gebooren Kinderen voor het derde jaar.

Door elkander gerekend leven de Vrouwen langer dan de Mans. De hoop van een Vrouw om haaren Man te overleven, staat in evenredigheid tot de hoop des Mans om zijne Vrouw te overleven, als *drie* tegen *twee*. Hier van de groote nuttigheid der Weduwen-beurfen. De Weduwen staan in evenredigheid tot de Weduvenaars, als *drie* tegen *één*.

Er sterven veel meer ongetrouwde Vrouwsperfoonen, als getrouwde.

In de vier Winter-maanden is de sterfte het meest.

In groote Steden sterft jaarlijks één mensch van de één en twintig; in kleine Steden één van de vier en twintig. Op het platte Land één van de één en dertig. Van de Neger-flaaven in West-Indiën sterft jaarlijks één van de zeven.

In elke eeuw kan men drie Geslachten rekenen; dat is; in drie en dertig jaaren sterft op den Aardbodem een geal menschen, 't welk met het getal der thans levende Bewooners der Aarde ten naasten bij gelijk staat.

In de Steden is het getal der huwelijken veel minder, dan op het platte Land. Ook trouwen de Mans op het platte Land veel jonger, dan in de Steden. Hier van zijn de huwelijken op het Land vruchtbaarder, dan in de Steden, en men heeft

heeft berekend, dat, door elkander genomen, uit ieder huwelijk op het platte Land vier of vijf kinderen getelt kunnen worden, terwijl men daarentegen in de Steden uit ieder huwelijk niet meer dan twee of drie Kinderen kan rekenen.

'Er worden meer Kinderen van het Mannelijk als Vrouwelijk geslacht geboren, en het getal der Mannelijke geboorten staat in evenredigheid tot het getal der Vrouwelijke geboorten omtrent als *agtien tot zeventien*.

Onder de te vroeg gebooren en dood gebooren Kinderen vind men meer jongens als meisjes.

In de Winter-maanden worden meer Kinderen geboren dan in de Zomer-maanden.

In December worden de meeste Kinderen geteelt; de minste in September en October.

Aan de natuurlijke Kinderpokjes sterft één van de zeven; aan de Mazelen sterft één van de honderd. Men kan stellen, dat de sterfte, die door de Kinderpokjes veroorzaakt word, in evenredigheid staat tot de sterfte, door de Mazelen veroorzaakt, als *twaalf tegen één*.

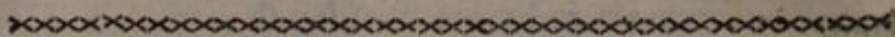
Onder honderd Geboorten zijn door elkander gerekend, zes zwaare of tegen-natuurlijke Geboorten.

Onder honderd Kinderen worden drie Kinderen, te vroeg of dood, ter weereld gebracht, de

ou-

ontijdige of onvoldragen Kinderen niet mede gerekend.

Onder zestig Geboorten is 'er doorgaans een van tweelingen.

DERDE HOOFSTUK.

Van de behandeling der Kinderen onmiddellijk na de Geboorte.

Zoo dra het Kind het Lichaam zijner Moeder verlaat, en ter weereld gebragt word, valt 'er eene groote verandering met het zelve voor. Tot hier toe was deszelfs geheele Lichaam met water omgeven; thans bevind het zig in de lucht van den Dampkring. Uit een hoog temperatuur of graad van warmte, koomt het in een veel minder. De Lucht dringt in zijne Longen, prikkelt dezelve, en spant ze uit; het Middenrif en de Spieren der Ribben trekken zig te zamen, en drukken de Lucht uit de Long, welke wederom indringt, en weder naar buiten gedrukt word: zoo ontstaat de ademhaling. Het bloed loopt niet meer door de Navelstreng, nog door de *Placenta*, maar door de Longen uit het eene gedeelte van het Hart in het ander. Het neemt thans voedsel naar zig, en de werktuigen ter vertee-ring worden in werking gebragt. Alle werktuigen

gen ter Affcheiding beginnen te werken. 't Licht prikkelt de Oogen, 't geluid en de klank de Ooren, de reuk van allerlei soort prikkelt de Neus, de Moeder-melk de Tong, en meenigvuldige voorwerpen raaken de huid aan van het in de menschelijke Maatschappije pas ingetreden Kind: daar door ontwaken alle zijne zintuigen.

Veele deezer gevoeligheden zijn voor het jonggeboren kind onaangenaam en pijnlijk: daarom weent het zelve. Het weent; en de omstanders beschouwen, niet zonder aandoening, niet zonder een zeker gevoel van mededogen, dit kleine, zwakke, hulpeloofse Schepzel, 't welk, tegen zijn wil, in de menschelijke Maatschappije geworpen word, van nu af aan als een bal in de handen van het Geval, tot groot en meenigvuldig lijden, tot weinig of voorbijfnellende vreugde door de Voorzienigheid bestemt.

Wanneer het ter weereld gekomen Kind dadelijk de oogen opent; wanneer het zijne Ledematen luchtig heen en weder beweegt; wanneer het gemakkelijk en zonder moeite adem haalt; wanneer het ter behoorlijker tijd (dat is in de veertigste week,) is geboren geworden; wanneer het hoofd met zacht en kort haar bedekt is; wanneer de nagels uitgebeeld zijn; wannéer het aanzicht vol en zonder rimpels of plooiën is; wanneer men aan het Lichaam geene wanstaltig-

heid bespeurt: dan is het Kind voldragen, gezond en wel geboren.

Wanstatigheden des Lichaams, ongewoone gedaante, en wanschapzels van allerlei soort, komen niet zelden voor. Doch ze zijn niets minder dan een speeling der natuur, of een werk van 't Geval, maar de Natuur volgt ook hier in eene bepaalde wet, waar van zij nimmer afwijkt. 'Er zijn slechts zekere soorten van Misgeboorten, die altoos weder voorkomen, en buiten deeze zijn der geene. Nooit heeft men gezien, dat een vinger aan het voorhoofd, of aan den neus, gegroeid was, of dat zig een oog aan de voetzool bevond. Zoo verre wijkt de Natuur nooit van den algemeenen Regel af. 'Er ontbreken eenige deelen of andere zijn dubbeld, maar men vindt ze, daar ze behooren, en op geene andere plaats. De heer SOMMERING heeft, in zijne voortreffelijke *Beschrijving van eenige Misgeboorten*, deeze waarheid zeer fraai en overtuigend betoogt. In het rijk der Mineraalen vinden wij soortgelijke afwijkingen van de regelmatige gedaante der Kristallen, maar welke altoos zekere bepaalde wetten volgen, en van dezelve nimmer afwijken. Het inbeeldings-vermogen der Moeder werkt, gedurende de zwangerheid, geenzints op het nog ongeborn Kind, en de zoogenaamde mistasting der Moeder is niets anders, dan een dwaas Bijgeloof, het welk door alle ondervinding weder-

dersproken word. Wanschepzels vind men onder alle Dieren en Planten, ja zelfs onder de eijerleggende Dieren, op welke evenwel, gedurende het broeijen, aan de kragt van de inbeelding der Moeder door de schaal van het eij onmogelijk eenige werking kan worden toegeschreeven.

Het ter weereld gebragte Kind hangt met de Moeder, door middel van de navelstreng, aan elkander. Om het dus van dezelve af te scheiden, moet de navelstreng worden doorgesneden. Tot dit einde vat men de navelstreng zeer dicht aan den navel van het Kind met den duim en de voorste vinger, of met de voorste en middelste vinger van de linke hand; men drukt dezelve te zamen, en strijkt het bloed daar in vervat voorwaarts naar de Moeder toe. Als dan word, omtrent drie vingeren van den navel van het Kind af, om deeze van bloed geheel ontleidigde navelstreng een smalle band gebonden, die vast toegetrokken en met een knoop vast gemaakt word. Voorbij deeze knoop snijdt men de navelstreng door.

Men wagte zig zorgvuldig, gedurende het uitdrukken van het bloed uit de navelstreng, of gedurende derzelver afbinding, te sterk te trekken, dewijl dit lichtelijk tot een navelbreuk van het Kind gelegenheid zou kunnen geven. Ook moet de streng niet al te dicht aan den navel afgebonden worden, op dat 'er nog een tweede band

zou kunnen aangelegt worden, in gevalle de eerste niet voldoende mogt bevonden worden.

Het uitdrukken van het Bloed uit de navelstreng schijnt noodig te zijn. Immers men heeft bespeurt, dat de Kinderen, aan welke dit niet geschied, eene bruine of geele couleur, of een soort van geelzucht krijgen.

Wanneer de afbinding der navelstreng geschied is, tracht men het Kind van de vuiligheden, die het zelve aankleven, te zuiveren. Door middel van een stukjen fijn, en met laauw water bevochtigd linnen word des Kinds mond van de slijm gezuiverd. Vervolgens moet het Kind in laauw water gewassen, en met een spons de huid van het geheele Lichaam zachtens gewreven worden. Bij Kinderen van het Vrouwelijk geslacht worden ook de Teeldeelen van de daar in voor handen zijnde slijm gereinigt; wanneer dit niet geschied, zoo word de aanhangende slijm door de warmte scherp, en 'er ontstaat eene etterachtige uitvloeiing uit de Moederscheede.

Het waschen van het Kind word dagelijks herhaald, en na het waschen word altoos het geheele Lichaam van het Kind met een warme doek afgedroogt, en teffens zagt gewreven.

Eenige oude, zoo wel als latere Schrijvers willen, dat het Kind, dadelijk na de geboorte, in zout water gewaschen, of dat het Kind met zout bestrooit moet worden. Anderen willen, dat men
het

het Kind in zeepwater moet waschen, of wel riekend water onder het bad mengen, of het Kind met wijn waschen. Het waschen met zeepwater is zeer aan te prijzen. Al het verdere is overtollig, en eenigzints schadelijk. Het baden in ijskoud water is voor de gezondheid van het Kind hoogst gevaarlijk. In de huid van het Kind versche Boom-olij te wrijven, schijnt, uit eene veelvuldige ondervinding, van het grootste nut te zijn.

Het waschen van het Kind geschied bij vervolg altoos eer het aan de Borst gelegd word. Nooit, wanneer het gezogen heeft.

Na dat het Kind gewaschen is, word zorgvuldig onderzocht, of het volkomen en wel gestelt is.

Bespeurt men naderhand, dat de ontlastingen van den Endeldarm en van de Pisblaas gemakkelijk en zonder moeite geschieden; dat de huid over het gansche Lichaam eene zachte roode couleur behoud; dat het Kind de aan het zelve toegereikte borst-tepels der Moeder, gemakkelijk en zonder moeite, met den mond aangrijpt, vasthoud, en aan dezelve zuigt; en dat het, in de eerste dagen van zijn leven, zeer veel slaapt: dan kan men van 's Kinds gezondheid zig verzekerd houden.

De Gebreken en Ziekten der jonggebooren Kinderen, in de eerste dagen van hun leven zijn

namelijk de navolgende: Schijn-dood, aangegroeide Tong, Kikvorschen-gezwel, Kramp in de Kakebeenen, Roos, Waterhoofd, zwelling van het Hoofd, Hersen breuk, scheef Hoofd, gespleten beenderen van de Hersenpan, gespleten Rugge-graad, Navelbreuk, Bloedvloeijing uit den Navel, Liesbreuk, gezwollen Balzak, gesloten Aars, uitzakking van den Aars, gesloten Pisbuis, gesloten Moederscheede, uitvloeijing uit de Moederscheede, Beenbreuken en Ontwrichtingen, kromme Beenen en binnewaarts staande Voeten, Moedervlekken en Vuurvlekken, Uitslag, Kneusingen, Hazelippen, Wolfsmonden, ontwrichting van het onderste Kakebeen, verstopte of zaamgegroeide Neusgaten, Oog-ontsteking, Zaadballen, die nog niet in den Balzak nedergezakt zijn, Stuipen, Geelzucht, Hik, Buikpijnen, en Blindheid.

Van alle deeze Gebreken, Toevallen en Ziekten, zal Ik thans ieder afzonderlijk handelen. Alleenlijk zij het geoorlooft, vooraf eene aanmerking te maken over het Lichaams-gesiel van het Kind, in zoo verre het zelve van zijne Ouders aangeërft is.

Zeer dikwils teelen de sterkste en gezondste Ouders de zwakste Kinderen, en omgekeerd worden door zwakke Ouders niet zelden sterke en gezonde Kinderen voortgebracht. De Lichaams-gesteldheid der Kinderen hangt meer van de Moeder, dan van de Vader af, en de Kinderen, voor-

namelijk de Zoons, zijn doorgaans, ten aanzien der vermogens, zoo van het Lichaam, als van den Geest, aan hunne Vadersen zeer ongelijk. Men vind naauwlijks een eenig voorbeeld in de Staatkundige en Letterkundige Geschiedenis, dat de Zoon van een groot Man insgelijks een groot Man geweest zij. Ook leert de ondervinding, dat, wanneer een zeker getal van Familiën zig aanhoudend onder elkander door huwelijken verbinden, derzelver nakomelingen altoos meer en meet ontaarten, even gelijk dit bij alle andere soorten van Dieren plaats heeft. Het verbod der Bloedschande is daarom eigenlijk eene Natuur-wet: want hoe nader de geenen, die met elkander Kinderen teelen, vermaagtschapt zijn, hoe meer hunne Nakomelingen ontaarten. Daarom is men bij het voortfokken der Huisdieren gewoon, van tijd tot tijd, Dieren uit verschillende teelden met elkander te doen paaren, het geen de Franschen *croiser les races* noemen, om zulk eene ontaarting voor te komen.

VIERDE HOOFSTUK.

*Van de Gebreken, Toevallen en Ziekten der
Zuigelingen in de eerste dagen na
de Geboorte.*

I. *Van den Schijn-dood.*

Op eene andere plaats (c) heb Ik uitvoerig en omftandig bewezen, dat de *Placenta* bij een nog ongebooren Kind de plaats der Longen vervult; dat het bloed der aderen van het Kind zig in het zelve met het bloed der Moeder vermengt, van het zelve een zuurstoffelijk Gas, of Levens-Lucht (*Sauerstoffgas*) ontfangt, en vervolgens tot Slagader-bloed word; dat het als dan wederom naar het Kind te rug keerd; en dat dit zoo lang voortduurt, tot dat het Kind ter weereld gekomen is, alwaar het dan begint adem te haalen, dat is Levens-Lucht uit de Dampkrings-Lucht in zijn bloed op te neemen. Maar bekleed nu, zoo als Ik beweezen hebbe, de *Placenta* bij het ongebooren Kind de plaats der Longen: zoo volgt daar uit, dat wanneer door het een of ander toeval, de vereeniging tusschen het Kind en de

(c) Men zie mijne *Anfangsgründe der Antiphlogistischen Chemie*, pag 245. en volg.

de *Placenta* een tijd lang heeft opgehouden, als dan die zelfde ziekte moet ontstaan, die bij volwassen menschen plaats heeft, wanneer zijn keel toegetrokken, en de vereeniging der Longen met de Dampkrings-Lucht verbroken word. Zonder dit zuurstoffelijk Gas, of Levens-Lucht kan zoo als Ik geloove bewezen te hebben, geen werktuiglijk Lichaam leven: wanneer dus het ongebooren kind geen Levens-Lucht uit het bloed zijner Moeder bekoomt, en 'er geen uit den Dampkring bekomen kan, zoo moet zijn leven langzamerhand zwakker worden, en eindelijk geheel ophouden. Hier uit ontstaat de Schijn-dood der kinderen. Dezelve is van een tweeledigen aart. Of de navelstreng word op zulk eene wijze gedrukt, dat het bloed wel uit de *Placenta* naar het kind, maar niet van daar te rug komen kan: of de navelstreng word zoo gedrukt, dat het bloed uit het kind naar de *Placenta*, maar niet uit dezelve naar het kind te rug keeren kan. In het eerstegeval ontstaat eene ophooping van Bloed in het Lichaam van het kind: in het tweede geval word het Lichaam van het kind bloed-ledig. De Schijn-dood is in het eerste geval eene *Beroerte*, in het tweede eene *Flaauwte*.

Van de *Beroerte*. Het Kind is zonder beweging, en schijnt geheel dood te zijn. Het aanzicht is opgezet en blaauw, de oogen steeken uit het hoofd uit, en op het Lichaam van het

obscu

B 5

Kind

kind vertoonen zig hier en daar eenige blaauwe vlakken. Het Lichaam is doorgaans warm, en zomtijds is het slaan der Navel-Slagaderen zeer zichtbaar. De oorzaak der Beroerte is in de zamendrukking der navelstreng te zoeken. Of de navelstreng is om den hals van het kind gedraait; of dezelve kan, wanneer ze buitengewoon lang is, door de mond van de Baarmoeder het eerst doorschieten, alwaar zig dan de mond der Baarmoeder om dezelve, wanneer ze niet te rug gebragt word, zamentrekt, en den omloop van het bloed tuschen het Kind en de *Placenta* tegenhoudt. Word een kind met de kenteekenen van Beroerte geboren, zoo kan men zulks gemakkelijk herstellen, wanneer men de Navelstreng dadelijk doorsnijdt, en eenig bloed uit dezelve laat loopen, eer ze afgebonden word.

Van de Flaauwte. Het Kind is zonder beweging, en schijnt dood te zijn. Het Gezicht en het geheele Lichaam zijn zeer bleek en wit, de Ledematen hangen slap; de Lippen zijn blaauw; de Onder-kaak hangt naar beneden, en de mond staat open; het Lichaam is met afgeloopene Drekstof overtoegen. In dit geval wagte men zig vooral, om de Navelstreng door te snijden; want wanneer dit geschied, eer het kind adem gehaalt heeft, zoo is het zelve zonder eenige redding verloren. Men legge warme doeken om het Onderlijf; men brenge den vinger in den mond, en veroorzaake aldaar eene zachte prikkeling; men

houde

houde Geest van Ammoniac-zout onder den neus; men sprenkele met de vingeren koud water in het aangezicht van het kind, en men prikkele de voetsoolen door zacht wrijven of borstelen. Met alle deeze middelen houde men zoo lange aan, tot dat het kind bijkomt, en een tijd lang adem gehaalt heeft. Dan eerst snijde men de Navelstreng door. Doch men wachte zig zorgvuldig, in de Longen van het kind lucht in te blaazen: want dit is niet alleen nutteloos, maar ook nadeelig.

II. *Van de aangegroeide Tong. (1e Filet.)*

Bij eenige jonggebooren Kinderen vind men de tongriem onder de tong tegennatuurlijk kort, zoo dat de kinderen niet zuigen, en de tong nog aan het Verhemelte, nog over de Lippen, brengen kunnen. De punt van de tong is, in zulk een geval, eenigzins benedewaarts gekromt, voornamelijk dan, wanneer het kind huilt. In zoodanig een geval nu moet het tongriempje naauwkeurig doorgesneden, en niet doorgescheurt worden. Want, wanneer het doorsnijden niet geschied, zoo heeft het kind hinder in het zuigen, en bij vervolg in het spreken.

Deeze Operatie schijnt van weinig belang. Edoch dit is zoo niet, want ze kan gewichtige gevolgen hebben. Men verricht dezelve op de

navolgende wijze. Een Vrouwspersoon plaatst zich op eenen eenigzints hoogen stoel, en legt het kind, over haar schoot, op den rug. De Heelmeester plaatst zich alsdan achter het hoofd van het kind. Hij opent deszelfs mond, en laat het licht juist vallen op de plaats, aan welke hij van oogmerk is de Operatie te doen. Hier op ligt hij met het breede eind van eene holle sonde de tong van het kind in de hoogte, zoo dat het gedeelte van de Tongriem, het welk doorgesneden moet worden, in de holligheid der sonde legt. Vervolgens doorsnijdt hij dit deel op eenmaal met een scherpe, maar aan de punt stomp zijnde, schaar. Zoo dra de Operatie geschied is, kan het kind de tong vrij en zonder hinder bewegen. Wanneer deeze Operatie behoorlijk gedaan word, zoo vloeijen slechts weinige droppels bloed uit; want de Tongriem is een enkele dunne huid zonder bloedvaaten. Men moet de grootste omzichtigheid in acht nemen, op dat men tog niets verder dan deeze overtollige huid, doorsneide. Wilde men verder snijden, en in de eigentlijke Tongriem insnijden, zoo konden lichtelijk Speekzel- of Bloed-vaaten gekwetst worden, het welk zorgvuldig te vermijden staat.

Na dat de Tongriem los gemaakt is geworden, staat men naauwkeurig gade, of het kind thans beter en gemakkelijker zuigt, dan te vooren. Dit zoo niet zijnde, zoo word de Tong in haare
ge-

geheele lengte onderzocht, en wel aan beide kanten. Doorgaans vind men op zijde van de tong kleine banden, die de tong naar de eene kant, of naar beide kanten, of ook naar agteren trekken, zoo dat het kind de tong niet hol maken, en gevolgelijk ook niet zuigen kan (d).

Vind men zulke banden, zoo moeten dezelve schuins doorgesneden worden. De Heelmeester plaatst zig voor het kind, het welk op de schoot van de Oppaster legt. Hij drukt de punt van den neus toe, zoo dat het kind den mond opent en huilt. Dit is het beste middel, om alle deelen binnen in den mond duidelijk te zien. Thans word het hoofd van het kind vast gehouden, zoo dat het 't zelve niet bewegen kan. Vervolgens worden deeze banden met een schar doorfneden, en wel diep genoeg, op dat dezelve niet weder kunnen aangroeijen. Het best is, wanneer men alle deeze banden te gelijk na elkander doorsnijdt, en niet nu en dan op verschillende tijden, zoo als eenige Schrijvers hebben aangeraden. Alleenlijk neeme men de voorzorg in acht, nooit eene nieuwe snede te doen, eer de kort te vooren gemaakte wonde heeft opgehouden te bloeden. De voorste banden worden eerst, en de achterste naderhand doorgesneden.

Bij

(d) LEVRET *Observations sur l'allaitement des enfans.*
Paris 1781.

Bij de doorsnijding deezer zij-banden is door-
gaans de bloeding eenigzints sterker, dan bij de
doorsnijding van de Tongriem. Edoch dit bloe-
den is niet gevaarlijk. Na elke sneede word het
kind omgekeerd, en met het aangezicht naar den
grond gehouden, op dat het bloed vrijelijk uit
de wonde kan uitloopen.

Na het eindigen der Operatie moet men het
kind niets in den mond brengen: want het zelve
kan als dan nog zuigen, nog slikken. De bloe-
dende plaats word met warme wijn gewaschen,
en met eenige honig bestreken. Naderhand
brengt men, van tijd tot tijd, den met honig
bestreken vinger onder de tong van het kind, op
dat dezelve niet op nieuw aangroeije. In vier
en twintig uren is de wonde geneezen.

Eenige Vroedvrouwen maaken alle Kinderen,
zonder onderscheid, na de geboorte de tong los.
Dat is: zij scheuren, met haare nagels, die zij
tot dat einde zeer lang laten groeijen, het Tong-
riempje. 'Er ontstaan, uit deeze schadelijke ge-
woonte, Gezwellen, Verzweeringen, Ontstee-
kingen en Verhardingen. Zomtijds word de Kik-
vorsch-Slagader ingescheurt, en het kind bloed
dood, zonder dat men het bemerkt, dewijl het
zelve 't Bloed inslikt. Zomtijds word de Tong-
riem te diep ingescheurd, dan zuigt het kind aan
zijn Tong, slikt dezelve in, in de Lucht-ader,
en verstikt. Zomtijds ontstaan ook uit dit scheu-
ren

ren verzweeringen, die moeilijk te geneezen zijn. Of de Speekzel-vaten worden gequetst, en dan volgt een voortduurende uitvloeiing van het Speekzel.

Worden de insnijdingen onder de Tong te diep gemaakt, zoo kan het gebeuren, dat de tong van het Kind, wanneer het huilt, te veel agterwaarts gebogen word, en het Klapvlies van de Lucht-ader tegen de opening der Lucht-ader vast aandrukt, waar door het Kind verstikt.

III. *Van het Kikyorsch-Gezwel.*

Dit gezwel bestaat in eene, meer of min lange en dikke vleesch-knoop, welke zig onder de tong op die plaats bevind, alwaar eigenlijk de Tong-riem wezen moest (e). Door het aanzijn van dit gezwel word de tong in haare beweging verhindert; zij word bijna geheel onbeweeglijk. En dewijl de tong niet achterwaards kan gebogen worden, en gevolgelyk, geduurende het nederflikken, het Klapvlies van de Lucht-ader niet weder kan toefluiten, nog bedekken, zoo kan het Kind niet slikken en niet zuigen. Al wat men zulke kinderen ingeeft, koomt niet in de Maag, maar in de Lucht-ader, alwaar het hoesten, en zomtjids verstikking veroorzaakt.

Treu-

(e) LEVRET op de aangehaalde plaats.

Treurig is het voor den Menschen-vriend, dat men tot hier toe nog geen middel heeft kunnen ontdekken, om dit gebrek te verhelpen, en dat bij gevolg alle Kinderen, die daar aan lijden, het slachtoffer daar van worden, en zonder redding sterven moeten. Tot geluk voor het Menschdom koopt dit Kikvorsch-gezwel zelden voor.

Deeze Vleesch-knoop moet niet weggesneden worden; want in dezelve eindigen de Bloed-vaa-ten van de Tong, en gevolgelyk sterft het kind, na zulk eene onvoorzigtige Operatie, aan eene doodelijke bloedstorting.

IV. *Van het Waterhoofd.*

Het zelve is tweederlei; het *uitwendig*, en het *inwendig Waterhoofd*. Door het *uitwendig Waterhoofd* word een gezwel van het hoofd verstaan, dat in het oog valt, noch rood, noch ontstoken is, en voor het drukken van de vinger wijkt. Het ontstaat, gedurende of na de geboorte, door uitgelopen water in het cellulëus weefzel, en laat zig, door omslagen van warme roode wijn, gemakkelijk geneezen. Het *inwendig Waterhoofd* ontstaat door een ophooping van water tuschen de hersen-vliezen, of in derzelver holten. Het hoofd word daar door meer of min uitgespannen, zomtjds tot eene ongehoorde grootte. Koopt het kind met een inwendig Waterhoofd ter we-
reld,

feld, of ontstaat het zelve kort na de geboorte: zoo zijn alle uit- en inwendige middelen, die men zoude kunnen aanwenden, te vergeefs, en het Kind sterft zonder redding.

V. *Van de zwelling van het Hoofd.*

Door de drukking, welke het hoofd van het Kind, gedurende de geboorte, lijdt, ontstaat niet zelden eene ontsteeking en zwelling van de uitwendige bekleedselen des hoofds, die zomtijds zeer groot is, en het hoofd wanstaltig maakt. Zomtijds bespeurt men in het gezwel een polslag, zoo dat men het zelve voor een polsader-gezwel houden zoude.

Is het gezwel niet buitengewoon groot, zoo laat het zig, door omslagen van warme wijn, of van *Aqua Thediana*, tot op de helft met water verdund, verdeelen. Maar is het gezwel zeer groot, en verdeelt het zig niet: zoo maakt men, midden in het zelve, door de met haar bewasfen huid des hoofds, eene kruis-sneede, neemt door de opening het geronnen bloed en de uitgeloo-pene vochten uit, en voegt, door middel van de drooge hechting, de vier stukken weder aan elkander. De geneezing is dan gemakkelijk, en gaat schielijk voort.

VI. *Van de Hersfenbreuk.*

De Hersfen-breuk ontstaat op zulke plaatsen van het hoofd, alwaar de beenderen van het Bekkeneel nog niet gevormt zijn. De weeke zelfstandigheid der beenderen wijkt voor de drukking der Hersfenen, en dezelve gaan uit. Deeze Hersfen-breuken, wanneer ze niet zeer groot, en gevolgelijk eene aangeboorene wanftaltigheid zijn, geneezen van zelfs. De Hersfens gaan in de holte van het Bekkeneel uit, zoo als dit Been zig langzamerhand vormt. Men kan in deezen drooge omslagen opleggen; maar men wagte zig, op het gezwel te sterk te drukken. Wanneer de Hersfen-breuk grooter is, dan een Hoender- of Duiven-eij, zoo is dezelve ongeneeslijk.

Ongerijmd en bespottelijk is het, wanneer eenige Schrijvers het ontstaan der Hersfen-breuken aan een uitwendig geweld, of aan de drukking van het Keurslijf der Moeder op het Kind, gedurende de zwangerheid, hebben willen toeschrijven; dewijl men ook Hersfen-breuken vind bij pas geworpen Dieren.

VII. *Van de scheefheid des Hoofds.*

Zomtijds word het hoofd van het Kind, gedurende eene moeilijke geboorte, zaamgedrukt, en het zelve krijgt eene tegennatuurlijke
ge-

gedaante. De geneezing van dit gebrek moet eenig en alleen aan de natuur worden overgelaten; door welker vermogens het hoofd altoos na verloop van eenigen tijd, zijne natuurlijke gedaante wederom krijgt.

Nooit moet men toelaaten, dat de Vroedvrouwen, zoo als zij niet zelden gewoon zijn te doen, aan het hoofd van het Kind drukken, om het zelve, zoo zij beweeren, eene betere gedaante te geven. Zeer fraai zegt ROUSSEAU; „ Eenige „ Vroedvrouwen maatigen zig aan, door te druk- „ ken aan het hoofd van het jonggebooren Kind, „ het zelve eene betere gedaante te willen geven: „ En dit gedooft men? Die gedaante, welke de „ oorzaak van ons aanwezen aan onze hoofden „ gegeven heeft, zoude niet goed genoeg zijn? „ Uitwendig doen de Vroedvrouwen 'er konste- „ narijen aan, en inwendig de Wijsgeeren. „ Waarlijk! het Lot der Kanibalen is ten min- „ sten voor de helft boven het onze te waar- „ deeren.”

VIII. *Van de gespleten Beenderen der Hersenpan.*

Bij Kinderen, die te vroeg gebooren worden, staan zomtijds de beenderen van het Bekkeneel eenigzints van elkander af, en de Fontanelle is grooter, dan gewoonlijk. In zulk een geval be-

hoeft men niets meêr te doen, dan een of twee speelkaarten over de opening van het been te leggen, en dezelve, door middel van een band om het hoofd, die alleen los moet aangelegt worden, daar om vast te binden. De natuur vereenigt deeze beenderen bij vervolg van zelf.

In 't algemeen moet men in acht neemen, de Fontanelle niet te kwetsen.

IX. *Van de Roos der jonggebooren Kinderen.*

Deeze ziekte vertoont zig in de eerste dagen na de geboorte. Zomtijds, dog zeer zeldzaam, brengen de Kinderen dezelve mede ter weereld. Doorgaans verschijnt ze tuschen den zesden dag en het einde der zesde week. Men bespeurt aan het Lichaam van het Kind eene roosachtige ontsteeking; zomtijds alleen op eenige plaatsen, aan de vingers, aan de handen, aan de voeten, aan de gewrichten, of aan de buiging van de knie, of ook aan den hals. 'Er ontstaat als dan na korten tijd etter, en het Kind word beter. Maar veel gevaarlijker, en doorgaans doodelijk is deeze roosachtige ontsteeking, wanneer ze zig om den navel, of in den omtrek der teeldeelen, het eerst vertoont: want van daar verspreid zig dezelve, in korten tijd, over het Onderlijf, over het Dijebeen, en het Been, en gaat tot koud vuur over. De ontstoken plaats zwelt op, word purper-rood, ver-

vervolgens blaauw, en eindelijk kankerachtig. Bij jongetjes vertoont ze zig doorgaans het eerst aan den Balzak; vervolgens zwellen de teeldeelen op, en onder de Voorhuit vertoont zig een ontlasting van lijmig vocht.

Sterke, zoo wel als zwakke Kinderen, zijn zonder onderscheid aan deeze roosachtige ontsteeking bloot gestelt. Zomwijlen verschijnt zij oogenblikkelijk, en neemt schielijk de overhand. In dit geval krijgt de huid een purperroode couleur, en word in korten tijd ongemeen hard, en pijnlijk bij elke aanraaking.

Deeze ziekte is niet aansteekende; maar het schijnt, als of ze zig op zommige jaargetijden meer vertoonde, dan op andere. Derzelver *oorzaak* is tot hier toe nog onbekend; doch ze schijnt voornaamelijk dan te ontstaan, wanneer de Moeder zwakkelijk is, of wanneer ze de gewoonte heeft van in overmaat geestrijke dranken te drinken.

Het Lood-water van Goulard of ook de Loodzalve geneest deeze ziekte wel *plaatselijk*, op alle de plaatsen, waar dezelve aangebracht werd. Maar deeze geneezing is niet grondig. Veel eer heeft men bespeurt, dat ze als dan, op andere plaatsen, op nieuw uitbreekt, en schielijker doodelijk is, dan ze anders zijn zoude.

De *eenige* waare en onfeilbaare geneeswijze is de volgende. Men bestrijkt de ontstoken deelen

len dikwils met Campher-geest: (*Spiritus vini camphoratus*,) en geeft teffens aan het Kind een aftrekzel van Kina, zoo wel door den mond, als in klisteeën. Zomwijlen eindigt, door deeze geneeswijze, de ziekte in een etterachtige zweer, die ettert en openbreekt. Vertoont zig zulk een zweer, zoo is de ziekte nog niet weggenomen: want zomtijds komen 'er meer na elkander, en het Kind sterft aan eene verzwakking.

X. *Van de Kramp in het Kakebeen bij jonggebooren Kinderen.*

Deeze ziekte komt in koude Luchtfstreken al-
lerzeldzaamst, in gematigde niet dikwils, maar
in heete Landen des te meenigvuldiger voor. Op
de West-Indische Eilanden sterven de Kinderen
der ongelukkige Negerflaven in groote meenigte
daar aan, en ontduiken op die manier het treurig
leven, het welk zij in rijper jaaren te verwagten
zouden hebben. Het is eene allergevaarlijkste,
en bijna altoos doodelijke ziekte.

Het Kind huilt aanhoudend en bestendig, dog
niet met het gewoon hel geschrei, maar met een
zwakken en doffen toon. Het grijpt met verlan-
gen naar de borst, maar laat dezelve dadelijk we-
derom los, zonder 'er aan te zuigen. Vervol-
gens word het onderste Kakebeen stijf, onbe-
weegbaar, en van het bovenste twee of drie lij-
nen

nen afgescheiden, zoo dat de mond open blijft, en niet gesloten kan worden. De lippen bewegen zig niet; de tong zeer weinig; het Kind huilt minder, naar maate de ziekte toeneemt; het slikken dat in den beginne nog gemakkelijk geschiede, word moeilijker, en op het laatst onmogelijk. De Kramp der Spieren bepaalt zig nu niet meer enkelijk tot het kakebeen; ze verspreid zig verder. De Spieren van den hals, van den nek, en van de rug, worden stijf; de rug buigt zig binnenwaarts; het lichaam heeft de gedaante van een halve cirkel, waar van de holte in de rug is; het onderlijf is uitgespannen en staat voor over; de oogleden zijn open; de opening van het oogbeen is onbeweeglijk; het lichaam is verstopt; de pis ontlast zig niet; de ademhaling geschied moeilijk en gebroken; armen en beenen worden stijf; alle spieren van den ruggegraad zijn opgezwollen, en de huid heeft eene roode of violette couleur.

Zomtijds sterft de elendige Zuigeling in weinige uren, zomtijds duurt zijn armzalig aanwezen tot den derden, vierden, of ook wel tot den vijfden dag. Hoe langer de ziekte voortduurt, hoe grooter de hoop is, dat men in staat zal zijn het Kind van deeze vreeslijke plaag te bevrijden.

Voortreffelijke diensten doen: laauwe en dikwils herhaalde baaden; warm gemaakte baksteen, die in flanel gewonden, en aan de voetzoolen

len van het Kind gelegd worden; eenigzints sterke giften van Opium, of Campher; het inwrijven der vluchtige zalve (N°. 1.) in de krampachtig zamengesetrokkene spieren; krampstillende klisteeën van Opium, Bevergeil, of Duivelsdrek, en Spaansche Vlieg-plaister, in den nek, of tusschen de schouderen gelegd. Ontlastende middelen van allerlei soort, maar voornamelijk de Purgeer-middelen brengen het zieke Kind in korten tijd om 't leven, en werken bij de kramp in het kakebeen als het hevigste vergift.

XI. *Van de Navel-breuk. (Exomphalos.)*

Is een Kind met een Navel-breuk geboren, zoo word de navellstreng, in een afstand van één tot anderhalven duim, over het gezwel gebonden. Alsdan kan de breuk te rug gebragt, een klein zacht compres op de plaats gelegd, en met eenen wat breedten band, die als een gordel om 't Lijf moet gaan, maar niet te vast moet worden aangelegt, vast gemaakt worden.

Dog zoo het niet mogelijk mogt zijn, de breuk dadelijk op eens in te brengen, zoo legt men, van tijd tot tijd, zachte, met warm gemaakten rooden wijn bevochtigde, omslagen om den navel.

LEVRET raad, tot geneezing van de Navel-breuk, de volgende behandeling aan. Men neem

me een stuk witte wasch, en geeve aan het zelve de gedaante van een knoop, die, naar de verschillende grootte van de breuk, grooter of kleiner wezen moet. Hier na maake men van zacht linnen een compres van de grootte van een halve Fransche Kroon, en drie of vier lijnen dik. In dit compres word het stuk wasch gelegd, zoo dat deszelfs vlakke zijde naar de navel toe gekeert, en het Linnen, dat tusfchen de knoop en den navel ligt, slechts enkel zij. Men trachte, zoo veel mogelijk het midden van de knoop juist op het midden van de breuk te brengen. Vervolgens word het compres met de knoop, door middel van een navelband, vast gemaakt, welke op dezelfde wijze, als een Chirurgijns zamentrekkend verband, moet worden aangelegt. Het geheele verband, uitgezondert 's nachts, word vernieuwt, zoo dikwils het Kind het zelve vuil maakt. Het geduld moet men daar bij niet verliezen, maar men vaart op deeze wijze onvermoeid voort, tot de volkomene geneezing.

Deeze is de behandeling, wanneer de Navelbreuk *na de geboorte* ontstaat. Koomt het Kind met dezelve ter weereld, zoo staat nog in acht te nemen, dat de navelstreng, voor het afbinden, niet moet worden uitgedrukt, en dat dezelve ruim een duim onder de breuk, moet worden afgebonden en afgesneden.

Ook moet niet bij geval de Navelstreng korter

afgesneden werden, dan na dat de darmen naar binnen gebracht zijn: want in zulken geval is de zak van de breuk een gedeelte van het buik-vel van het Kind, en dat buik-vel is inwendig in de navelstreng aangegroeit. Zoo derhalven, na het inbrengen der darmen, de navelstreng op die plaats werd doorgesneden, alwaar voorheen de breuk was, zoo zoude een gedeelte van het buik-vel te gelijk moeten worden doorgesneden, en de dood van het Kind zou onvermijdelijk wezen.

XII. Van de uitvloeiing van bloed uit den Navel.

Het gebeurt zomwijlen, hoe zeer zeldzaam, dat uit den Navel der jonggebooren Kinderen, weeken, ja zelfs maanden lang, bloed met slijm gemengt uitvloeit. De hoeveelheid van het uitvloeiende bloed is zomtijds eenigzints aanmerkelijk, en ontrust eindelijk de Ouders of Oppasters van het Kind. 'Er is geen ander middel, dan een compres op den navel te leggen, het zelve met een hegt-plaister en een navelband vast te maken, en hier mede een tijd lang aan te houden.

XIII. Van de zwelling van den Balzak.

Koomt het Kind met een gezwollen Balzak ter wereld, zoo onderzoekt men voor alle dingen, of 'er al of niet een breuk aanwezig zij. Vind
men

men geen breuk, zoo word onderzocht of het gezwel met ontsteking gepaart gaat. Is het zelve ontstoken, zoo worden deeze deelen met warm gemaakten rooden wijn gewasfchen, en vervolgens een compres, met eene ontbinding van loodzuiker in water nat gemaakt, daar op gelegd, en, door middel van een kleine draagbeurs, op den balzak vast gemaakt. Deeze zwelling verdeelt zig gemakkelijk, en in korten tijd.

Bij eene zwelling van den Balzak zonder ontsteking kan het geval tweeledig zijn. Of 'er is een *waterzucht van den balzak* voor handen; of een *waterzucht van den zaadbal*, een *waterbreuk*.

De *Waterzucht van den Balzak*, of het aanzijn van water in het cellulëus weefzel van den balzak, onmiddelijk onder de huid, bespeurt men daar aan, dat de balzak week is, dat dezelve voor de drukking van den vinger wijkt, en zig even als deeg weer aanvult. Dit gezwel word met omslagen van warm gemaakten rooden wijn, of ook met omslagen van een licht afkookzel van Kina, behandelt en verdeelt. De verdeeling is gemakkelijk te bewerken.

De *Water-breuk*, of de ophooping van water tusfchen den zaadbal en deszelfs midden-fchet, verraad zig door de volgende kenmerken: de gezwollen balzak is niet ontstoken; ze wijkt niet voor de drukking van den vinger, maar weder-
staat

staat dezelve; ze vult zig niet week en deegachtig, maar hard en elastiek op; het gezwel is doorzichtig; het veroorzaakt geene pijnen; het kan door drukking niet ingebracht of vermindert worden; en het neemt niet toe, wanneer het Kind huilt.

Deeze ziekte is van weinig aanbelang. Het gezwel verdeelt zig, en verdwijnt na eenige maanden van zelf. Om hetzelfde in een korter tijd weg te nemen, legt men omslagen, die met een mengzel uit één deel Brandewijn, en twee deelen Water, nat gemaakt worden, op den balzak, en maakt dezelve vast, door middel van een draagbeurs.

Van welken aart ook de zwelling van den Balzak wezen moge, zoo moet, in alle gevallen, het verband altoos na verloop van vier of vijf uren vernieuwt worden, dewijl het Kind het zelve vuil maakt. Ook moet men niet ongeduldig worden, ingevalle de verdeeling iets langer duuren, en niet zoo schiekelijk, als men wel wenschte, volgen mogte.

XIV. *Van de nederzakking der Zaadballen.*

Bij jonggebooren Kinderen van het mannelijk geslacht onderzoekt men, of de zaadballen in den balzak voor handen zijn, dan niet. Zelden vind men ze daar in: doorgaans daalen zij dan eerst neder, wanneer het Kind bij het huilen zig dringt. Zomtijds blijven zij het leven lang gedu-

duurende in het onderlijf verborgen, en men beweert, dat zulks aan het vermogen der voortteeling eer voordeelig, als schadelijk is.

Zomtijds ontdekt men aan den eenen kant, meest aan de rechte, eene zwelling in de Lies, welke de gedaante van een Liesbreuk heeft. Op dat men in de kenteekens niet mistaste, moet eerst onderzocht worden, of de zaadbal aan die zijde reeds in den balzak nedergezakt is of niet. Is dezelve in den balzak nog niet voor handen, zoo kan men, met eenige waarschijnlijkheid, vermoeden, dat deeze zwelling in de lies aan de nederzakking van den zaadbal moet worden toegeschreven. In dusdanig geval tracht men langzamerhand en zonder drukking, den zaadbal door de buikring door te helpen, wanneer namelijk deeze plaats niet ontstoken is. Maar vind men de plaats ontstoken, zoo moet vooraf, door verdeelende middelen, de ontsteking worden weggenomen.

De manier, waar op men den zaadbal door de buikring door helpt, is, volgens LEVRET, de volgende. Men plaatst de toppen der vingeren rondom den rand van den buikring, en drukt dezelve neder. De zaadbal laat men geheel vrij, en raakt dezelve niet aan. Hier door word de ring verwijderd, en de zaadbal zakt langzamerhand in den balzak neder. Na dat dit geschied is, word in de Lies een compres gelegd, met
warm

warm gemaakten rooden wijn bevochtigt, op dat niet mischien, zoo als anders wel eens gebeurd, een Liesbreuk ontstaat. Alle vier of vijf uren word dit verband weggenomen, de deelen worden met warmen wijn gewaschen, en 'er word een nieuw compres met warmen wijn opgelegd.

De linke zaadbal zakt altoos het eerst door den buikring in den balzak neder: waarom ook bij volwasfenen de linke zaadbal altoos iets dieper legt, dan de rechte.

Zomtijds blijft één der zaadballen het leven lang geduurende in de lies, en men moet zig wel wagten dezelve niet voor een Liesbreuk aan te zien, of een breukband aan te leggen.

XV. *Van de Lies-breuken der jonggebooren Kinderen.*

De Zaadballen zijn met twee huiden of rokken bedekt. Voor eerst met de zoogenaamde *Albuginea*, welke de in elkander gewonden vaaten van den zaadbal onmiddelijk omringt, en bijeen houdt; en ten tweeden met de scheiddehuid, (*tunica vaginalis*) welke deeze *Albuginea* alleenlijk los omvangt, en niet dan op zommige plaatsen met dezelve zamen hangt.

In het begin bevinden zig de zaadballen in het onderlijf, en blijven in deszelfs holligheid tot den tijd der geboorte, of kort te vooren. Zoo lang

lang zij in het onderlijf blijven, zijn ze slechts met eene huid, alleenlijk met de *Albuginea* bedekt. Wanneer ze door de buikring doorgedaan zijn, zoo bevinden ze zig in een zak, welke geschikt is, om de scheederok van den zaadbal uit te maken, en welke bij vervolg boven aan den buikring zamen groeit, zoo dat 'er niets meer kan doervallen, en dat de vereeniging tusfchen de buik-holte, en de holligheid van de scheederok van den zaadbal geheel ophoud.

Het tijd-punt, wanneer de Zaadballen uit het onderlijf in den balzak nederzakken, is zeer onbepaald. Zomtijds gaan zij door den buikring voor de geboorte, zomtijds dadelijk na de geboorte, en zomtijds eerst eenigen tijd naderhand.

Nu gebeurt het zomtijds, dat een stuk ingewand zig in de opening van de scheederok van den zaadbal indringt, eer dezelve nog gesloten is. Daar door word de fluiting deezer opening belet, en 'er ontstaat een breuk, bij welke de scheederok van den zaadbal de breukzak uitmaakt. Deeze noemt men een aangeboren breuk. (*Hernia congenita*). Bij een gewoone Liesbreuk, die in laateren ouderdom ontstaat, maakt het buikvel den breukzak uit: en daar door onderscheid zig zulk eene Liesbreuk van de aangeboren breuk.

Bij jonggebooren Kinderen is de geneezing van
deze

deezze breuk niet zeer moeilijk. De breuk word ingebracht: vervolgens worden compresen met koud water opgelegd, en, wanneer men het noodig vind, door middel van een band op den buikring vast gemaakt.

XVI. *Van den gesloten Aars.*

Zomtijds word bij jonggebooren Kinderen de Aars gesloten gevonden, en wel op eene tweeledige manier.

(1.) Of men bespeurt op de gewoone plaats eene opening, en evenwel gaat de zoogenaamde zwarte drek niet af, en het Kind schreit onophoudelijk. In dit geval is een gedeelte van den endeldarm of toegegroeit of met een huid gesloten, zoo dat de afgang niet kan doordringen. Hier is geene hulpe, en het Kind moet elendiglijk omkomen: uitgezondert in dit eenige geval, wanneer deezze huid dicht bij de opening van den Aars gevonden word, zoo dat men dezelve, door middel van het inbrengen van den vinger in den Aars, duidelijk voelen kan. Dezelve word als dan omzichtig doorgesneden, en men steekt een wiek, met rosen honig bestreken, in den Aars. De geneezing geschied in korten tijd.

(2.) Of op de plaats, alwaar de opening van den Aars zoude moeten zijn, is geen spoor derzelve voor handen, maar men bespeurt een lood-

ver-

verwig gezwel, het welk ontstaat door de persing van de zwarte drek, waar mede de endeldarm opgevult is. Dit gezwel laat zig van andere gezwellen, die op deeze plaats ontstaan kunnen, gemakkelijk daar door onderscheiden, dat men, bij het drukken, geene wapperingen van een vocht, maar eene meêgevende deegachtige zelfstandigheid bespeurt. Voorts, wanneer men sterk daar op drukt, zoo verdwijnt het gezwel, en de vinger laat een indrukzel agter. Edoch dit gezwel koomt weerom, zoo dra men den vinger te rug houd, en het drukken nalaat.

Heeft men dit ongemak ontdekt, zoo moet men dadelijk hulp verschaffen: anders sterft het Kind. Men onderzoekt zorgvuldig de plaats, alwaar de endeldarm eindigt. Op deeze plaats word eene kruis-vormige insneede gemaakt, en als dan cirkels-gewijze die huid afgesneden, welke den uitgang van den endeldarm sluit. De opliggende spier van den endeldarm veroorzaakt, door zijne werking, dat zig de huid, rondom de wonde, cirkels-gewijze rimpelt. Daar uit ontstaat eene konstige sluitspier van den Aars, die bij vervolg alle werkingen van een natuurlijke sluitspier doet. Door het waschen der wond met warm gemaakte wijn, en door een weinig olij tot volkomene geneezing in te wrijven, belet men, dat de wond niet op nieuw te zamen groeijs.

XVII. *Van de uitzakking van den Aars.*

Dit toeval, het welk doorgaans met een langduurige buikloop der Kinderen gepaart gaat, is niet moeilijk weg te nemen. Men legt op deze uitgezakte plaats een compres, met warm gemaakten rooden wijn bevochtigt, en maakt het zelve, door middel van een opdrukkend verband, vast. Zoo dit middel niet spoedig mogt helpen; zoo kan men het uitgezakte deel met loodzalf bestrijken, en naderhand het compres opleggen.

XVIII. *Van de geslotene Moeder-scheede.*

Wanneer bij jonggebooren Kinderen de Moeder-scheede gesloten gevonden word, zoo heeft men zig met de Operatie, die tot derzelver opening dienstig is, niet te haasten: maar men kan dezelve tot een rijperen ouderdom bespaaren.

XIX. *Van de gesloten Pisbuis.*

De Pisbuis kan, bij jonggebooren Kinderen van beide geslachten, verscheidene gebreken hebben.

Zomtijds is bij jongens de opening der Pisbuis niet voor aan het roeden-hoofd, maar onder de kroon van het roeden-hoofd, nevens het toompjen.

jen. De zulken worden *Hypospadiæ* genoemd. Dit is wel eene wanstaltigheid, maar geene ziekte: want ze zijn zoo wel tot bijslapen, als tot waterloozen bekwaam. Ik heb zelfs zulke lieden behandelt, die een venerischen Druiper hadden, maar bij wien dezelve allermoeijelijkst te genezen is, dewijl het inspuiten niet dan met moeite geschieden kan.

Zomtijds is, bij het mannelijk geslacht, de opening der Pisbuis aan den wortel der roede, nevens den balzak, zomtijds ook nevens den Aars; zomtijds is de Pisbuis geheel toegegroeit; zomtijds is ze wel niet toegegroeit, edoch voor aan, aan derzelver uitgang, zonder opening. In het laatst gemelde geval perst de pis gemeenlijk door den navel uit. Men moet derhalven trachten de Pisbuis door kunst te openen. Bij het mannelijk geslacht maakt men eene insnijding aan het einde van het roeden-hoofd. Bij het vrouwelijk geslacht word de insnijding recht onder de kitte- laar gemaakt: juist op die plaats, in beide geslachten, alwaar de natuurlijke opening zou moeten gevonden worden. Naderhand steekt men, door de gemaakte opening, eene dunne bougie in, welke zoo lang daar in moet gelaaten worden, tot dat de wond geneezen is: anders groeit de Pisbuis, na de Operatie, weder aan elkander. Bij het vrouwelijk geslacht opent zig de Pisbuis zomtijds in de Moeder-scheede.

XXI. *Van de uitvloeiing uit de Moeder-scheede.*

Bij jonggebooren Kinderen van het vrouwelijk geslacht vertoont zich zomtijds eene uitvloeiing uit de Moeder-scheede. Dezelve is of bloedig, of slijmerig, of etterachtig. Van welken aart dezelve ook wezen mag; zoo is ze echter altoos van geen aanbelang, zonder eenige kwaade gevolgen, vordert niets dan zindelijkheid, en houdt van zelf op.

XXI. *Van de Been-breuken, en derzelver ontwrichtingen.*

De beenderen van het Kind worden ontwricht, of gebroken, wanneer, gedurende de geboorte aan de ledematen geweld gedaan, of aan dezelve sterk getrokken word.

De *ontwrichting van den Opper-arm* komt meenigmaal voor. Men heeft daar bij niets meer te doen dan den arm weder in één te brengen, en het Lid van 't Kind in de behoorlijke rust te houden.

Zomtijds gebeurt het, wanneer gedurende de geboorte de Vroedmeester sterk of schielijk aan het been van het Kind trekt, dat de bovenste kromte van het Dijebeen, die nog kraakbeenig is, zig van het been afscheid. Wanneer men dat niet bespeurt, en het noodig verband niet

aan-

aanlegt; zoo moet het Kind zijn leven lang gedurende mank gaan.

Wanneer de Vroedvrouw, of de Vroedmeester, bij het uittrekken van 't hoofd van 't Kind, den vinger in den mond steekt, zoo gebeurt het zomtjids, dat de onderkaak ontwricht word. Dezelve moet dadelijk in één gezet worden.

Word, gedurende de geboorte, te sterk aan de voeten getrokken, zoo schuiven de beenderen van het bekken over elkander; en, wanneer men dit niet merkt, zoo blijft, gedurende het geheele leven, de eene voet langer, dan de andere.

Op gelijke wijze kan ook, door onvoorzigtig trekken aan de armen en beenen, de ruggegraad zig krommen. De kromming moet, zonder verzuim, door gepaste verbanden, weder herstelt worden.

Been - breuken, bij jonggebooren Kinderen, zijn veel moeilijker te behandelen, dan enkele ontwrichtingen der beenderen.

Is het sleutelbeen gebroken: zoo trekt men den schouder achterwaarts, maakt denzelven op zijn plaats vast, door middel van eenig verband, dat men aan de kleederen van het Kind vastnaait, legt als dan een stuk hecht-pleister op het uitstee-kende einde van het been, en daar over nog een andere pleister.

Maar is de boven-arm, of het dijebeen ge-

broken: zoo word om het gebroken gedeelte van het been een kleine, niet te dikke, drukdoek aangelegt, welke de beide einden van het gebroken been bij elkander houd, zonder het Lid te drukken, of den omloop van het bloed in het zelve op eenigerleij wijze te beletten. Onder deeze drukdoek legt men drie kleine spalken nevens elkander. Deeze moeten omtrent een halve duim lang, en even zoo breed zijn. Ze worden van fijn linnen gemaakt, het welk men vijf of zes maalen over elkander vouwt, en vervolgens in een mengzel van eij-wit en fijn meel indoopt. Dezelve moeten noch nat zijnde aangelegt worden, op dat zij zig naar de gesteltheit van het Lid naauwkeurig voegen. Wanneer ze droog worden, zoo zijn ze zeer hard en vast. De gansche toefstel word met een los aangelegd verband van flenel vast gemaakt. Men zorge, dat het Kind den arm stil houde, en denzelven niet bewegen kan. Wanneer aan den arm, of aan de hand, geene zwelling ontstaat, zoo is het niet noodig, het verband voor den agtsten of tienden dag te vernieuwen. Doorgaans is na drie of vier weeken de been-breuk geneezen.

XXII. *Van de binnenwaarts staande Voeten.*

(Vari & Valgi.)

Zoo dra men bespeurt, dat, bij jonggebooren Kinderen, de voetsoolen binnenwaarts of buitenwaarts

waarts gedraait zijn, en in plaats van in evenwicht te zijn, lijnrecht staan: zoo moet men zig beijveren, zulk eene wanvoeglijkheid weg te nemen, en aan de voetzoolen de behoorlijke plaatsing te geven. Waar dit niet gebeurt, daar blijft het gebrek het leven lang geduurende, en het Kind gaat, bij vervolg, niet op de voetzoolen, maar op de buitenste of binnenste rand derzelve. Door spalken van linnen, in eijwit gedoopt, en door behoorlijke verbanden, die niet te vast moeten knellen, en welke ieder Arts, naar maate van de omstandigheden, zelf zal weten op te geven, laat zig deeze wanstaltigheid, in de jaaren der eerste kindsheid, zeer gemakkelijk wegnemen.

Zijn de dije-beenderen, of de scheen-beenderen krom gebogen: zoo heeft men daar tegen niets noodig te doen, want zij worden van zelf recht, en herstellen zig weder.

XXIII. *Van de gespleeten rugge-graad.*

(*Spina bifida.*)

De zoogenaamde gespleeten rugge-graad is een meer of min groot en doorschijnend gezwel, het welk, bij jonggebooren Kinderen, in den omtrek der lenden-wervelen, of aan andere deelen van den rugge-graad gevonden word. Dit gezwel is week, met een waterachtig vocht

opgevult, wijkt voor de drukking van den vinger, en verwekt pijn, wanneer het gedrukt word. De huid, welke dit gezwel bedekt, heeft haare natuurlijke couleur. Het Kind kan niet op den rug leggen, en schreit bij aanhoudenheid. De onderste Ledematen zijn verlamd. De ruggewervels, aan welke dit gezwel gevonden word, zijn gespleeten, en wel aan de achterste zijde. Door deeze spleet vertoont zig het gezwel, het welk uit een ophooping van water, tusſchen de ſcheede-huid van het rugge-merg en het rugge-merg beſtaat, en duwt de huid naar buiten. Door gaans heeft het Kind teffens een inwendig waterhoofd, en het water in het hoofd heeft gemeenſchap met het water in den rugge-graad. De oorzaak deezer ziekte is in een gebrek der eerſte vorming te zoeken. Ze is ongeneeslijk, en Kinderen, die met een gespleten rugge-graad geboren worden, ſterven weinig dagen na de geboorte. Echter heeft men voorbeelden van Kinderen, wier elendig aanwezen, in weerwil van deeze wanſtaltigheid, acht, tien en meer maanden heeft blijven voortduuren.

XXIV. *Van kneuzingen en blauwe vlekken.*

Zomwijlen beſpeurt men, bij jonggebooren Kinderen plaatsen aan het hoofd, of aan andere deelen van het Lichaam, die gekneust zijn, of

waar.

waar onder zig geronnen bloed geplaatst heeft. Dezelve vereischen niets meer, dan dat men een compres, het welk met warm gemaakten rooden wijn, of met een zeer verdunde ontbinding van Loodzuiker in water, bevochtigt moet worden, 'er van tijd tot tijd oplegge.

XXV. *Van verstopte of geslotene Neusgaten.*

De opening van den neus is bij zommige jonggebooren Kinderen zoo naauw, dat ze zeer moeilijk adem halen, en niet gemakkelijk zuigen kunnen. De gewoone oorzaak van dit gebrek is gelegen in de neus-beenderen, die te dicht tegen elkander staan. Bij vervolg gaat dit gebrek van zelf weg. Edoch deeze Kinderen kunnen niet zuigen, dewijl deeze naauwe opening, door eenige slijm, die zig daar tuschen zet, lichtelijk verstopt word. De zuigeling is, in dusdanig geval, genoodzaakt, alle oogenblikken de borst-tepel los te laten, om adem te kunnen haalen. Hij kan derhalven niet naar behooren zuigen. Ook kan de zuigeling niet vrijelijk door den neus adem halen, en men bespeurt, dat zulke Kinderen bij aanhoudenheid, zoo wel slapende als wakker zijnde, den mond open houden. Men tracht de verstoppende slijm naar buiten uit te brengen. Tot dit einde word een zachte veder in boom-olij gedoopt, en vervolgens voorzigtig in het

neusgat ingestoken. Deeze zachte prikkeling verwekt niezen, en de opening word van de slijm, die dezelve verstopte, bevrijd. Zoo dikwils de neus op nieuw verstopt word, moet dit eenvoudig middel herhaald worden.

XXVI. *Van de Oog-ontsteeking.*

De ontsteeking der oogen bij jonggebooren Kinderen is van verschillenden aart. Of eene gewoone ontsteeking of eene ontsteeking uit venerische oorzaake. Van de venerische oog-ontsteeking zal beneden gehandelt worden. Derhalven bepaale Ik mij voor 't tegenwoordige alleenlijk tot de gewoone ontsteeking, welke uit eene gevatte koude ontstaat. Men onderscheid dezelve van de venerische oog-ontsteeking, dat bij de laatstgemelde de oog-leden dadelijk mede ontstoken zijn en etteren, 't geen bij de gewoone oog-ontsteeking niet lichtelijk gebeurt. Dezelve gaat na eenigen tijd van zelf over, en vordert niets meer, dan dat men, van tijd tot tijd, in het ontstoken oog van het Kind, een droppel van het Oog-water (Nº. II.) laat vallen.

XXVII. *Van den hik, en het braaken.*

De hik kooft bij jonggebooren Kinderen doorgaans om dien tijd, wanneer ze gegeten hebben, en

en ontstaat uit eene overlaading van de maag, ze houdt zomwijlen lang aan, en maakt de Ouders of Oppasters niet zelden bezorgt. Edoch dezelve is geheel zonder gevaar, en vordert geene afzonderlijke behandeling, uitgenomen dat men het Kind wat minder de borst geeft.

Geeft het Kind, in de eerste dagen zijnes levens, eenige bloedige slijm op, zoo moet men niet verschrikken, want het gebeurt zomtijds, dat de melk der Moeder in den beginne met bloedig water vermengt is, het welk naderhand door het Kind uitgespogen word.

XXVIII. *Van de Buik-pijnen.*

Dikwils hebben de jonggeboren Kinderen, gedurende de eerste dagen hunnes levens, buik-pijnen, die uit besloten winden ontstaan. Wanneer men dit bespeurt, zoo draagt men ze op den arm, men houd ze in beweging, en men wrijft hun zachtkens den rug, en het kruis. Zoo dra het Kind winden loost, word het rustig, en houd op met weenen.

XXIX. *Van de Geelzucht.*

De Geelzucht vertoont zig doorgaans op den derden dag na de geboorte. Ze ontstaat uit agtergebleven zwarten drek, is van geen aanbelang,
en

en vordert geene afzonderlijke behandeling. Men wagte zig zorgvuldig, purgeer-middelen of wijn aan het Kind in te geven. Het beste middel, wanneer men tog iets geven wil, is wei van melk met zuiker zoet gemaakt. Deeze wei geeft men het Kind, van tijd tot tijd, laauw in, en houdt daar mede een paar dagen lang aan. Klisteeeren of zetpillen zijn hoogst nadeelig.

XXX. *Van de Stuipen.*

De Stuipen, die, bij jonggebooren Kinderen, in de eerste dagen na de geboorte ontstaan, zijn zeer gevaarlijk en doorgaans doodelijk. In het Vondeling-huis te Dublin stierven, onder 17650 aldaar geboren Kinderen, 2944 Kinderen aan stui-
pen, in de eerste negen dagen van hun leven: en dus bijna het zesde gedeelte van alle de gebo-
renen. De oorzaak deezer groote sterfte was de onzuivere lucht. Wanneer men meermaalen versche lucht in de kamer liet, en het aantal der bedden in de kamers verminderde, kwam deeze ziekte veel zeldzaamer voor. De Kinderen, die stuipen kregen, konden niet geholpen worden. Ik zoude in deeze ziekte van de laauwe baaden voortreffelijke uitwerking verwagten.

XXXI. *Van de aangeboren Blindheid.*

De Kinderen worden zomtjds met een bijzonder soort van blindheid geboren, waar van de oorzaak in de ondoorzichtigheid van het hoornvlies gelegen is. Deeze blindheid gaat doorgaans, na eenige maanden, van zelf over, zonder eenig geneesmiddel. Het hoornvlies word het eerst aan den uitersten ooghoek dun en doorzichtig; vervolgens aan den rand rondom, en zoo langzamerhand geheel en al. In het midden duurt de ondoorzichtigheid het langst. Deeze ziekte schijnt in eenige Familien erfelijk te zijn.

XXXII. *Van de Hazelip.*

De gespleten bovenlip, of de hazelip, is of enkelvoudig of dubbeld. Zomwijlen is ook de bovenkaak of het been van het verhemelte, gespleten. Dewijl nu zulk eene spleet niet alleen het gezicht van het Kind mismaakt, maar ook aan het duidelijk spreken hindert; zoo moet dezelve, door middel eener Operatie, geneezen worden. Echter doet men best, met deeze Operatie zoo lang uit te stellen, tot dat het Kind eerst krachten genoeg verkregen heeft, om dezelve door te staan.

De Operatie geschied op de volgende wijze. De Oppaster van het Kind houdt het zelve zittend

op

op den schoor. Er plaatst zig iemand achter het Kind, ondersteund het zelve, belet dat het zijn hoofd niet heen en weder bewege, en drukt de beide kaaken. De Heelmeester plaatst zig voor het Kind, en snijdt, met een scherpe schaar, de beide randen van de haazelip tot eene wonde. Hier op drukt de medehelper de beide bloedende randen tegen elkander; de Heelmeester steekt twee naalden dwars door, waar van de eene dicht aan den rand der bovenlip word vast gemaakt. Deeze naalden moeten niet van staal zijn, op dat ze niet in de wonde roesten: maar men bedient zig van zilvere of gonde naalden met staa-
le punten. Om die naalden word vervolgens de zoogenaamde onwondene hechting gemaakt, en door middel van dezelve worden de beide randen der lippen met elkander vereenigt. Vervolgens worden de punten der naalden afgevijlt, op dat het Kind zig aan dezelve niet bezeere. Het be-
loop deezer Operatie breedvoerig te beschrijven, zou met het ontwerp van dit werk niet overeen-
komstig zijn. Men vind dezelve in BELL's *System of Surgery*, en in andere Schriften, zeer goed beschreven.

Zomwijlen is ook teffens het verhemelte ge-
spleeten, in twee gelijke of ongelijke deelen. Wanneer die splijting in het midden van het ver-
hemelte gevonden word, zoo strekt dezelve zig
zelfs tot het lelleken in de keel uit. Echter is
dit

dit een zeldzaam geval, en het lelleken vind men doorgaans geheel op die zijde, alwaar het grootste deel van het been gevonden word.

Kinderen, wier verhemelte gespleeten is, kunnen niet zuigen: want zij kunnen in den mond geen ledige plaats voortbrengen, dewijl de buiten-lucht door de neus in den mond indringt. Zulke Kinderen moet dus de melk ingegoten worden. Maar de minste komen daar van op: zij sterven bijna allen.

De spleet van het been van het verhemelte is van vooren smaller, dan van achteren. Dezelve verwijdert zig meer en meer naar achteren toe.

geheel niet zweet bedekt. In dit geval kan het

VIJFDE HOOFSTUK.

Van het zuigen der Kinderen.

Eenige uren na de geboorte word het jonggeboren Kind aan de borst der Moeder gelegd. Dit is zeer voordeelig, zoo wel voor de Moeder als voor het Kind. Want door de kracht der prikkeling, die aan de borst-tepels word aangebracht, begint de afscheiding der melk, de borst-tepels verheffen zig, en worden uit de borst voorwaarts getrokken.

Men geeve naauwkeurig acht, of het aan de
borst

borst gelegde Kind wezentlijk melk doorslikt. Zomtijds zuigen de Kinderen zoo sterk zij kunnen, maar evenwel slikken zij niets door. Het bij verwisfeling intrekken en opblaazen der kaa-ken is geen bewijs, dat het Kind wezentlijk slikt; even zoo min als de beweging van het onderste kakebeen. Alleenlijk dan kan men verzekerd zijn, dat het Kind slikt, wanneer 'er eene beweging in de keel bespeurd word.

Zuigt het Kind wezentlijk, en slikt het de melk door; zoo word het rustig, en slaapt langzamerhand in; maar zuigt het zonder slikken, zoo word het benaauwt, onrustig, vermoeid, en zomtijds geheel met zweet bedekt. In dit geval laat het alle oogenblik de borst-tepel los, en huilt als dan.

Kan het Kind niet zuigen, zonder dat men in staat is de oorzaak uitte vinden: zoo onderzoekt men, of niet, gelijk zomtijds gebeurd, de tong vast aan het verhemelte is aangekleeft. Bevind men zulks, zoo moet men slechts met de vlakke kant van een zilver lepeltjen de tong neder drukken, en als dan oogenblikkelijk het Kind aan de borst leggen. Word dit eenvoudig middel niet gebezigt, zoo kan het gebeuren, dat het Kind uitteert, en in weinige dagen sterft. 'Er zijn Kinderen, die met eene aan 't verhemelte kleevende tong ter weereld komen: anderen, die dit gebrek eerst eenige dagen na de geboorte krij-

krijgen, wanneer men ze te lang laat leggen, zonder hun de borst te geven.

Zomtijds kan het Kind de tepel niet recht vatten. Dan klemt het dezelve tusſchen zijne kaaken vast te zamen, en verwekt aan de Moeder hevige pijnen, die, zoo als Ik zelf gezien hebbe, zomtijds ſtuipen veroorzaaken. Gebeurt dit, zoo moet de Moeder alleenlijk het hoofd van 't Kind iets ſterker tegen de borst aandrukken. Als dan word de neus des zuigelings verſtopt, hij kan niet langer door dezelve ademhaalen, en is genoodzaakt de borst los te laaten.

De Moeder moet, dadelijk na de bevalling, verſterkende en voedende ſpijzen, vleesch-soupen, wijn-soupen, zacht gebraden vleesch, en van tijd tot tijd een glas goeden ouden rooden wijn bekomen, op dat zij haare verlorene krachten weder erlange. Eenige Artsen zijn van begrip, dat een voedzaame levensregel den Kraamvrouwen ſchadelijk zij: daar ondertuſſchen de dagelijksche ondervinding bewijst, dat voedzaame levensmiddelen en oude wijn den Kraamvrouwen uitmuntend bekomen. Niets is den Kraamvrouwen nadeeliger, als zuure ſpijzen, en zuure dranken. Limonade is voor haar een waar vergift.

Zommige Kinderen zuigen eenig en alleen aan de eene borst-tepel, en willen de andere in 't geheel niet aanraaken. Er is geen middel om ze daar toe te bewegen.

E

Eeni-

Eenige Kinderen weigeren de borst-tepels der Moeder aan te vatten, en grijpen greetig naar de tepels van eene andere zuigende vrouw, wanneer hun dezelve voorgehouden worden. Doorgaans zuigt zulk een Kind gaarne aan de borst-tepels van iemand, die reeds een tijd lang gezogen heeft. In dit geval laat de Moeder eens anders Kind een tijd lang aan haar borst zuigen, en geeft ze naderhand aan haar eigen Kind, het welk als dan dezelve ook aanneemt.

ZESDE HOOFSTUK.

Van het zelf-zuigen der Moeder.

Van den plicht der Moeder om haare Kinderen zelve te zuigen, is, in laater tijden, zeer veel geschreven geworden. Niets schijnt gemakkelijker, dan over dit onderwerp in lange zedekundige en wijsgeerige redeneeringen uit te wijden, die wel het verstand benevelen, maar niet verlichten.

Wanneer de Moeder jong, gezond en sterk is, zoo mag zij haar Kind zelf zuigen, en zij zal als dan dat zoet genoeg smaaken, het welk in eene bewustheid bestaat, van de aangenaame plichten eener Moeder in derzelver geheelen omvang te hebben uitgeoeffent. Maar is zij ziek, teeder,

der, of zwakkelijk, gelijk de meeste vrouwen van hooger stand gewoonlijk zijn: zoo is zij aan zig zelf en aan haar Kind verschuldigt, om hetzelve eene gezonde minne te bezorgen. Dit is het eenige middel, om aan een Kind, van zwakke Ouders geteelt, de noodige sterkte te verschaffen.

Zwakke, oude of ziekelijke personen moeten niet zelf zuigen; ook zulke niet, die tot zeenuw-ziekten geneigd zijn, die zeere borst-teepels, of borsten met eenig gebrek hebben; wien het aan melk ontbreekt, of wier melk niet goed is.

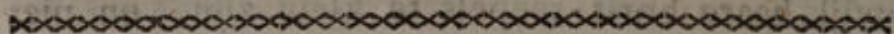
Veele Moeders kunnen niet zelf zuigen, dewijl haare borst-teepels te klein zijn, en niet verre genoeg uit de borst uitsteeken. In zulk een geval kan men de proef nemen, om de tepels, door middel van een melk-pomp uit elastieke harst, voorwaarts te trekken. Maar wanneer dit niet gelukt, zoo word een minne aangeschaft.

Zelfs ook in het geval, wanneer de Moeder niet denkt haar Kind zelve te zuigen, moet zij hetzelve ten minsten eenige dagen of weeken zuigen: want de eerste melk der Moeder is voor het Kind heilzaam, en de Moeder zelve wint daar bij, dewijl zig naderhand de melk gemakkelijker laat verdrijven.

Moeders, die geen melk hebben, of zwakkelijk zijn, stellen zig aan het grootste gevaar bloot,

wanneer zij eigenzinnig daar bij blijven, om haar Kind zelve te willen zuigen. Ze vervallen, na korten tijd, in eene doodelijke uitteering. Zij sterven daar aan, en het zwakke Kind volgt haar agter op. Zulke gevallen heb Ik, helaas! zeer veele gezien.

Eene zwakke Moeder, die rijk genoeg is, om eene minne te betaalen, doet altoos beter, wanneer zij voor haar Kind een minne houdt. Zij blijft als dan gezond en schoon; haare borsten krijgen wel dra derzelve natuurlijke vastheid weder; en het Kind verkrijgt een gezonder en sterker Lichaam.

ZEVENDE HOOFSTUK.

Van de Minnen.

De keuze eener Minne is voor het Kind van het grootste gewicht. Zij moet niet alleen een gezond, sterk Lichaam, en goede melk hebben, maar ook haar gemoeds-gestalte moet goed wezen. Men is heden ten dage wel overtuigt, dat het gevoelen der ouden, als of de neigingen en hartstochten der minnen door de melk op den zuigeling werden voortgeplant, geheel ongegrond is, maar wanneer het carac̃ter der minne opvliegend,

gend, boos, of ondeugend is, zoo zal de zuigeling veel daar van te lijden hebben.

„ Het gemoed der Minne (zegt ROUSSEAU)
„ moet zoo gezond zijn, als haar lichaam. On-
„ matigheid in de driften bederft de melk, zoo
„ wel als onmatigheid in de bewegingen des Lic-
„ haams. Daarenboven betracht men slechts de
„ helft van het onderwerp, wanneer men enkel
„ op het natuurkundige ziet. De melk kan goed
„ en de minne slecht zijn. Een goed caractère is
„ een even zoo wezentlijk vereischte, als een
„ goede lichaams gesteltheit. Neemt men een
„ ondeugend wijf, zoo wil Ik wel niet bewee-
„ ren, dat het Kind door haare ondeugden be-
„ smet zal worden: maar Ik beweere, het zal
„ 'er onder lijden. Is zij aan het Kind, behal-
„ ven haare melk, niet eene oppassing schuldig,
„ welke ijver, geduld, zachtzinnigheid, en zin-
„ delijkheid vordert? Is zij gulzig of onmatig,
„ zoo zal haare melk wel dra bedorven zijn: is
„ zij nalatig of oplopend, hoe zal het dan den
„ armen ongelukkigen zuigeling gaan, die ge-
„ heel van haar afhangt, en zich nog verdedi-
„ gen, nog over haar klagen kan? Ondeugende
„ menschen dienen in de weereld volstrekt tot
„ niets.”

Eene goede Minne moet de volgende vereisch-
ten hebben. Zij moet niet boven de dertig jaa-
ren oud zijn, en slechts eens, ten hoogsten twee-

maal, gekraamt hebben; haare bevalling moet met die der Moeder van het Kind te gelijker tijd geschied zijn, op dat de melk even oud en van gelijken aart zij; zij moet gezond, en niet venerisch zijn, of zedert een jaar geweest zijn; haare borsten moeten groot, hard, vast in het aanraaken, en niet slap zijn; de borst - tepels moeten behoorlijk verheven, vooruitstaande, van een ronde langwerpige gedaante, vast, lang, en van behoorlijke dikte zijn, zich ook, bij het aanraaken met den vinger, in de hoogte richten en stijf worden; beide borsten moeten tot zuigen even zeer geschikt zijn. De Minne moet voorts een goed zedelijk karakter hebben; zij moet niet driftig, oplopend, opvliegend, verliefte, bedrieglijk, of morsig zijn; haare zeden moeten goed, of ten minsten niet boven maten slecht zijn; de melk moet goed zijn (*f*); en eindelijk moet de zuigeling ook de minne aanneemen.

Bespeurt men, dat de zuigeling de melk der Minne niet verdraagt; dat dezelve ziek word; dat het de Minne aan melk ontbreekt; dat haare melk niet goed is, en bij het gebruik van goed voedsel

(*f*) Hoe de melk gestelt moet zijn, daar over heeft ROSENSTEIN met eene verwaande wijdloopigheid gehandelt. Hij begeert zelfs, dat men een droppel derzelve in het oog moet laten vallen, om te beproeven, of ze geene scherpte heeft. Alle deeze dingen zijn nuttelooze theoretische spitsvindigheden.

voedzel niet beter word; dat zij ziekte of gemoeds-bewegingen onderworpen is, welke op de gezondheid van den zuigeling eenen nadeeligen invloed zouden kunnen hebben; word de minne ziek, treurig, neêrslachtig, word zij zwanger, of begint haare maandelijksche zuivering, zoo moet deeze minne weggezonden en een andere in haare plaats aangenomen worden.

Eenige Schrijvers hebben beweert, dat het voor den zuigeling nadeelig zij, wanneer zig de minne, geduurende het zuigen, de bijslaap veroorloove. Intusschen heeft de ondervinding geleert, dat het nalaaten der bijslaap, bij eene minne, welke zeer naar dezelve verlangt, voor haare gezondheid hoogst nadeelig is, en dat integendeel de bijslaap, zoo lang de persoon niet zwanger word, op de goedheid der melk in 't geheel geen nadeeligen invloed heeft. Aan eene getrouwde Minne kan men derhalven den gemeenzaamen omgang met haaren man zonder bedenking toestaan.

De Minne moet, behalven de bezorging van het Kind, geene andere bezigheden hebben. Zij moet dagelijks eene matige beweging in de vrije lucht nemen. Zij moet haar maag niet overladen, nog verstoppingen hebben, en zich voor alle gelegenheden tot hevige gemoeds-bewegingen zorgvuldig wagten.

Geduurende de eerste zes maanden moet het

Kind, behalven de melk der Minne, geen ander voedsel bekomen. Dan eerst begint men hetzelfde ander voedsel toe te dienen, en zulks tweemaal daags, des morgens vroeg en 's avonds laat; en wel de pap, waarvan de bereiding in het achtste Hoofdstuk zal worden opgegeven.

De zuigeling moet alleen dan zuigen, wanneer dezelve hongerig is, en naar de borst verlangt. Nooit moet hij tot zuigen gedwongen worden. Ook trachte men te verhoeden, dat dezelve niet op eens te veel drinke, en zijn maag overlaade. Men reike hem de borst des te dikwijler toe, en laate hem des te minder op eens zuigen.

Men wagte zig zorgvuldig het Kind de borst te geven, zoo dikwils het schreit.

Nooit moet de Minne aan het Kind des nachts de borst geven, maar zij moet hetzelfde zoo trachten te gewinnen, dat het alleen over dag zuigt.

Men kan de Kinderen langzamerhand gewennen, dat zij alleen op zekere uren van den dag zuigen. Daar mede echter moet niet eerder, dan na de eerste vijf of zes weken een begin gemaakt worden, en ook dan moet het niet anders dan langzamerhand geschieden. Vijf of zes maal daags aan de borst te zuigen, is voor den zuigeling volkomen genoegzaam.

Wanneer de zuigeling gedronken heeft, zoo moet dezelve stil neêrgelegd worden en slapen.

Wanneer de Minne gegeten heeft, zoo moet zij

zij aan het Kind niet eerder de borst toereiken, dan na dat de spijsverteering voor bij is. Voor zuure spijsen en dranken moet zig de minne, zoo lang zij zuigt, zorgvuldig wagten.

Na zig moeilijk gemaakt of geschrikt te hebben, en in 't algemeen na elke hevige gemoedsbeweging der minne, moet aan het kind de borst niet toegereikt worden, maar de minne moet, in zulken geval, de eerste melk laten wegloopen. Men heeft voorbeelden, dat de zuigeling gestorven is, wanneer eene Minne, na een hevigen toorn, het dadelijk de borst toereikte. Ik zelf, heb, helaas! voor korten tijd een treurig voorbeeld gezien. De eenige, hartlijkst geliefde, zoon van aanzienlijke Ouderen wierd door zijne Minne aan de borst gelegd, na dat zij zig kort te vooren zeer moeilijk gemaakt had. Het Kind stierf aan stuipen, na verloop van weinige uren.

Voor 't overige moet men daar op letten, dat de Minne genoegzaam, goed en gezond voedsel bekome; dat zij haare borsten wel bedekke, en dezelve niet aan de koude bloot stelle; dat zij, wanneer het weder goed en niet al te koud is, met den zuigeling dagelijks zig in de vrije lucht bewege; dat zij met den zuigeling in een zuivere, en niet te vochtige, of te bekrompene kamer woone; dat zij den zuigeling nooit des nachts bij zig in het bed laat slaapen; en dat zij in 't

algemeen dat voedzel gebruike, het geen zij tot hier toe is gewoon geweest.

Is de Minne hardlijvig, zoo bezorgt men haar, door een weinig room van wijnsteen, een paar keeren open lijf. Maar heeft zij een buikloop, zoo moet dezelve, door acht of tien droppels *Laudanum*, dadelijk worden tegengegaan.

De Minne moet aan het Kind, beurtelings, de rechte en de linke borst geven, en het zelve, beurtelings, op den rechten en op den linken arm dragen; op dat zig het kind aan geene bijzondere plaatfing gewenne, en daar door fcheef worde.

ACHTSTE HOOFSTUK.

Van de opvoeding der Kinderen, zonder hun de Borst te geven.

Kinderen groot te brengen, zonder aan dezelve de borst toe te reiken, heeft veel moeite in. In de Vondeling-huizen te Parys, Rouan, London, Stokholm (g), en op andere plaatfen, heeft men de proef genomen, om Kinderen zonder de borst, met Koe- of Geiten-melk op te voe-

(g) BERGIUS Cameral-Magazin, 3de Deel.

voeden. Doch alle deeze proeven zijn ongelukkig uitgevallen, en de meeste kinderen zijn gestorven, in weerwil van de allergrootste voorzorg en oplettenheid. Huisfelijke proeven hadden geen beter gevolg. Te Rouan werd de proeve met de allergrootste omzigtigheid genomen. Het huis was buiten de stad, met boomen omringt, en de kinderen hadden de zorgvuldigste oppassing. Men trachte dezelve door Koe-melk en meel-pap groot te brengen. Doch de proef mislukte. Van honderd twee en dertig Kinderen waaren 'er na verloop van anderhalf jaar slechts dertien in 't leven; en ook deeze bleeven zwakelijk, en stierven kort daar na. Eene hoofd-oorzaak, waarom deeze proef zulk een ongelukkig uitflag had, was: dat verscheide kinderen zig in ééne kamer bevonden, en dat het gehuil der wakkeren de slaapenden altoos deed ontwaaken.

Deeze proeven wierden te Parys door bekwaame Artsen herhaalt: maar, helaas! met het zelfde ongelukkig gevolg. De Kinderen sterven aan de teering, en bij het openen der lijken vond men de darmen in één gevlochten.

Vind men zig genoodzaakt, een Kind zonder de borst te moeten opvoeden: zoo bedient men zig van de volgende manier, die CAMPER aanprijst. Men neemt beschuit van het fijnste tarwemeel. Men kookt dezelve, in een aarden var,
met

met regenwater, en roert de daar uit ontflaane pap, door middel van een houten lepel, gestadig om. Deeze pap kan, in den winter, één of twee dagen bewaard worden. Maar beter is 't, wanneer men dezelve dagelijks versch bereid. Van deeze pap neemt men nu zoo veel, als men aan het Kind op eenmaal geven wil; men zet die portie op 't vuur, laat ze warm worden, roert vervolgens een weinig Venetiaansche Zeep en een weinig zuiker daar onder, en giet 'er zoo veel versche Koe-melk bij, als noodig is, om de pap vloeibaar te maaken. Het geen het Kind van zulk eene portie overlaat, word weggeworpen, en moet niet weder opgewarmt worden, anders word het zuur en schadelijk.

Behalven deeze pap geeft men aan het Kind, 's morgens vroeg en na den middag, een kop vol versche laauwe Koe-melk, of Geiten-melk, te drinken.

Hoe meer men de pap met zuiker zoet maakt, hoe aangenaamer en onschadelijker dezelve voor het kind word. Het is een ongerijmd vooroordeel, dat tegen alle ondervinding strijd, dat de zuiker voor de kinderen nadeelig is. Veel eer doet dezelve ter bevordering van de spijs-verttering voortreffelijk nut.

Men vaart voort de Kinderen met deeze pap te voeden, zoo lang, tot dat 'er eenige tanden zijn doorgebroken. Men geeft het kind daar van
ver-

verscheide maalen des daags, en ook eenmaal des nachts.

De melk-pap is voor de Kinderen hoogst na-deelig. De kinderen krijgen 'er dikke buiken van, ze worden bleek, en bekomen den grondslag tot de Engelsche ziekte.

Geduurende het eerste jaar moet men den Kinderen geene vette spijsen geven, en ook geene boomvrugten. Maar van tijd tot tijd een weinig goede, versche en sterk gekookte vleesch-soupe bekooft hun zeer wel; zoo als ook nu en dan een paar theelepels vol ouden wijn.

Men wagte zig zorgvuldig, dat de Minne of Oppaster aan het Kind het eeten niet voorkaauwe: want dat is zeer walgelijk.

De lepeltes, waar mede men het Kind te eeten geeft, moeten niet van metaal, maar van hout of ijvoor vervaardigt zijn. Alle potten moeten dikwils gewaschen, en bijaanhoudendheid schoon gehouden worden. De kleine lepels zijn het beste werktuig van allen, om het kind eeten of drinken te geven (*h*).

NE-

(*h*) De heer MURRAY heeft in ROSENSTEIN'S *Verhandeling over de ziekten der Kinderen*, 5e Uitgaave, pag. 6. een drinkvat voor Kinderen beschreven, 't welk in Engeland in gebruik zou wezen, en aldaar *Borat* genaamt word. Volgens zijne beschrijving is het een werktuig van metaal, het welk de gedaante van een schip heeft, en drie of

 NEGENDE HOOFSTUK.

Onderzoek der stelling: dat de melk, in de eerste wegen der Kinderen, zuur verweeken, en dat dit zuur de oorzaak van veele ziekten wezen zoude.

Het is een algemeen aangenomen gevoelen onder de Artsen, en onder die Schrijvers, welke over de ziekte der Kinderen geschreven hebben: dat derzelver meeste ziekten, in de eerste maanden van hun leven, door het zuur ontstaan; dat dit zuur de spijs-verteering belet, de moeder-melk geronnen maake, en zeer veele en meenigvuldige toevallen veroorzaake. Edoch deeze stelling is, even als meer andere algemeen aangene- mene stelzels, grootendeels ongegrond, en daarom niet dan met merkelyke bepaaling aan te nemen.

Uit de proeven van eenen RUTTY, BERGIUS, JOUNG, CLARKE, FERRIS, en anderen, blijkt, dat de menschen-melk in haare eigenschappen van de melk der Koeijen, der Gei-
gen-

of vier eet-lepels in zig bevatten kan. Van zulk een werktuig ben ik niet in staat, mij een duidelyk begrip te maken: en zulks te minder, dewijl 'er niet bij opgegeven is, of het de gedaante van een oorlogschip, of van een boot heeft.

ten, der Ezelinnen, der Merrijen, en der overige gras-eetende dieren zeer verschillend is. De menschen-melk is in haare bestand-deelen veel beter en meer inwendig gemengt, dan de melk van eenig dier. Zij laat zig op geenerlei wijze, en door geen tot hier toe bekend middel, tot stollen brengen. Het maagzap zelf der jonggebooren Kinderen kan haar niet geronnen maken, zoo als herhaalde proeven bewezen hebben. Kalver-magen, zuuren uit het planten- en dierenrijk, en alle andere zelfstandigheden, door welker bijmenging de melk van gras-eetende dieren stolt, kunnen de menschen-melk niet tot stollen brengen. Even min stolt zij, wanneer ze aan de warmte word bloot gestelt, zoo als BERGIUS bewezen heeft.

De zuigelingen breeken zomtjids wel, wanneer ze hun maag overladen hebben, iets op, dat zeer veel gelijkheid met geronnen melk heeft, en ook algemeen daar voor gehouden word. Edoch het is niets anders, dan de room van genuttigde moeder-melk. De room zonder zig in de maag af, drijft, uit hoofde zijner mindere specifieke zwaarte, boven op, en word daarom het eerst, en dikwils alleen opgebroke, terwijl het waterachtig gedeelte der melk in de maag agterblijft, en onder het opgebroke- ne zig niet vertoont. De room der moeder-melk is, zoo als de heer CLARKE opmerkt, in de eer-

eerste dagen na de bevalling, van een geele couleur: en juist die zelfde couleur heeft ook te deezer tijd, het geen de zuigeling opbreekt.

Even min als de menschen-melk ooit stolt, even min word dezelve zuur (i). De groene brokkelachtige stoelgang der zuigelingen, en deszelfs zuure reuk, is geen bewijs van zuur in de maag of in de darmen. SYLVIVS en HARRIS schrijven de groene couleur van den afgang aan een galachtig bijgemengd zuur toe. Maar deeze stelling is verkeerd: want de heer CLARKE heeft door naauwkeurig onderzoek bevonden, dat de gal der zuigelingen alléén door mineraal-zuuren eene groene couleur aanneemt, en integendeel na het bijmengen van plant-zuuren onverandert blijft.

De tot hier toe door de Schrijvers opgegevene teekenen van een zuur, dat in de ingewanden voor handen zoude zijn, bewijzen niet deszelfs dadelijk aanwezen, en daarom bevind men ook, dat, in zulke gevallen, de zoo algemeen aangeprezene zuurbrekende middelen weinig of geen dienst doen.

(i) *Lac femininum nullum prodit acoris signum. Post quadraginta & tres integros dies non magis acet, quam lac vaccæ recens.* NAVIER apud Haller, in *Physiolog.*

TIENDE HOOFSTUK.

Van de oppassing en behandeling der jonggebooren Kinderen, en der Zuigelingen in 't algemeen.

Na dat het lichaam van het Kind afgewaschen en gereinigt is geworden, heeft men voor alle dingen daar op te letten, dat ook de eerste wegen gezuivert worden. De mond, het strottenhoofd, en de keel zijn doorgaans met een dik, taai slijm opgevult. Dezelve spuwt de zuigeling, kort na de geboorte, van zelf uit, of ze word met den vinger uitgenomen. De ingewanden van den buik zijn met den zoogenaamden zwarten drek, eene donker groene, vetachtige en blinkende zelfstandigheid, opgevult, welke moet worden uitgedreven. Doorgaans ontlast het Kind van zelve zig daar van, kort na de geboorte, door den aars. Maar gebeurt dit niet, zoo geeve men het kind, van tijd tot tijd, een weinig weij van melk met zuiker zoet gemaakt. Dit middel is voldoende, om de uitdrijving van den zwarten drek te bewerken. Inwendige geneesmiddelen, van welk soort ze ook wezen mogen, moeten, in eene zoo teedere jeugd, niet gegeven worden. Zacht wrijven van den buik met warm

gemaakte flenelle doeken doet zomtijds, wanneer de zwarte drek zig niet behoorlijk ontlast, tot bevordering van deszelfs ontlasting goeden dienst.

Eene bijzondere toezicht vordert de navel van het Kind. Zomtijds gebeurt het, dat de wond, die na het afvallen van den navel overblijft, moeilijk geneest. In dit geval legt men een compres, met warm gemaakten rooden wijn bevochtigt, op dezelve. Doch dit compres moet over den navel op zulk eene wijze vast gemaakt worden, dat het, door de beweging van het kind, en voornamelijk door het in de hoogte trekken van de knie, niet lichtelijk van de plaats, alwaar het zelve legt, kan verschoven worden.

Wanneer op den navel, zoo als zomtijds gebeurt, sponsachtig vleesch wil uitwassen, het welk bij de geringste aanraaking bloed: zoo word een weinig poeder van gebrande aluin daar op gestrooit, een zacht compres daar over legt, en het zelve, door middel van den navelband, vastgemaakt. De opgestrooide aluin maakt een korst, die men van zelf laat afvallen. Is als dan na het afvallen van de korst, nog meer sponsachtig vleesch overig, zoo word dezelfde behandeling herhaalt.

Een der voornaamste middelen, tot behoud van der Kinderen gezondheid, is het koude bad. Hier mede moet in de teederste jeugd begonnen,

en

en tot dicht bij den huwbaaren ouderdom aangehouden worden. In 't eerst word de zuigeling alleen met een spons, in koud water gedoopt, gewasfchen, naderhand word hij gebaad: echter koomt het 'er veel op aan, dat het Kind langzamerhand aan het koude bad gewent werde. Daarenboven zijn 'er Kinderen, wien het koude bad meer schadelijk, dan voordeelig is. Men moet derhalven naauwkeurig acht geven, en opmerken, wat voor eene werking het bad te weeg brengt. Wanneer het Kind, kort na dat het uit het bad opgenomen word, over het gantsche lichaam rood en warm is; wanneer het levendig, wel te vreden, en sterk word; wanneer zijne krachten toenemen: dan moet men zeker besluiten, dat het koude bad aan het zelve voordeelig zij. Wanneer daarentegen het Kind na het bad treurig en slaperig word; wanneer zijne huid hard, droog en schubachtig word; wanneer zijne eetlust tot gulzigheid overslaat; en wanneer een buikloop van onverteerde spijsen zig daar bij voegt; dan doet men beter, met het Kind niet verder het koud bad te laten gebruiken.

Men gedooge nimmer, dat zig dieren in de kamer ophouden, in welke zig zuigelingen, of andere kleine Kinderen bevinden: voornamelijk dan, wanneer deeze kinderen van de Oppasters alleen gelaten worden, het geen eigenlijk niet een enkel oogenblik behoorde te geschieden.

F a

Men

Men heeft zeer treurige voorbeelden van ongelukken, die, door veronachtzaaming van deezen regel der voorzichtigheid, ontstaan zijn. Ik zal slechts één voorbeeld, voor allen, bijbrengen. In January 1783 werd in Frankryk een kleine éénjarige jongen in de kamer alleen gelaten. Hij plaatste zig nevens de schoorsteen, waar in vuur brande, om zig te warmen. In dezelve kamer bevond zig, met het Kind, een jonge hond, die nog aan zijne moeder zoog. Dezelve kroop naast de schoorsteen, en onder de rokken van het kind. Hij vatte met den bek het mannelijk lid van het kind, het welk hij voor de tepel zijner moeder aanzag, en zoog daar aan zoo lang, tot dat het lid afviel (k).

Met opzicht tot den Doop staat aan te merken, dat de Doop met koud water zeer nadeelig is, en dat het doopen in de Kerk bij koud weder voor veele zuigelingen doodelijk word.

Het hoofd van 't Kind moet niet gelijk, helaas! maar al te dikwils gebeurd, na de geboorte door de Vroedvrouw gedrukt of gevormt worden.

Ook moet, uit de borst van het kind, de melk niet uitgedrukt worden.

De lucht van de kamer, waar in zig het kind ophoud, moet zuiver zijn; anders ontstaan 'er kramppijnen en stuipen, waar aan het kind door-
gaans

(k) *Journal de Médecine.* Tom. 82. pag. 97.

gaans sterft. Dagelijks, in welk jaargetijde het ook wezen moge, moet twee of driemaal de lucht door de kamer vrij doorspeelen; Vensters en Deuren moeten eenige minuten lang geopend worden. De kamer zelf moet ruim wezen. 'Er moeten zig in dezelve niet veel perfoonen ophouden. De graad van warmte in de kamer moet gematigd zijn; eer koel, dan warm: want niets is den kinderen na-deeliger, dan heete lucht. De wast moet niet in de kamer gedroogt worden. Ook moet in de kamer niet gerookt worden: indien dit evenwel gebeuren mogt, zoo sprengt men azijn op een gloeiend ijzer, en wagt zig door rook de lucht nog meer te bederven.

De kamer moet zoo veel mogelijk stil zijn: zuigelingen verlangen naar rust, op dat zij slapen kunnen.

Dagelijks moeten de zuigelingen in de vrije lucht komen, en in de vrije lucht gedragen worden: dog niet 's morgens vroeg, of 's avonds laat, maar des namiddags, zoo lang de zon nog boven den Horizont is. Dit staat vooral des zomers in acht te nemen.

Men brenge de Kinderen niet op plaatsen, alwaar sterke reuken zijn, en men weere zorgvuldig uit hunne nabijheid alles wat sterk riekt. In de kamer zelfs moeten geene welriekende bloemen, als Rosen, Violetten, Leliën, Angelieren, enz. gedooft worden.

De plaats in de kamer, alwaar het bed van het Kind staat, moet zeer verre van de kachel afwezen.

Om der zuiverheids wille word het hoofd dagelijks gewaschen. Ook moet het Kind gewaschen, gezuivert en gedroogt worden, zoo dikwils het zelve zig nat gemaakt of bevuilt heeft. Tusschen de dijen, onder de armen, en aan den hals, worden afzonderlijke doeken gelegd.

Zoo dra het Kind gewaschen en gereinigt is, word het zelve gebakerd, en te bed gelegd. Het bakeren is op zig zelf niet nadeelig: alleen word het schadelijk door misbruik. Het bakeren moet zeer luchtig geschieden; vooral niet te vast, en niet met windzelen. De borst en de armen moeten vrij blijven. Een zwagtel van flenel, ongeveer zes duimen breed, word, dadelijk na de geboorte, eens of tweemaal om den navel gelegd, doch niet te vast aangetrokken. Op deeze wijze word de navel het best vast gehouden.

De zwagtels moeten van flenel, en niet van linnen zijn. De flenelle windzels werden met banden vast gemaakt, en niet met spelden. Deeze moeten over 't algemeen in 't geheel niet komen in de nabijheid van den zuigeling: want men heeft droevige voorbeelden, dat zuigelingen door spelden, waar mede de windzels vast gemaakt waaren, zijn gekwetst geworden. Bij verwisseling word de eene reis van de rechte naar de linke,

ke, de andere keer van de linke naar de rechte zijde gewonden.

Zoo dikwils het Kind aan de borst gelegd word, moet de zwagtel los gemaakt worden.

Na eenige weeken word het Kind niet meer gezwagtelt, maar gekleed.

Het hoofd moet wel gedekt worden, om de Fontanelle te beschutten.

De kleeding moet eenvoudig en ligt wezen: ze moet geen ander doelwit hebben, dan om den zuigeling voor den invloed der lucht te bewaaren en voor de koude te behoeden. Alles wat de borst of de maag drukt, moet zorgvuldig vermeid worden. Wanneer het Kind kort na dat het aangekleed of gebakert is geworden, overluid schreit, zoo moeten de windsels los gemaakt, of het kleed uitgetrokken, en dadelijk onderzocht worden, welke de oorzaak van de pijn, of van het schrijen wezen moge.

De mutsen van het Kind, moeten vooral niet te naauw zijn: anders word het hoofd gedrukt, en eindelijk de natuurlijke gedaante van het zelve verandert.

Nooit moeten de Kinderen gewasfchen, gewreven, gebakert of aangekleed worden, wanneer ze zoo even gezogen hebben: de spijs-verteering vordert als dan rust.

Zuigelingen lijden voornamelijk in het onder-

lijf: het is daarom zeer aan te prijzen, dat men hun eene flenelle zwagtel, zes of zeven duimen breed, om den buik en over den navel over de bloote huid met banden vast make.

De oogen van den Zuigeling verdienen bijzondere toezicht, op dat het Kind zig niet gewenne scheel te zien. De wieg moet daarom zoo geplaatst worden, dat het licht niet van achteren over het hoofd, nog van ter zijden, maar juist van vooren, en in beide oogen van het kind evenredig valle. Men houde geen licht dicht bij de oogen van het kind. Word de Zuigeling des nachts gereinigt of gebakert: zoo moet het licht niet achter deszelfs hoofd, en niet aan de eene kant, maar aan de voeten staan: want het Kind ziet altoos daar heen, waar het licht staat.

Wanneer het Kind huilt, moet men zich niet al te angstvallig bekommeren, om het tot zwijgen te brengen. Men spoore de oorzaak op, en neeme dezelve zoo veel mogelijk weg, wanneer men ze gevonden heeft. Kan men ze niet wegnemen, zoo laate men het kind weenen, tot dat het van zelf ophoud. Maar men wagte zig wel, het zelve voor te zingen, voor te speelen, het te schommelen, of het te drijven, zoo als onkundige Oppasters doorgaans gewoon zijn te doen.

De Wiegen zijn reeds zedert over oude tijden in

in gebruik (1). Of ze nuttig, of nadeelig zijn, daar over zijn het de Geneeskundigen niet eens. Op zig zelf hebben ze zeker groote voordeelen: vooral daarom, dewijl men ze wegdragen kan, waar heen men wil. Ook ligt het Kind daar in zeer zeker. CAMPER houd zelfs het zacht wiegen niet voor schadelijk. Hij zegt: „ dat men „ de wiegen niet geheel moet verwerpen; al „ ware het dat men met ARISTOTELES het „ weenen en schreijen der kinderen voordeelig, „ en voor hunne kragten heilzaam gelooven wil „ de (m).” Men heeft het voordeel, dat men, door zacht wiegen, de kinderen, wanneer ze schreijen, op eene gemakkelijke wijze tot rust brengen, en daar door beletten kan, dat ze zig door het hevig schreijen geen breuk veroorzaken. Dienvolgende is het wiegen der Kinderen geenzints geheel te verwerpen; alleenlijk heeft men zich voor deszelfs misbruik, voor al het te hard wiegen, te wagten.

Het Kind word zoodanig in de wieg gelegd, dat het met het hoofd iets hooger legt, dan met het
 ove-

(1) MARTIALIS *Lib. XI. Epigramm. 40.* hekelt CHARIDEMUS, zijnen wieger. Waarschijnlijk hadden de wieger der ouden groote overeenkomst met die, waar van we ons heden ten dage noch bedienen.

(m) CAMPER *uber die Erziehung der Kinder. Leipzig 1777. pag. 22.*

overig gedeelte van het lichaam. Op den buik moet men het zelve niet leggen, ook niet op den rug. Men legt het Kind, bij verwisfeling, dan op de eene, dan op de andere zijde. Op zijde moet het leggen, op dat slijm en water uit den mond vrijelijk kunnen uitvloeijen. Legt het Kind op den rug, zoo geraakt het in gevaar, om in de slijm te verstikken. Dit gebeurt zomwijlen ook dan, wanneer de slijm al te taai is: het kind word in dit geval geheel blaauw in 't gezicht. Zoo dra de Minne dit bespeurt, moet zij haaren voorsten vinger in den mond van het kind steeken, denzelven in den mond krom buigen, en 'er dan uittrekken: de dikke en taaije slijm hangt aan den vinger.

Men laate het Kind zoo veel slapen, als het maar wil. Zuigelingen moeten veel slapen, en in den eersten tijd van hun leven slapen ze bijna aanhoudend. Echter moet het kind door hard wiegen niet tot slapen gedwongen worden. Is het kind wakker, zoo word het zelve uit de wieg genomen, gereinigt, en in de lucht gebracht. Men bevrijd het een tijd lang van zijne windsels, op dat het zijne ledematen vrijelijk zoude kunnen bewegen.

De Kinderen moeten alleen slapen. Bij oude lieden in het bed te leggen, is voor hun nadeelig. Ook moet men niet toestaan, dat de Minnen, of Oppasters, dezelve des nachts bij zig

in

in 't bed nemen: want 'er zijn veele voorbeelden van Kinderen, die 's nachts door de geenen, bij welke zij slapen, dood gedrukt zijn geworden. Men rekend in Zweden, door elkan- der, jaarlijks 650 Kinderen, die op deeze wijze omkomen (*n*). Het is zekerlijk wel waar, het geen de heer HUFELAND in zijn voortreffelijk geschrift over de ziekten der Kinderen, beweert, dat het namelijk onnatuurlijk is, een Kind van den damp-kring zijner moeder op eenmaal geheel af te trekken, en dat het, tot in standhouding van jonggebooren Kinderen, van een wezentlijk nut zij, hen den meesten tijd nog aan de zijde van hunne moeder te laten leggen, en het genot van haar leven, en van haare warmte te doen hebben (*o*). Alleenlijk het slapen der Kinderen des nachts in het zelfde bed met de Moeder, of de Minne, is, om boven aangehaalde redenen, gevaarlijk.

Wanneer de Zuigeling zig te meermaalen on- gestelt bevind, buikpijnen en buikloop heeft, zoo mag men vermoeden, dat de oorzaak deezer toevallen in de melk der minne te zoeken zij. Men moet daarom de minne het Minnen-poeder van ROSENSTEIN laten inneemen. Het zelve be-

(*n*) ROSENSTEIN *Kinderkrankheiten*, pag. 20.

(*o*) HUFELAND *uber die wesentlichen vorzuge der in- sculation*, pag. 216.

bestaat uit twee lood Magnesia, twee drachma witte zuiker, even zoo veel van het geel van gedroogde en ingemaakte oranje - schillen, en een drachma Sijroop van Venkelzaad. Van dit mengzel neemt de minne dagelijks vier of vijf maal een punt van een mes vol.

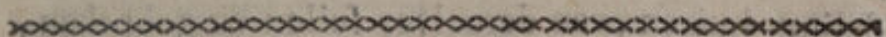
Over 't algemeen staat, met opzicht tot den levens-regel der Minnen, aan te merken, dat men deswegens niet al te angstvallig wezen moet. De Minne moet de levenswijze, aan welke zij gewoon is, niet al te schielijk veranderen: want de maag eener gezonde en sterke jonge meid verdraagt veel, het geen aan lieden van hooger stand, die aan eene zachtere levenswijze gewoon zijn, geheel onverteerbaar toeschijnt. Zuure, zuurachtige, en zuur wordende spijsen zijn intuschen ieder Minne af te raaden, zoo als ook geestrijke dranken in overmaat genomen, en al te veel boomvruchten. Wanneer het weder goed is, zoo moet zich de Minne, met het Kind, dagelijks in de vrije lucht bewegen: doch men vermijde teffens zoo wel de sterke hette van den middag, als de morgen- en avond-lucht.

Testen met gloeiende koolen, moeten in geen kinder-stoof gedult worden, dewijl het kool-zuurachtig Gas, dat uit de gloeiende koolen uitdampst, hoogst nadeelig en gevaarlijk is.

Zorgvuldig moet men daar tegen waken, dat de Zuigeling nooit verschrikke of tot toornigheid

heid aangezet worde. Deee hartstochten neemen met den ouderdom toe, wanneer het zaad derzelve reeds zoo vroeg in de teedere ziel des Zuigelings is gelegd geworden. Nooit moet men gedoogen, dat de zuigeling zijne minne, of eenig ander voorwerp, in toorne slaa. — Doch dit behoord meer tot de zedelijke, dan tot de natuurkundige opvoeding; en van deeze laatste alleen word hier gehandelt.

Men brenge nooit den Zuigeling plotseling uit een heldere in een duistere plaats, of uit een duistere in een heldere. Ook gedooge men niet, dat zig iemand achter het Kind plaatse, om met het zelve te speelen: de oogen lijden daar bij zeer veel.

ELFDE HOOFSTUK.

Van de Vondeling-huizen, en van de Vondelingen.

Reeds zijn 'er zoo veele Werken geschreven over de natuurkundige en over de zedelijke opvoeding der Kinderen, zoo veele Schriften over de ziekten der Kinderen: en in alle deeze Schriften geen woord over die arme verlatene schepfelen, wier Ouders weigeren hun Ouder-plicht te

te vervullen (p); die hulpeloos daar neder gelegd worden, aan het treurigst noodlot overgelaten; die daar neder gelegd worden, aan den weg, daar Priesteren en Leviten voorbij gaan, tot dat een louter toeval eenen barmhartigen Samaritaan derwaarts lijd, die zig hunner ontfermt, of tot dat de dood, de geeuwhonger, hen van hun ongemak verlost. Van waar dit stilzwijgen? waarom vinden deeze zuchtende Kinderen niemand, die voor hun spreekt? Daarom, dewijl ze verlaten zijn; dewijl ze de aan hun te bestedene zorg niet vergelden, niet betaalen kunnen! — En Ik, zal Ik ook zwijgen? Zal Ik hunner in 't geheel niet gedenken? Zal Ik van hun niet spreken, dewijl niemand voor hun spreekt? ô Ja! juist! juist op deezen grond, zal Ik van de Vondeling-huizen, van derzelver feilen en gebreken, van de Vondelingen, en van derzelver ziekten, opzettelijk handelen. Al wie de beschrijving van den elendigen toestand deezer Kinderen leezen kan, zonder aangedaan te worden, in deszelfs boezem klopt geen menschelijk hart; deeze heeft het zoet gevoel van medelijden nooit ondervonden.

Het oudste Vondeling-huis, waar van men eenig

(p) Uitgenomen in het Werk van den heer Prof. OSIANDER: *Beobachtungen, Abhandlungen und Nachrichten, krankheiten der Frauenzimmer und kinder betreffend. Tubingen 1787.*

eenig narigt heeft, wierd te Montpellier, in den jaare 1180, gesticht, en 'er werd tot het innemen der Vondelingen, die door hunne Ouders verlaaten waaren, een gedeelte van het Hospitaal *St. Esprit* bestemt. Eene soortgelijke inrichting werd, in den jaare 1533, te Lyon gemaakt. Voor 't overige was het, tot dien tijd, in de geheele Christenheid een aangenomen gebruik, dat een te vondeling gelegd Kind de lijfeigen slaaf wierd van den geenen, die het aannam, en liet opvoeden. Deeze Kinderen werden te dier tijd aan de Kerk-deuren neêrgelegd, alwaar zelfs een wieg, of een groote langwerpige mand gevonden werd, om het Kind daar in te leggen.

In de zeventiende eeuw nam het getal der te vondeling gelegde Kinderen uitermaten toe. Men vond ze te Parys, hulpeloos en verlaten, op de straaten liggen, afgwachtende, wie zig hunner ontfermen wilde. Over het droevig noodlot deezes arme wormen wierd eindelijk in den jaare 1638, eene rijke Weduwe aangedaan. Zij liet de Kinderen, op de straaten nedergelegd, tot zig brengen, en voedde dezelve ten haaren huize op. Een tijd lang had deeze milddadige onderneming goeden voortgang: maar wel dra hadden de vreeslijkste misbruiken plaats. De Dienstmeiden dezer Weduwe dreeven met de Vondelingen een schandelijken handel, zij verkogten dezelve dan eens aan Bedelaars, die de ledematen der Kinderen

ren uitrekten, en ontwrichten, om het mededogen der voorbijgangeren gaande te maken; dan eens aan Moeders, wier Kinderen gestorven waren, en welke zig van deeze Vondelingen bedienden, om zig de borsten te laten uitzuigen; dan eens aan zoogenaamde toovenaars, die zig van dezelve tot toover - bewerkingen bedienen wilden. De vastgestelde prijs van zulk een zuigeling was — twintig stuivers.

Om deeze en andere schreeuwende misbruiken weg te nemen, bestemde Koning Lodewyk de XIII, in den jaare 1640, dicht bij de Kerk *Notre Dame*, een Huis, waar in de Vondelingen moesten worden opgenomen. En zoo ontstond het Vondeling - huis te Parys; de verschrikkelijkste moordkuil, die immer in de weereld geweest is.

Naar het voorbeeld van de stad Parys, werden naderhand ook in andere groote Steden, te Lyon, te Rouan, te London, te Warschau, te Casfel, en op andere plaatsen, Vondeling - huizen opgericht. Deeze huizen bragten aan de bevolking een ongelooflijk groot nadeel toe. Niet alleen stierf verre het grootste gedeelte der Vondelingen, maar ook, met de tegenwoordige gemakelijkheid om zig van de zorg der nedergelegde Kinderen te kunnen ontdoen, nam het te vondeling leggen derzelve jaarlijks toe. Dewijl de Vondeling - huizen slechts in de groote Steden waaren opgericht, zoo bragt men de Kinderen

van

van zeer verre afgelegene plaatsen derwaarts; en de meeste Kinderen stierven reeds op de reize. Te Parys bespeurde men in het Vondeling-huis, dat altoos het derde deel der opgenomene Kinderen van het Land, en ten deele uit zeer afgelegene Provintien, derwaarts gebracht wierd.

De toestand der Kinderen in het Vondeling-huis te Parys, is alledroevigst. In één en dezelfde zaal bevindt zich een groot aantal deezer Kinderen opgesloten. Hier heerschen boosaartige zweeren, en andere aansteekende ziekten der Kinderen, zoo dat, volgens eene naauwkeurig ingerichte berekening, meer dan twee derde gedeeltes van het geheele beloop der Kinderen, die in het Vondeling-huis te Parys worden opgenomen, in de eerste vier weken sterven (q).

Die Kinderen, welke deeze en andere gevaa- ren ontgaan, worden aan de Minnen overgege- ven. Deeze Minnen worden slecht betaalt, en draagen daarom voor de hun toevertrouwde Kin- deren weinig zorg. Daarenboven zijn ze arm, en worden slecht gevoed; zij hebben gevolgelijk slechte melk, die den zuigeling weinig voedzel verschaft.

Doch

(q) *Deux tiers au moins succombent dans le premier mois, & dans ces deux tiers, trois cinquièmes, avant d'être donnés aux nourrices. LIANCOURT rapport à l'Assemblée nationale. p. 21.*

Doch deeze Minnen woonen niet in de Stad. Zij woonen op het Land, en neemen haare zuigelingen derwaarts met zig. Het hart bloed aan elken menschenvriend, wanneer hij van de deur van het Vondeling-huis te Parys een wagen met Minnen en Zuigelingen volgepakt ziet uitrijden, en over de straat-steenen heenrollen. De arme wormen zuchten en schrijen, uit hoofde van het aanhoudend stooten en schokken, waar aan zij door deeze beweging zijn bloot gestelt. De weg duurt lang: want geene deezer Minnen woont nader dan twaalf uren van Parys, zommige leven zestig uren van de Hoofdstad af.

Van 101000 Kinderen, die zedert den jaare 1774. in het Vondeling-huis te Parys wierden opgenomen, waaren 'er in den jaare 1790 slechts 15000 overig.

Bij veelen van deeze Kinderen vertoont zig, kort na de geboorte, het venerisch gift, van hunne Ouders overgeërft. Voor Kinderen, bij welken zig venerische toevallen vertoonen, heeft men te Vaugirard, bij Parys, een bijzonder Hospitaal opgerecht, waar in zij behandelt worden. Maar met een slecht gevolg. Zedert tien jaaren zijn in dit Hospitaal 19,059 Kinderen ingebracht, en van dezelve zijn 'er niet meer, dan 440 Kinderen genezen geworden.

De ziekte, welke in het Vondeling-huis te Parijs het grootste getal van Kinderen wegraapt, is

is de Vondeling-huis-ziekte, (*le Muguet*) een soort van boosaartige zweeren. Men bespeurt eerst roode vlakken aan het verhemelte en op de tong; vervolgens verschijnen kleine puistjes, die in korten tijd den geheelen mond en het verhemelte inneemen, en van daar in de keel komen, en het slikken beletten. Ze planten zig zelfs tot in de maag voort. De Kinderen teeren uit en sterven, de een vroeger, de ander later. Voegt zich daar een buikloop bij, een toeval in deeze ziekte zeer gewoon: zoo sterft het Kind reeds op den derden dag.

De puisten zijn of wit, of graauw van couleur. De laatste worden wel dra naderhand zwart, en 'er voegt zig een doodelijk vuur bij; de witte puisten vallen als schubben af, en gaan weg.

De Kinderen, die in het Vondeling-huis blijven, wanneer ze deeze ziekte hebben, sterven alle: maar van die geenen, welke als dan uit het Huis op het Land gebracht worden, geneezen 'er veelen.

Alle Kinderen, die in het *Hotel-Dieu* te Parys geboren worden, krijgen deeze ziekte. Zomtijds reeds op den derden dag na de geboorte. De Minne, welke een Kind, met deeze ziekte behebt, zuigt, schijnt niet besmet te worden. 'Er vertoont zich wel eene lichte ontsteeking aan de borst-teepel: doch deeze laat zig, door een omslag van warmen wijn, gemakkelijk geneezen.

Daarentegen word een gezond Kind, het welk als dan te gelijker tijd de Minne zuigt, besmet. Ja men wil zelfs opgemerkt hebben, dat zulk eene Minne, nog een geheel jaar naderhand, een gezond Kind zoude kunnen besmetten.

De oorzaak der Vondeling-huis-ziekte is; bedorven lucht. Wanneer men de proef nam, om in eenige kamers versche lucht in te laten, dan nam deeze ziekte af. De geneezing bestaat daar in: dat men de Kinderen uit het Vondeling-huis wegneemt, en in de vrije lucht op het Land brengt.

In andere Vondeling-huizen is de sterfte niet minder groot, dan te Parys. Te Perpignan worden van hondert Kinderen, in het Vondeling-huis opgekweekt, naauwlijks twaalf of vijftien Kinderen vijf jaaren oud.

„ In een aanzienlijk Duitsch Vorstendom, het
 „ welk omtrent zedert twintig jaaren een Wees-
 „ en Vondeling-huis in zijne hoofdstad heeft op-
 „ gericht, is tot nu toe slechts een enkele Von-
 „ deling tot mannelijke jaaren gekomen. Dit
 „ mensch alleen heeft dus jaarlijks aan den Lan-
 „ de ten minsten 20,000 Rijksd. gekost; eene
 „ somme, welke de opvoeding van een Erfprins
 „ niet gekost zoude hebben (1).”

In het Vondeling-huis te Kassel wierden van
 den

(1) *Hannöversches Magazin*, 1778. pag. 600.

den jaare 1763. tot den jaare 1781. in 't geheel 740 Kinderen ingebracht. Van dezelveu stierf de helft onder de acht jaaren, en naauwlijks tien derzelven bereikten het veertiende jaar. De Schrijver, aan wien ik dit bericht verschuldigt ben, maakt daar bij eene zeer treffende aanmerking.

„ Wie kan, (zegt hij,) na dat hij dit weet,
„ zonder de innigste aandoening en smarte, aan
„ deeze ongelukkige schepzels, wie kan zonder
„ schrik aan een Vondeling-huis denken? Het
„ schijnt bijna het treurig lot der meeste Vonde-
„ lingen te zijn, dat, terwijl hen de menschen-
„ liefde aan een wreeden dood van eene ruke-
„ looze Moeder onttrekken wil, zij slechts, met
„ groote kosten, tot een langzaamer dood wor-
„ den bijéén gebrácht. Volgens een bericht,
„ het welk in de *Wirzburger gelehrten Anzeigen*
„ van den jaare 1786. te leezen is, vinden ook
„ de meeste Kinderen, welke te Weenen, uit
„ het Geboorte-huis van Vrouwlieden die ge-
„ kraamt hebben weggenomen, en tot de Von-
„ delingen overgebracht werden, in het Vonde-
„ ling-huis hun graf. En vergelijkt men daar
„ mede oudere berichten van Vondeling-hui-
„ zen, zoo kan men zig naauwlijks onthouden
„ van de harde gedachten, dat de vloek op dee-
„ ze huizen rusten, en zij de wooningen van den
„ Verderf-engel wezen moeten. *Hier kan men*
„ *ten kosten van het Publicq, Kinderen laten*

„ ombrengen, was het opschrift van 'een Hekel-
 „ schrijver op een zeker Vondeling-huis. He-
 „ laas het is bijna waar! Welk eene redding van
 „ den Kindermoord, wanneer men kinderen aan
 „ het mes ontrukkt, en ze langzaam door vergif
 „ doet sterven! want wat is de melk dier Minnen,
 „ en de lucht der beschrevene kamers anders dan
 „ vergift. Ik kan mij in 't geheel niet overtuigen,
 „ dat Vondelinghuizen, naar de tegenwoordige
 „ inrichting, voor den Staat nuttig zijn. Ik ge-
 „ loove veel eer, dat ze zoo onbillijk, als
 „ schadelijk zijn (s).”

TWAALFDE HOOFSTUK.

Van het speenen der Kinderen.

Over de langduurigheid van den tijd, dat een Kind zuigen moet, zijn de grootste Artsen het met elkanderen niereens. Zommigen willen, dat het speenen reeds met de zesde maand; anderen dat het met de elfde maand geschieden moet: anderen wederom willen, dat het kind anderhalf jaar lang zal zuigen. Eene dikmaals herhaalde ondervinding leert intusschen, dat het beter is, het

(s) OSIANDER'S *Betrachtungen*. Tübingen 1787. pag. 264.

het kind te lang te laten zuigen, dan het zelve te vroeg te speenen. Acht of negen maanden, ten minsten, moet het kind, ten waare bijzondere omstandigheden, waar van in dit Hoofdstuk zal gehandelt worden, zulks beletten, uit de borst zijner moeder gedrenkt worden. In de zesde maand is het kind nog te zwak, om zig zonder moeder-melk te behelpen. Het al te laat speenen heeft daarentegen ook zijne nadeelen, vermits de ondervinding leert, dat voor een kind van één jaar en daar over de melk geen geschikt voedsel meer is. Over 't algemeen valt omtrent den tijd, hoe lang een kind zuigen moet, niets te bepaalen; alles hangt daaromtrent van de omstandigheden af. Aan zwakke kinderen moet men de borst langer toereiken, dan aan sterken, aan zieke kinderen langer, dan aan gezonde. Men schikt zig deswegens naar de tanden. Hoe vroeger dezelve te voorschijn komen, hoe eerder men het kind speenen kan. Zoo dra de kinder-tanden alle zijn doorgebroken, moet het kind volstrekt niet langer zuigen.

Het best is, voor de Minne zoo wel, als voor het kind, wanneer het zelve langzamerhand, en niet op eens, gespeent word.

De omstandigheden, welke het speenen voor den bestemden tijd noodzakelijk maken, zijn de volgende:

1. Wanneer de Minne zwanger word.

G 4

2. Wan-

2. Wanneer bij dezelve de maandstonden zig vertoonen.

3. Wanneer haare melk slecht, en tot voeding van den zuigeling onbekwaam word.

4. Wanneer de borst - teepels der Minne hard, en pijnlijk worden.

5. Wanneer de Minne eene gevaarlijke ziekte heeft.

6. Wanneer het kind zeer ziek word.

7. Wanneer de Minne haare melk verliest.

8. Wanneer het Kind in 't geheel niet meer zuigen wil, en zig alzoo van zelfs speent. Dit geval kooft zomwijlen voor. Het kind wil nog de borst der Moeder, nog die van eene Minne langer vatten. Zomtijds krijgen de kinderen zulk een affchuw voor de melk, dat ze huilen, wanneer ze slechts de borst zien, ja zelfs, wanneer ze slechts melk, of iets het geen 'er als melk uitziet, b. v. Amandel-melk, in 't oog krijgen. Zulk een tegenzin kooft meestal plotselijk, op eenmaal, zoo als LEVRET opmerkt, niet van langzamerhand. De kinderen zijn daar bij niet ziek, maar doorgaans zeer gezond.

Wanneer één van de overige gevallen gebeurd: zoo word of het kind gespeent, of men geeft het zelve eene andere Minne. In het laatste geval kooft het daar op aan, of het kind aan eene andere Minne zuigen wil, dan of het zelve, gelijk zeer dikwils gebeurd, in 't geheel weigert eene andere Minne te zuigen.

DER.

DE RTIENDE HOOFSTUK.

Van het voedsel der gespeende Kinderen.

Het eerste voedsel van gespeende Kinderen moet noch met veel melk vermengt zijn. Daar toe bedient men zig van de pap, in het achtste Hoofstuk aangeprezen. Meelpappen van allerlei soort zijn ten hoogsten schadelijk: Vleesch - soupe daarentegen bekooft de kinderen zeer goed. Suiker moet slechts spaarzaam onder de spijzen gemengt worden. Melk met witte brood en een weinig suiker, kan des morgens gegeven worden, een weinig Vleesch - soupe des middags, en pap van biscuit en water 's avonds laat. Des nachts moet aan het kind nooit iets te eeten, of te drinken, gegeven worden; daar aan kan men het zelve reeds op deeze jaaren gewennen.

Wanneer het Kind naar de borst verlangt, moet men slechts de borst - tepels met een weinig tinctuur van Alssem bestrijken: zoo zal het wel dra geen trek meer tot dezelve hebben.

Men moet aan gespeende Kinderen niet, zoo als veele Ouders doen, zonder onderscheid alles te eeten geven. Melk-pap, en melk-spijzen in

'ralgemeen, zijn schadelijk, dewijl de maag van het Kind niet in staat is dezelve te verteeren. Een dikke buik, vermagering, wormen, uitteering, en de Engelsche ziekte, zijn de gevolgen van zulk een soort van voedsel. Groenten en moeskruiden van allerlei aart kunnen de Kinderen, in deeze zoo teedere jaaren, moeilijk verteeren. Even schadelijk zijn ook de boomvrugten.

Alle snoeperijen, koeken, gebak en suiker-goed, moeten, in deeze jaaren, zorgvuldig voor de Kinderen verholten blijven. Vooral zijn de koeken schadelijk, van wegen de boter, die tot derzelver bereiding noodig is: want alles wat vet is, is voor de Kinderen nadeelig. Even zoo min moeten zuure spijzen aan het Kind gegeven worden.

Melk - spijzen, vleesch - soupes, zacht vleesch, goed gebakken tarwen-brood, en een weinig rijpe ooft van tijd tot tijd; dit maakt een bekwaam voedsel voor Kinderen van deeze jaaren uit. Teffens geeft men het Kind van tijd tot tijd een weinig, maar niet te veel, wijn; dit is het beste middel om de worm-ziekte voor te behoeden.

VEER

VEERTIENDE HOOFSTUK.

Van de Ziekten der Kinderen in 't algemeen.

Kleine Kinderen zijn uittermaten zwakke schepzels, aan meenigerleij gebreken, toevallen en ziekten bloot gestelt, die alle, meer of min, de vernieling van dit teeder werktuig bedriegen. De Ouders, voornamelijk de Moeders, moeten zig derhalven altoos bereiden, om den kleinen lieveling te verliezen: zij moeten zig met het denkbeeld, dat dezelve zoude kunnen sterven, gemeenzaam maaken, om niet al te zeer neêrgeflagen te wezen, wanneer dit geval gebeurd.

De ziekten der Zuigelingen zijn in 't algemeen bezwaarlijk te behandelen, en veroorzaaken den Artsen groote moeite. Het Kind kan niet spreken, niet klagen, geene vragen beantwoorden: de Arts moet derhalven zijne aanwijzingen enkel uit zijn' physiognomisch en semiotisch gevoel, en uit de practicaale neiging, die allen Artsen eigen is, uit het vermogen om geneeskundig te gissen, afleiden. De Geneesheer beoordeelt de ziekte naar den staat en levenswijze van het Kind, naar
des-

deszelfs ouderdom, als mede naar het verhaal der Ouders en oppasters der Kinderen.

Het is eene algemeene regel, dat men den Kinderen zoo weinig geneesmiddelen geven moet, als mogelijk is; in 'talgemeen nooit zoogenaamde huis-middelen. Lichte ongesteldheden overwint de natuur: ziekten vorderen den Geneesheer.

Men wagte zig, den Zuigelingen Olij, Manna, Rhabarber-sijroop, en dergelijke, in te geven.

Dewijl het gebruik der Magnesia, en andere aardachtige Geneesmiddelen, op de vooronderstelling berust, dat zig zuur in de eerste wegen der Kinderen bevind, edoch boven is bewezen geworden, dat dit zeldzaam, of nooit, plaats heeft: zoo volgt daar uit, dat alle deeze aardachtige, of zoogenaamde zuurbrekende middelen, in verre na zoo meenigvuldig niet bij Kinderen gebruikt moesten worden, als gewoonlijk geschied.

Onder de Ouders hebben zelfs de verstandigste zomtjids het ongerijmd vooroordeel, dat men beter doet, de Kinderen, dewijl het moeilijk is hunne ziekten te kennen, en de oorzaaken hunner pijnen te ontdekken, aan de zorg van oude wijven en vroedvrouwen over te laaten, dan ze den Artsen toetevertrouwen. Dit vooroordeel is aller-schadelijkst, en word de
oor:

oorzaak van den dood van veele Zuigelingen, welke een slachtoffer van de ongeschikte behandeling der Vroedwijven en oude Tantes worden.

Bij alle ziekten der Kinderen moet de Geneesheer op de bijzondere gesteldheid van des Kinds lighaam bijzondere aandacht vestigen; voornamelijk op de groote prikkelbaarheid en gevoelighed van het zelve, waar door uit geringe oorzaken gewichtige ziekten ontstaan, en zachte middelen groote uitwerkingen te weeg brengen. Uit deeze groote prikkelbaarheid ontstaat de neiging tot krampen en stuiptrekkingen, tegen welke 'er geen beter middel is, dan het laauwe Bad. Dit Bad is voor Kinderen eigenaartig versterkend, en verdient verre den voorrang boven het koude Bad, gelijk de heer HUFELAND, en na hem de heer MARKARD, voortreffelijk getoont hebben. Slijm-oplofende en ontlastende middelen moeten met groote omzigtigheid gebruikt worden: ze zijn voor het teeder lichaam der Kinderen doorgaans schadelijk, daar integendeel de braak-middelen, in de meeste gevallen, de beste werking doen. Schoon wel niet, gelijk zommige Artsen gelooven, de oorzaak van der Kinderen ziekten bijna altoos in de maag gelegen is: zoo is echter zeker, dat de oorzaak moge zijn, die ze wil, de maag zeer spoedig word aangedaan, en dat door de schokking, welke het braak-middel veroorzaakt, de verloorene werk-

werkzaamheid van alle deelen wederom hersteld, en de verminderde prikkelbaarheid weder vermeerderd worde.

Een hoofd-regel voor den Geneesheer is, de genees-middelen zoo veel mogelijk te verzoe-ten, en dezelve voor het Kind aangenaam te maken. De afkeerigheid der Kinderen tegen alle genees-middelen is zoo groot, en het is voor de werking der genees-middelen zoo schadelijk, wanneer dezelve met tegenzin ingenomen, of wel geheel met dwang door de Ouders worden ingegeven, dat dit onderwerp in alle opzichten, de grootste opmerkzaamheid van den Arts verdient. Het moet hem dus niet vervelen, de gedaante der genees-middelen zoo lang te veranderen, tot dat het Kind dezelve niet alleen zonder walging, maar zelfs met genoegen, inneemt.

De *Pathologia* en *Therapia* van de ziekten der Kinderen is tot hier toe zoo zeer veronachtzaamt geworden; de weinige schriften, die aanleiding tot geneezing van de ziekten der Kinderen geven, zijn zoo onvolledig en onbepaald; en de onderrichting op de Hoogeschoolen aangaande dit gedeelte der Geneeskunde word zoo zeer verwaarloost, dat elk Arts van de ziekten der Kinderen voor zig zelf eene studie maken moet. 'Er is in dit gewichtig vak nog veel te bepaalen, te verbeteren, optehelderen, en te ontdekken.

De

De moeite aan dit onderwerp gehecht, word rijkelijk beloond; al waare het zelfs alleen door de bewustheid, van ter vermindering van de vreeslijke sterfte onder de menschen in hunne kindsche jaaren iets te hebben toegebragt.

Dewijl het inneemen van inwendige Geneesmiddelen bij Kinderen groote zwarigheden ontmoet, zoo moet men door uitwendige middelen zoo veel mogelijk trachten te werken. Onder deeze Classe behooren voornamelijk de afleidende middelen. Een mostaard-pap aan het dik van 't been gelegd, maar welke afgenomen moet worden, zoo dra de huid rood word; het inwrijven der vluchtige zalve in de voetsoolen; het wasfen der voeten in mostaart-water; blaartrekkende pleisters; bloedzuigers: dit alles zijn naar maate van de omstandigheden, voortreffelijke middelen in de ziekten der Kinderen.

Middelen, die anders gewoonlijk inwendig gebruikt worden, worden bij Kinderen, zomtijds met goed gevolg, uitwendig gebeezigd; bij voorbeeld Opium en Kina.

Eene der voornaamste oorzaaken, onder de zoo meenigvuldige oorzaaken, van de ziekten der Kinderen is buiten twijffel in derzelver natuurkundige opvoeding te zoeken. Men voed de Kinderen doorgaans of te week en te teeder, of te ruw op. Beiden is nadeelig, en legt den grond tot meenigerleij ziekten. Het is zeker schadelijk, wan-
neer

meer men de Kinderen in warme kamers ingesloten houdt, ze niet in de lucht brengt, ze al te warm kleed, en 'snachts zwaare veder-bedden over hen heen legt: maar niet minder schadelijk is het ook, wanneer men teedere Kinderen, in koude winterdagen, met bloote voeten, zonder schoenen en kousen, in de sneeuw laat omloo-
pen, en ze 's nachts, in koude slaapkamers, slechts luchtig toedekt. Het is hoogst nadeelig, wanneer men de Kinderen in al te warm water baadt; maar het is voor teedere Kinderen niet minder nadeelig, wanneer men ze in den winter in ijs koud water baadt. Men volge, gelijk in alles, ook in de natuurkundige opvoeding der Kinderen, eenen verstandigen middenweg, en vergeete deeze gulde spreuk niet:

*Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.*

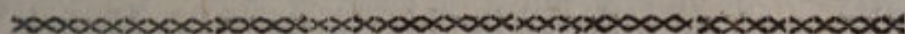
Hier boven is wel reeds iets van de groote nuttigheden van het laauwe bad, zoo wel ten aanzien van den levens-regel, als van het Geneeskundige, gezegt geworden: maar Ik kan mij niet weêrhouden ten slotte van dit Hoofdstuk, uit het geschrift van mijnen voortreffelijken Vriend, den heer HUFELAND, eene plaats bij te brengen.

„ Welk soort van Baden (zegt hij,) is ten ge-
„ brui-

„ bruike van Kinderen, ten aanzien van hunnen
„ levens-regel, (Ik voeg 'er bij ook ten op-
„ zigt van het Geneeskundige,) het gevoeglijkst?
„ Volgens mijne ondervinding de laauwe Baden,
„ van omtrent 24 tot 28 graaden warmte van
„ Reaumur. Men geloove waarlijk niet, dat
„ enkel de ijs-koude baden kunnen versterken:
„ Het baden op zig zelf, de verlevendigende in-
„ druk van het water, een Element, welks in-
„ wendige bestand-deelen en kragten tot dus ver-
„ re nog nooit genoeg gekend zijn, (de nieuwste
„ Scheikunde begint reeds de Levens-lucht als
„ één van deszelfs hoofd-bestand-deelen daar
„ te stellen,) teffens met de daar door ver or-
„ zaakte zuivering en opening, is reeds een
„ groot en voortreffelijk versterkend middel.
„ Men neeme slechts in acht, hoe in vermoei-
„ jende reizen te voet een laauw voetbad aan de
„ vermoeijde voeten kracht en een nieuw leven
„ geeft; hoe bijna oogenblikkelijk mattigheid
„ en gevoelloosheid verdwijnen. Is dit geen
„ bewijs genoeg voor de verlevendigende kragt,
„ die in 't water huisvest? BRUCE bespeurde,
„ dat hem zelfs in de hette van Abijsfinien, een
„ laauw voetbad veel meer verkwikking en ver-
„ sterking gaf, als een koud. Bovendien heb-
„ ben wij hier te doen met zulke teedere voor-
„ werpen, die niet dan warmte gewoon zijn.
„ Het koude bad behoord reeds onder de Clasfe

„ der heldhaftige, schok-verwekkende verster-
„ kende middelen, en grenst het naast aan de
„ Electriciteit. Wij weten doch, dat zekerlijk
„ de graad der versterkende en verlevendigende
„ middelen naar den graad der levens-kragt moet
„ worden afgemeten, dat een zwak vonkje door
„ een zoo hevige luchtstof eerder uitgebluscht,
„ dan aangewakkert kan worden, en dat voor
„ een zwak lichaam de graad van prikkeling en
„ versterking vernielend worden kan, terwijl hij
„ aan een vaster lichaam goed doet. Is het dus
„ niet ten uitersten gewaagt, bij een zoo teeder
„ zwak Wezen, een middel aan te wenden, dat
„ zelfs volwasfenen niet altoos zonder nadeel
„ gebruiken? Zekerlijk hebben het zommigen
„ gelukkig uitgehouden, (zoo als ook de Rus-
„ sische indompelingen in de Dwina); maar hoe
„ meenig een heeft het ook met het leven moe-
„ ten boeten, waar van droevige voorbeelden
„ voor handen zijn? -- Ja, wat nog meer is,
„ het koud Bad is niet alleen gevaarlijk, maar
„ ook met ons tegenwoordig oogmerk strijden-
„ de. Deszelfs voornaamste werking is eene
„ sterke zamentrekking van de geheele opper-
„ vlakte des lichaams, geweldadige te rug drij-
„ ving van alle vochten naar binnen, prikkelin-
„ ling, schokking. Moet derhalven niet, in
„ een zoo zwak lichaam, dat inwendig nog zoo
„ weinig wederstand kan bieden, eene ongelijke
„ ver-

„ verdeeling der vochten en kragten, verdik-
„ king, ophooping, voornamelijk in het hoofd,
„ het welk alleen van deezen geweldigen indruk
„ uitgezondert is, de noodwendige gevolgen
„ zijn? in plaats van de gelijkvormige ontwik-
„ keling, verdeeling en opening, die het laau-
„ we Bad bewerkt, en waarop het ons hier
„ voornamelijk aankoomt. ”

VIJFTIENDE HOOFSTUK,

*Van de Gebreken, Toevallen, en Ziekten der
Kinderen, tot derzelyver derde jaar.*

I. *Van de Ontvelling.*

De ontvelling der Kinderen tusſchen de Dijſen word door zindelijkheid voorgekomen. Zoo het Kind evenwel ſmertzſel heeft, zoo beſtrooije men die plaats met poeder van Wolfs-klaauw (*ſarina Lycopodii*); maar niet met loodwir, het welk voor de gezondheid van het Kind nadeelig is, of met haar-poeder, waar uit de ſchurft ontſtaat. Wanneer de ontvelling zig daar door niet laat geneezen: zoo beſtrijke men deeze plaatſen met verſche ongezoute Boter of met Amandel-olij.

II. *Van de uitzakking van den Aars.*

Wanneer de Aars-darm van het Kind uitzakt, zoo is het beste en zekerste middel daar tegen een afkookzel van Eiken-bast, het welk bij herhaaling warm word opgelegd. De heer ACKERMAN geeft aan dit middel, met recht, boven de rookingen, den voorrang. Anderzints kan men zig ook van het hier boven (IV. *Hoofdst.*) opgegeven middel bedienen.

III. *Van het mank gaan.*

Bij eenige Kinderen bespeurt men, zoo dra ze beginnen te loopen, dat ze mank gaan. Dit mank gaan neemt naderhand altoos meer en meer toe, vermits het ledewater de beursband van het dijebeen langzamerhand aanvult, en eindelijk het hoofd van dit been uit de pan uitstoot. In den beginne legt het hoofd van het dije been op den rand van de pan: maar wanneer de banden flapper worden, dringt zig het zelve nevens de pan uit, waar door het been korter word, zoo dat het Kind mank gaat. De hiel raakt in het gaan den grond niet meer aan, de knie draaijt zig binnenwaarts, en het gansche been teert uit en word mager. Deeze ziekte is ongeneeslijk. CAMPER heeft dezelve vooral goed

goed beschreven, en van hem heb Ik derzelver bovenstaande beschrijving ontleent. In Holland schijnt in 't algemeen dit toeval veelvuldiger te zijn, dan bij ons. CAMPER verhaalt, dat in de stad Franeker, welke 2775 inwooners telt, onder dit getal 96 manken gevonden werden, en dat men aldaar over 't algemeen onder 30 perfoonen één manken tellen konde. In eenige Familien schijnt deeze kwaal erffelijk te zijn.

IV. *Van kromme Beenen.*

Kromme beenen komen bij de Kinderen in hunne eerste jaaren zeer dikwijls te vooren, en maaken de Ouders zomtijds bezorgt, wegens eene te vreezene mismaaktheid van hunnen lieveling. Men kan intusfchen de Ouders niet genoeg waarschuwen, dat ze zig voor alle gebruik van middelen ter wegneming van deezen misstand wagten moeten. De Natuur neemt dit gebrek van zelf weg, en de beenen worden, in de meeste gevallen, door de enkele werking der spieren wederom recht.

V. *Van de Aamborstigheid.*

De Zuigelingen worden zomtijds op eenmaal aamborstig en kort-ademend. Geduurende den slaap ronken zij hevig, en worden eindelijk,

waaneer men niet te hulp koomt, door stuipen aangetast. De oorzaak van dit toeval is in de taaije slijm te zoeken, die in de luchtpijp vastzit. Men bevrijdt het Kind van deeze slijm door een zacht braak-middel. Eenige droppels van den spiesglas-wijn van Huxham, met een weinig Sijroop; vermengt, worden aan het Kind ingegeven, zoo dat 'er twee of drie maalen braaking op volgt.

V I. *Van het Smet agter de Ooren.*

Zuigelingen zijn doorgaans vochtig achter de ooren. Dit toeval is zonder eenig gevaar, en gaat met de toenemende jaaren van zelve over. Men wagte zig dus zorgvuldig, iets hoe genaamt daar tegen te ondernemen. ROSENSTEIN verhaalt, dat eens aan een Kind loodwit zalve agter de ooren gestreken wierd, met oogmerk om de vloeijing te beletten: het gevolg was, dat wel de ooren droog wierden, maar daar en tegen de oogleden zoo ontveld, en de oogen zoo rood, dat het verlies van het gezicht te duchten was.

V I I. *Van de Melk-korst.*

Ze vertoont zig doorgaans eerst aan het voorhoofd, en verspreid zig van daar over het geheele

le aangezicht, in de gedaante van groote, breede, losliggende rooven, of korst. De Kinderen zien 'er omtrent uit; als of ze de kinder-pokjes gehad hadden. Men moet deeze natte uitflag voor al door geene opdroogende middelen, bij voorb. door lood-middelen, te rug drijven, anders ontstaan 'er erge toevallen. Deeze ziekte is niet gevaarlijk, ze geneest van zelf, zoo dra het Kind eerst eenige tanden heeft. Zonder het minste gevaar kan deeze ziekte verscheide weken aanhouden. Wanneer dezelve een korst gemaakt heeft, zoo weekt men dezelve met versche boter en warme melk los. Over het gezicht word zomtijds een masker van vloeij-papier gelegd, het welk eerst met versche boter is ingesmeert geworden: dit masker word te meermaalen dagelijks afgenomen, en met een nieuw verwisselt; ook word daar voor gezorgd, dat de Kinderen het zelve met de handen niet aanraaken. Dit opleggen van een masker over het gezicht schijnt voornamelijk in Frankrijk de manier te wezen, gelijk uit de schriften van LEVRET blijkt. Agter de ooren, en op het hoofd legge men linnen, dat met versche boter bestreken is. Men houde open lijf, en draage zorg, dat het Kind geene koude vatte: verder is 'er niets noodig. De *drie-couleurige Violet*, (No. III.) welke tegen deeze ziekte is aangeprezen geworden, schijnt weinig dienst te doen.

Tegen het zamenbakken der oogen in deeze ziekte bedient men zig, tot het week maken van dezelve, van laauwe melk. Maar men wagte zig zorgvuldig, het Kind de oogen niet geweld open te breken: want anders trekt men de oog-hairtjes uit; en deeze groeijen niet weder aan.

Wanneer 'er zweeren op den rug ontstaan, die groot en breed worden, met harde randen: zoo bediene men zig van het water onder N°. IV. voorgeschreven, waar mede de zweeren van tijd tot tijd moeten worden nat gemaakt.

VIII. *Van den rooden uitslag.*

In de eerste of tweede maand, krijgen de Kinderen zomtijds een uitslag van een bijzonderen aart. 'Er ontstaan zoo wel in 't gezicht, als aan den hals, kleine roode vlekken, zomtijds ook aan de handen, voeten en dijnen, zomtijds over het geheele lichaam. Deeze roode vlekken worden langzamerhand groot en breed, en verheffen zig zomtijds boven de huid: of 'er vertoonen zig kleine blaasjens, die met een doorzichtig vocht opgevuld zijn. Men heeft daar bij verder niets te doen, dan het Kind zorgvuldig voor de koude te bewaaren, op dat de uitslag niet naar binnen gaa. Voor 't overige is deeze ziekte van geen aanbelang. Ik heb ze dikmaals gezien, maar nooit eenig genees-middel daartegen geordonneert.

IX. *Van de witte blaasjes in den mond.*

Deeze blaasjes, die een ligt soort van sprouw zijn, ontstaan zomtijds door de al te sterke spanning des Zuigelings in het zuigen. Ze zijn gemakkelijk weg te nemen. De Minne wind een stuk linnen om haar vinger, doopt het zelve in een theekop, waar in eenig water met azijn vermengt begrepen is, en wrijft als dan daar mede het Kind den mond dikwils uit. Deeze blaasjes verspreiden zig alleenlijk over de lippen en de tong. Ze verdwijnen en komen wederom: dit geschied bij afwisseling dikwils eenige weken lang. 'Er ontstaan nimmer kwaade gevolgen op.

X. *Van de Sprouw.*

Beschrijving der ziekte. Het Kind vermageret, het ziet 'er oud en rimpelig uit, en braakt de melk, zoo dra het gezogen heeft, weder uit. Bovendien heeft het de koorts, brandende hette, onrustigheid, pijnen in de buik, gepaart met een waterachtigen afgang, welke 'er graauw of groenachtig uitziet. Na deeze toevallen, of met dezelve, vertoont zig de sprouw. Dezelve bestaat in kleine blaasjes, en witte vlekken. Ze vertoonen zig het eerst op den binnensten rand der bovenlip, omtrent in het midden van dezel-

ve, ook in de hoeken der lippen. Van daar spreiden ze zig verder in den mond, en op de tong uit. 'Er ontstaan onregelmatige, verstrooide witte vlekken, die spoedig in één loopen; en eindelijk de geheele binnenste oppervlakte van den mond, als mede de tong, bedekken. Het getal zoo wel, als de omtrek deezer vlekken, neemt toe, en op 't laatst ontstaat 'er een dunne, witte korst, welke de geheele binnenkant van den mond, van de lippen tot de keel, bedekt, ja zig zomtijds tot in de maag, en door het geheele gedarmte uitspreid. De binnen-kant van den mond ziet 'er even eens uit, als of het kind geronnen melk gegeten had. Valt deeze korst af, zoo ontstaat 'er een nieuwe, donkerer van couleur dan de eerste: dit is reeds een erger soort van sprouw. De omtrek van den aars word rood, ontvelt, en zweet een kleefachtig vocht uit. De sprouw op de lippen word met een harde korst bedekt. Deeze ziekte is aanstekende, stuipen ontstaan zelden of nooit daar bij. Bij kinderen, welke de ziekte doorstaan, scheid zig de korstige huid af. Men bespeurt als dan in den mond klooven of spleeten, die meer en meer verlengen, en zig eindelijk afscheiden. De huid onder de korst ziet 'er dan gezond of levendig rood uit. Met den stoelgang ontlast zig ook een dergelijke korst. Na eenige dagen houd dit op, en het kind begint zig wederom te herstellen.

Ont.

Ontleding. Doch sterft het kind, zoo vind men bij de opening van het lijk de eerste wegen, van de binnenste vlakke der lippen tot onder aan den endeldarm, met een klevige, witte en taaije stof, overtoegen. Zomtijds bedraagt de dikte van deeze huid twee of drie lijnen.

Voorzegging. Wanneer het kind, in de eerste en in de tweede week zijns levens, zeer veel slaapt, zoo kan men reeds vermoeden, dat de sprouw onder weg is.

De ziekte duurt bij kinderen, welke dezelve doorstaan, veertien dagen, zomtijds drie weken, maar is dezelve doodelijk, zoo duurt ze slechts korten tijd.

Wanneer de sprouw met de melk-koorts gepaart gaat, zoo is ze minder gevaarlijk.

Blijft de sprouw wit van couleur; spreid ze zig niet verder uit, dan tot de lippen en de tong; verdwijnt ze te meermalen, en kooft ze naderhand met witter couleur weêrom: zoo is de ziekte niet gevaarlijk.

Maar word de witte sprouw van langzamerhand geel of bruin, en voegt zig daar bij een waterachtige buikloop, met krimpelingen gepaart: zoo is 'er groot gevaar voor handen.

Wanneer zig violet-couleurige vlakken of knopen op het lichaam vertoonen, zoo staat de dood voor de deur.

Geneezing van de Sprouw. Men heeft proeven

ven genomen dadelijk bij het begin der ziekte, door blaartrekkende pleisters de scherpte van den mond af, en naar andere deelen van het lichaam heen te trekken: dog te vergeefs.

De meeste Schrijvers beweerden, dat men tegen de sprouw in 't geheel niets kan doen, en dat het schijnt, als of alle geneesmiddelen het leven van het kind meer verkorten als verlengen. Intusschen is deeze stelling gantsch buiten den haak.

Een braakmiddel (No. V.) doet zeer goeden dienst, voornamelijk dan, wanneer de sprouw van het kwaade soort is. De tong word van tijd tot tijd, met een mengzel uit twee scrupels Borax, en een once Honig bestreken. Alle andere kwakzalverijen laat men na, vooral dat walgelijk middel, het welk ROSENSTEIN aanprijst, namelijk hoender-drek in fransche wijn ontbonden. In 't boek van ROSENSTEIN treft men helaas al te dikwils zulke zaken aan.

In de zwarte sprouw, die bij geluk zelden voorkomt, helpt niets dan Kina, die in sterke giften moet gegeven worden. Doch het heeft groote moeite, van wegen de onaangename smaak, het zelve aan het kind in te krijgen.

Is de aars zeer sterk ontstoken; zoo bestrijkt men dezelve, van tijd tot tijd, met Loodwiczalve.

Men moet volstrekt niet toelaten, dat de Op-
pas-

pasters, zoo als zij zomtijds gewoon zijn te doen, de tong, of de binnen-kant van den mond, met een stuk linnen wrijven. Ook moeten de kinderen voor alle verkouding wel bezorgd worden.

Het onaangenaamste in deeze ziekte is, dat het kind niet zuigen kan. Wanneer het zuigt, zoo worden de borst-tepels der minne in korten tijd ontvelt en pijnlijk.

Geduurende den geheelen loop der ziekte moet voornamelijk daar voor gezorgd worden, dat het kind een zuivere lucht inademe: de bedorven lucht is, zoo niet de eenige, voorzeker de voornaamste oorzaak deezer ziekte. Eenige Schrijvers beweeren, dat men zulks kan voorkomen, wanneer men het kind, dadelijk van de eerste week zijns levens af, alle morgen een theelepel vol koud water in geeve. Daar dit middel onschadelijk is, zoo is het der moeite waardig, het zelve te beproeven.

XI. *Van de onechte Schurft.*

In den tijd van het tanden krijgen ontstaat zomtijds bij kinderen een uitslag in 't-aangezicht, die zig meenigmaalen over het geheele lichaam uitstrekt, en 'er in 't geheel uitziet als de schurft. De genoemde uitslag gaat bij zuigelingen ook gepaart met koortsen en andere ziekten. Het is
geen

geen schurft, onaangezien het zoo schijnt. Deze ziekte is in 't algemeen in 't geheel niet gevaarlijk. Ze houdt van zelf op, en vordert verder niets, dan dat men de kinderen, zoo lang ze duurt, voor de koude lucht bewaare.

XII. *Van de ziekten der Tand.*

Van de Tand in 't algemeen.

Elke tand bestaat uit eene tweeledige zelfstandigheid: uit het been en uit het glasachtige. Het been is als de kern, en het glasachtige omringt het zelve rondsom, als een bast. Het glasachtige der tanden is het hardste deel van ons lichaam, zoo hard, dat het met het staal vonken geeft. Uit hoofde van deszelfs hardheid springt het lichtelijk van het been van den tand af, en die afgesprongene stukken herstellen zig niet.

Het glasachtige der tanden is een deel van het menschelijk lichaam, dat uittermaten weinig leven vertoont. Men heeft in het zelve nog geene vaten ontdekt, en het is volmaakt gevoelloos.

Het glasachtige is het dikste aan de kroon van de tanden. Het neemt langzamerhand af, en word dunner. Onder den hals van de tand verliest het zig geheel en al.

Het been van den tand maakt deszelfs binnenste deel uit. De hals van den tand en de wortel

bestaat uit enkel been, zonder eenig glasachtig deel.

Dat gedeelte van den tand, het welk op de tandholte uitsteekt, word *de kroon* genaamt; de plaats, die door het tandvleesch word aangeraakt, heet *de hals*; en het geen in de tandholte verholen is, *de wortel* van den tand.

De volkomen gevormde tanden hebben geene vaten, maar de in de vorm begrepene tand schijnt vaten te hebben, ten minsten de laatstgemelde tanden worden bij jonge dieren van een roode couleur, wanneer dezelve meekrap eeten.

Elke tand is van binnen hol. Door de wortel van den tand gaan bloedvaaten en zenuwen in de inwendige holte van den tand.

Het gewoone getal der tanden is twee en dertig; zomtijds zijn 'er minder voor handen, maar nooit meer.

Men kan de tanden in vijf soorten verdeelen, in *Snij-tanden*, *Honds-tanden*, *Hoek-tanden*, *Bak-tanden*, en *Wijsheids-tanden*. In elke kaak vind men vier snij-tanden, twee honds-tanden, vier hoek-tanden, vier bak-tanden, en twee wijsheids- of laate tanden; van vooren staan de snij-tanden, nevens deeze de honds-tanden, nevens de honds-tanden aan ieder zijde twee hoek-tanden, nevens de hoek-tanden aan ieder kant twee bak-tanden, en nevens deeze

aan

aan elke zijde een laate tand. Verder verdeelt men de tanden in *kinder-tanden*, en in *blijvende tanden*. De kinder-tanden breeken uit tot in het tweede jaar. Maar voor het zevende jaar vallen ze uit, en worden als dan door de blijvende tanden verwisfelt.

De kinder-tanden zijn twintig in getal: namelijk acht snij-tanden, vier honds-tanden, en acht hoek-tanden. De bak-tanden en de laate tanden behooren niet onder de kinder-tanden.

De kinder-tanden zijn smaller en kleiner dan de blijvende tanden, en in plaats van den hals hebben zij, tusfchen de kroon en de wortel, een dikke wrong.

De tanden bestaan in den beginne uit een witte, geleijachtige, helderschijnende, in de tandkasfe verhoolene, zelfftandigheid. Dezelve word hard, en verandert in been. Het glasachtige der tanden is insgelijks in den beginne week, maar wanneer de tand doorbreekt, zoo heeft het zelve reeds volkomen die hardheid, welke het bij vervolg behoud. Het glasachtige van den tand ontftaat op even dezelfde manier, als de flakkehuijzen, als de eijer-schaalen, als de oesterschelpen, of als de fteenen in de blaas. Met de fteenen in de blaas heeft het inwendig weefzel van dit glasachtig gedeelte der tanden zeer veel overeenkomst.

De

De kinder - tanden breeken gemeenlijk in de volgende orde door (s):

Eerst komt het middelste paar der onderste snijtanden te voorschijn, tegens het einde van de zesde, of in het begin van de zevende maand. Na eenige weken breekt het middelste paar der bovenste snij - tanden door. Nog eenige weken later vertoont zig het buitenste paar der snij - tanden; zomtijds van boven eerst, zomtijds van onderen. Vervolgens komt in ieder hoek, de eerste hoek - tand, tegen het einde van de twaalfde maand. Tegen het einde van het tweede jaar komen de honds - tanden te voorschijn; eerst van onderen, naderhand van boven. Hier op verschijnt in elke hoek de tweede hoek - tand, in het begin van 't derde jaar. In het zevende of achtste jaar vertoont zig de eerste bak - tand. Dan deeze behoort tot de blijvende tanden, dewijl hij niet verschuift, maar blijft, wanneer hij eenmaal daar is.

De *blijvende tanden* komen te voorschijn na het zevende jaar. En wel eerst, gelijk zoo even is

(s) Ik heb hier het voortreffelijk werk van mijnen vriend den heer Hofraad SOMMERING gevolgt. Men zie SOMMERING *vom Baue des Menschlichen Körpers*, I. Deel, pag. 209. Aan alle beminnaars van eene grondige Ontleedkundige kennis prijze ik dit onschatbaar Boek aan.

is aangemerkt geworden, de eerste bak-tanden, naderhand het middelste paar der onderste snij-tanden, daar op het middelste paar der bovenste snij-tanden, vervolgens het buitenste paar der snij-tanden, boven en onder, hier op de hoek-tanden, boven en onder, eindelijk de honds-tanden. De tweede bak-tanden breeken in het zeventiende of achttiende jaar door; de laate tanden komen tussehen het twintigste en dertigste jaar, of blijven ook wel in 't geheel weg.

'Er zijn voorbeelden, dat de kinder-tanden veel vroeger zijn uitgebroken, ja zelfs hebben zomtijds pas geboren kinderen één of meer tanden mede ter weereld gebragt. 'Er zijn andere voorbeelden, dat de blijvende tanden eerst in hoogen ouderdom zijn voor den dag gekomen. Ook heeft men gezien, dat zommige lieden de blijvende tanden verlooren, en voor de derde maal tanden gekregen hebben. Dat gebeurd vooral dikmaals bij gezonde perfoonen in hoogen ouderdom. De blijvende tanden groeijen in de tand-kasten teffens met en nevens de kinder-tanden; maar ze worden veel langzaamer gevormd, en waarschijnlijk zijn ze om die reden zoo veel vaster als de kinder-tanden. De blijvende tanden hebben eene bijzondere tand-kas, in welke zij ingesloten zijn. Ze leggen niet onmiddelijk onder of over de kinder-tanden, maar
een

een weinig ter zijde. De blijvende tand treed, bij het doorbreken, niet in de tand-kas van den kinder-tand, en kooft juist niet uit deszelfs opening te voorschijn, maar 'er vormt zig voor den blijvenden tand eene nieuwe tand-holte en eene nieuwe opening, en met de kinder-tanden verdwijnt ook deeze holligheid zoo wel als de opening, in welke dezelve gestoken had, voor het grootste gedeelte.

Wanneer de kinder-tanden uitvallen, zoo word hun wortel week, en door de *vasa lymphatica* langzamerhand ingezogen. Hier door verliest de tand zijne vastigheid, hij waggelt; en wanneer de wortel tot aan den hals is ingezogen geworden, zoo valt de kroon, welke nu niet langer vast gehecht is, af, en de tand gaat verloren.

Het *verschuiven* of *verwisselen der tanden*, is een verschijnsel eenigzints moeilijk te verklaren. Men heeft geloofd, dat de kinder-tanden, door de naawassende blijvende tanden, uitgestooten, en uit haare plaats gedrongen worden. Doch dit gevoelen is ongegrond; want:

(1.) Bespeurt men nooit dat een kinder-tand over de andere tanden meer dan te vooren uitsteekt, eer hij uitvalt. Wanneer de kinder-tand uitvalt, zoo is de blijvende tand, welke dezelve verplaatsen zoude, nog in zijne holligheid t'eene-maal ingesloten, en rondom met been omringt.

Gevolgelijk is het onmoogelijk, dat de tand, die nog in 't geheel niet voor handen is, denouden tand op eene werktuiglijke wijze zoude uitstooten. De kinder-tand is lang uitgevallen, eer de blijvende tand dezelve aanraakt.

(2.) Men heeft bevonden, dat het in 't geheel van geen nut is, den kinder-tand uit te trekken, om voor den opvolgenden tand plaats te maken. Integendeel het schijnt dienstig te wezen, om eenen naast staanden tand uit te trekken, waar door het uitbreken van den tand gemakkelijker gemaakt word.

(3.) De Kinder-tanden vallen uit, zelfs in zulke gevallen, in welke geene blijvende tanden zig gevormt hebben, welke den tand zouden kunnen uitstooten.

Des niettemin valt het in geenen deele te ontkennen, dat de zig vormende tanden op het uitvallen der Kinder-tanden geenen invloed hebben zouden, dewijl men bespeurt, dat altoos, wanneer geen blijvende tand zig onder den kinder-tand gevormt heeft, de laatste veel langer staan blijft, als anderzints gewoonlijk gebeurt.

De tanden groeijen niet na dat ze uitgebroken zijn, maar ze behouden bij vervolg altoos de grootte, die zij in den beginne gehad hebben. Men voert wel, als een bewijs van den wasdom der tanden, aan, dat de tanden, die naast een tand-sleuf staan, tot elkander naderen, en lang-

zamerhand die fleuf vullen, of dat de tand, die tegen over zulk een fleuf staat, langer word, en in de fleuf intreed. Doch deeze aanmerking is verkeerd. De tanden, die nevens de tand-fleuf staan, vullen de fleuf daarom niet aan, dewijl ze groeijen en dikker worden, maar dewijl zij, van weerskanten, door de andere tanden gedrukt worden, en wijken moeten, alzo in de fleuf geen tand voor handen is, die aan deeze drukking weêrstand bieden kan. Ook de tand, die tegen de fleuf over staat, groeit niet, en word niet langer. Hij blijft zoo als hij is: maar hij word door den tijd langer als de tanden, die nevens hem staan, dewijl deeze tanden dagelijks meer en meer door wrijving afslijten; daar integendeel de tand, die tegen over de tand-fleuf staat, niet afgesleten word. Een ander bewijs, dat de tanden niet groeijen, bestaat daar in: dat ze bij zommige perſoonen hun leven lang van elkander afgeſcheiden en met tuſſchen-ruimten ſtaan blijven, zoo de tanden in de breedte groeiden, zoo moesten zig deeze tuſſchen-ruimten langzamerhand aanvullen, en de tanden moesten eindelijk elkander aanraaken, doch 't welk niet gebeurd (*t*).

Zom-

(*t*) Men zie het voortreffelijk werk van HUNTER, over de Tand.

Zommige, en daar onder beroemde Schrijvers, hebben uit 's menschen tanden willen bewijzen, dat de mensch geen vleesch-eetend dier zij, en dat hem de natuur in 't geheel niet bestemt heeft, om vleesch te eten. Dit voor-geeven verschaft gelegenheid tot heerlijke *tirades*, en stoffe tot voortreffelijke *declamatiën*. Maar ongelukkig is het niet waar. Naauwlijks laat zig over dit onderwerp iets beters zeggen, dan het geen HUNTER gezegt heeft. Het zij mij geoorlooft, die plaats hier in te laschen.

„ De Natuur-onderzoekers hebben zig groote
 „ moeite gegeven, om uit de tanden te bewij-
 „ zen, dat de mensch geen vleesch-eetend dier
 „ zij: maar in deezen, even gelijk in veele an-
 „ dere zaaken, hebben zij zig niet bepaalt ge-
 „ noeg uitgedrukt. Zij hebben niet bepaalt,
 „ wat zij eigenlijk door een vleescheetend dier
 „ verstaan. Meenen zij daar mede een dier, het
 „ het welk zijnen roof met de tanden aangrijpt
 „ en dood, en deszelfs vleesch dadelijk, wan-
 „ neer het gedood is, opvreet: dan hebben zij
 „ gelijk. In deezen zin is de mensch geen
 „ vleesch-eetend dier, en daarom heeft hij ook
 „ geene tanden gelijk de Leeuwen. Dit is het,
 „ zoo ik mij niet bedriege, het geen zij eigent-
 „ lijk zeggen willen. Maar meenen zij, dat
 „ 's menschen tanden niet geschikt zijn, om
 „ vleesch te eten, het welk gevangen, gedood,

„ en konstiglijk toebercid is geworden, op alle
„ die meenigvuldige manieren, welke het vin-
„ dingrijk vermogen van den menschelijken
„ Geest kan uitdenken : dan hebben zij onge-
„ lijk. Waarlijk bij zulk eene beperkte manier
„ van denken zou het moeilijk zijn te zeggen ,
„ waar toe dan 's menschen tanden eigenlijk
„ bestemt zijn ; want op die zelfde gronden
„ zoude men ook kunnen bewijzen : dat de
„ mensch geen gras - eetend dier zij , dewijl
„ zijne tanden niet geschikt zijn, om het gras
„ af te scheeren. De mensch heeft zeker geene
„ tanden, gelijk de Koeijen, of gelijk de Paar-
„ den. Het gezicht - punt , waar uit wij de
„ zaak beschouwen moeten, schijnt het volgen-
„ de te zijn. De mensch is een meer volkomen
„ en zamengesteld dier , dan eenig ander. Hij
„ is niet geschapen, gelijk andere dieren , om
„ zig zijn voedzel met de tanden te verschaffen,
„ maar met de handen , welke door nijverheid
„ in werking moeten gebragt worden. De ran-
„ den heeft hij slechts gekregen , om daar mede
„ zijn voedzel te kaauwen, en deszelfs verteering
„ daar door gemakkelijker te maaken. Deeze
„ tanden zijn zoo wel als zijne overige werktui-
„ gen ter spijsverteering geschikt, om zelfstan-
„ digheden, zoo wel uit het Dieren - als uit het
„ Planten rijk, in bloed te veranderen. Daar-
„ om kan hij ook door een veel grooter ver-
„ schei-

„ scheidenheid van zaaken leven, dan eenig an-
 „ der dier, en daarom heeft hij ook veel meer
 „ gelegenheid om zijne verstandelijke vermogens
 „ te oefenen. Hij is derhalven als een samen-
 „ gesteld dier te beschouwen, het welk geschikt
 „ is, om zich zoo wel van vleesch, als van plan-
 „ ten te voeden. ”

De eerste tanden komen zomtijds reeds in de derde maand, of in de vierde of in de vijfde, maar doorgaans in de achtste, zomtijds zelfs nog later. De tanden komen altoos in dezelfde orde te voorschijn. Ze vallen in dezelfde orde uit, waar in ze gekomen zijn. Zomtijds blijven eenige, voornamelijk de bak - tanden, welke niet uitvallen.

*Van het uitbreken der kinder - tanden, of van
 het zoogenaamd tanden krijgen.*

Bij de zuigelingen zijn de tanden eene weeke, glansachtige, zelfstandigheid, in een vliesachtigen zak ingesloten. Zij leggen in de kaakebeenderen verholten. Langzamerhand groeijen zij, en worden harder en grooter. Thans prikkelen zij de bovenste zijde van de kaak. Dezelve word week, ontbonden, en door de *vasa lymphatica* opgenomen. Nu is het tandvleesch bloot. De harde tand drukt het zelve, en prikkelt het. Daar uit ontstaat eene ontsteeking,
 doch

doch welke aller zeldzaamst tot verettering overgaat. Het tandvleesch is een bijna geheel ongevoelig, maar aller prikkelbaarst deel. Het kind gevoelt daarom weinig of geen pijn op de plaats, op welke de tand wil doorbreken, maar de hevige prikkeling veroorzaakt, uit hoofde van de mede-lijdenheid der spieren, verscheidene, en voor een gedeelte zeer gevaarlijke toevallen. Het eerste tanden krijgen begint tusschen de vijfde en tiende maand, en duurt tot de achttiende maand, ook wel langer.

Beschrijving van het Tandenvrijen. Wanneer de tanden ter behoorlijker tijd uitbreken; wanneer het kind teffens gezond, of ten minsten niet zeer ziek is; wanneer zig geen koorts vertoont; wanneer de zwelling van het tandvleesch niet sterk is: zoo noemt men deeze gesteltheit het natuurlijk tanden krijgen. Dezelve vordert geene Geneeskundige hulp, en het kind kan buiten bedenking, aan de natuur worden overgelaten. Doch zomtijds ontstaan hevige toevallen van meenigerlei aart, en als dan word de hulp van den Geneesheer vereischt.

In dit geval zwelt het Tandvleesch op, het word rood en ontstoken, en deeze ontsteeking spreid zig meer of min over de geheele binnenzijde van den mond uit. De amandelen zijn gezwollen. Het kind kan niet slikken, en is niet in staat te zuigen. In eenige gevallen zwellen

de oorklieren op; de oogen worden rood, ontfoken en gezwollen; de wangen worden dik, en hebben hier en daar ronde, hoog roode vlekken. Om den mond van het kleine fchepzel ver- toont zig op verfcheiden plaatsfen een melk-witte korst, en deeze plaatsfen gaan zomtijds tot kleine zweeren over.

De hevige prikkeling, welke de doorbreken- de tand op het tandvleesch veroorzaakt, werkt nogtans niet enkel plaatsfelijk. Derzelver werkin- gen ftrekken zig tot alle deelen van het lichaam uit. Alle affcheidingen worden vermeerdert. Het fpeekzel vloeit in grooter meenigte uit den mond; de gal word veelvuldiger afgefcheiden, en verwt den afgang donkerer; een aanhoudende loslijvigheid voegt zig daar bij. Meer of min lijdt ook de maag, en 'er ontftaan gebrek aan eetlust, walging, braaking, kramp in de maag en ingewanden. De pis ontlast zig of in 't ge- heel niet, of in groote meenigte. Zomtijds ont- ftaat eene uitvloeiing van flijm uit de pisbuis, met branding bij het waterloozen gepaart; een waare Druiper. De pols flaat rafter. Zomtijds is dezelve ongemeen vol, zomtijds klein en krampachtig. Het kind ademt ras en met moeite in en uit. Een hardnekkige hoest belet alle flaap; en wanneer het kind flaapt, zoo verwekt de flijm, die zig in de Lucht-ader ophoopt, een aanhoudend piepen en ronken. De te rug
wer-

werking der hersenen en der zenuwen op de prikkelbaare deelen van het lichaam word sterker dan gewoonlijk. 'Er ontstaan hartkloppingen, onmacht, slaaperigheid, trekkingen in de spieren van het aangezicht en van den hals; zomtijds algemeene trekkingen en stuipen, en zomwijlen de vallende ziekte, en de dood.

Deeze trekkingen zijn vooral hevig, gedurende den slaap. Het kind verheft zig gedurende de zelve in de hoogte, en word met schrik wakker.

Het gantsche lichaam word afgemat en zwak. Alle werkingen van het dierlijk lichaam lijden. Men bespeurt een herhaald geeuwen, en uitrekken der ledematen. De koorts is dan eens harder, dan eens ligter, bijna altoos een ontstekings-koorts. Ze koomt schielijk, en gaat weer spoedig af. In het eene uur heeft het kind zijne natuurlijke warmte, in het naast volgende is het over het geheele lichaam brandend heet, in het derde weder koel.

Kenteevens van het tanden krijgen. Het is niet moeilijk deeze ziekte te herkennen, en het koomt daar in voornamelijk op de volgende omstandigheden aan.

1. Op den ouderdom van het kind. Niet dan in de aller-zeldzaamste gevallen komen de tanden voor de derde maand.

2. Wanneer de tanden doorbreeken, zoo word
de

de rand van de kaak, waar in de tanden komen te staan, iets breeder, dan dezelve bevoorens was.

3. Het tandvleesch is gezwollen en heet; het speekzel vloeit uit den mond; men bespeurt een uitslag in het aangezicht, en het kind brengt alles, wat het grijpen kan, in den mond, om de onaangenaame jeukte van het tandvleesch te stillen.

4. Het kind kan niet zuigen. Het vat de borsttepel, en laat dezelve dadelijk weder los, en de Minne bespeurt, dat de mond van het kind buitengewoon heet is.

Wanneer deeze omstandigheden voor handen zijn, zoo kan men besluiten, dat het kind tanden krijgen zal.

Voorzegging. De ziekte is des te gevaarlijker, hoe jonger en zwakker het kind is, en hoe heviger de toevallen zijn.

Hevige koorts is een slecht teeken.

Een verstopt lichaam is een slecht teeken: integendeel eene zachte loslijvigheid, die het kind niet te zeer verzwakt, is altoos goed.

Algemeene trekkingen en slaperigheid zijn hoogst nadeelige toevallen, en kondigen een groot gevaar aan.

Hoe vroeger het kind tanden krijgt, hoe sterker en gezonder het is; en zoo ook omgekeert. Komen de tanden zeer laat, zoo heeft men de

En

Engelsche ziekte te vreezen. Komen de eerste tanden zeer gemakkelijk, zoo komen doorgaans ook de volgende zeer gemakkelijk: en zoo ook omgekeerd.

De meisjes krijgen de tanden veel gemakkelijker, dan de jongens.

Geneezing van de ziekte der tanden. De middelen, welke gebruikt moeten worden, zijn of *plaatselijk* of *algemeene* middelen.

Plaatselijke Middelen. De Tand prikkelt het tandvleesch, en verwekt aan het kind een onaangenaame jeukte. Om dezelve te stillen steecken de kinderen den vinger, en andere harde voorwerpen, die hun in handen komen, dadelijk in den mond, en wrijven zig daar mede het tandvleesch op de jeukende plaats. Ook is men tot dit einde gewoon aan de kinderen een bijzonder daar toe geschikt speeltuig te geven, het welk van een steel uit coraal-been, ijvoor of crijstal, voorzien is. Men beweert, dat door de drukking van een zoo hard lichaam op het tandvleesch het zelve week word, en tot het doorbreken der tanden geschikter worde. Doch de ondervinding leert, dat juist het tegendeel gebeurd. Het tandvleesch word door zulk eene aanhoudende of dikmaals herhaalde drukking hard en eeltachtig, waar door het uitbreken der tanden zeer moeilijk gemaakt word. Hoe harder het lichaam is, het welk het kind

in

in den mond neemt, hoe dikker en harder het tandvleesch word. Men geeve daarom het kind niets anders, dan een korst brood te kaauwen. Dit is voldoende, om de onaangename jeukte weg te nemen. Daarenboven maakt het 't tandvleesch van 't kind week, dewijl het zelve week word, en als tot een pap dient.

Het bestrijken van het tandvleesch met honig kan weinig helpen. Olij en boter worden, van wegen de groote hette van het tandvleesch, in korten tijd ranzig; als dan veroorzaaken zij eene onaangename branding, en vermeerderen de pijn en ontsteeking. Het bestrijken van het tandvleesch met versche hersfens van Haazen of Kalveren, het welk ROSENSTEIN aanprijst, is walgelijk, en dient tot niets.

Zijn de toevallen niet zeer hevig, zoo kan men dezelve door algemeene middelen wegneemen, waar van beneden gehandelt zal worden. Wanneer daar en tegen de toevallen hevig zijn, zoo is 'er een eenig middel: en wel een middel, het welk altoos, en in korten tijd, alle toevallen wegneemt. Dit middel is de Operatie: een insnijding door het tandvleesch tot op den tand.

Deeze Operatie moet niet eerder gedaan worden, dan wanneer de tand op het doorbreken is, en door het tandvleesch duidelijk gevoelt kan worden. Vervolgens maakt men de insnijding. Doch niet met een puntig lancet, want de punt breekt

breekt af, wanneer ze de tand aanraakt: maar men bedient zig van een lancet, waar van de punt rond gemaakt is. De insnijding moet diep genoeg wezen, en tot op den tand doorgaan, anders is ze nutteloos. Deeze Operatie is alereenvoudigst, buiten alle gevaar, en zonder pijn, dewijl het tandvleesch weinig, of in 't geheel geene gevoeligheid heeft. De bloeding is van geen aanbelang, met geen gevaar gepaart, en houdt van zelf op.

Beter schijnt het, wanneer men eene kruis-sneede maakt, dan wanneer de snede alleen enkelvoudig is.

Kort na de Operatie houden de hevigste trekkingen, en de meeste andere toevallen, dadelijk op.

Zomtijds groeit na de gedaane Operatie, het tandvleesch, boven den tand, wederom aan een. Dan ontstaan dezelve toevallen op nieuw. In dit geval snijdt men het tandvleesch nog eens door, en dadelijk houden de toevallen op. HUNTER zag zig eens genoodzaakt deeze Operatie, boven den zelfden tand, tienmaal te herhaalen: en dit geschiede altoos met het gelukkigst gevolg.

Zoo dra de Operatie geschied is, word het kind vrolijk en tierig, en bijt de kaaken tegen elkander: een duidelijk bewijs, dat de Operatie zonder pijn, en dat het tandvleesch gevoelloos is.

Het

Het pijnlijk deel in de ziekten der tanden is niet het tandvleesch, maar het beenvlies, dat onder het zelve gevonden word. Zoo dra dit doorgesneden is, honden alle toevallen op.

UNDERWOOD beweert, en elk ervaaren Arts is het met hem eens: dat deeze eenvoudige Operatie het leven van veele duizende kinderen behouden heeft, bij welke veele en meenigvuldige middelen bevoorens te vergeefs waaren beproeft geworden. Men kan dus eene zoo nuttige Operatie niet ernstig genoeg aanprijzen. Echter moet men erkennen, dat dezelve zomtijds geene geringe zwarigheden heeft, dewijl het zig niet nauwkeurig laat bepaalen, waar de insnijding gemaakt moet worden.

Na de Operatie duurt het doorgaans nog eenige dagen, zomtijds eenige weken, eer de tand doorbreekt.

Algemeene Middelen. Deeze zijn enkel verzachtende middelen, die wel de hevigheid der toevallen leenigen, maar niet in staat zijn derzelve oorzaak weg te nemen.

Is het kind hardlijvig, zoo geeve men het zelve veel meik, met een weinig zuiker zoet gemaakt, te drinken, of ook, wanneer het noodig zijn mogt, een clijskeer: want men heeft opgemerkt, dat, geduurende het tanden krijgen, hardlijvigheid altoos nadeelig is.

Heeft het kind in het tanden krijgen een buikloop

loop, zoo moet dezelve buiten bedenking; wanneer ze al te hevig mogte zijn, opgestopt worden. Men geeft twee droppels *Laudanum* met siroop gemengt, alle twee uren. Dit voortreffelijk middel beneemt aan het lichaam de al te groote prikkelbaarheid, en matigt de stuiptrekkingen. Men geeft van het *Opium* slechts zoo veel als noodig is, om den buikloop tegen te gaan; zonder egter eene hardlijvigheid te veroorzaaken.

Word de koorts zeer hevig; zoo legt men bloedzuigers aan de voeten, en herhaalt dit om den anderen dag, tot dat de koorts ophoud. Aan een kind van drie of vier maanden zet men twee bloedzuigers; aan een kind van zes of zeven maanden, worden drie of vier bloedzuigers gezet. Tegen de koorts doen zachte braakmiddelen voortreffelijken dienst. Men geeft aan het kind het braakmiddel (N^o. V.) des avonds, en herhaalt het zelve daags daar aan volgende, wanneer het noodig zijn mogte.

Tegen de stuiptrekkingen zijn het braakmiddel (N^o. V.) en vervolgens zachte pijnstillende middelen, (N°. VI.) zoo als ook warme baden voornamelijk dienstig. Het middel (N°. VI.) zal bijna altoos de stuiptrekkingen wegnemen, of wel verzagten, en de koorts, zoo wel, als het hoesten, matigen.

De uitslag, die zig bij het tanden krijgen in

K

het

het aangezicht , en in den nek vertoont , heeft groote overeenkomst met de schurft. Ze is geheel onschadelijk , zonder eenig gevaar , gaat van zelf over , en vordert geene geneesmiddelen.

Ontstaat 'er eene uitvloeijing uit de ooren , of een uitslag agter de ooren , zoo is dezelve geheel onschadelijk , en vordert geene geneeskundige behandeling.

Levens-regel. Met opzigt tot de levens-wijze van het kind , gedurende het tanden krijgen , staat aan te merken , dat het niet zoo dikwils als voorheen de borst hebben moet. Overlaading van de maag is voor het kind in zulke omstandigheden allernadeeligst. Daarentegen moet het kind zeer veel drinken. Daar toe dient voornamelijk melk met een weinig zuiker zoet gemaakt. De Minne moet weinig of geene vleesch-spijzen eeten , en voor alle gemoeds-bewegingen moet zig dezelve zorgvuldig wagten.

Voor 't overige neemt het tanden krijgen zeer dikwils de , bij zuigende kinderen zomtijds voorkomende , uitteering weg. Men heeft gezien , dat kinderen , die reeds zoo uitgeteert waaren , dat ze zig nauwliks in de wieg bewegen konden , en welke een aanhoudende koorts , brandheete wangen , een uitgeteerd lichaam , een dikke en opgezette buik , een moeilijke hoest , en uitgedroogde beenen en voeten hadden , op eenmaal zijn hersteld geworden , na dat hun ,
in

in weinige dagen , meerder tanden doorbraken.

Men moet altoos voor de tweede , of blijvende tanden zorg dragen. Wanneer dus het kind bij toeval een tand breekt, zoo moet men de stukken niet uitnemen , maar men laat dezelve daar in , om aan de opvolgende tand geene schade toe te brengen. Even zoo min moet men de kinder-tanden uitnemen , wanneer ze beginnen te waggelen , maar men wacht , tot dat ze van zelf uitvallen.

XIII. *Van de verstopping des Lichaams.*

Er zijn veele kinderen , die van haare geboorte af aan meer of min verstoppt zijn. Bij deezen moet men zig wagten , hun , buiten andere teekenen , dadelijk door geneesmiddelen opening te willen bezorgen. Dit is zeer dikwils schadelijk , dewijl zulke kinderen doorgaans eene Lichaams gesteltheit hebben , die een aanhoudend open lijf missen kan. Ontstaat daarentegen de verstopping plotselijk , na dat te vooren een aanhoudende behoorlijke opening voor handen geweest is , kan men geneesmiddelen geven , om dezelve wederom te herstellen. Alles koomt daar op aan , dat men de aangeboorene lichaams verstoptheid , welke geene ziekte is , van de toevallige , welke geneeskundige hulp vordert , wel onderscheide. In het laatste geval laat men het kind

zuure weij van melk drinken, en geeft daar bij eenige greinen Magnesia, met zuiker gemengt. Rhabarber en Manna zijn schadelijke purgeermiddelen bij kinderen. Zetpillen doen dikwils beteren dienst, dan inwendige middelen. Men draait tot dit einde een stuk wit schrijf-papier wel in elkander, doopt het zelve in boom-olij, en steekt het in den aars. Zoo daar op geene werking volgt, zoo bereid men een zetpil uit spaansche zeep.

XIV. *Van de Slaapeloosheid.*

De slaapeloosheid der zuigelingen is geene ziekte op zig zelf bestaande, maar enkel een toeval van eenige andere ziekte. Men wagtte zig dus zorgvuldig, aan de kinderen Opiaten te geven, om ze te doen slaapen: veel eer neeme men de oorzaak weg, en dan zal de slaapeloosheid van zelve ophouden. Een onschadelijk middel, dat men daar tegen gebruiken kan, is het volgende. Men wrijft een klein stukjen zuiker aan het geel van een citroen, stoot de zuiker tot poeder, vermengt daar mede eenige greinen Magnesia, geeft het kind dit poeder in, en een kleine eetlepel water daar op. Dit middel verschaft het kind slaap, en is tevens geheel onschadelijk.

XV.

X V. *Van de gespannen huid.*

Dit is eene , nog zeer weinig beschrevene , schoon dikwils voorkomende ziekte. Fransche Schrijvers hebben het best van dezelve gehandelt , onder den titul : *Endurcissement du tissu cellulaire.*

Beschrijving der ziekte. De huid der kinderen , die aan deeze ziekte lijden , ligt niet vrij en los op het cellulëus weefzel , maar ze is gespannen , stijf , en kleeft als op de beenderen. De hardheid der huid is zoo groot , dat men met den vinger geen indruk in dezelve maken kan , die eene groeve agter laat , offchoon 'er een uitgezakt vocht onder de huid gevonden word. De hardheid der huid , of van het cellulëus weefzel , valt voornamelijk op de ledematen. Beide , zoo wel de bovenste , als onderste , hebben een violet kouleur , en zijn gekromt. De voet is opwaarts gebogen. Aan de wangen bespeurt men insgelijks deeze spanning en verharding. 'Er voegt zig daar bij zeer dikwils een kramp in het kakebeen , welke het kind belet voedzel tot zig te nemen (*). De gespanne deelen trekken zig koud te zamen ; ze worden
warm,

(*) Men zie de voortreffelijke Jaarboeken van den heer HUFELAND, I. B. pag. 342.

warm, wanneer men ze dicht bij de kachel brengt, maar deeze warmte verliezen zij, wanneer men ze van de kachel wegneemt. De huid van het gehele Lichaam heeft eene geelachtige couleur, en ziet 'er omtrent uit als weeke wasch; ook laat ze zig nergens, zelfs niet boven op de hand, over de daar onder leggende spieren weg schuiven. Het kind schreit niet, gelijk andere kinderen, maar het huilt op een eigenaartige en zonderlinge manier. Zoo lang het leeft, ziet het 'er altoos uit, als of het in het doods-kleed lag.

Deeze ziekte is zomtijds, schoon zeldzaam, aangeboren, en dan gemeenlijk met de roos gepaart, waar van boven gehandelt is geworden. Zulke kinderen, die deeze ziekte mede ter wereld brengen, leven doorgaans slechts weinige dagen. In de meeste gevallen vertoonen zig de eerste toevallen eenige dagen na de geboorte. Deeze ziekte is bijna altoos doodelijk.

Opening van het Lijk. Wanneer na den dood insnijdingen in de verharde deelen gemaakt worden, zoo vloeit 'er een donker geel water in meenigte uit. Het cellulëus-weefzel vertoont zig vast en taai. De *vasa lymphatica* der huid zoo wel, als de klieren, zijn opgezwollen. De lever is grooter, dan gewoonlijk, en met zwart bloed opgevult. De Gal-blaas vervat in zig een donker bruine gal, en de vaten van den navel

vel zijn opgespannen door zwart bloed (*).

De *oorzaak* schijnt in de bedorven lucht gelegen te zijn: dewijl men ook bespeurt, dat deeze ziekte meer in de Hospitaalen, dan in de huisfelijke Practijk voorkomt.

De *geneezing* is moeijelijk. De beste middelen ten deezen opzichte zijn: warme baden, dampbaden, welke men het kind toedient, wrijven van het lichaam met flenelle doeken. Inwendig geeft men een braakmiddel, (N^o. V.) en naderhand middelen uit specerijen, met sijroop vermengt. Door deeze middelen heeft men sommige kinderen herstelt. Blaartrekkende pleisters, aan de voeten gelegd, schijnen insgelijks goeden dienst te doen.

XVI. *Van het Braaken.*

Het braaken is eigentlijk in 't geheel niet als eene ziekte te beschouwen. Het is doorgaans eene heilzaame zuivering van de maag, welke de natuur bewerkt. De gezondste kinderen braaken het lichtst en het meenigvuldigst. Men moet zig dus wel wagten, dit braaken door eenig geneesmiddel te willen beletten.

XVII.

(*) Dezelfde Schrijver.

XVII. *Van de Buikloop.*

Wanneer de zuigeling door de buikloop gekwelt word, zoo geeft men in den beginne twee of drie dagen lang, kleine giften van Magnesia. Neemt de buikloop, geduurende het gebruik van dit middel, langzamerhand af, en werden de ontlaste stoffen gebondener, daar zij te voren waterachtig waaren: zoo behoeft men verder niets te doen. Maar indien dit niet gebeurd, en de buikloop aanhoud: zoo kan men buiten bedenking, den buikloop door kleine giften van *Opium* stoppen, deszelfs oorzaak zij ook, die zij wil. Men geeft tot dit einde aan het kind alle vier uren een droppel van 't *Laudanum Sydenhami*, met een weinig siroop in. De kinderen verdraagen het *Opium* bij uitnemenheid, en Ik heb door deeze behandeling nooit de minste kwaade uitwerking zien ontstaan. UNDERWOOD betuigt ook, bij ondervinding, dat Opiaten in zulke gevallen voortreffelijke diensten doen (*).

Zomtijds, wanneer de buikloop lang aanhoud, bemerkt men, dat de afgang op 't laatst met eenig bloed vermengd is. Men moet daar over niet te zeer ontstellen, dewijl het doorgaans niet ge-

(*) UNDERWOOD *on the diseases of children.* London, 1789. vol. I. pag. 123.

gevaarlijk is, en het bloed alleen uit de speenaderlijke vaten kooft.

Wanneer zig stuipen bij de buikloop voegen, of de gespanne huid, van welke ziekte boven is gehandelt geworden, zoo blijft 'er weinig hoop overig om het kind te redden.

Een zacht braakmiddel uit eenige droppels braakwijn, (N°. VII.) of een grein *Ipecacuanha* met suiker bestaande, doet zomtijds in aanhoudende buikloopen goeden dienst.

XVIII. *Van de boosaartige verkoudheid.*

Deeze ziekte kooft zelden voor. Derzelver loop is de volgende: men bespeurt, dat de ademhaling van het kind door den neus bezwaarlijk word. Dit gebeurt doorgaans tusfchen den veertienden en vijftienden dag na de geboorte, zomtijds laater. Daar op volgt eene uitvloeijing uit den neus, die dan eens dik en etterachtig, dan eens dun en met bloed vermengd is (*). De moeilijke ademhaaling neemt thans een weinig af, maar wel dra kooft dit toeval wederom. Tot hier toe gelijkt deeze ziekte volkomen naar eene gewoone verkoudheid, en men vermoed daar bij geen gevaar. Maar wel dra verftoont

(*) DEUMANN account of a disease lately observed in infants, pag. 375.

zig eene zwelling aan den hals en in den nek, en men bespeurt een zonderlinge roode streep aan den rand der oogleden. Dit is het eigenaartig kenteeken der ziekte. Wanneer de ziekte op deeze wijze eenige dagen voortgeduurt heeft, zoo neemt dezelve op eenmaal toe. Het slikken word het kind moeilijk, het word mager en afgemat, de amandelen zwellen op, de krachten verdwijnen meer en meer, eindelijk kan het kind niet meer zuigen, niet meer slikken, en sterft, of aan stuipen, of aan een volkomen uiteering.

Deeze ziekte valt doorgaans aan kinderen van voornaame lieden te beurt, zelden of nooit aan kinderen van gemeene lieden. Ze is zeer gevaarlijk; de meesten der geenen, die daar door aangetast worden, sterven 'er aan. De eenige middelen, die goeden dienst schijnen te doen, zijn: het warme bad, en zachte braakmiddelen, (No. V.)

XIX. *Van de Stuipen, Krampen, en Trekkingen.*

Tot stuiptrekkingen zijn de zuigelingen zoo genegen, dat ze, zelfs bij eene volkomene gezondheid, zomtjids in den slaap de spieren van het aangezicht vertrekken. Het kind schijnt te lachen, en de moeder verheugt zig daar over,
de

dewijl ze niet weet, dat deeze zachte lach stuipachtig is. Zulk een lachen bespeurt men doorgaans, wanneer het kind slaapt. Ontlasten zig eenige winden van onder, en van boven, zoo houden de stuiptrekkingen op. In zulk een geval, behoeft men verder niets te doen. Maar zoo dit lachen niet mogt ophouden, maar veel eer toenemen, zoo word het kind uit het bed genomen, en aan den ruggegraad zoo wel, als aan het onderlijf, met warm gemaakte flanelle lappen zacht gewreven,

Ontstaan de stuiptrekkingen dadelijk na de geboorte, of weinige dagen naderhand, zoo is het kind gevaarlijk ziek, en sterft gemeenlijk. Het best, dat in zulk een geval te doen staat, is, een' bloedzuiger aan de eene voet te zetten. Wanneer het kind sterk is, en de bloedzuiger verlichting verschaft heeft, zoo kan men dit middel zelfs herhaalen.

In 't algemeen zijn de stuiptrekkingen der kinderen of *symptomatisch*, dat is, met eene andere ziekte gepaard, of *idiopathisch*, dat is, eene ziekte op zig zelf. De kinderen sterven eigenlijk niet aan de stuiptrekkingen, maar aan de oorzaak, welke de stuiptrekkingen voortgebracht heeft. Deeze spoore men na, en neeme ze, zoo mogelijk, weg.

De eerste oorzaak der stuiptrekkingen van het kind is gelegen in de melk der Minne. Wan-
neer

neer de Minne, terwijl zij in eene hevige hartstocht is, of kort na dat zij buitengewoone vreugde, toorn, of schrik gehad heeft, aan het kind de borst geeft, zoo krijgt het kind stuipen. Men vind eene meenigte merkwaardige gevallen van dit soort bij Geneeskundige Schrijvers opgeteekend. Zoo verhaalt UNDERWOOD de volgende geschiedenis. Een man, welke eene zijner vriendinnen bezochte, viel in haare kamer, geduurende het gesprek, plotseling dood op den grond. Zij verschrikte daar van zeer zwaar, dog reikte kort daar na aan haar kind, het welk zes maanden oud was, de borst toe. Het kind kreeg een uur naderhand de hevigste stuipen, en lag zes en dertig uren lang aanhoudend buiten kennis. In zulk een geval doet men best, aan het kind een braakmiddel (N^o. V.) te geven, en naderhand het zelve in een laauw bad te plaatsen.

Eene *tweede* oorzaak der stuiptrekkingen zijn de wörmten. Van dezelve zal beneden opzettelijk gehandelt worden.

Eene *derde* oorzaak is, de opvulling, of liever overlading van de maag. Deeze stuiptrekkingen worden insgelijks door een braakmiddel weggenomen. Niets is nadeeliger in dit opzigt dan de Melkpap, waar mede men in zommige Landen gewoon is de kinderen te beladen. Stuipen zijn de gewoone gevolgen eener sterke maaltijd van dien aart.

Eene

Eene *vierde* oorzaak van de stuiptrekkingen des zuigelings is wederom gelegen in de melk der Minne. Stuiptrekkingen ontstaan namelijk, wanneer bij de Minne haare maandelijksche zuivering begint, en zij, zonder daar op acht te geven, te deezer tijd aan het kind de borst geeft. In dit geval word de Minne weggezonden.

Eene *vijfde* oorzaak is in de plotselijke geneezing der, bij kinderen zoo gewoone, uitvloeiing agter de ooren te zoeken. In dit geval helpen warme baden, eene kleine blaartrekkende pleister agter het oor gelegd, en dikwils herhaalde clijsteeren.

Kan men de oorzaak der stuiptrekkingen niet ontdekken, en bij gevolg de zelve niet wegnemen, het welk zeer dikwils het geval is: zoo plaatse men het kind in een laauw bad, men geeve een braakmiddel, (N^o. V.) vervolgens een clijsteer, en men wrijve de voetsoolen zacht met eene flenelle lap. Zeer kleine giften van *Opium* doen zomtijds goeden dienst, echter moeten ze met eenige omzichtigheid gebruikt worden. De stuiptrekkingen zijn niet altoos gevaarlijk. Zommige kinderen zijn zeer daar toe geneigt, en worden van zelf beter, wanneer ze ouder worden. Zomtijds houden de stuiptrekkingen op, wanneer men de Minne wegzend, of een andere aanneemt, of ook wanneer men het kind speent. Eenige Schrijvers hebben aan-
ge-

geprezen bloedzuigers agter de ooren te zetten: maar van dit middel heb ik nooit goede uitwerking gezien. In *symptomatische* stuipen word alleen op de hoofd-ziekte agt gegeven.

XX. *Van de Oogen-ontsteking.*

De zuigelingen zijn, van de geboorte af aan, aan verscheiden soorten van oog-ontstekeningen onderworpen, waar van de meesten van geen belang zijn, en van zelf geneezen. Alleenlijk is daar onder één soort, het welk bijzondere opmerking verdient, dewijl het, wanneer 'er geene spoedige hulp verschaft word, in korten tijd het oog geheel vernielt.

Ze verschijnt doorgaans eenige dagen na de geboorte, en wel op een oogenblik. De oogleden zwellen sterk op, en 'er word een menigte etter afgescheiden. Wanneer men deeze ontsteeking niet dadelijk van den beginne af aan behoorlijk behandelt, zoo word het hoornvlies verdikt, en het kind verliest, aan één of aan beide oogen, het gezicht. UNDERWOOD (*) heeft zelfs gezien, dat het oog geheel is vernield geworden. Men moet deeze oog-ontsteeking wel onderscheiden van de venerische, van welke hier na gehandelt zal worden. Dit is eenigzints
moei-

(*) Vol. 2. pag. 17.

moeijelijk , en mij zijn gevallen voorgekomen , alwaar in den beginne , zelfs na het naauwkeurigst onderzoek , beroemde Artsen , deeze ontsteeking voor venerisch hielden. Het best heeft daar over geschreven de heer Hofraad SCHAFER (*), in wiens boek men ook eenige ziekten - gevallen vind.

De geneezing is eenigzints langwijlig , en vordert tijd. Men mengt een eetlepel vol water met twee of drie droppels van het Lood — Extract van Goulard , en laat van dit mengzel dagelijks eenige maalen in den oog - hoek inspuiten , om den etter , die op het hoornvlies ligt , weg te spoelen. UNDERWOOD raad , bloedzuigers aan de slaapen van 't hoofd te leggen. Kleine blaartrekkende pleisters , agter de ooren gelegd , doen zomtijds voortreffelijke diensten , om de uitvloeijing gaande te houden. Over het oog worden koude omslagen van een pap , met water van Goulard gemengt , bij herhaaling omgeslagen , of , nog liever , het bovenste ooglid met de zalve (No. VIII.) dikmaals bestreken. Hier mede word vlijtig aangehouden , tot dat de ontstekking vermindert , en daar bij teffens aan het kind open lijf gehouden. Ten laatsten bevochtigt men het oog dikmaals met het oog - water (No. IX.). Men kan ook , zoo lang het ooglid

(*) *Ueber die gewöhnlichsten kinder - krankheiten , pag. 34.*

lid nog sterk ontstoken is, een weinig *Ceratum Saturni* op een stuk zacht linnen strijken, het zelve 's nachts daar over leggen, en met een mengzel uit even veel Brandewijn en Water, over dag, van tijd tot tijd het ooglid bestrijken.

XXI. *Van het scheel zien.*

Scheele oogen maaken het schoonste aangezicht wanstaltig en onaangenaam. En schoon deeze ziekte, wanneer dezelve eenmaal ontstaan is, grootendeels ongeneeslijk bevonden word, zoo is het echter der moeite wel waardig te onderzoeken, op welke wijze zij ontstaat, van welke omstandigheden zij afhangt, en hoe dezelve zoude kunnen worden voorgekomen.

Wanneer beide oogen ongelijke richtingen hebben; wanneer zig beide oogen niet gelijkmatig bewegen; wanneer het eene oog het voorwerp van beschouwing gade slaat, en het andere daar van is afgewend: daar ontstaat het scheel zien. Of neigt zig het eene oog tegen het andere; of wijkt het van het zelve af; of ziet het meer opwaarts; of meer benedenwaarts.

Men ziet altoos slechts met één oog scheel; nooit met beide oogen te gelijk.

Over de *oorzaak* van het scheel zien zijn de gevoelens der Schrijvers verschillende. Voor deezen geloofde men: dat het scheel zien ontstond

stond uit een gebrek van overeenstemming in de spieren van beide de oogen, of men stelde, dat de spieren van het eene oog zwakker waaren, dan de spieren van het andere. Maar hier in bestaat werkelijk het scheel zien zelf, en op deezem grond kan de niet overeenstemming der spieren van beide oogen niet als oorzaak, maar dezelve moet als het gevolg eener voorafgaande oorzaak beschouwd worden.

DE LA HIRE stelt, en BOERHAVE stemt hem toe: dat het gebrek in het netvlies te zoeken zij. Hij houdt het daar voor: dat 'er een plaats in het netvlies is, welke fijner gevoeligheid heeft, als het overig gedeelte van het netvlies; en hij stelt: dat wij onze oogen altijd zoo draaijen, dat het beeld van het voorwerp der beschouwing op deezem plaats vallen moet. Is nu deezem in beide oogen niet evenredig, zoo ziet de zieke scheel; dat is: hij laat, in ieder oog, het beeld op die bijzonderlijk gevoelige plaats vallen; maar wanneer deezem plaatsen in beide oogen niet overeenstemmen, zoo komen de gezicht-punten op het voorwerp der beschouwing niet te zamen, en gevolgelyk ontstaat het scheel zien. Deze uitlegging wierd langen tijd zonder onderzoek algemeen aangenomen, tot dat JURIN bewees, dat dezelve geheel ongegrond zij (*). Sluit een
scheel-

(*) *Dissertation on Squinting*, pag. 29.

scheelziende het gezonde oog toe, zoo verandert het scheele oog dadelijk zijne richting, en ziet juist naar het voorwerp der beschouwing heen. Maar zoo dra zig het gezonde oog weder opent, word ook het scheele oog wederom verdraait. Gestelt nu, het was waar, dat het scheele oog gedraait wierd, om duidelijker te zien; zoo moest dat oog onverandert blijven, wanneer het gezonde oog gesloten wierd. Maar daar dit niet gebeurd, en zig het scheele oog, in dit geval, veel eer recht naar het voorwerp der beschouwing heen richt; zoo moet men stellen: dat het scheele oog verdraait werde, niet op dat het zelve klaarder zie, maar op dat het in 't geheel niet zie, of wel alleen scheel zie.

Her gebrek is eigenlijk niet gelegen in de spieren, want, na dat het gezonde oog gesloten is, kan zig het scheele oog naar alle richtingen bewegen. Ook is in den beginne, geen gebrek aan overeenstemming in de spieren van beide oogen voor handen; want zoo als het gezonde oog beweegt, volgt het scheele oog na; zoo dat de lijnen van beide oogen altoos denzelven hoek maken. Echter voegt zig, bij vervolg, altoos een gebrek aan overeenstemming der spieren van beide oogen daar bij.

Zien wij recht voor ons, zoo staat de afstand van beide oogappelen in ééne linie, die uit de breedte van de wortel der neus en de halve breedte
van

van ieder oog zamen gestelt is. Deeze afstand blijft altoos onverandert. Zien wij het voorwerp zeer van nabij aan, zoo is dezelve eenigzints minder. Maar in elke afstand van het voorwerp der beschouwing, komen de lijnen van beide oogen, altoos op het voorwerp te zamen, en vereenigen zig aldaar. Bij scheele personen is integendeel de afstand van beide oogappelen veel geringer, maar ze blijft altoos onverandert; en wel zoo, dat de lijnen van beide oogen het voorwerp der beschouwing nooit te zamen treffen.

De oorzaken van het scheel zien zijn de volgende :

(1.) *Wanneer het eene oog merkelyk zwakker, of minder gevoelig is, dan het andere.* Wanneer iemand wiens beide oogen even sterk zijn, ergens naar ziet, zoo schijnt hem het voorwerp der beschouwing helder en duidelijker, dan wanneer hij het zelve slechts met één oog gezien hadde. Echter is het onderscheid tuschen één oog en twee oogen in verre na zoo groot niet, als men, zonder naauwkeuriger onderzoek, vermoeden zoude : want het is door ontwijffelbaare proeven betoogt, dat met beide oogen de voorwerpen slechts om het dertiende gedeelte helderer en duidelijker schijnen dan met één oog alleen. Dat is : het voorwerp vertoont zig aan beide oogen, als of het door dertien verlichters van

gelijke sterkte verlicht was ; en aan het ééne oog, na dat het andere toegesloten is, als of het door twaalf verlichters verlicht was.

Maar zijn beide oogen van ongelijke sterkte, dan is het met de zaak anders gelegen. Is het onderscheid gering ; zoo zien de menschen de voorwerpen met beide oogen niet beter , dan met één oog : maar is het onderscheid tusfchen beide oogen zeer groot ; zoo zien zij, met beide oogen te gelijk, de voorwerpen in verre na zoo duidelijk niet , als zij dezelve zien, wanneer ze zig van het eene sterker oog alleen bedienen. Het onderscheid tusfchen beide oogen kan zoo groot zijn, dat het zien met beide oogen aller-onduidelijkst word , en dat men zich genoodzaakt ziet het zwakker oog geheel weg te wenden , [om beter en duidelijker te kunnen zien. Het onduidelijk beeld, het welk op het netvlies van het ééne oog valt, belet den indruk, welke het helder en duidelijk beeld op het netvlies van het andere oog in de ziel maakt. Maar nu is het moeilijk , het zwakker oog weg te wenden , of met het zelve in 't geheel niet te zien : want de *Parallelismus* van beide oogen is geen gevolg van gewoonte , ze is aangebooren ; de zuigelingen reeds bewegen hunne oogen gelijkmatig. Men beijvert zig dus langzamerhand het zwakker oog zoo te draaijen, dat het zelve het voorwerp in 't geheel niet zien kan ; en op dee-

ze

ze manier ontstaat het scheel zien, uit hoofde van 't welk het zwakke oog in 't geheel niet gebruikt, en ten laatsten geheel onbruikbaar word.

(2.) *Wanneer het eene oog zeer veel kortzichtig is, dan het andere.*

(3.) *Wanneer men den zuigeling bij herhaaling meer dan één aangenaam voorwerp te gelijker tijd aanbied.* In dit geval ziet het zelve met het eene oog een voorwerp, en met het andere oog een ander: gevolgelyk verliezen de oogen haar *Parallelismus*, en het kind ziet scheel.

(4.) *Wanneer de geenen, die met het kind veel omgaan, scheel zien.* Dan ziet het zelve scheel uit navolging.

(5.) *Wanneer de Wieg, of het bed van het kind zoo geplaatst is, dat het licht bestendig maar op het eene oog valt.* Dan word dit oog meer gebruikt, en word bij gevolg sterker, dan het andere oog: derhalven zal het kind bij vervolg scheel moeten zien, wanneer het duidelyk zien wil.

(6.) *Eindelyk kunnen ook gebreken in het maakzel van het oog het scheel zien veroorzaaken.* Wanneer bij voorbeeld de spieren van het eene oog verlamt worden; wanneer, door de beginnende graauwe of zwarte staar, het eene oog merkelyk zwakker en ongevoeliger word, dan het andere; wanneer in de oog-holte een gezwel ontstaat, 't welk het oog drukt, of wan-

neer de oogleden met de oogen gedeeltelijk za-
men groeijen.

Voorzegging. Het scheel zien is des te moei-
jelijker te geneezen, hoe ouder de scheelziende
persoon is.

Wanneer het scheelzien uit een werktuiglijk
gebrek van het oog ontstaat, zoo zijn alle proe-
ven ter geneezinge nutteloos, dewijl dit gebrek
niet kan worden weggenomen. Heeft integen-
deel eene kwaade gewoonte zulks veroorzaakt,
zoo is 'er nog hoop ter geneezinge voor handen.

Geneezing van het scheel zien. De oorzaak,
uit welke het scheel zien ontstaan is, moet da-
delijk weg genomen worden. Verder moet zig
het kind moeite geven, zijne oogen gelijkmatig
te richten: want dit hangt zomtijds eenigermate-
ten van den wil af (*). Men wagte met de ge-
neezing zoo lang, tot dat het kind gaan en spre-
ken kan. Als dan laat men het zelve eenige maa-
len daags voor zig gaan, en gelaste het om het
gezonde oog toe te sluiten, en met het andere
de voor hem zittende persoon aan te zien. Hier
op zegge men aan het scheel ziende kind: dat
het zig bevlijtigen moet dit oog onbeweeglijk
te houden, en dadelijk het andere te openen.

In

(*) Quidam ita sunt Strabones, ut, quando volunt, sic
oculum contineant, ut non appareat Strabismus, PLEM-
P. II Ophthalmographia, cap. 31. pag. 244.

In den beginne heeft dit zeer veel moeite, en de geneezing vordert zeer veel tijd. Maar men heeft voorbeelden van kinderen, welke, door dit middel, zelfs in het negende jaar van hunnen ouderdom, nog zijn genezen geworden. Men moet dus ten minsten eene proeve nemen. De lengte van tijd, welke tot eene volkomene geneezing verëischt word, moet eene teedere, en voor de schoonheid van haar kind bezorgde moeder, niet weêrhouden, deeze geneezing zelve te onderneemen.

XXII. *Van de zoogenaamde Dauw-worm.*

Men bespeurt zomtijds bij kinderen, gemeenlijk in de eerste drie maanden van hun leven, aan de bovenste deelen van het lichaam, eene zekere ruwheid, en oneffenheid der huid, welke door eene groote meenigte kleine verhevenheden veroorzaakt word, die door geel- of bruin-achtige stippen zichtbaar worden. Word het kind in een laauw bad gebracht, en naderhand de huid zacht gewreven, zoo komen uit alle deeze stippen kleine, dunne, bruine, wormachtige lichaamen te voorschijn, die de gedaante hebben van wormen; en van veele Artsen voor Insecten zijn gehouden geworden: hier van de benaming van *Miteser*, *mede-eters*; als wormen, die met het kind eeten, en het voor het zelve

bestemde voedsel verteeren. Kinderen, die aan deeze huid-ziekte lijden, worden, hoe meer zij eeten, mager, en koomen niet voort. De slaap is, van wegen de aanhoudende jeukte en branding der huid, onrustig en niet verkwikkend: ook zijn zij tot stuiptrekkingen en krampen zeer geneigd.

Het gevoelen, dat deeze mede-eters wormen zouden zijn, is ongerijmd, en door den heer ACKERMAN zeer goed wederlegt geworden (*). Ze zijn niet anders dan de verdikte slijm der opperhuid, en ontstaan uit gebrek aan zindelijkheid. Het herhaald baden der kinderen, het herhaald verschoonen der hembden, en beddelakens, en het bij herhaaling zacht wrijven der huid met warm gemaakte flenelle doeken, zijn de zekerste middelen voor deeze, op zig zelf niet gevaarlijke, ziekte.

XXIII. *Van de Scheurbuik in den mond.*

Deeze ziekte heeft bij de Geneeskundige Schrijvers verschillende benamingen. Ze heet *Noma*, *Carcinoma*, *Cancer aquaticus*, *Wasferkrebs*, *malum mortuum*, *gangrène scorbutique des gencives*, *gangrenous erosion of the cheeks*, enz.

Be-

(*) BALDINGER *neues Magazin für Aerzte*, 3. Deel. pag. 323.

Beschrijving. Het kind word mat, lusteloos, bleek, en ruikt leelijk uit den mond. Daar bij voegt zig hette, dorst, buikloop, en gebrek aan eetlust. Het spreekt onduidelijk, het heeft geen slaap, en zucht op eenmaal sterk. Deeze toevallen zijn dan eens meer, dan eens minder hevig: zomtijds blijven ze weg, maar komen kort daar na weêrom. De zoo even beschrevene toestand duurt eenige weken lang: vervolgens ontstaat 'er eene zwelling over het geheele lichaam, uitgenomen den onderbuik; de oogleden zwellen geheel toe, maar openen zig weder; en de algemeene zwelling gaat weg. Hier op vertoont zig een blauwachtig of zwart blaasjen, van de grootte van een spelde - knop, aan den wang. Dit blaasjen blijft eenige dagen onverandert zonder merkelyk grooter te worden; maar op een oogenblik neemt het toe, en spreid zig schielyk uit. Het tandvleesch krijgt eene zwartgroene couleur, en een leelijke reuk; de tanden waggelen; een stinkend, dun speekzel vloeit aanhoudend uit den mond; het aangezicht, de tong en de lippen, zwellen op; ook is de mond inwendig gezwollen. Het kind word onrustig, ten uitersten prikkelbaar, en gevoelig over het gansche lichaam. Het is dorstig, het heeft geen slaap, het heeft buikloopen, het krijgt zeer aan den aars, het zucht, word mat, beeft, strekt de handen over het hoofd, en grijpt om zig heen.

Het zweet niet, en ijlt niet. De pols is klein en snel; de ademhaling snel en kort; de pis hoogrood; handen en voeten trekken zig koud te zamen; de zwarte vlek word altoos grooter, ze trekt bovenwaarts naar het oog, en benedenwaarts naar de kin; deeze zwarte plek heeft de reuk als van een dood lijk; de tanden vallen uit; het kakebeen scheid zig af; de pols word zwak, ongelijk, snel, en het kind sterft.

De *Oorzaaken* deezer ziekte zijn: een vochtige en koude kamer, slecht waterachtig voedsel, en gebrek aan versche lucht: daarom tast deeze ziekte zelden de kinderen van voornaame lieden aan, maar doorgaans de kinderen van arme en geringe lieden. Ook heeft men geen voorbeeld, dat volwassenen daar door zijn aangetast geworden.

De *Geneezing* slaagt zeer dikwils, wanneer de Geneesheer vroeg geroepen word. Ze bestaat in groote giften van een afkookzel van Kina, zoo wel inwendig, als in klijsteeren, en ook uitwendig op de brandige plaats gelegd. Den mond van het kind kan men dikwils met een mengzel uit water en *Tinctura Laccæ* laten uitwasfchen.

Men heeft voorbeelden, dat het been, nevens de tanden, door de natuur weder is herstelt geworden. Zulk een geval, waar in een gedeelte der boven-kaak weg ging, en met de tanden weder herstelt wierd, waar in een kind onder de vijf jaaren tot drie verschillende maalen tanden kreeg,

kreeg , staat beschreven in *Medical observations and inquiries*, Vol. 3. pag. 76.

XXIV. *Van de hevige Braaking en Afgang.*

De hevige braaking en afgang der kinderen (*Cholera Infantum*,) is eene ziekte, die in onze Gewesten zelden, maar vooral dikwerf in Noord-America, en bijzonderlijk te Philadelphia voorkomt. Aldaar tast zij vooral kinderen aan beneden de twee jaaren, en wel gedurende het heete jaar-getijde. Hoe heeter het jaar-getijde is, hoe dikwijler deeze ziekte voorkomt, en hoe gevaarlijker dezelve is. RUSCH heeft ze het best beschreven. Zomtijds begint ze met een buikloop, welke eenigen tijd, zonder eenig ander toeval, aanhoud; zomtijds begint ze met een hevige braaking, afgang, en koorts. Het geen zoo wel van boven, als van onderen, ontlast word, ziet geel of groen. Zomtijds zijn de stoelgangen slijmrig of bloedig, zonder geel of groen geverwt te zijn, zomtijds zijn ze zoo klaar als water; zomtijds ontlasten zig wormen reffens. Het kind klaagt over hevige pijnen; het trekt de voeten in de hoogte; en verandert alle oogenblik zijne ligging. De pols is snel en zwak; het hoofd is heet; handen en voeten zijn koud. De koorts is afgaande, en de verheffingen komen des avonds. Daar bij voegt zig ijling, en

en stuiptrekkingen , die zomtijds zoo hevig zijn , dat de kinderen het hoofd voor- en agterwaarts , schielijk heen en weêr gooijen , en hunne oppasters krabben en bijten. Zomtijds is het onderlijf zoo wel , als het aangezicht en de ledematen , opgezwollen. Daarenboven heeft het kind een onlesbaaren dorst. De oogen zijn dof en hol , en het kind slaapt met half open oogleden. De gevoelloosheid is zoo groot , dat men dikwils gezien heeft , hoe zig vliegen op de opene oogen plaatsfen , zonder dat zig het ooglid bewogen heeft , om dezelve te verjagen. Zomtijds houd de braaking aan , zonder afgang : zomtijds de afgang zonder braaking : het laatste is het gewoone geval. Zomtijds ruikt de afgang lelijk ; zomtijds niet , en dan heeft dezelve de gedaante van onverteerde spijsen. De ziekte is zomtijds in weinige dagen doodelijk : dikwils reeds in vier en twintig uren. Koomt 'er , geduurende den loop der ziekte , koud weder , zelfs slechts een koude dag : zoo bespeurt men dadelijk beterschap. Zomtijds duurt de ziekte zes of acht weken , en dan volgt 'er nog de dood op. Het kind word meer en meer mager , eindelijk zoo zeer , dat de beenderen door de huid door steeken ; 'er vertoonen zig geele vlakken , 'er ontstaat hik , stuipen , het gezicht valt in , (*facies Hippocratica* ,) de mond word pijnlijk , en het kind sterft.

Deeze ziekte heerscht doorgaans als eene *Epidemie*. Met

Met opzigt tot *de oorzaak* valt, zoo als Rusch bewijst, nog niets met zekerheid te bepaalen. Het tanden krijgen kan geenzints, zoo als sommigen geloofd hebben, de oorzaak zijn: want de ziekte vertoont zig alleenlijk in den zomer. Echter word ze gevaarlijker, wanneer te gelijker tijd de tanden van het kind doorbreken. Uit dien hoofde is deeze ziekte het gevaarlijkst, wanneer ze zig tegen de tiende maand vertoont, dewijl in de gemelde maand, de meeste tanden doorbreken. In deezen ouderdom sterven de meeste kinderen, van de geenen, die door de voorschreve ziekte aangetast worden. De wormen kunnen de oorzaak niet zijn: want deeze ziekte vertoont zig zeer dikwils in eenen ouderdom, in welken nog geene wormen voor handen zijn, en ze wederstaat alle wormdrijvende middelen. Ook bewijzen de ontledingen van de lijken der kinderen, die aan deeze ziekte gestorven zijn, dat 'er zeer dikwils geen enkele worm was, welke dezelve zoude hebben kunnen veroorzaaken. Zomtijds loozen de kinderen, gedurende den loop der ziekte, wel wormen: maar ze loozen die ook bij het inwendig waterhoofd, en bij de kinder-pokjes, hoe zeer beide die ziekten voorzeker door geene wormen veroorzaakt worden. Even min kan het eeten van fruiten de oorzaak deezer ziekte zijn, zoo als sommigen geloofd hebben: want op het Land, al-

alwaar de kinderen veel meer ooft eeten , dan in de ſtad , koomt deeze ziekte veel zeldzaamer voor. Het matig gebruik van rijpe vruchten ſchijnt meer een voorbehoed-middel , dan een oorzaak van deeze ziekte te zijn. Over dit alles zie men de Verhandeling van RUSCH , wien Ik hier volge.

Tot de geneezing dienen voornamelijk : kleine giften van *Ipecacuanha* , of Spiesglas - wijn. Rhabarber is nadeelig. Voorts zijn dienſtig : verdunnende dranken , bij voorbeeld , thee van Malva , of Meliſſa , met een weinig Arabiſche Gom vermengt. Omlagen van doeken , in Spaanſchen wijn gedoopt , over het onderlijf. Al verder : een afkookzel van Kina , roode wijn met water gemengt , en het laauwe bad. Doch het middel , het welk RUSCH , bij eigene ondervinding , boven alle andere verheft , is het Opium. Men geeft eenige droppels *Laudanum* met Pepermunt - water. Met dit middel alleen heeft RUSCH zomtijds in twee of drie dagen , deeze ziekte geneezen. In clijſteeren kan men eenige droppels *Laudanum* aan het zieke kind toedienen.

Zomtijds zijn , helaas ! alle middelen te vergeefs.

Wanneer deeze kinderen een bijzonder verlangen naar gezoutene ſpijzen toonen , zoo moet men hun dezelve geven.

Heerscht

Heerscht deeze ziekte als eene *Epidemie*, zoo geeve men aan de gezonde kinderen, tot een voorbehoed - middel, wijn, van een theelepel tot een eetlepel vol, dagelijks, naar den verschillenden ouderdom van het kind.

XXV. *Van de tusfchenpoozende Koorts.*

De tusfchenpoozende Koorts ontstaat in natte en moerasfige strecken, door de uitdampingen der moerasfige lucht. Kinderen van allerlei ouderdom zijn aan dezelve onderhevig, en men bespeurt bij hun, even als bij de volwasfenen, alledaagsche, derdendaagsche, vierdendaagsche en dubbelde koortfen. Tot geneezing bedient men zig van het braakmiddel uit Spiesglas-wijn, (N°. VII.) tusfchen de aanvallen gegeven. Dewijl men moeite heeft, om kleine kinderen de Kina in te krijgen, zoo geeft men het afkookzel derzelve in clijfteeren, of men legt het natgemaakte poeder van den Kina - bast op den maag van het kind. Op deeze wijze zal men altoos, vroeger of later, zijn oogmerk bereiken.

Wanneer zuigelingen door de derdendaagsche koorts worden aangetast, zoo laat men de Minne Kina inneemen, waar door de zuigeling genezen word.

XXVI. *Van de Venerifche Ziekte. (*)*

Beschrijving der ziekte. Bij de geboorte is het kind meestal volkomen gezond: zijne huid is glad en zuiver, en de ziekte vertoont zig eerst in tien of veertien dagen. Het eerste toeval is eene ontsteeking der oogleden, zoo dat dezelve vast gesloten zijn, en naauwlijks geopend kunnen worden. Naderhand word ook het hoornvlies van het oog rood en ontstoken, en in den binnensten ooghoek verzamelt zich eene etterachtige stoffe in groote meenigte. 'Er ontstaan over het lichaam zweeren, die in den beginne zig slechts als eene lichte ontvelling voordoen, maar langzamerhand toenemen, zig uitbreiden, beginnen te loopen, een witte en spekachtige couleur aannemen, en eindelijk zwart worden, het welk een teeken is, dat het koud vuur daar bij kooft. De kinderen zien 'er in het aangezicht, bijzonderlijk aan de kin, en de wenkbrauwen, uit, als of zij boosaartige zamenvloeiende pokjes gehad hadden. In den mond ontstaan sprouw en zweeren, die zig langzamerhand agterwaarts naar den hals, en voorwaarts op

(*) Om der volledigheds wille heb Ik deeze Afdeeling, uit mijne *Verhandeling over de Venerifche Ziekte*, hier weder ingelascht.

op de lippen, en in den neus uitbreiden, zoo dat het kind niet meer door den neus kan adem haalen. Thans worden de borst-tepels der Minne, welke het kind zuigt, hard, zij splijten op, en 'er ontstaan venerische zweeren op dezelve. Het lichaam van het kind word langzamerhand overal met zweeren bedekt, en de etterachtige uitvloeijing uit de oogleden en de ooren, het welk een ontwijffelbaar, eigenaartig kenteeken der Venerische ziekte is, neemt toe. Teffens ontstaan ook over het geheele lichaam, dog voornamelijk aan de billen en reeldeelen, puistten, die de gedaante hebben van pokken, maar zoo hoog niet zijn, weldra tot verettering overgaan, en dan verdwijnen. Op het hoofd vertoonen zig gezwollen, van de grootte van een kleinen Haselnoot tot de grootte van een Walnoot. Deeze gezwollen zijn zomtijds hard, zomtijds ook week. Het aangezicht van het kind ziet geel en blaauwachtig, en is vol rimpelen en plooiën. De oogleden, bijzonderlijk de bovenste, zwellen, door het uitgelopen vocht, buitengewoon op; het hoornvlies word ondoorzichtig; en het oog ziet 'er rood en ontstoken uit. Over het geheele lichaam vertoonen zig blaauwe, en koperverwige vlekken, en aan den aars ontstaan scheuren en spleeten. (*Rhagades.*)

Voorzegging. De geneezing is doorgaans bij kinderen gemakkelijker, dan bij volwasfenen.

Kinderen zijn gemakkelijker te geneezen, zoo lang zij nog zuigen, dan naderhand.

Zweeren in den omtrek van den navel, of van het heilig been, zijn bijna altoos een doodelijk teeken.

Zweeren op het hoofd zijn een zeer gevaarlijk toeval.

Wratten of scheuren aan den aars, zijn zeer gevaarlijke toevallen.

Kinderen, welke in de geboorte besmet worden, zijn veel moeilijker te geneezen, dan zulken, die eerst na de geboorte, door de Minne zijn besmet geworden.

Uit de Dagboeken der Artsen van het Venerisch Hospitaal voor kinderen, te *Vaugirard* bij Parys, blijkt, dat in evenredigheid veel meer venerische kinderen de jaaren der kindsheid overleven, dan gezonden. Eene zeer zonderlinge en merkwaardige waarneming.

*Aanmerkingen over de Venerische besmetting
bij kinderen.*

Er zijn twee wegen, waar door kinderen de Venerische ziekte krijgen, door hunne *Ouders*, of door de *Minne*.

Door de *Ouders*, of in de teeling; of, na de teeling, geduurende hun verblijf in 's moeders lichaam; of ook in de geboorte. Men stelt
door

doorgaans, dat de kinderen reeds in de teeling venerisch besmet worden, wanneer de vader venerisch is. Men vooronderstelt: dat het zaad van een man, die de Venus-ziekte heeft, bedorven zij; dat de besmetting, of het gift, op het kind word overgedragen; en dat het kind, uit zulk een zaad gevormd, venerisch geboren worde: zelfs in het geval, dat de Moeder volmaakt gezond was. Edoch dit schijnt verkeerd te zijn. Niet alleen hebben naauwkeurige waarnemingen bewezen, dat eene Moeder, die zelve niet besmet is, nooit venerische kinderen ter weereld brengt, onaangezien de Vader, welke deeze kinderen teelde; venerisch waare: maar het laat zig ook reeds *à priori* vermoeden, dat, daar het speekzel, het bloed, en de melk van venerische perfoonen niet besmettend zijn, het zaad 't ook niet wezen zal. Van den Vader word waarschijnlijk het venerisch gift nooit op de kinderen overgedragen; maar de besmetting schijnt altoos door de Moeder, na de teeling, te geschieden.

Vrouwspersoonen, welke met de Venus-ziekte behebt zijn, brengen zelden levende, of, zoo ze al leven, gezonde kinderen ter weereld. Door-gaans koomt de Moeder, zonder merkelijke oorzaak, in de zesde of zevende maand te bevallen, en het kind is dood; of de beweging van het kind houd tusschen de zesde en zevende maand

op, en het kind kooft vervolgens, na het afloopen der zwangerheid, dood en half verrot ter weereld. Word zulk een kind nog levendig geboren: zoo ziet het 'er allermagerst en rimpelig uit, en sterft na verloop van korten tijd. Deeze verschijnzels zijn, naar mij dunkt, niet moeilijk te verklaaren. Het venerisch gift bederft, zoo als bekend is, voornamelijk de vochten. Door eene, op deeze wijze bedorvene, *lymph*a, word nu dit kind in 's moeders lichaam gevoed: het moet dus noodwendig, uit gebrek aan voedsel, of sterven, of ten minsten dood mager, zwak en rimpelig, ter weereld komen. Maar zulk een kind is daarom niet venerisch besmet. Men heeft waargenomen, dat dergelijke kinderen, wanneer ze, gelijk allerzeldzaamst gebeurt, in 't leven blijven, wel zeer zwakkelijk, maar evenwel gezond, en niet venerisch zijn. Ook door de moeder worden bij gevolg de kinderen, zoo lang ze nog in de baarmoeder zijn, niet besmet.

De eenige manier, op welke aan de kinderen door hunne ouders de besmetting kan worden medegedeelt, schijnt in de geboorte te zijn. Gedurende den doorgang door de moederscheede, word het kind besmet; eerder niet. Alleenlijk wanneer de moeder aan de teel-deelen plaatselijke toevallen heeft, kan zij aan het kind de besmetting mede deelen; en ook dan alleen, ge-
duur-

duurende den doorgang door de moederscheede, geduurende de geboorte zelve. De huid van een jonggebooren kind is allerfijnst en teeder; ze bevindt zich, over het geheele lichaam, juist in dien staat, waar in ze naderhand, het gansche leven door, aan de roede en aan de lippen blijft; gevolgelyk is ze voor de venerische besmetting zeer vatbaar; van daar ook dat dezelve plaats heeft. De gevolgen deezer besmetting vertoonen zig altoos na tien of twaalf dagen. Onder de groote meenigte van venerisch besmette kinderen, die Ik te *Vaugirard* gezien hebbe, was ook niet een eenige met venerische toevallen geboren geworden: bij allen vertoonden zig de toevallen deezer ziekte eerst eenige dagen na de geboorte. Dezelfde waarneming maakte ook de beroemde Londonsche Vroedmeester Dr. WILHELM HUNTER: en de heer Hofraad STEIN heeft mij verzekerd, dat onder eenige honderd venerische kinderen, die in het Vondeling-huis te Kassel, onder zijn opzicht, ter weereld kwamen, bij geen enkele de venerische toevallen dadelijk na de geboorte waaren bespeurt geworden.

Men kan dus bijna als uitgemaakt stellen, dat de venerische ziekte nooit van den vader aan het kind word medegedeelt, maar dat de besmetting altoos door de moeder, en ook door deeze niet in de baarmoeder, maar geduurende de geboorte geschied, terwijl het kind door de scheede door-

gaat. Hier uit blijkt duidelijk genoeg, hoe ongerijmd het is, met ROSENSTEIN, SANCHEZ, en anderen, te stellen: dat de kinderen zomtjids den kern van 't venerisch gift met zig op de weerd bragten, maar dat deeze kern na verloop van twintig, dertig, of meer jaaren eerst uitbreeke. 'Er is geen een enkele ondervinding, welke dit gevoelen zelfs slechts waarschijnlijk zoude kunnen maken.

Geneezing der Venerifche ziekte bij Kinderen.

De geneezing geschied op tweederlei manier: of men geeft kwik aan de Minne, of men geeft ze aan het kind zelve.

De Venerifche ziekte der zuigelingen door de Minne te geneezen, heeft groote zwarigheden. Het is in 't algemeen een zeer langwijlige en geheel nuttelooze weg ter geneezing. Is de Minne gezond, niet venerisch: zoo dunkt het mij een gruwelijk stuk, dezelve van een venerisch kind door het zuigen te laten besmetten: is zij zelve venerisch, zoo zal het gevolg zijn, dat het kind, het welk, geduurende de geboorte, van zijne moeder door de huid besmet wierd, nu nog van de Minne door den mond, gevolgljik op eene tweeledige wijze, besmet worde. Daarenboven vind men zelden Minnen, die zig als werktuigen tot zulk eene geneeswijze willen laten gebruiken:

ken: en bovendien hebben naauwkeurig gedaane proeven bewezen, dat van de kwik niets in de melk overgaat, en gevolgelyk aan den zuigeling langs deezen weg in 't geheel geen kwik kan worden toegebracht. Te *Vaugirard* bij Parys heeft men des onaangezien aan deeze manier boven alle andere den voorrang gegeven, en men wil aldaar de zuigelingen geneezen, door aan de Minnen kwikzalve in te wrijven.

ROSENSTEIN en anderen hebben voorgestelt, om aan een Geit op de eene of andere plaats het hair af te scheeren, kwik zalve in te wrijven, en het kind de melk van deeze Geit te laten drinken. Maar na weinige dagen word de Geit, welke men kwik heeft ingewreven, ziek; zij krijgt de klem in den bek, en kan niet meer eeten. Ook heeft de heer BERTHOLET door scheikundige proeven bewezen, dat de melk van zulk eene Geit geen kwik hoe genaamt in zig bevat, en dat gevolgelyk die geheele bewerking nutteloos is.

Beter doet men dus met aan het kind'zelve de kwik te geven; en wel geeft men zoete kwik tot een half grein alle avond. Kinderen verdragen de kwik over 't algemeen beter, en kwijlen daar zoo licht niet van, dan de volwassenen. Zommigen geeven aan het kind de Sublimaat-ontbinding van VAN SWIETEN, tot dertig drop-pels alle avond. Men wil wel opgemerkt hebben,

ben, dat de Sublimaat voor kinderen zoo schadelijk niet is, als voor volwasfenen: maar Ik geeve echter in allen gevalle aan de zoete kwik, of ook aan de oplosbaare kwik van den heer HAHNEMANN, boven de Sublimaat den voorrang.

De Geneeskundige Faculteit te Parys, ried, toen zij nog in weezen was, naar haare gedachten, bij kinderen voornamelijk de geneezing door Rooking aan. Twaalf tot vijftien grein *Cinna-ber* worden, in een daar toe bijzonderlijk ingerichte, afgelegene kamer, op koolen gestrooit, en het kind word in een toegedekte wieg, in den beginne vijf, vervolgens tien, en eindelijk dertig minuten lang, aan den damp bloot gestelt, waar van echter het hoofd moet vrij blijven. Vervolgens word het kind niet dadelijk te bed gelegd, maar in vrije lucht eenigen tijd lang omgedragen. De genoemde Geneeskundige Faculteit verzekerde wel; dat meer dan vijftien rookingen tot eene volkomene geneezing zelden noodig waaren: maar Ik houde des onaangezien deeze manier voor zeer gevaarlijk, om niet te zeggen, dat dezelve aller ongeschiktst, en aan veele zwaarigheden onderworpen is.

ZESTIENDE HOOFSTUK.

*Van de Gebreken, Toevallen en Ziekten der
Kinderen, van het derde tot het
zevende jaar.*

I. *Van het zeer hoofd, of Schurft.*

De Schurft is eene moeilijke en onaangename ziekte, die het met hair bewasfen gedeelte des hoofds aantast, dog zig nooit bij de zuigelingen, maar altoos in de jaaren der kindsheid vertoont. Ze schijnt iets besmettends te hebben. Doorgaans is ze een bloote huid-ziekte, die slechts eene uitwendige plaatselijke behandeling vordert. Ze heeft haare zitplaats in de wortelen van het hair. Het kind beklagt zig over pijnen, jeukte, en hette des hoofds. Men vind, bij onderzoek, deszelfs met hair bewasfen gedeelte of gewond, en van de opperhuid ontbloot, of ook met een schubachtige korst bedekt. Men kan dus een natte en een drooge schurft stellen. Teffens zijn de lijmphatische klieren van den hals opgezwollen en hard.

Men heeft eene meenigte genees-wijzen tegen deeze ziekte opgegeven, waar van de meeste meer of min ongeschikt, maar eenige zeer wreed zijn. Inwendige middelen zijn, in het begin der ziekte in het geheel niet noodig, en de beste manier om dezelve te behandelen is de volgende. Men legt het kind een blaartrekkende pleister in den nek, om den toevloed der vochten van het hoofd af te trekken. Men zorge dat de uitvloeijing uit de wonde, welke de blaartrekkende pleister veroorzaakt heeft, een tijd lang gaande gehouden werde. Nu laate men dagelijks tweemaal het hoofd met laauw zeep-water waschen en zuiveren, en wanneer dit eenige dagen geschied is, zoo wasche men vervolgens dagelijks tweemaal het hoofd met Lood-water van Goulard: in het begin alleen de plaatsen, die het meest gewond zijn, maar allengskens ook de overige, tot alles geneezen en zuiver is. Tefens zet men volgens den raad van den heer SCHAEFFER, het kind een muts van gewaschte taf op. Het is vooral van aanbelang, de uitvloeijing op het hoofd langzaam en allengskens, dog niet plotsling, op te droogen; anderzints ontstaan 'er hevige toevallen, zomtijds zelfs stuipen.

Tegen de overgeërfde Schurft prijst de heer SCHAEFFER aan eene zalve uit ammoniac gom, in sap van zee-ajuin ontbonden., op gewonde plaatsen te leggen.

Bij aldien men voor de opdroogende kraecht van het Loodwater van Goulard bevreest is, en het zelve niet gaarne op het hoofd zou willen aanbrengen: zoo kan men, in plaatse van het zelve, zig van een sterk afkookzel van Rooktabak bedienen, daar mede dagelijks tweemaal het hoofd laten waschen, en zoo lang aanhouden, tot dat de schubben afvallen, en het haar weder groeije. Bij deeze behandeling heeft men niet lichtelijk kwaade toevallen te vreezen, waar van men, wanneer men zig van Loodmiddelen bedient, niet volkomen zeker is.

Inwendig geeft men het kind een afkookzel van *Dulcamara*, *Mezereum*, en *Bardana*, in kleine giften. Teffens word het zieke kind in de kamer gehouden, en niet aan de vrije lucht overgelaten.

II. *Van de Maag-pijnen.*

Het eigenaartig kenteeken deezer gevaarlijke ziekte, welke voornamelijk kinderen onder de zeven jaaren aantast, zijn hevige pijnen in den omtrek van de maag, die zomtijds alle quartier uurs weder komen; daar bij klaagt het kind en jammert, het rekt de leden uit, en legt de hand op de maag. Wanneer geene spoedige hulpe verschaft word, zoo is de ziekte doodelijk. Bij het openen der lijken vind men de maag, be-
ne-

nevens een gedeelte der ingewanden, ontstoken.

De geneezing bestaat daar in, dat men het kind zeer veel zuurachtige dranken laat drinken. Men schrijft tot dit einde den Azijn-honig voor. (N^o. X.). Teffens geeve men aan het kind het uitgeperste sap van versche planten, voornamelijk van salade, van tijd tot tijd lepels-wijze in, en zette dagelijks een clijsteer.

III. *Van de vallende Ziekte.*

Het kind heeft aanvallen van stuiptrekkingen, die van tijd tot tijd geregeld wederkomen, zomtijds twaalf, veertien en meer aanvallen, dagelijks. De stuiptrekkingen ontstaan het eerst in de oogen van het kind. Vervolgens word het zelve onrustig, het loopt beangst ginds en herwaarts, het stort eindelijk ter aarde, nijpt de handen in een, schuimt met den mond, beweegt het hoofd hevig en snel, voor- en agter-waarts, en verliest alle bewustheid. Na eenige minuten valt het kind in een diepen slaap, uit welken het kort daar na ontwaakt, en zig van alles, wat met hem voor af gebeurd is, niets herinnert.

De oorzaak deezer ziekte is zeer dikwils in wormen te zoeken; dog is ook zomwijlen eene te sterke en te vroegtijdige inspanning der zielsvermogens de schuld daar van, namelijk in zulke gevallen, waar in het kind tot bovenmatig

tig leeren door de ouders aangezet word (*).

De geneezing is moeilijk. Wanneer wormen de oorzaak der ziekte zijn, zoo worden dezelve uitgedreven. Buiten dien is 'er geen zekerder geneesmiddel, dan het laauwe bad. Geduurende dat het kind zig in het bad bevind, moet het van twee andere perſoonen vast gehouden en opgepast worden, dewijl het zomtijds in het bad een aanval krijgt, en zijne bewustheid verliest.

IV. *Van de Kinder-pokjes.*

Gefchiedenis der Kinder-ziekte.

Den Grieken, zoo wel als den Romeinen, was de Kinder-ziekte t'eenemaal onbekend. De oudſte Schrijver over dezelve is ZACHARIAS ALRAZI, of RHAZES. Hij wierd in Perſiën, in het 248 jaar der Hegira, dat is, in den jaare 860 na Christus geboorte, geboren. Langen tijd oeffende hij de Geneeskunst te Bagdad, en naderhand in de ſtad Ray in Perſiën, en ſtierf in den jaare 912 na Christus geboorte. Zijn werk over de Kinder-pokjes wierd door hem in de Arabiſche taal opgeſtelt, en naderhand door een ander in de Syriſche overgezet. ROBERT ETIENNE vertaalde het zelve in den jaare 1548 in

(*) BOERHAVE *Aphor.* 1075.

in de Griekſche taal. De beſte uitgaave van dit geſchrift, dat voor 't overige in alle opzichten zeer weinig te beduiden heeft, verſcheen in den jaare 1766 te London, onder het opzicht van den beroemden CHANNING (1).

RHASES intuſſchen is de eerſte Schrijver over de Kinder-pokjes niet. Hij zelf haalt eenen zekeren AÄRON aan, die voor hem over de Kinder-pokjes geſchreven had (2). Deeze AÄRON was geboren onder de regeering van MAHOMED, en oeffende de Geneeskunſt in Egypten omtrent den jaare 622 (3). FREIND vermoed, op deezen grond, dat de Kinder-pokjes het eerſt in Egypten ontſtaan zijn. Dog REISKE vond een plaats in een oud Arabiſch Handschrift te Leyden, waar uit ſchijnt te blijken, dat de Kinder-pokjes omtrent den jaare 572 het eerſt in Arabiën de opmerkzaamheid der Artſen gaande gemaakt hebben (4).

Dan hoe het ook met den eerſten oorsprong der Kinder-ziekte gelegen moge zijn: dit ſchijnt zeker, dat dezelve ten tijde der kruistochten, uit Aſiën naar Europa is overgebracht geworden.

AVI-

(1) RHASES *de variolis & morbillis. Arabic. & Latin.* London 1766.

(2) RHASES *Contin.* 419, 2.

(3) ABULPHARAJII *Hiſt. Dynaſt. pag.* 99.

(4) REISKE in *Diff. Inaug. Lugd. Batav.* 1746.

AVICENNA, een gebooren Persiaan, de voor-
naamste van alle Arabische Artsen, leefde in de
tiende eeuw, en schreef over de Kinder-pokjes.
Zijn boek is vol Astrologische en andere bijge-
loovige grillen, en spitsvindigheden. Intuschen
merkt hij tog aan, dat de Pokjes besmettelijk
zijn (*). CONSTANTINUS DE AFRIKANER,
is de eerste Latijnsche Geneesheer, die over de
Kinderpokjes geschreven heeft. Hij vond het
woord *Variola*, om de gemelde ziekte te betee-
kenen, zoo als hij ook het eerst aan de Maselen
den naam van *Morbilli* gegeven heeft.

In de twaalfde eeuw waaren de Kinder-pokjes,
in het zuidlijk gedeelte van Europa, eene alge-
meen verspreide en bekende ziekte, en in de
dertiede eeuw vertoonden zig dezelve ook in
het noordelijk gedeelte van Europa. Engel-
schen, Franschen, Italianen en Duitschers: al-
len bragten, uit Syriën en uit Palestina, de Kin-
derpokjes met zig naar huis. Een ongelooflijk
groot aantal menschen stierf aan deeze nieu-
we, en tot deezen tijd in Europa nog onbekende
ziekte.

Tegen het einde van de vijftiede eeuw ont-
dekte COLUMBUS de West Indische Eilanden,
en bracht uit dezelve naar Europa de verschrik-
ke.

(*) AVICENNA *Lib. 4. fen. 2. pag. 70 & 72.*
edit. 1508.

kelijke Venerifche ziekte. Deeze ziekte verwèkte op de huid knoopen en puisten, die zeer veel overeenkomst met de Kinder-pokjes hadden, uitgenomen dat ze grooter en harder waaren. Om deeze reden noemden de Europeërs, in den beginne, deeze nieuwe uit America gebrachte ziekte: *grootte Pokken, verole, pox*; ter onderscheiding van de Kinder-ziekte, welke *Kinder-Pokken, petite vérole, small-pox*, genoemd wierden.

In de vijftiende eeuw (den vierden Maart 1493) kwam de Venerifche ziekte, het eerst naar Europa: daarentegen werd de Kinder ziekte het eerst uit Europa naar America overgebracht. Schrikkelijk waaren de verwoestingen deezer ziekte in America onder de ingebooren Wilden. Naar het Eiland Hispaniola kwamen de Kinder-pokjes in den jaare 1518, en het grootste gedeelte der Inwooners stierf 'er aan (*).

Eenige jaaren later bragten de Spanjaarden de Kinder-pokjes ook naar het vaste Land, naar Zuid-America. BERNARD DIAZ DE CASTILLO, een oog-getuige, verhaalt, dat de Kin-

(*) *Ad exiguum miseri accolae reducti sunt numerum; opera quorum in auro legendo usi sunt. Reliquos variolae, morbilli, eis ignoti hactenus, superiore anno 1518, qui tanquam morbosas pecudes contagioso halitu eos invaserunt. PETR. MARTYR. de orbe novo. Decad. 4. cap. 10.*

Kinder-ziekte met de medgezellen van den Spaanschen Officier NARVA naar Mexico in Zuid-America gekomen is, en aldaar eene vreeslijke meenigte der Inwoonderen gedood heeft (1).

In het begin van de zeventiende eeuw, brachten de Engelschen de Kinder-pokjes naar Noord-America. Eerst naar Marien-land, vervolgens naar Virginie, Zuid-Carolina, en Nieuw-Engeland. Onder de ingebooren Wilden was de daar door ontsaane verwoesting niet minder groot, dan in Zuid-America. In Brasilië waaren de Kinder-pokjes, in den jaare 1643, eene nog onbekende ziekte (2).

Omtrent het midden van de zeventiende eeuw bragten de Hollanders de Kinder-pokjes naar Oost-Indiën, alwaar dezelve bevoorens geheel onbekend geweest waaren, en eene groote meenigte menschen in korten tijd wegsleepten (3). Ook naar het Eiland Ceylon, en naar de Moluk-

(1) BERNARD DIAZ DE CASTILLO, *historia verdadera de la conquista de la nueva Espanna*. Men vergelijke QUEVEDO, ANTONIO DE SOLIS, HERRERA in *histor. de las Indias Occident. Decad. 2. Lib. 10. cap. 4.* LOPEZ DE GOMARA.

(2) PAULET *hist. de la pet. ver. pag. 136.* PISON: *Indiae utrius ue natura, pag. 20.*

(3) J. O. HELBIGIUS *Ephemerid. Nat. Curios. Dec. 1. ann. 9. & 10.* ASTRUC *maladies des femmes, tom. 4.*

lukſche Eilanden kwamen de Kinder-pokjes door de Hollanders.

In de zeventiende eeuw waaren de Kinder-pokjes ook in het noordelijk gedeelte van Europa reeds algemeen verspreid, voornamelijk in Zweden, en in Denemarken, gelijk uit verscheidene geschriften blijkt.

Naar de Ferro-Eilanden kwam deeze ziekte in den jaare 1651. Een jonge Deen bragt de Kinder-pokjes derwaarts. De Inwooners wierden besmet, en stierven bijna allen aan deeze ziekte (*).

In den jaare 1707 bragt een Deensch schip de Kinder-pokjes voor de eerstemaal naar het Eiland Ysland. Volgens eene opgemaakte berekening stierven over de twintig duizend menschen aan deeze verschrikkelijke ziekte; en dat Eiland werd bijna geheel ontvolkt.

In den jaare 1718 kwam een Oost-Indisch schip naar de Kaap de Goede Hoop. Dit schip had drie kinderen aan boord, die op de reize de Kinder-pokjes hadden doorgestaan. Het vuil linnen-goed van deeze kinderen wierd, na het eindigen der ziekte, in een koffer gesloten. Aan de Kaap nam men het zelve 'er uit, en gaf het aan eene Inwooneresse der Colonie te waschen. Deeze kreeg dadelijk de Kinder-pokjes, en in

kor-

(*) BARTHOLIN. in *Act. Hafniens.* Vol. I. pag. 86.

korten tijd verspreidde zig deze ziekte zoo sterk, dat de Colonie bijna geheel uitstierf (1). Zedert deelen tijd zijn de Inwooners van de Kaap voor de Kinder-ziekte zoo uittermaten bevreesd, dat elk schip, het welk aldaar aankoomt, eerst door een Officier, in tegenwoordigheid van een Heelmeester, onderzocht en ondervraagt wordt: of het de Kinder-pokjes aan boord heeft. Men gebruikt alle voorzorgen tegen de Kinder-ziekte, waar van men zig in andere Landen tegen de Pest bedient (2).

In den jaare 1723 kwaamen de Kinder-pokjes het eerst onder de Chineese Tartaren, die tot dus verre van deze ziekte bevrijd gebleven waren. Deze ziekte sleepte eene ongelooflijk groote meenigte derzelven weg. De Keizer van China zond derhalven in den jaare 1724 uit zijn Paleis eenigen zijner Lijf-Artsen naar Tartaryen, om aldaar de Kinder-pokjes door kunst in te enten (3).

Naar

(1) MEAD *de Peste.*

(2) *Capitain COOKS voyage to the South-Pole, Tom. I. pag. 16.*

(3) *ENTRECOLLES dans les Lettres edifiant. & curieuses, Tom. 15.* Wat men in China noemt *de Pokjes te zaaijen*, zal beneden verklaart worden, wanneer van de In enting zal gehandelt worden. Naar China zijn de Kinder-pokjes hoogst waarschijnlijk uit Oost-Indiën door de Hollanders gekomen. Ten minsten het is geheel onge-

Naar het Eilanda St. Kilda, het allerafgelegenste en minst bezochte onder de Hebridische Eilanden, wierden de Kinder - pokjes gebracht door de kleederen van iemand, die aan deeze ziekte gestorven was. Alle volwasfenen op het Eiland stierven, en van de inwoners bleeven niet meer dan zes en twintig kinderen overig, na dat de Epidemie had opgehouden (*).

Naar Groenland kwamen de Kinder - pokjes in den jaare 1733, door eenen inboorling des Lands, welke met de Kinder ziekte van Koppenhagen naar zijn vaderland te rug reisde (†).

In den jaare 1745 bragt een Engelsch fchip de Kinder - pokjes naar het Eiland Minorca.

Welke vreeslijke verwoestingen de Kinder - pokjes in Kamschatka aangericht hebben, daar van vind men eenig bericht in de derde reize van Capitain Cook om de weereld.

Vreesfelijk is ook de verwoesting, die door de Kinder - pokjes in Nieuw - Holland onder de Wilden wierd aangericht. De Engelschen bragten deeze ziekte derwaarts, met hunne nieuwe,

grond, het geen de Jefuiten verhaalen: dat namelijk deeze ziekte reeds zedert onheuchelijke tijden in China zoude zijn bekend geweest.

(*) MACAULAY's *history of St. Kilda*, pag. 197.

(†) CRANZ *Gefchichte von Grönland*, B. 5. §. 8.

te Botany-Baai aangelegde , volkplanting (*).

Zedert kort heeft de Kinder-ziekte onder de Tungusen eene vreeslijke meenigte menschen weggesleept (†).

*Beschrijving der eenvoudige , goedaartige
Kinder-pokjes.*

'Er zijn twee verschillende soorten van Kinder-pokjes: de eenvoudige, goedaartige, en de kwaadaartige, zamenvloeiende Kinder-pokjes.

De toedragt der eenvoudige Kinder-pokjes is op de volgende wijze.

Het kind bevindt zich, zedert eenigen tijd, niet recht wel; het word traag, slaperig, knorrig; het verliest de eetlust; klaagt over hoofdpijn, duizeling, misfelijkheid, walging. Vervolgens beginnen de oogen te traanen; de oog-leden zwellen op en worden ontstoken, de pols word koortzig, het kind word huiverig en koud; het klaagt over mattigheid; het slaapt meer dan gewoonlijk; het geeft over; het is onrustig; het niest dikwils; een dun vocht vloeit uit den neus; de adem heeft een onaangename reuk; dorst, onrustigheid en benaauwdheid, nemen meer en meer

(*) JOHN HUNTER *historical Journal of te transactions in Port-Jakson*, pag. 143.

(†) DE LESSEP *Journal historique*.

meer toe; koude en hette wisselen zig beurtlings af; de voeten zijn bestendig koud; de hoofdpijn word hevig; het gantsche lichaam word allergevoeligst, en de geringste aanraaking is pijnlijk, voornamelijk aan het hoofd, aan den rug, en in het zoogenaamde kuiltje van het hart; het *Systema lymphaticum* word gevoelig, en de *glandulae lymphaticae* zwellen meer of min op; de ademhaling word sneller; de slaap onrustig; de pis troebel; de ingewanden worden aangedaan door kolijk en buikloop; een knagende pijn zit in de heupen; de oogen zijn rood en ontstoken; de oogleden vallen in hun weerwil toe. Eindelijk bespeurt men een snelle, een korte, krampachtige, afgebrokene, pijnlijke ademhaling; een heeten adem; strak staande oogen; ijlingen; een snelle en kleine pols; en stuiptrekkingen. Deeze toestand houd drie of vier dagen aan: vervolgens worden de toevallen gematigder; 'er vertoonen zig ronde, kleine, roode vlekken; in den beginne in het gezicht, aan den hals, op de borst, en kort daarna over het geheele lichaam; zelfs in den mond, op de tong, en op den oog-appel. Op den vijfden of zesden dag, word de huid tuschen de vlekken rood; de handen, de voeten, en de oogleden zwellen op; de vlekken verheffen zig langzamerhand, en worden tot puistjes. Dit is het eerste tijdperk der ziekte, het *tijdperk der Uitschotting*. Thans

Thans volgt het *tweede* tijdperk; het *tijdperk der Ettering*. Tegen den agtsten dag begint dit tijdperk. De puistjes verheffen zig, zij worden hoog rood, en met etter opgevult. Teffens zwelt het gezicht en de hals meer en meer op. De Ettering begint het eerst aan de bovenste deelen van het lichaam, en deelt zig langzamerhand aan de onderste deelen mede. De koorts is dan eens sterker, dan eens ligter. De etter heeft in den beginne een witte couleur, en word vervolgens geelachtig en dik. De pis word troebel. 'Er vertoont zig eene meer of min sterke kwijling. Koude en hette verwisfelen zig.

Het *derde* tijdperk is het *tijdperk der Opdrooging*, het welk tegen den elfden dag begint. De toevallen der ontsteeking neemen thans af; volwassenen zweeten, kinderen krijgen een buikloop, en vermeerderde afscheiding der pis; de puistjes droogen, breeken open, worden plat; de etter vormt drooge schobben, en valt af, eerst in 't gezicht, vervolgens op de handen en aan de voeten; de huid word glad, maar blijft met blaauwachtige roode vlekken bedekt, ter plaatse, daar de pokken gestaan hebben. Wel dra gaan dezelve ook weg, en de huid krijgt wederom haare voorige witheid en gladheid.

Het opdroogen duurt vier of vijf dagen, en de geheele ziekte duurt vijftien of zestien dagen.

Dusdanig is de loop der Kinder-ziekte, wan-

neer de pokjes goedaartig zijn, afgescheiden en afzonderlijk staan. Geheel anders is 't gelegen met de zamenvloeiende Kinder-pokjes.

Beschrijving der zamenvloeiende kwaadaartige Kinder-pokjes.

De zamenvloeiende Kinder-pokjes zijn gevaarlijk en zeer dikwils doodelijk. Alle toevallen worden veel heviger, dan bij de eenvoudige Kinder-pokjes.

Dadelijk bij den aanvang in het eerste tijdperk, zijn de zieken angstig; afgemat; zij klagen over hevige hoofdpijnen, kolijk, huiveringen; zij werpen zig rusteloos heen en weer; zij braaken; willen zij in het bed opzitten, zoo worden zij flauw; de pols is uitermaten snel en klein; de koorts is kwaadaartig; de pokjes botten, met zwaare koude en hevige hette, voor den tijd, op den tweeden of derden dag, onregelmatig uit; en de koorts word daar door weinig of in 't geheel niet verzacht; zomtijds komen de pokjes laater, zelfs wel eerst op den vijfden dag; en zomtijds voegen zig stuiprekingen, vallende ziekte, ijling en dolheid daar bij. Alle toevallen houden aan, en verergeren tegen den avond.

Zomtijds voegt zig een soort van Roos daar bij, zoo dat het gantsche aangezicht opzwelt.

De

De puistjes verheffen zig niet; zij worden niet opgezwollen, niet rood; maar zij blijven vlak, bleek, en verwekken een ondraaglijke jeukte, dadelijk van de eerste uitbotting af. Zij worden altoos breeder en vloeijen te zamen; of ze verdwijnen en komen weêrom, beurtsgewijze. Daar bij is een sterke buikloop. Zomtijds, maar zelden, heeft men ook een Druiper daar bij zien ontstaan (*).

Aangezicht en hals zwellen op, en ook de keel; het slikken word moeilijk en pijnlijk, de stem word heesch; de tong zoo wel, als de binnenste oppervlakte van den mond, is met een taai, kleverig slijm bedekt; de pis is helder en waterachtig; de hette neemt toe; de ademhaaling is moeilijk, dikwils met een gevaar van verslikking. Daar bij voegt zig een krampachtige hoest; de puistjes worden zwart; een zwart vocht vloeit uit dezelve; ook ontlast zig bloed met den stoelgang en met het wateren.

Eindelijk word de pols klein, zwak, onregelmatig, en men bespeurt stuiptrekkingen, bevingen, opspringen der peesen, ijlingen, sterk schreeuwen, verkleuming, koude handen en voeten, knarsingen, en klapperen der tanden, slaapzucht, opstopping der pis, heesheid en verlies

(*) *De Medico ignorata causa male curante, Diff. Inaug. Tubing. 1784.*

lies der spraak, watervrees, of onvermogen om vocht door te slikken. Deeze toevallen gaan den dood voor af, welke op den zevenden, achtsten of negenden dag na het uitbreken der Kinderpokjes, volgt.

'Er zijn verscheidene soorten van zamenvloeiende pokjes: kristal-pokken, bloed-pokken, wrat-pokken, schelachtige-pokken, en andere.

Kristal-pokken, worden die Kinder-pokjes genoemd, welke dicht bij elkander staan, in één loopen, en groote blaasen vormen, die tot eene meer of min volkomene verettering overgaan. Dit soort van zamenvloeiende pokjes, is niet zeer gevaarlijk.

De *Geerst-pokken* hebben de groote van geerst korrelen. Ze vloeijen niet te zamen, maar staan afzonderlijk, en verheffen zig niet. Ze zijn niet zeer gevaarlijk, en men bespeurt ze het meest bij zeer jonge en teedere kinderen.

De *Navelvormige-pokken*, zijn breed, en aan de punt ingedrukt. Deeze punt valt dagelijks meer en meer in, en maakt eindelijk eene graauwe of zwarte groeve, waar bij zig de rand van de pok meer en meer uitbreid. Deeze pokken hebben een zeer stinkende reuk, en zijn bijna altoos doodlijk.

De *Bloed-pokken* ontstaan meest door een scheurbuikige gesteltheid des lichaams. Daarom
vind

vind men dezelve voornamelijk alleen bij gemeene en arme lieden. De toevallen van het eerste tijdperk zijn, (volgens de beschrijving van den heer HUFELAND,) als bij de goedaartige Kinder-pokjes. Echter zijn loomheid en verzwakking grooter; de pols klein en snel; en de ademhaling moeilijk. Zomtijds voegt zig een buikloop daar bij. Vervolgens vertoonen zig roode vlekken, welke zig langzamerhand verheffen, van de grootte van een gewoone pok-puist, tot de grootte van een walnoot. Ze zijn met bloed opgevult; verdwijnen, en komen weêrom, beurtelings. Tusschen de pokken is de huid bleek, en rondom dezelve is ze niet ontstoken. Kleinte en snelheid der pols; verzwakking en magteloosheid; buikloop en neusbloeden, duuren ook na de uitbotting, nog voort. Deeze pokken blijven zonder verandering, en met bloed opgevult. Zij veretteren niet, en wanneer hier of daar, een pok door drukking gebroken word, zoo verwt het uitvloeiend vocht de kleederen, of het bed, rood. Wel dra slaan deeze pokken in; de plaats, alwaar zij staan, word graauw of zwart; het neusbloeden word heviger; hette en koude worden verwisfeld; de afgang is met bloed vermengt; de lichaams krachten verminderen merkelyk; benaauwtheid en magteloosheid nemen toe: en de zieke sterft; doorgaans op den vijfden dag na de eerste verschij-

schijning der Kinder-pokjes. Dus beschrijft de heer HUFELAND de Bloed-pokken: Ik zelf heb nimmer gelegenheid gehad dezelve te zien.

De *Schelachtige-pokken* rijzen wel op, en zien 'er opgevult uit. Maar ze houden geen etter in, en zijn ledig. Wanneer ze 'er frisch en goed uitzien, en wanneer de huid, rondom dezelve, haare natuurlijke couleur heeft, zoo zijn ze niet gevaarlijk. Zien ze 'er integendeel ingevallen en verflenst uit, en is de huid rondom heen bleek, en van couleur als een noot, of wel geheel blaauwachtig, zoo heeft men groot gevaar te vreezen.

De *Wrat-pokken* zien 'er uit als wratten, en zijn hard en bultachtig.

Verhandeling van de oorzaken der Kinder-ziekte, en eigenschappen van het Pok gift.

De oorzaak der Kinder-ziekte is eene besmetting, maar welke slechts eenmaal in het leven haare werking uitoeffent.

Pok-gift en Pok-etter is een en het zelfde, en 'er is nog geen enkel, voldoende bewezen, voorbeeld, dat de Kinder-pokjes anders, dan door onmiddellijke aanraaking, aan eenen gezonden zouden zijn medegedeelt geworden.

Men heeft beweerd: dat het uitschrijven van het bloed uit den navelstreng, dadelijk na de
ge-

geboorte, aan het kind de vatbaarheid voor de Kinder-ziekte beneemen konde. Maar deeze stelling is ongegrond (*).

De Kinder-pokjes zijn *nooit* eene epidemische, maar altoos eene besmettelijke ziekte.

De Kinder-pokjes ontstaan nooit van zelf: nooit op eene andere wijze, dan door besmetting.

De Kinder-pokjes besmetten niet altoos. Wanneer het gift werken zal, zoo word daar toe een zekere geschiktheid van den te besmetten persoon verëischt. Van de naar Groningen gekomene Soldaaten der nieuwe bezetting, hadden eenigen de Kinder-pokjes, maar ze besmetten de inwooners der stad niet, zoo als VAN DOEVEREN aanmerkt.

Lieden, die voor de Kinder-ziekte bevreesd zijn, worden lichter besmet dan anderen, welke zoo vreesachtig niet zijn. Een jongeling, die te Leipzig studeerde, en de Kinder-pokjes gelukkig had doorgestaan, liet zig, in het laatste tijdperk der ziekte, met de pokvlekken en naden, uitschilderen; en zond dit portrait over aan zijne zuster, die veertig mijlen van hem af woonde. Zij schrikte. Daar door deed het pokgift, aan het schilderstuk aanklevende, eene uitwerking, die het zelve anderzints niet zoude heb-

(*) HUFELAND *Bemerkungen über die Blattern*, p. 34.

hebben kunnen doen. Zij kreeg de Kinder-pokjes, en stierf (*).

Slechts eenmaal in 't leven ontstaat eene algemeene besmetting, waar van het gevolg de Kinder-ziekte is. Naderhand is de besmetting, wanneer ze al geschied, enkel *plaatselijk*. Intusschen blijkt echter uit de waarnemingen van groote Geneesheeren, dat 'er eenige, schoon zeldzaame gevallen zijn, van lieden, die meer dan eens de Kinder-ziekte hebben doorgegaan (†).

Men heeft beweert; dat 'er een Pok-koorts zonder uitslag is, en dat dusdanige koorts den zieken voor altoos tegen alle besmetting volkomen zoude kunnen verzekeren. Maar deeze stelling schijnt geheel ongegrond te zijn, en door de ondervinding t' eenemaal te worden wederproken.

Eenige weinige menschen blijven hun leven lang voor de besmetting deezer ziekte onvatbaar, en van dezelve verschoont.

Proeven schijnen te bewijzen, dat ook aan de Dieren de Kinder-ziekte zoude kunnen worden ingeënt.

Wanneer het Pok-gift een tijd lang aan de
lucht

(*) KRAUSE & BEER *Diff. de variolarum exstirpatione insitioni substituenda*, Lips. 1762. pag. 10. & 11.

(†) CAMPER'S *Anmerkungen über die Einimpfung*, p. 11.

lucht is bloot gestelt geweest, zoo verliest het zelve zijn besmettend vermogen. Op een plaats ingesloten, tot welke de lucht, of levens-lucht, geen toegang heeft, behoudt het gift een langen tijd zijne besmettende eigenschap. Met ingepakte vuile kleederen wierden de Kinder-pokjes uit Oost-Indiën naar de Kaap de Goede Hoop gebracht.

Zonder eenigen grond, en tegen de ondervinding, hebben eenige Artsen beweert: dat de Kinder-ziekte op zekere vaste tijden wederkome. BARTHOLIN geloofde, dat ze zig in Ysland alle twintig jaaren vertoonde; en WERLHOFF wil ze alle vijf jaaren gezien hebben.

Alles, wat een pok-zieke heeft aangeraakt, of waar aan Pok-etter is blijven kleven, besmet: linnengoed, catoene, wolle- en zijde kleederen; vuil was-goed; bedden; de laatste nog na verloop van langen tijd (*); ook door brieven kan de besmetting worden mede gedeelt (†). In

(*) KIRKPATRICK *analysis of inoculation*. Londen 1754. pag. 167.

(†) *Puella litteras aliunde, à fratre suo, qui morbo isto ibi tunc epidemico laborabat, acceptas gestarat secum, per aliquot dies; & en! nil metuens aut cogitans, subito eadem huc coepit affligi, contagiumque deinde cum caeteris contubernalibus quatuor communicavit.* WERLHOFF *opp.* pag. 487. HAL-LEI *Disput. ad morb. hist. & curat.* Tom. 5. pag. 635.

In de eerste dagen zijn de Kinder pokjes niet besmettelijk, en een gezonde kan, zonder gevaar zelfs; bij een besmetten te bedde leggen. Eerst dan, wanneer de etter rijp is, worden de Kinder-pokjes besmettelijk, en blijven het zoo lang, tot dat de korst afgevallen, en de huid wederom zuiver is.

Wanneer het Pok-gift op de opperhuid gestreken of onder de opperhuid gebragt, of in eene wonde ingebracht word: zoo ontstaat daar uit de Kinder-ziekte. Geschied dit voorbedachtelijk, zoo word die daad genoemd de *Inenting der Kinder-pokjes*, van welke beneden zal gehandelt worden.

Wanneer Ik zegge, dat het Pok-gift de Kinder-ziekte veroorzaakt, wanneer het zelve op de opperhuid gestreken word; zoo geschied dit alleen daarom, dewijl alle Artsen dit tot hier toe hebben staande gehouden. Ik zelf ben in 't geheel niet overtuigt, dat het Pok-gift op die wijze zijne werking zoude kunnen uitoeffenen. Ook schijnt de volgende Proeve, die zeer dikwils is herhaald geworden, dit gevoelen te wederleggen (*). Men neeme één of meer met het Pok-gift wel doordrongene draaden ter inenting; men binde dezelve aan een gezond kind, het welk de Kinder-pokjes nog niet gehad heeft,

om

(*) *Med. obs. and inqu. Vol. 5. pag. 39.*

om den arm; en bevochtige dezelve van tijd tot tijd, met koud water, op dat de Pok-stof niet al te droog worde. Geen van de kinderen zal besmet worden.

Even zoo hebben ook Proeven bewezen, dat het Pok-gift door de maag niet besmet, en dat men, zonder gevaar, en zonder eenig nadeelig gevolg te vreezen, de Pok-stof kan doorslikken (*).

Het Pok-gift werkt zeer verschillend, op verschillende lichaamen.

De warmte vermeedert de werking van het Pok-gift, en de koude vermindert dezelve: dus werkt het gift 't sterkst in den zomer, 't zwakst in den winter.

Onaangezien het Pok-gift slechts eenmaal in het leven eene algemeene besmetting veroorzaakt, zoo veroorzaakt het zelve evenwel het geheele leven lang eene plaatselijke besmetting. Het Pok-gift moge op eenige plaats van het lichaam gebragt worden, op welke het ook zij; zoo veroorzaakt het altoos prikkeling, ontsteking, en eene afseheiding van Pok-gift. Dus kan eene plaatselijke Kinder-ziekte ontallijke maalen ontstaan, maar eene algemeene Kinder-ziekte slechts eenmaal bij dezelfde persoon. De Minnen, wier zuigelingen de Kinder-pokjes hebben, krijgen eene plaatselijke Kinder-ziekte;

ee-

(*) *Idem.*

eenige puistjes aan de armen en op de borsten. De etter deezer puistjes is besmettelijk, en tot inenting bekwaam. Dit zelfde gebeurd ook aan andere perfoonen, die Pok-zieken oppasfen. WAY, een Geneesheer, die reeds voor langen tijd de Kinder-ziekte had doorgestaan, entte zig zelf, aan den arm, met een in Pok-stof gedoopt lancet, de Kinder-pokjes in. De plaats wierd ontstoken, en 'er vertoonde zig een puist, die in het behoorlijk getal van dagen, zig met etter opvulde. Deeze etter was waar Pok-gift, en een met dezelve ingeënt kind kreeg de Pokjes, en stond dezelve gelukkig door (*). De heer DAWSON, in Engeland, entte aan twee Kinderen de pokjes in één huis in. Op den derden dag bespeurde men eene lichte ontsteking rondom de insnijding. Deeze ontsteeking nam tot tegen den achften dag toe; 'er ontstond eene plaatselijke Kinder-ziekte; en 'er vertoonde zig de ettering: de algemeene ziekte volgde niet, maar, op den vijftienden dag na de inenting, viel de korst af. Met den etter deezer plaatselijke ziekte entte de heer DAWSON aan negentien perfoonen de Kinder-pokjes in; en allen kregen de algemeene Kinder-ziekte. De bovengemelde twee kinderen wierden, na eenigen tijd, op eene andere plaats, nog eenmaal ingeënt, en thans gelukte de inenting. Geen

(*) *Ibidem* pag. 40.

Geen ouderdom is van de besmetting vrij; van den vroegsten tot den laatsten. VAN SWIBTEN EN STALPART VAN DER WIEL, verhalen verscheide voorbeelden van zestig, zeventig en tachtig-jaarige grijsaarts, die, in eenen zoo hoogen ouderdom, nog de Kinder-ziekte doorstonden. Bij Chelmsford in Essex stierf, in den jaare 1759, Reginald Branwood, een man van agt en zeventig jaaren, aan de boosaartige Kinder-pokjes. Hij werd door een ingeënt kind besmet. Hem volgde zijn vijftig-jaarige zoon, binnen vier dagen daar na. Zijn broeder Wilhelm Branwood stierf, in den jaare 1765, in zijn vier en zestigste jaar, aan de Kinder-pokjes. Hij werd besmet, door het aanraaken van vuil linnengoed, het welk gewaschen werd, na dat het voor een ingeënt kind gedient hadde (*).

Van kinderen, welke in 's moeders lichaam zijn besmet geworden, heeft men zeer veele voorbeelden. Eene zwangere vrouw kan de Kinder-pokjes hebben, en dezelve aan haar kind evenwel niet mede deelen: maar zij kan ook van de Kinder-pokjes verschoont blijven; of dezelve reeds zedert langen tijd hebben doorgestaan, en evenwel word het kind besmet, het welk zij in haar lichaam draagt. Maar dit laatste geval vind

(*) BENJAMIN PUGH in *Gentleman's Magazine*.
Men zie ook *Gazette salulaire* 1779. No. 23.

alleen dan plaats , wanneer de zwangere met Pok-zieken omgaat , en zig eene plaatselijke besmetting op den hals haalt. VAN IPEREN verhaalt hier van een merkwaardig voorbeeld. Eene hoog zwangere vrouw paste haare kinderen , die de pokjes hadden , op. Zij bracht , ter behoorlijker tijd , een gezond kind ter weereld , aan het welk men kleine vlekken en pok-naaden zoo duidelijk bespeurde , dat men daar uit gissen moest , dat het voor de geboorte de Kinderpokjes reeds gehad hadde. De moeder bevond zig geduurende de zwangerheid zeer wel , tot omtrent den tijd , dat het kind waarschijnlijk de Pokjes kreeg : toen wierd haar het kind in het lijf zeer zwaar , en de adem kort en snel (*).

Een ander , merkwaardig voorbeeld van dit soort , verhaalt de Engelsche Geneesheer WATSON. Eene zwangere vrouw , die reeds zedert langen tijd de Kinder-pokjes had doorgestaan , paste haare dienstmeid , aan de Pokjes ziek leggende , op. Ter behoorlijker tijd , baarde zij een gezond meisje. op wier huid de pok-vlekken en naaden duidelijk te zien waaren. Vier jaaren naderhand entte WATSON den broeder van dit meisje de Pokjes in , en verzogt van de ouders de vrijheid , om dit meisje teffens te mogen inenten. Beide kinderen wierden op den zelf-

(*) *Harlemer Abhandlungen, Anhang zum 12 Band.*

zelfden dag, op dezelfde manier, en met dezelfde etter ingeënt. De jongen kreeg de Kinderpokjes: het meisje daarentegen wierd alleen plaatselijk besmet; ten duidelijken bewijze, dat zij reeds in 's moeders lichaam de Kinderpokjes had doorgestaan.

Eene naauwkeurige waarneeming heeft geleert, dat het kind, in het lichaam zijner moeder ingesloten, wanneer de moeder de Kinderpokjes krijgt, agtien dagen na den dag besmet word, op welken de moeder is besmet geworden. Bij gevolg word de vrucht niet eerder besmet, dan wanneer zig in de pok-puistjes der moeder de etter reeds gevormd heeft (*).

De ondervinding leert, dat, wanneer een zwangere vrouw, gedurende de zwangerheid, word ingeënt, de vrucht niet altoos dadelijk mede word ingeënt; maar dat het kind zomtijds na de geboorte, vroeger of later, nog afzonderlijk moet ingeënt worden, wanneer het voor de algemeene Kinder-ziekte voor altoos beveiligd moet zijn.

Zuigelingen, en in 't algemeen kinderen in de eerste maanden van hun leven, worden niet licht besmet. Daarom is ook de sterfte aan de Kinder-ziekte in de gemelde maanden zoo bijzon-

(*) MEAD *de variolæ* pag. 65. J. HUNTER in *Philosoph. Transact. for 1780. N. 8. Haygarth's inquiry*, p. 47.

zonder gering. Zuigelingen zijn in 't algemeen niet zeer vatbaar voor de Kinder-pokjes. Men heeft weinige voorbeelden van kinderen, die onder de zes maanden door de Kinder-pokjes waaren besmet geworden. Zelfs dan, wanneer ze zig met de pok-zieken in één huis bevinden, ontgaan zij, nog niet ouder zijnde, de ziekte. Maar wanneer een zuigeling besmet word: zoo krijgt hij, in vergelijking, veel meer pokjes, dan een kind, dat ouder is.

Wanneer een zuigende moeder de Kinder-pokjes krijgt, zoo word de zuigeling besmet.

*Van de kenteekenen (Diagnofis) der
Kinder-ziekte.*

In het eerste tijdperk is het moeilijk, de Kinder-ziekte te kennen, en de *Diagnofis* is dus onzeker. Intusschen weet men: dat de Kinder-pokjes op die plaats zijn, alwaar zig de zieke bevind; dat de zieke de Kinder-pokjes nog niet gehad heeft; en wellicht nog, dat zig dezelve aan de besmetting heeft bloot gestelt.

Van de *onechte Kinder-pokjes* onderscheiden ze zig door het beloop der ziekte. De *onechte pok-puisten* breken reeds op den derden dag open, en als dan word de zieke in korten tijd gezond.

Met de *Mafelen* gaat het hoesten, heesheit,
pijn

pijn en traanen der oogen, in het eerste tijdperk gepaart. Bij de Kinder - pokjes zijn deeze toevallen zachter, of ook in 't geheel niet voor handen.

Een eigenaartig kenteeken der Kinder - pokjes, in het eerste tijdperk, is de gevoeligheid en pijn van het *Systema lymphaticum*, en het opzwellen der *Glandulae lymphaticae*.

*Van de Voorzegging (Prognosis) der
Kinder - ziekte.*

I. *In 't algemeen.*

Wanneer zig bij de Kinder - ziekte Maselen, zwarte vlekken, of eenige andere uitslag van de huid voegt, en met de Kinder - pokjes teffens te voorschijn koomt: zoo is 'er groot gevaar voor handen.

Wanneer eene kraamvrouw, in de eerste dagen na de bevalling, de Kinder - pokjes krijgt: zoo is zij zelden van den dood te redden. Zij sterft of aan eene bloedvloeijing uit de baarmoeder, of aan stuiptrekkingen. Zelfs de goedaartigste epidemie der Kinder - pokjes word kwaadaartig, wanneer de heerschende epidemische gesteltheid zinkingachtig (*catharralis*) word.

Zwangere vrouwen loopen gevaar van de

vrucht kwijt te raaken, wanneer ze de Kinder-pokjes krijgen.

Sterke, gezonde, en vlagge kinderen, zijn in grooter gevaar, dan zwakke en ongedaane kinderen.

De bruine en zwarte leiden meer, dan de blonden en blanken: de jongens meer, dan de meisjes.

Hoe fijner, witter, en teederer de huid is; hoe ligter de Kinder-pokjes worden.

Hoe jonger de zieke is; hoe geringer ook, de omstandigheden voor 't overige gelijk zijnde, het gevaar is.

Vette kinderen staan de Kinder-ziekte gemakkelijker door, dan magere kinderen.

Perfoonen met zwart of bruin hair, en met een donkere couleur van huid, krijgen een veel grooter getal pokjes, dan de geenen, bij welken het tegendeel plaats vind.

Met opzigt tot de inenting staat aan te merken, dat die kinderen, welke in het voorjaar ingeënt worden, veel meer pokjes krijgen, dan die geenen, welke men in een ander jaargetijde inent.

De schurft schijnt geen invloed op de Kinder-ziekte te hebben. Ten minsten word dezelve niet erger en niet gevaarlijker, wanneer ze met de schurft gepaart gaat.

Met

Met de ziekte der tanden gepaart gaande , word de Kinder - ziekte hoogst gevaarlijk , en niet zelden doodelijk.

Hoe warmer het jaargetijde is , hoe kwaadaartiger de Kinder - ziekte is ; en zoo ook omgekeerd.

De kinderen van zulke ouders , die kwaadaartige pokjes gehad hebben , krijgen doorgaans ook kwaadaartige pokjes. In zekere Familiën zijn kwaadaartige Kinder - pokjes erfelijk.

Kinderen , bij welke het beginzel van het inwendig waterhoofd voor handen is , zijn in grooter gevaar , wanneer ze de Kinder - pokjes krijgen.

II. *In het eerste tijdperk.*

Beginst de ziekte met hevig braaken , en met stuiptrekkingen , zoo sterft de zieke. Komen de puistjes te vroeg , in te groote meenigte , of zamenvloeiend , te voorschijn : zoo is de uitslag twijffelachtig.

Neemt , na de uitbotting , de koorts niet af ; zoo is de zieke in levensgevaar.

Die deelen van het lichaam , welke het warmst gehouden worden , krijgen de meeste pokjes ; en zoo ook omgekeerd.

Aan alle deelen van het lichaam , aan welke door snijden , scheuren , branden , enz. de opperhuid is gekwetst geworden , vertoonen zig voornamelijk veele pokjes.

Hoe langzaamer de Kinder - pokjes , na het begin der ziekte uitbotten , hoe gunstiger gevolgen zig kan voorspellen.

Wanneer de puistjes zig voor den derden dag vertoonen ; zoo is 'er groot gevaar voor handen. Hoe sterker de koorts tot de uitbotting is , hoe meer Pokjes te voorschijn komen , en zoo ook omgekeert.

De swelling der *glandulae lymphaticæ* is , over 't geheel genomen , een goed teeken.

Stuiprekkingen voor de uitbotting zijn niet gevaarlijk , en duiden goedaartige pokjes aan.

Hoe grooter het getal der voor handen zijnde pokjes is : des te grooter is ook , de overige omstandigheden gelijk zijnde , het gevaar.

Zeer bedenkelijk is het , wanneer bij het uitbotten der Kinder - pokjes , de pijn in de lenden en heupen hevig word.

Buikloop is , in het eerste tijdvak , een hoogst gevaarlijk , besloten lijf een zeer gunstig teeken.

Het zekerste teeken is de ademhaling. Zoo lang dezelve natuurlijk blijft , heeft men niets te vreezen.

III. In het tweede tijdperk.

Is 'er , in plaats van etter bloedig water in de puistjes ; is daar bij de ademhaaling moeilijk ; en zijn de tusschen - ruimten tusschen de puistjes

jes bleek: zoo is groot gevaar voor handen.

Wanneer, ten tijde dat de Pokjes reeds ter verettering zijn overgegaan, of gedurende dat dezelve tot verettering overgaan, in de tusfchenruimten der Pokjes puisten te voorschijn komen: zoo is dit een slecht teeken.

Bloedvloeijingen uit den neus, mond en aars, met koude der ledematen en loomheid, met beving en opspringen der peesen, zijn teekenen van een aannaderenden dood.

Wanneer slaap en eetlust wederom natuurlijk worden, zoo is de zieke buiten gevaar.

Wanneer de huid, in de tusfchenruimten der puistjes, niet rood, maar bleek ziet; zoo bewijst dit eene groote zwakte van het lichaam: voornamelijk dan, wanneer teffens de pols klein, hard en onregelmatig is.

Voegt zig bij de Kinder-pokjes een plotselijk onvermogen tot slikken, zoo volgt de dood na verloop van eenige uren.

Hoe vroeger de kwijling zig laat zien, hoe meer gevaar ervoor handen is.

Wanneer de kwijling plotseling ophoud, zoo is dit een nadeelig teeken.

Wanneer de zieke dikwijls water loost, edog weinig op eenmaal; zoo volgt kort daar op ijling.

Hoest, heesheid, en onvermogen tot slikken, zijn erge teekenen.

Geheel verlies der stem, en een stamelende tong,

tong, zijn teekenen van een op handen zijnde dood.

Roode vlekken tusfchen de Pokjes zijn bijna altoos voorboden van den dood.

De zwelling van het aangezicht en de handen is een goed teeken.

Wanneer de zwelling van het aangezicht plotseling ophoud, en zig niet kort daar na aan de handen wederom vertoont; zoo is de dood te verwagten.

IV. *In het derde tijdperk.*

Wanneer de pokjes eerder opdroogen, als de zwelling flinkt, zoo is dit een nadeelig teeken.

Wanneer de pokjes eerder op de ledematen, dan in het aangezicht opdroogen, zoo is dit een slecht teeken.

Een hevige buikloop, in dit tijdperk, is gevaarlijk.

Wanneer de Kinder-pokjes doodelijk worden, zoo fterft de zieke zelden voor den achtften, doorgaans op den elfden, zomtijds dog zelden, op den veertienden, of op den zeventienden dag.

Van de geneezing der goedaartige Kinder-ziekte.

De geneezing der goedaartige Kinder-ziekte
moet

moet zeer eenvoudig zijn. Gaat de uitbotting behoorlijk en langzaam voort, zoo heeft men niets te doen. Maar anderzints is

in het eerste tijdperk.

het volgende in acht te nemen.

Wanneer de Pok - koorts begint, zoo geeve men het kind geen vleesch, geen visch, geene souden, geene warme dranken. Alles wat het zelve nuttigt, moet koud zijn. Voornaamlijk is 't nodig, dat het veel drinke; zuurachtige dranken: water met citroensap, of met framboosensap vermengt, of met honig - azijn (No. X.). 't Is noodig, dat het dikwils drinke, maar niet op eenmaal. Tot verwisseling kan men het ook koude thee geven, met citroen-sap, en een weinig suiker.

Braakmiddelen zijn, in dit tijdperk, zelden noodig, meest schadelijk. Maar de verstoptheid van het lichaam moet weggenomen, en het lichaam moet open gehouden worden, door een zacht ontlast-middel. Teffens geeft men een mengzel van *Spiritus Mindereri*, en van Spiesglas wijn (No. XI.).

De kamer, in welke zig de zieke bevind, moet koel gehouden worden, maar niet koud. Herhaalde besprengingen van de vloer met azijn zijn vooral noodzakelijk. Van het hoogste aanbe-

Belang is het, dat de kamer tegen het noorden ligge, op dat 'er geen zon in schijne. Ik heb dikwils bespeurt, dat zelfs bij de gezondste kinderen, de goedaartigste Kinder-pokjes kwaadaartig werden, wanneer de kamer, in welke zig de zieke bevind, aan de zon bloot gestelt is.

Ook moet het bed van den zieken zoo geplaatst worden, dat zijne oogen niet tegen het venster, nog tegen het licht zien, maar dat hem het zelve van agter over het hoofd heen valle.

Wanneer het mogelijk is, zoo legge men niet meer dan één, ten hoogsten twee zieken, in dezelfde kamer. De lucht word anders al te zeer vergiftigt en bedorven. Het bed zij koel. De zieke ligge op een matras, en zij met een ligte deken bedekt. Alle vederen en veder-dekens moeten wegblijven. Zelfs de hoofdkusfens moeten niet met vederen gevult zijn: anderzints heeft men te vreezen, dat zeer veele pokjes in het gezicht en aan het hoofd uitbotten.

Wanneer het weder goed, en de lucht warm, of wel niet koud is; en wanneer geen Ooste- of Noorde-wind waait, zoo kan de zieke zig, geduurende dit tijdperk, in de vrije lucht ophouden; echter op den middag, en des namiddags; nooit 's morgens of 's avonds.

Men gedooge niet, dat vreemde lieden den zieken in zijn kamer bezoeken, of zig nevens zijn bed ophouden, op dat de lucht niet al te zeer bedorven worde.

Aan

Aan de voeten legge men een fles om te warmen, of een warm gemaakte baksteen, in een servet gerolt: want het is noodig, dat de voeten zoo veel mogelijk warm gehouden worden.

Alle morgen en alle avonden word de zieke in een warm voetbad geplaatst, en altoos om den anderen dag in een warm bad. Wanneer stuip-trekkingen ontstaan, zoo word de zieke dadelijk in het warm bad gebragt. De stuiptrekkingen houden als dan oogenblikkelijk op. Na het bad word de zieke te bed gelegd, het welk eerst wel is gewarmt geworden. De zieke slaapt als dan dadelijk zacht in. Het afdroogen na het bad moet met warm gemaakte servetten geschieden.

Niets is nadeeliger, geduurende het eerste tijdperk, dan mineraal-zuuren te geven: voornamelijk Geest van Vitriool. De koorts word daar door aangezet. Daarenboven vreet dit zuur de tanden op, en bederft dezelve.

Aderlatingen zijn bij kinderen zelden of nooit noodzakelijk: maar zomtijds bij volwassnen, wanneer de koorts hevig, de dorst sterk, en de pols vol is.

Wanneer de toevallen der borst hevig worden; wanneer zig steeken in de borst vertoonen; wanneer de ademhaaling moeilijk word; en wanneer de verstijving sterk is: dan werkt eene aderlaating op den arm als een betooverend middel,

del. De toevallen verdwijnen in den tijd van een half uur.

Tegen de koude lucht moet men de zieken wel bewaaren: koele lucht is daarentegen dienstig.

Voor de uitbotting worden mostaart-pappen op de kuit en gelegd; de voeten, de beenen, het dijbeen en het onderlijf, worden in warme flanel ingewonden, op dat 'er des te minder pokjes in 't aangezicht ontstaan.

Ook staat aan te merken, dat het bed vrij, en midden in de kamer staan moet, op dat men van alle kanten bij den zieken komen kan. Het is zeer nadeelig, wanneer het bed aan de eene kant tegen een koude muur staat.

Zoo 'er een hevige buikloop mogt ontstaan, zoo word dezelve dadelijk en zonder op iets anders acht te slaan, door Opium (N°. XII.) gestilt. Opium schaad nooit in dit geval; en, wanneer men lang talmt, zoo neemt de buikloop de overhand, en de zieke sterft aan stuipen. Drie of vier maal daags ontlasting word noodzakelijk vereischt, in het eerste tijdperk: maar een waterachtige buikloop is nadeelig.

Den neus bestrijke men, van tijd tot tijd, met water van Goulard (N°. VIII.), of nog liever met lood-zalve, die met een gelijke hoeveelheid Boom-olie gemengt word (N°. XIV.). Men verhoed daar door de lidteekens, terwijl
men

men belet, dat 'er geene pokken op den neus ontstaan.

ROSENSTEIN prijst aan: de armen en beenen van het kind intefnijden, ook wel het kind met de roede te geesfelen, om de pokjes van het gezicht af te leiden, en naar een andere plaats heen te trekken. Dit is een wanvoeglijke en bespottelijke raad, welke men zig wel wagten moet na te volgen.

De oogen vorderen een bijzondere toezicht. Men moet dezelve van tijd tot tijd openen, en het wit naauwkeurig onderzoeken. Zoo dra men het beginzel van een pok op het zelve ontdekt, zoo moet men dadelijk water van Goulard, met de helft Rozen-water gemengt, (N°. XV.) van tijd tot tijd laten indroppelen. Dit kan ook in het algemeen geschieden, om het ontstaan der Kinder-pokjes op den oogappel te beletten.

Het braaken houd van zelf op, zoo dra de pokjes eerst op de huid verschijnen.

De stuiptrekkingen, voor het uitbotten der Kinder-pokjes, zijn altoos een gunstig teeken, en een bewijs, dat 'er goedaartige pokjes ontstaan zullen. Zij zijn dus niet gevaarlijk, en houden van zelf op, zonder dat men noodig heeft eenig middel, hoe genaamt tegen dezelve te bezigen. Zoo zij intusfchen zeer hevig mogten worden, zoo helpt een warm bad oogenblikkelijk. Om

in dit tijdperk de niet gevaarlijke stuiptrekkingen van de gevaarlijke te onderscheiden, moet men slechts op de volgende omstandigheden acht geven. Stuiptrekkingen, die, op den derden of vierden dag der ziekte, des avonds voor de uitbotting, zig vertoonen, zijn niet gevaarlijk; stuiptrekkingen, welke dadelijk bij den aanvang der ziekte zig vertoonen, welke hevig zijn, en welke bij herhaaling wederkomen, zijn gevaarlijk en vorderen spoedige hulp.

In het tweede tijdperk.

In de goedaartige Kinder-pokjes valt, gedurende de ettering, weinig te doen. Men houde den zieken een weinig warm; men houde hem in de kamer; men belette den toegang der lucht, vooral van de koude lucht. Warme baden zijn, in dit tijdperk, voornamelijk dienstig.

Wanneer de zieke slaapt, zoo moet 'men hem vast niet wakker maken; de slaap is beter, dan alle geneesmiddelen.

Tegen geslotene oogen, al bleven ze ook nog zoo lang gesloten, is niets anders noodig, dan herhaald baden met warme melk. Zoo dra de oogleden zig wederom openen, moeten de oogen voor het licht zorgvuldig bewaard worden: anderzints zoude 'er eene ongeneeslijke blindheid te vreezen zijn.

Ge-

Geduurende dit tijdperk zijn ontlast-middelen schadelijk, en een buikloop moet dadelijk door Opium (N°. XII.) gestuit worden: voornamelijk dan, wanneer de buikloop met hoest gepaart gaat.

Zoo dra de Kinder-pokjes uit zijn, en gedurende de ettering, is niets zoo nadeelig, dan de koude, niets zoo nuttig, dan eene matige warmte, ongeveer van twaalf graden, volgens den Thermometer van Reaumur.

Eenige voortreffelijke Geneesheeren hebben goed gekeurd, dat de pokjes, wanneer dezelve met etter opgevult zijn, geopent worden, door middel van een fijne schar; en dat de geopende plaats vervolgens met warme melk gewaschen en gebaad worde (*). Edog Ik houde deeze handelwijze, op verscheide gewichtige gronden, en volgens mijne eigene ondervinding, niet slechts voor nutteloos, maar zelfs voor schadelijk. Laat men den zieken, gedurende dit tijdperk, bij herhaaling warm baaden; zoo word de huid genoegzaam week gemaakt, en het oogmerk, het welk men door het openen der pokjes trachte te bereiken, zal zekerder en beter bereikt worden.

Wanneer men de pokjes opensnijdt, zoo zijn diepe lidteekens een onvermijdelijk gevolg van de

(*) HALLER *Disput ad morb. hist. & cur. fac. Vol. 5. pag. 667.* HUFELAND *Bemerkungen, pag. 143.*

de operatie. Men laate zig dus niet tot het opensnijden overhaalen.

Vederbedden zijn in dit tijdperk nog veel schadelijker, dan in het eerste. De zieke ligge op een matras, of, bij gebreke derzelve, op versch stroo; en hij werde met een dunne deken, zonder vederen, toegedekt.

In het derde tijdperk.

Het tijdperk der opdrooging is het gevaarlijkste tijdperk van allen.

Wanneer de Kinder - pokjes beginnen op te droogen, zoo geeve men zachte ontlastende middelen; zuurachtige dranken, gelijk in het eerste tijdperk; veele spijzen uit groenten, en geen vleesch of visch; de kamer worde dikwils met azijn besprengt, de vensters geopent, en de zieke over 't algemeen koel gehouden; de kleederen van den zieken worden dikmaals verwisfelt, en deszelfs lichaam, door middel van een spons, van tijd tot tijd, met wijn en water laauw afgewaschen.

Bij aldien hoest, heeschheid, of ongemakken op de borst zig opdoen, of de ademhaling moeilijk word: zoo moeten dadelijk mostaard pappen op de kuiten en om de armen gelegd, en een spons in warmen azijn gedoopt den zieken in den mond gegeven worden. Warme baaden, al-

toos om den anderen dag, zijn ook in dit tijdperk dienstig.

Wanneer de Kinder-pokjes alle opgedroogt zijn, zoo word de thans geneezene zieke dikwils laauw gebaad, en met zeep-water schoon afgewaschen.

*Van de geneezing der kwaadaartige
Kinderziekte.*

Wanneer de uitbotting der Kinder-pokjes niet naar behooren langzaam voortgaat, zoo koomt zulks altoos daar uit voort, dewijl het lichaam van den zieken al te prikkelbaar is. Men heeft dus, bij de boosaartige Kinder-pokjes,

in het eerste tijdperk,

voornamelijk daar op te letten, dat de al te groote prikkelbaarheid en gevoeligheid van den zieken door prikkelende middelen vermindert worde, op dat deszelfs lichaam tegen de prikkeling van het Pok-gift minder gevoelig zij.

Wanneer zig dus, gedurende de uitbotting der Kinder-pokjes, zoogenaamde zenuw-toevallen vertoonen: zoo word de zieke dagelijks tweemaal warm gebaad; in een kamer, die een weinig verwarmd is, gehouden; voor de lucht zorgvuldig bewaard; alle morgen en alle avonden in een warm voetbad gezet, over dag met zijne voetsoolen gehouden tegen een tinne flesch,

met kokend water gevult, of tegen een warm gemaakte baksteen, in een servet gewonden; en van tijd tot tijd, met een eetlepel vol ouden wijn verkwikt.

Van Geneesmiddelen zijn 'er in zulke omstandigheden, niet meer dan twee, waar op men zich verlaaten moet en verlaaten kan, vermits zij, in behoorlijk sterke giften gegeven, nooit mislukken. Ik meene *Opium* en *Zinkbloemen*, of, gelijk de laatste netter genoemd worden, opgelost midden-zuur van Zink. Op den *Muskus* moet men zig niet verlaaten. Het is een duur middel, en dan noch meesten tijd vervalscht; men verliest alzoo vrugteloos den kostbaarsten tijd, wanneer men Muskus geeft. De *Campher* werkt naar 't hoofd, en doet de diensten niet, welke men van dit middel verwacht. Dus neeme men, buiten bedenking, dadelijk zijne toevlucht tot het voortreffelijk middel, tot de *Opium*. Het schaad nooit, wanneer het ter behoorliker tijd gegeven word; en kinderen verdragen het zelve zeer goed. De grootste en beroemdste Geneesheeren, de practijk oeffenende, hebben de *Opium*, in kwaadaartige Kinder-pokjes, als een geneesmiddel zonder wedergaa aangeprezen: en in de daad, zij hebben niet te veel, zij hebben nog te weinig tot lof van dit middel gezegt. Men leeze, hoe SYDENHAM, MORTON, HUXHAM, VAN SWIETEN, CULLEN, BOERHAVE,

HAVE, INGENHOUSE, en veele andere Art-
fen, van het gebruik der Opiat-middelen in de
kwaadaartige Kinder-pokjes spreken; men zie
in hunne schriften, hoe veele Pok-zieken zij,
door het gebruik van de Opium, *in groote giften*,
van den dood gered hebben: en dus geeve men
ter gepaster tijd, ook Opium, en redde, zoo
als deeze groote mannen, de zieken van den
dood. Men laate zig niet, door ongegronde
theoretische eigenzinnigheden, van het vrij ge-
bruik van de Opium in de kwaadaartige Kinder-
pokjes afschrikken: maar men geeve het stout-
moedig, en men zal wonderen doen (*).

Het best geeft men *Laudanum Sydenhami*,
dewijl de daar in gemengde specerijën de wer-
king van de Opium verhinderen, (N°. XVI.)
of ook de *Tinctura Thebaica* (N°. XVII.). Men
geeve kleine giften van Opium; maar dikwils bij
herhaaling. Zoo dra zig slaap vertoont, houd
men met de Opium op.

Behalven de Opium is 'er geen beter en geen
zekerder middel, dan de, door den heer HOF-
LAND met zoo veel recht aangeprezene, Zink-
bloemen (of juister: de opgeloste midden-zuu-
ren van Zink). Dit middel doet voortreffelijke
dien-

(*) De heer Dr. ALTHOF te Göttingen, heeft
merkwaardige proeven van het nut van de Opium in de
kwaadaartige Kinder-pokjes gedaan, welke hij belooft
bij vervolg aan het Publiek mede te deelen.

diensten. Het stillt de krampen en stuiptrekkingen; het drijft wormen af, wanneer dezelve voor handen zijn; het neemt de kramp van de huid weg; het veroorzaakt geene verstopping van het lichaam; en het heeft in 't geheel geen smaak. Men geeft aan een kind, van het eerste tot het derde jaar, alte twee uren twee grein; tot het zesde jaar drie grein; tot het tiende jaar vier grein (N°. XVIII.) Hier mede word twee of drie dagen lang aangehouden, vervolgens een halve dag opgehouden, en naderhand dit middel, in een weinig sterker gifte, weder gegeven.

Men kan ook, wanneer men wil, de Opium met de Zink-bloemen teffens geven. Aan kinderen, van het eerste tot het derde jaar, geeft men alle drie uren één droppel *Laudanum*, benevens twee grein Zink-bloemen met suiker samen gewreven (N°. XIX.); aan oudere kinderen geeft men twee droppels *Laudanum* met twee grein Zink-bloemen: een sterker gift is zelden of nooit noodig.

Teffens krijgt het kind alle uren een paar theelepels, of een kleine eetlepel vol ouden wijn. Bij het gebruik van dit middel zullen de pokjes zeer opzwellen.

In het tweede tijdperk

der kwaadaartige Kinder-pokjes heeft men het volgende waar te nemen.

Wan-

Wanneer na het uitbotten der Kinder-pokjes, de koorts nog voortduurt, zoo houd men den zieken koel, en men geeve hem een zacht ontlastend middel, (N°. XXIII.) benevens zuurachtige dranken: vervolgens de Opium met de Zink-bloemen (N°. XIX.).

Blaartrekkende pleisters doen, in dit tijdvak, voortreffelijke diensten. Men legt dezelve op verscheidene deelen des lichaams, zonder zig daar door te laten wederhouden, dat deeze deelen met puistjes bedekt zijn.

Warme baden, voetbaden, en mostaart-pappen aan de kuiten, zijn insgelijks voortreffelijke middelen, in dit tijdperk.

Wanneer het slikken bezwaarlijk word; wanneer zig heesheid en hoest vertoont, wanneer het uitwerpen van een dikke en taaije slijm daar mede gepaart gaat: dan legge men een blaartrekkende pleister voor aan den hals, over het strottenhoofd. Te gelijker tijd laate men den zieken met azijn en water gorgelen, of men laate hem daar mede dikwils in den hals besprengen.

In het derde tijdperk

zijn dezelve aanwijzingen te vervullen, en dezelve middelen te gebruiken, waar van zoo even gehandelt is geworden.

Van eenige gevolgen der Kinder-pokjes.

Daar onder behooren:

I. *Gebreken der Oogen.*

Brand in de oogen, of het traanen derzelve. Daar tegen gebruike men lood - middelen met een weinig Opium: (No. XX.) of het volgend middel, het welk de heer HUFELAND aanprijst. „ Men snijd een hard gekookt eij open, „ men neem het geel 'er uit, en men doet, in „ plaats van het zelve een theelepels gepulveriseerde witte vitriool daar in, laat het hier op „ zaamgebonden zoo lang leggen, tot dat de Vitriool gesmolten is, en drukt het uit; met dit „ uitgedrukte vocht worden 's morgens en 's avonds, de binnenste randen der oogleden bestreken. Doorgaans vertoont zig de beterschap reeds na verloop van weinige dagen. „ Ik zoude egter aan eene naar de kunst gedaane ontbinding van de witte Vitriool boven dit onregelmaticg huismiddel den voorrang geven.

Wanneer vlekken van het hoornvlies voor handen zijn, zoo brenge men eene ontbinding van Borax in het oog; of men bediene zig van het zoo even beschreven middel van HUFELAND.

II. *Been-bederf.*

Wanneer de zieke, na dat de opdrooging der Kinder-pokjes geschied is, over stijfheid, of over pijnen in het een of ander gewricht klaagt, zoo moet men zeer opmerkzaam zijn: want alwaar

waar geene spoedige hulp verschaft word, daar ontstaat, (volgens eene aanmerking van den heer HUFELAND,) been-eter en been-bederf. Doorgaans worden de gewrichten van de hand, van den elleboog, of van den schouder aangetaast. Men ziet geene roodheid, geene zwelling; egter bespeurt men in het lid van tijd tot tijd eene klopping. Men legge dadelijk om het gewricht een groote blaatrekkende pleister, winde het lid in warme flanel, en geeve een zacht ontlast-middel (N°. XXIII.). Door deeze behandeling verhoed men het been-bederf, het welk, wanneer het na de Kinder-pokjes ontstaat, bijna altoos, vroeg of laat, den zieken den dood aanbrengt.

III. *Vloeiing der Ooren.*

Daar tegen helpt een blaatrekkende pleister, in den nek gelegd.

IV. *Hoest.*

Blijft na de Kinder-pokjes een hoest overigt zoo laate men het kind dagelijks warm baden, en geeve, van tijd tot tijd, kleine giften van Opium (N°. XXI.).

V. *Jeukte der huid.*

De na de Kinder-pokjes overblijvende jeukte der huid, is zomtijds zeer bezwaarlijk. De kin-
de-

deren krabben zig, en scheuren de nog teedere huid open. Hier tegen helpt herhaald baden in warm water, en inwrijven van boom-olie in de huid na het bad, op alle plaatsen, welke jeuken.

*Van de kenteekenen van doorgestaane
Kinder-pokjes.*

Zomtijds ontstaat de vraag: of zeker persoon de Kinder-pokjes reeds heeft doorgestaan, of niet? De Geneesheer, welke deeze vraag beslissen moet, bevindt zig in groote verlegenheid, en zomtijds in de volstrekte onmogelijkheid, dezelve te beantwoorden. Pok naaden zijn geen voldoende bewijs van doorgestaane Kinder-pokjes: dewijl ook de onechte Kinder-pokjes lidteekens agter zig laten. In een twijffelachtig geval is dus het zekerste en onbedrieglijkste middel de inenting. Wanneer de ingeënte de Kinder-pokjes reeds heeft doorgestaan, zoo ontstaat geene algemeene, maar alleenlijk eene plaatselijke besmetting.

*Van de middelen, om de Kinder-pokjes in 't
algemeen, of ten minsten de boosaartige
Kinder-pokjes, voor te komen.*

Men heeft verscheide middelen aangeprezen, die de Kinder-pokjes voorkomen, of, in den tijd wanneer de Kinder-ziekte heerschende is,

de besmetting verhinderen zouden. Edoch alle deeze middelen zijn ten uitersten onzeker; en zij worden nadeelig, wanneer men zig op de onbedrieglijkheid haarer werking verlaat, en daar door verzuimt, het kind door behoorlijke voorzorge voor de besmetting te bewaaren.

Een der gewoonlijkste middelen van dit soort is de *Muskus*. Men hangt het kind, in een klein zakjen, een weinig Muskus om den hals. Dit voorbehoed-middel heeft nog theorie, nog ondervinding voor zig, en is tot het oogmerk, het welk daar door bereikt zoude moeten worden, geheel werkeloos. Daarenboven heeft het nog dit onaangenaame, dat de reuk van de Muskus het kind naar 't hoofd slaat, en hoofdpijnen of bedwelming veroorzaakt. Zelfs voor hun, die met het kind moeten omgaan, valt deeze reuk zeer bezwaarlijk: want niet alleen de kamer, waar in het kind zig ophoud, maar het geheele huis word met deeze bedwelvende reuk vervult.

Een ander gelijksoortig middel, dat door om te hangen geneezen zoude, (*Amulète*) is de *Kwik*. Ze word den kinderen insgelijks omgehangen. Dwaale ik niet, zoo heeft BELLOSTE het eerst dit voorbehoed-middel aangeprezen. Het is even zoo nutteloos als de Muskus.

Om de ziekte dadelyk na de voorgevallene besmetting ten onder te brengen, en niet tot uitbot-

botting, of ten minsten tot eene zeer zachte uitbotting, te laten komen, heeft de heer MEDICUS aangeprezen, om geduurende de uitbottings-koorts de *Kina* te geven. Doch alle de kinderen, aan welken deeze proeve is gedaan geworden, zijn gestorven.

De *Kwik*, geduurende de uitbottings-koorts, gegeven, zoude het vermogen bezitten, de ziekte te verzagten, en niet kwaadaartig te doen worden. Maar de ondervinding schijnt niet te bevestigen, het geen van dit middel is geroemd geworden.

Anderen hebben de *Æthiops mineralis*, of de zwarte gezwavelde kwik, tot het zelfde einde aangeprezen. Maar dit middel heeft tegen de Kinder-pokjes die vermogens niet, welke men voor deezen aan het zelve toeschreef.

Even min kan men zig, tot verhoeding der kwaadaartige Kinder-pokjes, op het, door verscheiden Schrijvers aangeprezen, *Teer-water* verlaaten.

De zoogenaamde *voorbehoedende* Pillen van ROSENSTEIN verergeren zeer dikwils de Kinder-ziekte, in plaats van dezelve te matigen (*).

Spiesglas-middelen schijnen meer nadeelig dan nuttig te wezen.

De, door veele Artsen aangeprezene, *konstige zwee-*

(*) SCHERR *über die Empfindung*, pag. 48.

zweeren zijn ook onvoeldoende om de kwaadaartigheid der Kinder-pokjes te verzagten.

'Er is derhalven geen een enig voorbehoed-middel, nog tegen de Kinder-ziekte in 't algemeen, nog tegen derzelver kwaadaartigheid. Ten minsten is zulk een middel nog niet uitgevonden geworden, en de tot hier toe aan geprezene middelen van dit soort, doen de hun toegeschrevene uitwerking niet.

Van middelen, om de Kinder-ziekte in 't algemeen te verdelgen, zal Ik op eene andere plaats handelen.

Van de Vereeniging der Kinder-pokjes met andere ziekten.

Chronische uitflag van de huid, en huid-ziekten in 't algemeen, schijnen de Kinder-pokjes niet erger te maken.

Gepaart met kropzweeren, word de Kinder-ziekte niet kwaadaartiger. De Schurft heeft insgelijks geen invloed op de Kinderziekte, wanneer ze met dezelve gepaart gaat.

Kinderen, welke been-eters hebben, krijgen uit dien hoofde geene kwaadaartige Kinder-pokjes, wanneer ze besmet worden.

Kinder-pokjes en Maselen regeeren zeer dikwils te gelijker tijd en op dezelfde plaats. Maar allerzeldzaamst krijgen de kinderen beide ziekten te gelijk; veel eer gaat altoos eene van beide ziek-

ziekten voor af, en de andere volgt 'er op. Doorgaans staat het kind eerst de Maselen door, naderhand de Kinder-pokjes.

V. *Van de Inënting der Kinder-pokjes.*

Geschiedenis der Inënting.

De Inënting der Kinder-pokjes, door middel van gebrachte pokstof in een door konst gemaakte sneede of steek, was reeds zedert langen tijd, in Arcassiën, Georgiën, en in de Landen aan de Kaspische zee gelegen, gebruikelijk. Ook in China was de Inënting niet onbekend (*). Uit Circassiën verspreidde zig de Inënting naar Griekenland en naar Thesfaliën. Onder de Turken maakte ze, wegens derzelver geloof aan de voorverordineering, en aan de onvermijdelijkheid der besluiten van een onverbiddelijk noodlot, weinig opgang.

In den jaare 1672 bragt een vrouwsperfoon uit Thesfaliën de konst der Inënting naar Constantinopolen. Behalven eenige arme vreemdelingen vond zij in den beginne niemand, die zig aan deeze nieuwe operatie wilde onderwerpen (†). De manier, waar van zij zig be- diende, bestond daar in, dat ze door één of meerder steeken, de pokstof, nog vloeibaar zijn-

(*) D'ENTRECOLLES in *Lettres edifiant.* Tom. XV.

(†) LA MOTTELAIE Tom. 2. in het Aanhangzel.

zijnde, in het *Systema lymphaticum* inbragt. Zomtijds liet zij ook de pokstof gedroogt, en in de gedaante van een poeder, door den neus opsnuiven. Christenen, Grieken en Armeniërs, namen te Constantinopolen deeze manier van Inënting aan: maar de Mahomedaanen verwierpen dezelve hardnekkig.

Het eerste bericht van de Inënting der Kinderpokjes kwam naar het beschaafd Europa door IMMANUEL TIMONE, een Grieksch Geneesheer, die te Oxford en te Padua gestudeert had. Hij schreef in den jaare 1713, uit Constantinopolen, aan den heer WOODWARD te Londen. In den jaare 1715. liet een ander Grieksch Geneesheer PILARINI, die te Constantinopolen de Geneeskonst oeffende, en de Thesfalische Vrouw zedert den jaare 1701. de Inënting had zien verrigten, een klein geschrift te Venetiën drukken, in het welk hij de behandeling van deeze Vrouw, als mede de gevolgen, beschreef (*). Ook verdedigde één van de Christenen, die door de Thesfalische Vrouw te Constantinopolen waren ingeënt, in den jaare 1722, eene

(*) *Nova & tuta variolas excitandi per transplantationem methodus.* Dit geschrift wierd herdrukt, te Neurenberg in den jaare 1717, te Leiden 1721.

eene Inaugureele Disfertation, waar in hij deeze manier uitvoeriglijk bekend maakte (†).

Onder de buitenlanders te Constantinopolen was de Secretaris van den Franschen Afgezant, de Marquis DE CHATEAUNEUF, de eerste, welke de inënting met een gelukkig gevolg aan zijne drie kinderen beproefde. Hem volgde de, als Schrijfster beroemde, Gemalin van den Engelschen Gezant bij de Porte, Lady WORTHLEY MONTAGUE. In den jaare 1717. liet zij haaren eenigen zoon inënten. Kort daar na reisde zij naar Engeland te rug, en ook aan haare dochter wierden de Kinder-pokjes, in den jaare 1720, te Londen ingeënt. Haar voorbeeld volgden eenige lieden van aanzien. De Artsen verklaarden zig tegen deeze Geneeskundige nieuwigheid. 'Er wierd voor en tegen getwist, tot dat men eindelijk, om aan den twist een einde te maken, besloot, dat aan zes misdadigers, die ter dood veroordeelt waaren, de proef genomen zoude worden. Alle zes stonden de inënting gelukkiglijk door, zoo wel als de daar op gevolgde ziekte. Thans vatte men moed. De Prinses van Wallis, naderhand Koninginne van Engeland

(†) ANTON LE DUC *Diff. de Byzantina variolarum infitione.*

land, liet, onder het opzigt van den beroemden SLOANE, haare kinderen de pokjes inënten. De inënting kreeg meer en meer verdedigers onder de beroemdste Geneesheeren te Londen. SLOANE, ARBUTHNOT, JURIN, FREIND en MEAD, spraaken en schreeven ten voordeele van dezelve. Een gedeelte der Godgeleerden was haar niet ongenegen: ja, de Bishop van Salisbury, liet zelfs zijne kinderen inënten. Maar het ontbrak der inëntinge ook niet aan hevige vijanden. De Geneesheeren BLAKMORE en WAGSTAFF, de Apothecar MASSEY, en het grootste deel der Godgeleerden, verklaarden zig tegen dezelve. Een Priester beweerde, in eene te Londen opentlijk gehoudene Prediking: dat de inënting eene uitvinding des Duivels was, en dat de vrome man Job door den Duivel was ingeënt geworden.

Maar intusschen hadden in Engeland eenige duizende lieden de door inënting verwekte Kinder-pokjes gelukkig doorgestaan, en men vond bij oprekening, dat van honderd ingeënten naauwlijks twee stierven, terwijl aan de natuurlijke Kinder-pokjes doorgaans veertien van de honderd gestorven waren. Op deezen grond had de inënting in Engeland, in weerwil van al het geen tegen dezelve gezegt konde worden, en gezegt wierd, zeer veele verdedigers, die zig

voordéze nieuwe Operatie ijverig in de bresse stelden. Er werden thans ook in Noord - America proeven met de inënting gedaan. Maar deeze vielen zoo gelukkig niet uit. Van drie honderd ingeënte perfoonen stierven 'er vijf. En daar zig onderderzelver getal eenige voornaame lieden bevonden, zoo verloor de inënting al haar aanzien: ja zij werd zelfs te Boston door de Overheid verboden.

In het zelfde jaar (1723) ontstond in Engeland, door de inënting, eene zeer gevaarlijke Pok - ziekte, waar aan veele menschen stierven. Hier op werd de inënting door het Parlement verboden (*).

Deeze waaren de lotgevallen der inënting in Protestantische Landen. In Roomsche Landen handelde men anders. Te Parys werden niet, gelijk te Londen, proeven gedaan; maar 'er werd aan de Sorbonne door de Geneesheeren de vraag voorgestelt: of de Godsdienst veroorlooft, dat men mag inënten of niet? De Doctoren der Sorbonne waaren genegen tegen de inënting te beslissen: maar de Hertog Regent van Orleans stond deeze nieuwe Operatie voor. Dan

(*) *Journal de Medecine*, Tom. 3. pag. 210.

de Sorbonne waagde het niet, zig daar tegen te verzetten. Zij besliste derhalven in den jaare 1723; dat het den Artsen geoorlooft waare, zig van de inënting te bedienen, wanneer zij bij derzelve gebruik het doeleinde hadden, om het gemeene welzijn te bevorderen. Onder de Artsen waaren ASTRUC en HELVETIUS de eenigen, welke zig niet tegen de inënting verklaard hadden.

Den derden December 1723 stierf de voorstander der inënting, de Hertog van Orleans. Na zijnen dood veranderde alles. Reeds op den dertigsten December van het zelfde jaar wierd, op de Universiteit te Parys, een Geneeskundig twist-schrift verdedigt, ten titul voerende: *An variolas inoculare nefas?* In dit twist-schrift word de inënting eene strafbaare daad, een der misdrijven, die de wraak der lijfstraffelijke wetten waardig zijn, genoemd; en de inënters worden voor bedriegers en moordenaars verklaard. De Geneesheer HACQUET schreef een naamloos boek tegen de inënting, onder den titul: *Raisons de doute contre l'inoculation.*

Wanneer men in Engeland vernam, wat te Parys gebeurde, begon men aldaar andermaal in het vertrouwen op de inënting te wankelen. Daar nu nog bovendien vergroote berichten van het ongelukkig gevolg, het welk de inënting te Boston in Noord-America gehad hadde, naar

Londen kwamen , en men het groot getal der ingeënte perſoonen berekende, die, geduurende den zomer van 't jaar 1723, in Engeland geſtorven waaren : zoo werkte dit alles gezamentlijk zoo zeer op de gemoederen, dat de inënting in vergetenheid geraakte, en dat in Europa, veertien jaaren lang, tot den jaare 1738, van dezelfde weinig meer geſproken wierd.

In den jaare 1738 woedde eene ſchrikkelijke Pok-ziekte in de Provintie Carolina in Noord-America. Allen, die ziek wierden, ſtierven. In deezen hoogen nood, wanneer men zig anders niet meer wist te helpen, wierd eene nieuwe proeve met de inënting gedaan. Thans ſtierven van duizend ingeënten, niet meer dan acht perſoonen. Dit bericht wierd naar Engeland overgebracht, en thans begon men ook hier andermaal proeven met de inënting te doen. Deeze proeven hadden het gelukkigſt gevolg.

Zedert deezen tijd is de inënting in Europa onafgebroken voortgezet geworden. In den jaare 1746. wierd te Londen de grondſteen tot een Lazareth gelegd, in het welk aan arme kinderen buiten eenige koſten de Kinder-pokjes zouden worden ingeënt; en de Biſſchop van Worceſter hield eene prediking ter aanprijzing van deeze inrichting.

Reeds in den jaare 1728. wierd in Zuid-America, te Para, een ſtad in eene Portugeeſche volkplan-

planting, eene proeve met de inënting gedaan. 'Er was eene schrikkelijke Pok-ziekte onder de Wilden gekomen, en eene groote meenigte derzelve stierf 'er aan. Een zendeling had, in de Europeesche Nieuws-tijdingen, van de inënting geleezen; hij besloot dus, om ze te beproeven. Hij had wel geen begrip van de manier om dezelve te werk te leggen; evenwel gelukte hem zijne proeve, en de inënting had onder de Wilden het allergelukkigst gevolg. Een andere zendeling, aan de oevers van de Rivier Rionegro, volgde dit voorbeeld, en redde het leven van een groot getal Wilden.

In den jaare 1750. wierd de inënting te Genève ingevoerd. Kort daar na inoculeerde de Geneevsche Geneesheer TRONCHIN in Holland; en in den jaare 1755. inoculeerde reeds een Duitsch Geneesheer te Bremen.

Omtrent deezen tijd begon men ook in Frankryk wederom in te enten. De inënting had goeden voortgang. Maar 'er was eene groote meenigte van derzelve vijanden, en zij waaren zoo machtig, dat, op de aanhizing van deeze vijanden der inënting, het Parlement te Parys, in den jaare 1763, de inënting in de stad Parys verbood. Het grootste gedeelte der Parysche Geneesheeren was tegen de inënting ingenomen, en zelfs ASTRUC had zig, kort voor zijnen dood, hevig tegen dezelve verklaard.

Het verbod van het Parlement te Parys tegen de inënting wierd, even gelijk alle in andere Landen daar tegen uitgevaardigde verboden, eenige jaaren naderhand, opgeheven en ingetrokken. Zedert den jaare 1770. is de inënting in alle die Landen gebruikelijk, welke gelukkig genoeg zijn, Artsen te bezitten, die hunne wetenschap geregeld bestudeert hebben.

De inënting wierd thans in Frankryk meer en meer algemeen: voornamelijk daar door, dat de overleden Hertog van Orleans, in den jaare 1756, zijne beide Kinderen, den Hertog van Chartres, naderhand Hertog van Orleans-Egalité, en Mademoiselle van Orleans, door den Geneevschen Arts TRONCHIN liet inënten. Veele groote en voornaame lieden volgden dit voorbeeld na; de inënting wierd te Parys als een zaak van de mode behandelt; en de Dames droegen zelfs linten *à l'inoculation* (*). De Koning van Polen, en Hertog van Lotharingen STANISLAUS, welke zig te dier tijd te Nancy ophield, was een voorstander der inënting; en TURGOT, naderhand Minister der Finantie, was

(*) *On fit des rubans à l'inoculation. Dès ce moment les breilles se familiarisèrent avec un terme, qui jusqu'alors avoit à peine retenti dans nos écoles de Médecine. Introduit sous la protection de la mode, en l'entendit sans effroi prononcer dans les cercles. CONDAMINE histoire, pag. 143.*

was één der ijverigste verdedigers van dezelve.

In Zwitserland trok zig, behalven den heer TRONCHIN, in den jaare 1756, voornamelijk TISSOT de inënting aan. Het geschrift, het welk hij ten voordeele van dezelve schreef, maakte groot opzien. Het kwam te voorschijn onder den titul: *Inoculation justifiée*, en bevatte eene uitvoerige wederlegging van alle tegenwerpingen der vijanden van deeze nieuwe Operatie. TISSOT entte te Lausanne zeer veel kinderen in, en allen met het gelukkigst gevolg. Te Bern wierd, door den heer von HALLER, in den jaare 1757, zijne eigene dochter ingeënt. Te Basel wierd de inënting door de beide heeren BERNOULLI het eerst ingevoerd; en eenige jaaren naderhand wierd dezelve in het grootste gedeelte van het Protestantsch Zwitserland algemeen.

In Italiën geschieden de eerste inëntingen te Livorno in den jaare 1754. In den jaare 1755 wierd de inënting, op bevel der Regeering, in het Florentynsche ingevoerd. De Arts TARGIONI was een der voornaamste verdedigers van dezelve. Ook in den Kerkelijken Staat wierden door den Arts LUNADEI proeven gedaan, die gelukkig uitvielen.

In Denemarken wierd, in den jaare 1754, de Gravin BERNSTORFF te Koppenhagen ingeënt. Eenige der voornaamste Familiën volgden het

voorbeeld deezer Dame na, en lieten haare kinderen inënten. De Koning stond een capitaal toe, waar van de renten tot de inënting van arme kinderen in een daar toe bestemt openbaar gebouw, besteed moesten worden. Geen een enkele van de ingeënte kinderen is gestorven. In Denemarken heeft de inënting, voornamelijk aan de beroemde Artsen BERGER en HENSLER zeer veel te danken. Van Denemarken breide zig dezelve naar Noorwegen en Jutland uit.

Een der aanzienlijkste voorstanders der inënting was in Zweden de Rijksraad SCHEFFER. Op zijn voorstel gebeurde het, dat een Arts, met naame SCHULZ, op 's Konings kosten naar London gezonden wierd, om aldaar de beste manier van inënting te leeren kennen. Hij kwam, in den Jaare 1755. naar Stokholm te rug, gaf, kort na zijne te rug komst in de Zweedsche taal een geschrift uit, ten voordeele der inënting, en verrichte dezelve zeer gelukkig aan veele kinderen. Behalven SCHULZ waaren ROSENSTEIN, ACREL, en BERGIUS, de voornaamste verdergers der inënting. In geen Land heeft de inënting zoo weinig tegenspraak gevonden, als in Zweden.

In Duitschland entten zeer veele Geneesheeren met het gelukkigst gevolg de Kinder-pokjes in. WERLHOFF te Hanover; BERGER te Zelle; ROEDERER te Göttingen; MIDDLETON,

TON, een Engelschman, te Hamburg; SULSER te Gotha; nevens verscheiden anderen. VAN SWIETEN, wien de Keizerin uit Holland naar Weenen beroepen had, trachte de inënting in de Oostenryksche Staaten in te voeren. Maar hij vond groote zwarigheden, wanneer zig de Profesfor DE HAAN tegen dit ontwerp verzette. In den jaare 1764. was de inënting te Weenen nog niet ingevoerd: eerst bij vervolg kwam zij aldaar in aanzien. Te Berlin deed men de eerste proeven in de *Charité*: en toen dezelve gelukkig uitvielen, wierden de kinderen der voornaamste Familiën ingeënt. De beroemde MEKEL entte, met het beste gevolg, zijne eigene kinderen in. Een ongelukkig toeval was kort daar na oorzaak, dat de inënting al dat aanzien wederom verloor, het geen zij te Berlin verkregen had. De heer President VAN DER HORST liet zijne drie zoonen te gelijker tijd de Kinderpokjes inënten; en twee van hun stierven aan de gevolgen der Operatie. Hier door werd men voorzichtiger en meerder op zijn hoede in het gebruik van dezelve.

De ijverigste verdedigers der inënting in Holland waaren, de Fransche Predikant CHAIS in den Hage (*), de Profesfor SCHWENKE, CAMPER, en het Genootschap der Geneeshee-

ren

(*) Hij schreef: *Essay apologetique de l'inoculation.*

ren te Rotterdam. De laatsten verklaarden zig, in den jaare 1757, voor de inënting. In geen Land vond deeze Operatie zoo veel tegenstand, in geen Land had ze met zoo veele vooroordeelen te kampen, dan in Holland. De Geestelijken waaren, bijna zonder uitzondering, derzelver hevige vijanden.

Daarentegen was in geen Land de inënting zoo algemeen aangenomen, in geen Land wierd ze zoo zeer volmaakt, als in Engeland. Zedert den jaare 1758. had zij adaar geenen enkelen vijand. In veele Regimenten wierden alle soldaaten ingeënt, die de Kinder-pokjes nog niet hadden doorgestaan. De zoon van een boer, SUTTON, kwam te London, liet zig daar in het Inëntings-Hospitaal de Kinder-pokjes inënten, stond dezelve gelukkig door, en ente, na zijne te rug komst, zijnen vader in. Deeze begon nu voor kwakzalver te speelen, en in te enten. Hij huurde, op het Land. twee huizen, waar in hij alle de geenen opnam, die zich van hem voor vijf guinies de Kinder-pokjes wilden laten inënten. Het getal der perfoonen, die hij in ente, was ongelooflijk groot: hij begroot het zelve over de 17000; en onder deezen zouden niet meer dan zes of zeven gestorven zijn (*).

In

(*) *It is incontestable, that one SUTTON, and his two sons, have inoculated, in Essex and in the neighbouring country,*

In dit verhaal is waarschijnlijk veel overdreven.

In Schotland had de inënting, twintig jaaren lang, met vooroordeelen van meenigerlei aart te kampen, eer zij algemeen werd aangenomen.

In Hongaryen zoude een zekere REIMARUS reeds in den jaare 1721. eenige Proeven, de inënting der Kinder-pokjes betreffende, ondernomen hebben (*).

In Rusland gaf CATHARINA de tweede, in den jaare 1768, zelve het voorbeeld der inënting. Zij ontbood uit Engeland den beroemden Inënter DIMSDALE, en liet zig door denzelven inoculeeren. Over deeze inënting schreef zij zelve, den 17. December 1768, op volgende wijze aan VOLTAIRE: „Ik liet naar Engeland
„schrijven, om eenen Inënter te bekomen.
„Daar op heeft de beroemde Doctor DIMSDALE
„besloten, naar Rusland te komen. Den 12.
„October heeft hij mij de Kinder-pokjes in-
„geënt. Ik ben niet een enkel oogenblik uit
„dien hoofde te bed gebleven, en alle dagen
„heb Ik gezelschap aangenomen. Nu wil Ik
„dadelijk mijnen eenigen zoon ook laten inën-
„ten.

try, about 17000, without lesing above six or seven. He says he has lost none. Uit eenen Brief van den Ridder PRINGLE. Men zie MURRAY *hist. infit. variolar. in Suecia.* pag. 12. in *Proëmio.*

(*) *Breslauer Sammlungen* 17. *Versuch*, pag. 253.

„ten. De Grootmeester van het zwaar geschut,
 „de Graaf ORLOF, deeze held, welke de
 „oude Romeinen in de schoone tijden der Re-
 „publiek evenaart, die even zoo veel moed,
 „en even zoo veel grootmoedigheid bezit, als
 „zij bezaten, stond in twijffel, of hij de ziekte
 „reeds had doorgegaan, dan niet. Thans be-
 „vind hij zig in de handen van den Engelsch-
 „man, en daags na de inënting ging hij reeds
 „op de jacht, onaangezien het sterk sneeuwde.
 „Veele Hovelingen hebben zijn voorbeeld ge-
 „volgt, en nog meerdere bereiden zig daar toe.
 „Daarenboven inoculeert men te Petersburg te-
 „genwoordig in drie huizen, ter opvoeding ge-
 „schikt, en in een Hospitaal, onder het opzigt
 „van den heer DIMSDALE opgericht. Ieder
 „een wil zig laten inënten: en men heeft hier,
 „in één maand, meer perfoonen ingeënt, als
 „te Weenen in acht maanden (*). ”

*Van de Inënting zelve, en van het geen
 daar bij is in acht te nemen.*

I. *Van den aart der inëntings stoffe.*

De stof, waar van men zig om in te enten be-
 dienen wil, moet rijp zijn, dat is: dezelve moet
 eerst

(*) Oeuvres completes de VOLTAIRE. De l'imprime-
 rie de la Société littéraire typographique de Kehl. 1784. Tom.
 67. pag. 30. 32.

eerst na de ettering genomen worden, op dat de pokstof behoorlijk gekookt en in etter verandert zij, anders deugt ze tot de inënting niet. De Engelsche Heelmeesters LANGWORTHY en ASKOTT entten dertig perfoonen in met eene stoffe, die nog geen etter, maar waterachtig was. Deeze lieden kregen wel pokjes op de plaats, alwaar de steek der inënting geschied was, maar niet de algemeene Pok - ziekte. Het best is, wanneer men zig van de etter uit ingeënte pokken, op den achtsten of negenden dag na de inënting, bedient. Voor 't overige schijnt het 't zelfde te zijn, of de etter uit de pokjes van het een of ander deel des lichaams genomen worde.

Vloeibaar moet men de stof tot inënting niet bewaaren, anders word dezelve rottig: ze moet derhalven gedroogt worden. De versche etter heeft intuschen boven de gedroogde dat voorregt, dat bij de eerste de uitbotting der Kinderpokjes spoediger volgt, dan bij de laatste.

Hoe lang de pokstof bewaard kan worden, zonder haare kracht te verliezen, en of het 'er eenigzints op aan koomt, de stof zoo lang niet te bewaaren, dit is nog niet uitgemaakt. HOULSTON bewaarde eenige met pokstof nat gemaakte inënting - draaden, in een ligt toegestopte flesch, dertien jaaren lang, en inoculeerde vervolgens daar mede. 'Er ontstond wel ontsteking,

king, maar 'er vertoonden zig geene pokjes, daar echter, bij dezelve lieden, eene kort na derhand gedaane inënting met versche stof dadelijk de Kinder-pokjes verwekte. Daarentegen entte TISSOT met eenen draad, die zes en twintig maanden oud was, gelukkiglijk in; even gelijk KIRKPATRICK met een draad, die zes jaaren oud was. Het schijnt, dat men de inënting-draaden lang bewaaren kan, zonder dat ze haare kragt verliezen, wanneer men ze slechts voor het bijkomen der lucht zorgvuldig bewaard. Gebeurd dit niet, zoo verëenigt zig de lucht met den etter, en maakt dezelve werkeloos. Bewaart men een inënting-draad in een gesloten, met levens-lucht opgevulde flesch, zoo verliest dezelve zijn kragt in weinige uren geheel, zoo als ik bij ondervinding weet. Ik ben zedert eenigen tijd bezig, de uitwerkingen van verscheide soorten van lucht op de pokstof te onderzoeken, om, zoo mogelijk, daar door nieuwe ontdekkingen omtrent den aart van het pokgift te bekomen.

Boven is reeds gezegt geworden, dat de met pokstof bevochtigde draad, wanneer dezelve niet zorgvuldig gedroogd, maar nat bewaard word, in korten tijd begint te rotten. Word nu met zulk een rottig geworden draad ingeënt: zoo ontstaan geene waare Kinder-pokjes, maar de onechte, waar van beneden zal gehandelt worden.

BOND verhaalt een merkwaardig geval van dien aart. Hij had, op een heetten dag, een draad met pokstof sterk verzadigt, welken hij van een jong mensch nam. Deezen draad deed hij in een wel gesloten glas. De draad begon, na verloop van korten tijd, te rotten. Met die rottige stof entte BOND vier kinderen in, die allen de *onechte* Kinder-pokjes kreegen, en naderhand, met het beste gevolg, nog eens ingeënt wierden. Om dezelfde reden bespeurt men ook, dat kinderen, die door zieken, boosaartige of rottige pokken hebbende, natuurlijk zijn besmet geworden, zeer dikwils niet de waare, maar de *onechte* Kinder-pokjes krijgen.

Eene vraag van geheel anderen aart is deeze: of het onverschillig is, de inënting-stof van goedaartige of van kwaadaartige Pokjes te nemen? Eenige Schrijvers spreken hier over zeer los weg. Zij beweerden: dat 'er geen voorbeeld zij, dat etter van kwaadaartige Pokjes genomen, erger Pokken veroorzaakt heeft, dan etter van goedaartige Pokjes genomen. Doch dit gevoelen is zeer zeker verkeerd, en het koopt op den aart der inënting-stof veel meer aan, dan men gelooft, of voorgeeft te gelooven. Verscheiden voortreffelijke Duitsche Artsen waarschouwen voor den etter, die uit kwaadaartige Pokjes genomen word, dewijl zij erge toevallen na de inënting met zulke etter bespeurt hebben: bij voor-

R

beeld,

beeld, VOGEL, THILENIUS, HUFELAND, GMELIN; en anderen. Men vind zelfs gevallen aangeteekend, dat kinderen, die met rottige etter ingeënt wierden, gestorven zijn (*): bij gevolg is, met opzicht tot de keuze der inënting-stof, de grootste omzigtigheid van nooden.

Even zoo word ook gevraagd, of op de lichaams-gesteltheit van den zieken, van wien de inënting-stof genomen word, in 't geheel geen aanschouw valt te nemen? of men zonder eenig gevaar van eenen pok-zieken, die venersisch, scrophuleus, of met een kwijnende ziekte behebt is, de stof ter inënting nemen kan? De groote hoop der Geneesheeren antwoordt hier op: O ja! zonder eenige bedenking. Men geeft voor: dat 'er geen voorbeeld is, dat ooit met de Kinder-pokjes te gelijk nog eene andere ziekte is ingeënt geworden: ja een Hollandsch Arts, de heer BICKER, beweert zelfs, met etter, die hij van lijken nam, gelukkiglijk ingeënt te hebben (†). Doch Ik ben hier omtrent van een ander gevoelen, en Ik houde mij overtuigt, dat 'er, onder de redenen, welke men tegen de inënting voortgebracht heeft, geen sterker is, dan die genomen is van de mogelijkheid, van aan het kind, teffens met de Kinder-pok-

(*) MONRO on the inoculation in Scotland.

(†) *Verhandelingen van het Vliessingsche Genootschap.*

pokjes, nog eene andere, wellicht veel gevaarlijker, ziekte in te enten. In dit opzicht heeft buiten twiffel de natuurlijke besmetting zeer veel voorregt boven de inënting. Dit is niet mischien eene ijdele vrees, eene bloote inbeelding: want men vind in de schriften der Geneesheeren voorbeelden genoeg opgeteekend, die maar al te zeer bewijzen, dat deeze vrees gegrond is. In de werken der Koninglijke Sociëteit van Londen leest men, dat aan drie kinderen teffens met de Kinder-pokjes de Mazelen zijn ingeënt geworden. Voorts heeft men gezien, dat een kind, het welk ingeënt wierd met de etter van eene vrouw, die teffens met de Kinder-pokjes eene Keel-ziekte had, met Sprouw vergezelt, ook beide ziekten te gelijk kreeg (*). Om van meer soortgelijke voorbeelden niet te gewagen. Het is dus elken Arts te raaden, dat hij zig om in te enten van geene andere pokstof bediene, dan die hij zelf van eenen pokzieken, tot dit einde bijzonderlijk uitgekozen, genomen heeft.

II. *Van de hoeveelheid der te gebruikene Inënting-stof.*

Op de hoeveelheid der stoffe, die tot de inënting

(*) WEBSTER'S *System der praktischen Arzneikunde*.
1. Band. pag 446.

ting gebruikt word, koomt het, zoo 't schijnt, niets aan. De toevallen staan met dezelve in geen verband: men neeme dus eene maatige hoeveelheid. Veel stof is 'er niet noodig, om de besmetting te veroorzaaken: een klein weinigjen pokstof is, zoo als GATTI zig uitdrukt, voldoende, om eenen gezonden, die de Kinder-pokjes nog niet gehad heeft, te besmetten. Volgens alle gedaane proeven, maakt de hoeveelheid der gebruikte pokstof geene verandering in de ziekte.

III. *Van de voorwerpen tot de inënting, of
beantwoording der vraage: wien be-
hoord men in te enten?*

Deeze vraag is tweeledig. Voor eerst word gevraagd: welke ouderdom is het geschiktste tot de inënting? ten tweeden: welke lichaams gesteltheden verdragen de inënting niet?

Met opzigt tot den besten ouderdom ter inënting zijn de Artsen het onder elkander oneens. De heer HUFELAND houd de eerste vier maanden des levens voor de geschiktste tijd ter inënting, en beweert, dat de kinderen in deeze teedere jaaren de Kinder-ziekte het gemakkelijkst doorstaan. Niet alleen beroept hij zig, om dit te bewijzen, op zijne ondervinding, maar hij voert ook aan, dat volgens de aanmerking van PERCIVAL, die de dood-lijsten der stad Manches-

chester onderzocht , slechts zeer weinige kinderen voor de derde maand aan de Kinder-pokjes sterven : eene aanmerking , die hij zelf ook , volgens eigene waarneemingen , juist vond. „ De „ sterfte aan de Kinder - pokjes (zegt deze „ voortreffelijke Geneesheer) is dus in de eerste drie maanden ongelooflijk gering , maar in „ de volgende buitengewoon groot ; en 'er is „ mitsdien geen twijffel aan dat , wanneer men „ slechts de eerste drie of vier maanden voor bij „ laat gaan , van daar tot in de vierde maand het „ gunstigst tijdpunt is tot het doorstaan der Kinder-pokjes (*) : ” Ik moet oprechtelijk beken-
nen , dat mij dit besluit niet bondig , niet juist volgens de Redeneerkunde schijnt te zijn : want het berust op een misvatting. Dat slechts weinige kinderen voor de derde maand aan de Kinderpokjes sterven , koopt niet zoo zeer daar door , dewijl de kinderen , in den gemelden ouderdom , de Kinder-pokjes licht doorstaan , als veel eer , vermits in deezen leeftijd alleen zeer weinige kinderen de Kinder-pokjes krijgen , gemerkt zij voor de vierde maand bijna geheel niet voor de pok-besmetting vatbaar zijn : dit is de waare grond , waarom men op de dood-lijsten zoo weinige kinderen , aan de Kinder-pokjes ge-

(*) In zijn voortreffelijk geschrift : *Über die wesentlichen vorzüge der Inokulation* , pag. 75.

gestorven, onder de vier maanden vind. Intus-
schen hebben ook andere beroemde Geneesheeren,
de inënting gedurende de eerste weken des levens
aangeprezen, LOCHER te Weenen entte, wanneer
men op zijne verzekering staat durft maaken, vee-
le jonggebooren kinderen met het gelukkigst ge-
volg in. De heer MATY verdedigde insgelijks
de inënting in den vroegsten leeftijd, en hem
zijn verscheide Artsen gevolgt; maar Ik verklaa-
re, dat Ik dezen leeftijd niet voor geschikt tot
de inënting houde. Het is wel niet te ontken-
nen, dat kinderen onder de drie maanden nog
een zuiver en malsch bloed hebben, en aan gee-
ne hartstochten onderworpen zijn: maar 'er zijn
andere en gewichtige gronden, die eenen Ge-
neesheer moeten wederhouden, om kinderen
van dezen teederen ouderdom in te enten, het
eenige geval uitgezondert, wanneer men door
de omstandigheden daar toe gedwongen word.
Deeze gronden zijn:

(1.) Het teder gestel der deelen van een kind
in de eerste weken zijnes levens, 't welk door
eene zoo hevige ziekte noodwendig moet lij-
den, en in zijne vorming gestoort of verhindert
worden.

(2.) De geneigtheid tot krampen en stuip-
trekkingen. Men vind in de schriften der Ge-
neesheeren verscheiden voorbeelden van zuige-
lingen opgeteckend, die, gedurende de
uit-

uitbottings-koorts, aan stuipen gestorven zijn.

(3.) De onzekerheid, of eene zoo vroeg doorgestaane konstige Kinder-ziekte de kinderen ook wezentlijk hun leven lang voor de natuurlijke besmetting bevrijden zoude.

(4.) De moeilijkheid, om zulke teedere kinderen de noodige genees-middelen in te geven.

(5.) Meenigerlei andere zwarigheden, welke eene zoo vroege inënting zeer moeilijk maken: bij voorbeeld, de pokjes, welke om den mond uitbotten, hinderen het kind in 't zuigen. Ook word de neus inwendig opgezwollen en toegesloten, zoo dat het kind nog zuigen, nog door den neus adem haalen kan. Verder voegt zig, bij zulke zuigelingen, lichtelijk een doodlijke buikloop bij de Kinder-pokjes.

(6.) Het is ongemeen moeilijk, kinderen onder de drie maanden in te enten, dewijl het gift niet licht vat. MONRO entte twaalf kinderen in de eerste veertien dagen na de geboorte in, niet één kreeg de Kinder-pokjes. JOUNG te Edinburg, inoculeerde eenige kinderen, die één week oud waren: maar bij geen van hun verscheenen de Kinder-pokjes. Natuurlijke pokjes krijgen de kinderen allerzeldzaamst in de eerste weken na de geboorte.

(7.) Ook daarom is het beter, de kinderen niet eerder te inoculeeren, dan wanneer ze gespeent zijn, dewijl men opgemerkt heeft, dat

de ingeënte zuigelingen veel meer pokjes in het aangezicht krijgen, dan zulke kinderen, wien de borst niet meer word toegereikt.

Om alle deeze redenen houde Ik het voor beter en zekerder, de kinderen onder de drie maanden niet in te enten. Tusschen de zesde en twaalfde maand kooft het werk der tanden, gedurende het welk men niet moet inoculeeren. De meest verkieslijke ouderdom tot de inënting is tusschen het tweede en het twaalfde jaar.

Voor 't overige heeft de ondervinding geleerd, dat de tand koorts nog de hoeveelheid der pokjes vermeedert, nog de toevallen veel erger maakt. Wanneer dus het kind gemakkelijk schijnt tanden te krijgen, zoo kan men zonder bedenking inoculeeren. Daar het nu een bekende regel der ondervinding is, dat wanneer bij een kind de eerste tanden gemakkelijk doorbreken, doorgaans ook de overigen met gemak komen, en weder omgekeerd: zoo zoude men de doorbraak van de eerste tanden kunnen afwagten, en wanneer dezelve zonder moeite geschied is, buiten bedenking inënten. In het tegen over gestelde geval laat men de inënting agter wegen.

Met opzigt tot de lichaams gesteldheid, die ter inënting geschikt is, staat aan te merken, dat het op de zelve zoo veel niet aankoomt, als men voor deezen geloofd heeft.

Scro-

Scrophuleuse kinderen staan de door kunst bewerkte Pokjes gelukkiglijk door; ook kinderen die de schurft hebben, waar van men veele voorbeelden bij de Schrijvers opgeteekend vind.

Wanneer men meisjes inënt, die nabij het tijdpunt zijn, om huwbaar te worden, zod worden zij het, en de maandstonden vloeijen na de gedaane inënting, maar zonder nadeelige gevolgen: echter beweëren zommige Schrijvers, dat meisjes, welke even beginnen haare maandelijksche zuivering te krijgen, of welke met de vrijster-ziekte (*Chlorosis*) behébt zijn, niet ingeënt moeten worden.

Zwangere lieden moeten niet ingeënt worden. Men heeft opgemerkt, dat de zwangere vrouwen de ziekte wel goed doorstaan, maar dat het kind zomtijds met pokken bedekt, en dood ter weereld koomt. Echter gebeurt dit niet altoos, en de algemeene regel is, dat men zwangere lieden, wanneer men ze al wil inënten, voor de agtste maand der zwangerheid inënte.

Huwbaare vrouwlieden worden ingeënt, na dat zij de maandstonden gehad hebben, ten einde de ziekte voorbij is, eer de maandstonden weêrom komen.

Men moet geen kind inënten, het welk in zijne jeugd de beginzelen tot een inwendig waterhoofd gehad heeft, of noch heeft: zulke kinderen sterven bijna allen.

Oude lieden zijn moeilijk in te enten, het gift werkt niet gemakkelijk; en wanneer het werkt, zoo is de Kinder-ziekte bij hun met groot gevaar vergezelt.

Eer men inënt, moet men zig vooraf wel overtuigt houden, dat de in te enten persoon niet reeds natuurlijk besmet is.

IV. *Van het jaar-getijde, waar in de inënting geschieden moet.*

Elk jaar-getijde heeft zijne eigene voor- en nadeelen, die het ter inënting meer of min geschikt maken. Echter houde ik, wanneer alle overige omstandigheden gelijk staan, de maanden Mey en Juny voor de bekwaamste tot de inënting.

Op de heerschende epidemische gesteldheid moet eenige acht gegeven worden. Men ent niet gaarne in, wanneer 'er eene epidemische ziekte heerscht; ook niet, wanneer de heerschende gesteldheid zinkingachtig (*catharralis*) is.

Voor 't overige kan men, zoo als reeds is gezegt geworden, in ieder jaargetijde inënten, mits de behoorlijke omzichtigheid worde in acht genomen. Op eene der Eilanden, ten westen van Schotland gelegen, (*Insulæ Hebrides*), wierden midden in den winter honderd en twaalf personen ingeënt. Zij stonden de Kinder-pok-

jes

jes gelukkiglijk door, hoe zeer zij, uit gebrek aan steenkolen, zig geene warme kamer verschaffen konden, en geduurende de ziekte met bloote voeten over het ijs en sneeuw liepen (*).

Met opzicht tot den tijd van den dag, verdient de voormiddag tot het inënten boven den namiddag den voorrang.

V. *Beantwoording der vraag: of het geoorlooft zij, ook buiten eene Epidemie van Kinder-pokjes in te enten.*

Mag men ook dan inënten, wanneer op die plaats geene Kinder-pokjes zijn? Over deeze gewichtige vraag stappen eenige beroemde Artsen zeer gemakkelijk heen, en beantwoorden dezelve, zonder eenige bedenking, met ja. Intusschen is het zeer klaar, dat daar door de Kinder-pokjes op een plaats gebracht worden, alwaar ze anders niet zijn zouden, en dat op die manier de Geneesheer, welke één, twee, of meer kinderen tracht te redden, daarentegen duizenden aan het gevaar bloot stelt, om een prooi des doods te worden. In dit opzicht is de inënting voor het menschelijk geslacht zeer nadeelig geweest, en heeft de sterfte van het zelve ongemeen vermeerderd, zoo als beneden zal

(*) MONRO account of te small-pox in Scotland, p. 17.

zal beweezen worden. Ook heeft met recht de Politie in zommige steden de inënting buiten de epidemie verboden. Het strijdt in alle opzigten met de zedekunde, om een paar kleine lievelingen te redden, de kinderen van eene geheele stad aan eene zoo gevaarlijke ziekte bloot te stellen. Het strijd, zoo als de heer HUFELAND zeer fraai zegt, tegen den eersten grond-regel der zedekunde: *Wat gij niet wild, dat anderen u doen zullen, doe dat ook anderen niet.* Een ieder zedelijk goed mensch zal het voordeel der Maatschappij boven zijn eigen bijzonder voordeel stellen, en hij zal onder geen voorwendzel iets ondernemen, wat der Maatschappij nadeelig zoude kunnen zijn. De heer Profesfor HEBENSTREIT zegt daarom met volkomen recht:

„ Het is de plicht van eene wijze Overheid de
 „ inënting wel geenzints algemeen te verbieden,
 „ maar ook niet zonder bepaaling aan te raaden,
 „ nog minder dezelve ten allen tijden en onbe-
 „ paald te veroorloven. Slechts dan, wanneer
 „ anderzints eene Epidemie der Kinder-pokjes
 „ op een plaats heerscht, kan de inënting aan
 „ een ieder, zonder onderscheid, gedaan wor-
 „ den; maar buiten dergelijke Epidemiën moest
 „ men niemand veroorloven, zig, of de zijnen,
 „ aan zijne woonplaats zelf, en midden onder
 „ andere menschen, de Kinder-pokjes te laa-
 „ ten inënten. ”

Zom-

Zommige Geneesheeren hebben, om de inoculatie buiten de Epidemie te verontschuldigen, voorgegeven, dat de door konst verwekte Pokjes niet besmettend waren, en dat 'er nooit door de inënting eene Epidemie van Kinder-pokjes ontstond. Maar dit voorgeven is ten eenemaal ongegrond; het is volkomen bewezen, dat door de inënting van een enkel kind, te meermaalen eene Epidemie van Kinder-pokjes in een stad, en de omleggende Landstreek, is gebracht geworden. Zoo verscheenen de Kinder-pokjes, door de inoculatie verwekt, in den jaare 1781. te Weimar, om slechts één voorbeeld bij te brengen. Waarom zouden ook de door kunst verwekte Pokjes niet even zoo goed besmetten, als de natuurlijke, indien zij waare Kinder-pokjes zijn? Waaren zij niet besmettend, zoo waaren zij geene echte Kinder-pokjes. Een rechtschapen Arts zal dus niet ligtelijk buiten eene Epidemie van Pokjes inënten: het geschiede dan op het Land, in een eenzaam staande huis, van het welk geene verdere verspreiding der besmetting te vreezen is.

VI. *Van de voorbereiding tot de Inënting.*

De voorbereiding ter inënting moet zeer eenvoudig zijn. Zij moet niet te lang duuren, op dat het lichaam niet te zeer verzwakt, niet te prik-

prikkelbaar en gevoelig gemaakt worde. De geheele voorbereiding bestaat daar in, dat men het kind een tijd lang koel houd, het veel waterachtige dranken laat drinken, het zelve geene vleesch- spijzen geeft, en het grooten deels met groenten voedt. Voor deezen plagt men de Kwik, voornamelijk de Calomel, voor onontbeerlijk ter voorbereiding te houden. ROSENSTEIN en DIMSDALE prijzen ze buitengemeen aan: maar eene herhaalde ondervinding heeft geleerd, dat het gebruik van dit middel niet slechts nutteloos, maar hoogst nadeelig is, vermits wel de Kinder-pokjes zelve gemakkelijk voortkomen, maar in haare gevolgen des te gevaarlijker worden. Bij kinderen, wien men ter voorbereiding Calomel gegeven heeft, bespeurt men doorgaans na het doorstaan der Kinder-pokjes, opgezwollene klieren, uitvallen der tanden, en eene zwakkelijke lichaams gesteldheid (*).

VII.

(*) *In preparing the body I rely chiefly upon the vegetable diet. I have proclaimed open war against mercury, nor have I ever prescribed a single dose of it as a preparative for the small-pox, except in one case, where another complaint made it necessary. The glandular swellings, the loss of teeth in children, and the weak habit of body, which very often succeed the small-pox in this country, are entirely owing to the indiscriminate and too free use of mercury. BENJ. RUSSEL in med. obs. and inqu. Vol. 5.*

VII. *Van de verschillende manieren
om in te enten.*

'Er zijn zeer verschillende manieren, om door kunst de Kinder - pokjes te doen voortkomen. De bekendste zijn de navolgende:

(1.) *De manier der Chineesen.* Zij doopen een wiek van catoen in pokstof, en steken de zelve het in te enten kind in den neus. Deeze manier is, zoo als eenige, in Europa gedaane, proeven geleert hebben, zeer gevaarlijk.

(2.) *Het koopen der Kinder-pokjes.* Dit is onder het gemeene volk in veele Landen gebruikelijk. Het te besmetten kind word in de kamer bij den pok-zieken gebragt. Vervolgens worden eenige duiten op de opengesprongen puistjes gelegd, zoo dat deeze duiten met etter bedekt worden. Deeze duiten worden naderhand op de kuiten van het te besmetten kind vast gebonden, hier door word het kind besmet: en zoo ontstaat de ziekte.

(3.) *Door middel van een blaartrekkende pleister.* Door een blaartrekkende pleister word de opperhuid afgescheiden, en vervolgens de inenting-draaden opgelegd; zomtjids word ook de etter, of de gedroogde korst der Pokken, op de gewonde plaats opgestreken of opgelegd. Deeze manier heeft wel grooten voorrang: maar ze gaat met die onaanneemlijkheid gepaart, dat

dat op de plaats, alwaar de inënting geschied, lichtelijk hardnekkige en rondom vreetende zweeren ontstaan.

(4.) *Door middel van een draad.* Een met pokgift nat gemaakte draad word door de huid getrokken, en in de wond agtergelaten. Deeze manier is geheel verkeerd: want de draad word nat en rottig, waar uit erge toevallen ontstaan.

(5.) *Door middel van het lancet.* Zommigen hebbengeraden, het lancet met etter te bestrijken, de etter op het lancet te laten droogen, en zig dan, wanneer men wil, van dit lancet ter inënting te bedienen. Deeze manier deugt niet, want: 1. word het lancet, waar op het gift is gedroogd geworden, stomp, en 'er is dus een groot geweld noodig, om insnijding te maken. — 2. Men heeft opgemerkt, dat de wonde, met zulk een lancet gemaakt, zeer sterk ontstoken word, en hevige pijn verwekt.

(6.) DIMSDALE steekt de punt van het lancet in versche pokstof, geduurende de etterkoorts. Hij brengt als dan dit, met het gift bevochtigt, lancet schuins in tusfchen de opperhuid, en de huid aan den opper arm, op zulk eene wijze, dat de steek slechts klein is, en naauwlijks een droppel bloed te voorschijn koomt. Hij drukt met den vinger zacht op het lancet, terwijl het zelve in de gemaakte wonden steekt, draait

draait het om , en trekt het 'er uit. Wanneer het kind voor het lancet bang is , ent men het slapend in.

(7.) *Door middel van een naald.* De Gattische manier is de volgende. Eene aan de punt breed geslepen naald , of een lancet , door middel van het welk een etterende pok geopend is geworden , word den in te enten , aan beide handen , tusfchen den duim en den toonvinger , onder de opperhuid gebragt. Is de inënting geschied , zoo legt men Engelsche Taf op. Men kan , zoo als die geenen beweerden , welke deeze manier volgen , buiten bedenking den pokzieken , van wien de stof genomen moet worden , met den in te enten geduurende de inënting in ééne kamer brengen. Ik houde staande , dat Ik zulks niet goedkeure. Zomtijds inoculeert men te vergeefs door den steek , terwijl de inëntingstof , wanneer dezelve nader beproeft word , aan de blaartrekkende pleister kleeft.

(8.) *Door den pok-korst.* De heer VAN STORCK prijst tot de inënting aan den korst der pokken , tot poeder gewreven. Men bewaart dit poeder in een wel toegestopte glaaze flesch. Wil men zig daar van bedienen , zoo maakt men in den opper-arm een sneede , en wrijft het poeder in de wond , of men brengt het zelve , door middel van een lancet , onder de opperhuid.

(9.) *Door middel van een draad.* 'Er word

aan den eenen of aan beide armen met het lancet eene sneede gemaakt: voornamelijk op den linken arm, dewijl dezelve minder gebruikt word. In deeze sneede worden draaden gelegd, die met pokstof bevochtigd zijn. Vervolgens legt men een dek - pleister over de wond, en neemt na verloop van vier en twintig uren de draaden 'er weêr uit.

VIII. *Van de plaats, op welke de Inënting geschieden moet.*

'Er zijn eenige plaatsen, die met opzicht tot de inënting zeer ongeschikt zijn.

(1.) *Aan de beenen* geneest de wonde moeilij-
lijk. Ook vat de besmetting niet zoo licht (*).

(2.) *Tusfchen de duimen en den toon-vinger.*
Deeze plaats is niet zeer ter inëntinge geschikt: want, dewijl de Kinderen de gewoonte hebben, dikwils met hunne handen het gezicht aan te raaken, zoo gebeurt het zomtijds, dat ze de besmetting in den mond, de neus, of de oogen brengen, waar door erge toevallen ontstaan. De heer ACKERMAN verhaalt dusdanig een geval.

(3.) *Aan den opper-arm.* Geschied de inënting, zoo als doorgaans, op de plaats, alwaar
men

(*) RAHN *Erfolg der Einpfropfung in unserer Schweiz*
pag. 153.

men gewoon is de fontenellen te zetten: zoo is dezelve reeds uit dien hoofde ongeschikt, dewijl zig de zieke bij het verbinden der wonde altoos moet uitkleeden. Daarenboven ontstaan zomtijds zeer hevige en pijnlijke zwellingen der oxel-klieren, wanneer men op deeze plaats inënt.

De geschiktste en beste plaats om in te enten, is op den voor-arm, dadelijk agter de hand.

IX. *Van de bewaaring van het Pok-gift,
tot de Inënting geschikt.*

Om den etter te bewaaren, doet men best, wanneer men den verschen etter op een stuk glas, schiekelijk en op een warme plaats laat indroogen, maar als dan het glas, zoo wel voor de lucht, als voor stof, zorgvuldig bewaart. Wil men zig van dezelve bedienen, zoo houd men het glas over den damp van warm water, of men giet een droppel water daar op, en zoo dra de etter vloeibaar is, word de punt van het lancet in dezelve gedoopt.

De inënting-draaden moeten op een plaats bewaard worden, tot welken de lucht in 't geheel geen toegang heeft. Ook moeten dezelve, voor dat men ze bewaard, wel gedroogd worden, op dat ze niet rotten. SCHULZ beweert, dat het in 't geheel niet schaad, wanneer de draa-

den in de vrije lucht gedroogd worden (*).

Hoe langer de inënting-draad is bewaard geworden, hoe laater zig, na het inënten, de uitbottings-koorts vertoont.

X. *Van de kenteekenen der werkelijk
gevatte Inënting.*

Zomtijds vertoont zig in 't geheel geene ontsteking op de ingeënte plaats, en evenwel heeft de inënting gevat: zomtijds word de ingeënte plaats ontstoken, en 'er vertoonen zig om dezelve eenige puisten, en evenwel heeft de inënting niet gevat.

Na twee, drie of vier dagen bespeurt men op de ingeënte plaats een kleine roode vlek. Dezelve verheft zig langzamerhand tot een puist. Gebeurt dit, zoo kan men verzekerd zijn, dat de inënting gelukt is: en ofschoon naderhand de Kinder - pokjes niet mogten uitbotten; zoo kan men echter zoodanig iemand met eenige zekerheid gerust stellen, dat hij gedurende zijn geheele leven van deeze ziekte bevrijd zal blijven.

Zekere kenteekenen van gevatte inënting zijn verder: wanneer het *systema lymphaticum* word aangetast, wanneer de klieren opzwellen, en wan-

(*) MURRAY *hist. infit. variol. in Succ. pag. 105.*

wanneer de adem ruikt, zoo als ook, wanneer de pis troebel word, eene geelachtige couleur aanneemt, en een kleiachtig zetzel aficheid.

Wanneer men behoorlijk geïnoculeert heeft, behoeft men niet te vreezen, dat naderhand nog eene natuurlijke besmetting ontstaan zal, hoe zeer ook de ingeënte persoon dagelijks met pok-zieken mogt omgaan.

Hoe vroeger en sterker zig de ontsteeking op de ingeënte plaats vertoont, hoe zachtaartiger de opvolgende pok-ziekte word.

XI. *Van de herhaaling der Inënting.*

Wanneer men den minsten twijffel heeft, of de besmetting geschied is, of niet, zoo herhaalt men de operatie na verloop van een paar dagen nog eenmaal. Dit heeft in 't geheel geenen invloed op de ziekte. Intusschen zijn 'er eenige Schrijvers, bij voorbeeld, de heer SCHULZENHEIM, welke beweeren, dat men de inënting, wanneer dezelve de eerstemaal niet gevat heeft, niet herhaalen moet.

Men vind zeer dikwils kinderen, die, zelfs na herhaalde inënting, evenwel de Kinder-pokjes niet krijgen.

Zommige Artsen hebben vermoed, dat wellicht zekere personen alleenlijk met den etter van zekere andere personen besmet kunnen

worden: dezelve hebben dus voorgeslagen, om van de besmetting wel zeker te zijn, twee wonden te maaken, en in ieder derzelve de etter van een ander persoon te brengen. Doch deeze voorslag schijnt nooit ter uitvoer te zijn gebracht geworden.

*Beschrijving der door konst verwekte
Kinder-pokjes.*

Geen Schrijver heeft de door konst verwekte Kinder-pokjes zoo voortreffelijk beschreven, als de heer HUFELAND: hem heb Ik derhalven in de navolgende beschrijving voornamelijk gevolgt. De uitbotting-koorts vertoont zig nooit voor den zesden dag, nooit later dan op den veertien- den dag, en de puistjes nooit voor den negen- den dag, na het doen der inënting. Verschijnt de ziekte vroeger, zoo moet men zig overtuigt houden, dat de zieke, reeds voor de gedaane in- ënting, natuurlijk is besmet geweest. Wanneer de etter ter inënting lang is bewaard geworden, of de inënting draad oud is, zoo heeft men wel gezien, dat de koorts eerst op den achtsten, ne- genden, tienden, ja zelfs op den elfden dag zig vertoonde. Zomtijds blijft ook de koorts lan- ger agterwegen, zonder dat de schuld aan de et- ter legt: in dit geval heeft men zoo wel een he- vige uitbottings-koorts, als veele puistjes te
[verwagten. De

De gemaakte wonde schijnt, kort na de operatie, te geneezen. Maar op den vijfden, of zesden dag vertoont zig aldaar eene nieuwe ontsteeking. Heeft men met de steek geïnoculeert, zoo verschijnt een bladder; met den trekpleister, zoo verschijnt een witte, spekachtige vlek. Rondom deeze plaats vertoonen zig verscheide roode vlekken; zomtijds een soort van roos aan den arm; zomtijds een soort van rondsom voortëetend kwaad zeer; zomtijds eene sterke zwelling der oxel-klieren, voornamelijk bij kinderen, die kropzweeren en Engelsche ziekte hebben; zomtijds hevige zwelling en ontsteeking om de wonde. Doch zulks gaat meer met moeilijkheid, dan met gevaar gepaart; want de ziekte word als dan gematigder. Het is een zeer slecht teeken, wanneer 'er geene zwelling rondom de wonde ontstaat, wanneer dezelve bleek of geelachtig ziet, en wanneer een dun waterachtig vocht uit dezelve uitvloeit. Het kind word neêrslachtig en bleek, het riekt uit den mond, het verliest de eetlust, de tong is beslagen, en de pis word troebel.

Op den zevenden of achtsten dag word de koorts sterker, de wonde word droog, en neemt een blaauwachtig roode couleur aan. Daar bij voegt zig hoofdpijn, pijn in de ledematen, en in den onderbuik; de oogen worden betrokken; de neus vloeit; 'er onstaan walging, braaken,

ken, hik, slaaperigheid, loomheid, of verheffing der ziels-vermogens en vermeerderde levendigheid. De slaap is onrustig. Het kind heeft trekkingen, of springt plotselijk met schrik op: zomtijds ontstaan zelfs stuipen.

Alle deeze toevallen gaan aan de uitbotting der Kinder-pokjes vooraf, en houden, benevens de koorts, op, zoo dra dezelve te voorschijn komen. De uitbotting duurt drie dagen lang. De pokjes vullen zig, etteren en droogen, tegen den negenden dag, na de uitbotting. De wond der inënting ettert sterk, en deeze ettering duurt zomtijds drie of vier weken lang.

Van de behandeling der Ingeënten.

Heeft de ingeënte zeer veele Kinder-pokjes; blijft, na het te voorschijn komen der puistjes, de koorts nog aanhouden; is de huid pijnlijk en gespannen; klaagt de zieke over hevige pijnen in den hals, en word hem het slikken moeilijk: zoo legge men een blaartrekkende pleister op de plaats, alwaar de inënting geschied is, en in korten tijd zal de zieke verlichting vinden. Na verloop van tien of twaalf uren word de blaartrekkende pleister zorgvuldig weggenomen, en de plaats met *Unguentum Basilicum* verbonden.

Over de ingeënte plaats legge men, een met versche, ongezoutene boter besmeerde lap linnen.

nen. Eenige Artsen raaden aan bij herhaaling de plaats te waschen met koud water, of digestief- of lood-pleister, of een omslag (*foi-mentum*;) maar alle deze middelen zijn na-deelig. Alleenlijk dan wanneer de ingeënte plaats zeer vroeg en zeer sterk ontstoken word, zoo dat 'er onrustigheid en koorts uit onstaat, kan men een pap van brood-kruimen en melk op dezelve leggen.

Gaat de ziekte haaren ordentelijken gang, zoo heeft men niets te doen, als op den levens-regel te letten. Men houde den zieken in een koele kamer, en vermijde alle tocht, alle koude, alle vochtige lucht, alle schielijke verandering van koude in warmte, en omgekeerd.

Maar is de koorts slap, de pols klein en ongelijk, blijft de huiverigheid aanhouden, zijn de uiterste ledematen koud, is hoofdpijn en gebrek aan eetlust voor handen, komen de pokjes enkelvoudig en flauw voort, verdwijnen ze dikwils en verschijnen op nieuw, maar verheffen zig niet, en blijft deeze toestand eenige dagen voortduuren: zoo moet de zieke warm gehouden worden, zijn levensregel moet voedzaam zijn, hij moet van tijd tot tijd een weinig wijn, en afkookzel van Kina met Spiesglas-wijn gemengt, bekomen. Op de inënting-wonde word in dit geval, een mostaard-pap gelegd.

Zomtijds gaat de uitbotting-koorts zonder

zeer hevige toevallen voorbij, de pokjes koomen te voorschijn, en de koorts neemt af; maar kort daar na koomt op eenmaal, zonder dat men het vermoed, een nieuwe en hevige koorts, met onrustigheid en benaauwdheid, en het kind huilt sterk. De oorzaak van dit toeval zijn de Kinder-pokjes, welke inwendig in den neus, en aan 't verhemelte ontstaan. Men laat, in dit geval, met azijn en water dikwils gorgelen.

Met opzicht tot de verdere behandeling, zie men het Hoofdstuk van de natuurlijke Kinder-pokjes.

Voor- en nadeelen der Inënting.

'Er is veel over de voordeelen der inënting, maar mischien nog meer ten nadeele derzelve geschreven geworden. Beide partijën hebben, zoo als het in hevige geschillen gewoonlijk gaat, de zaak te verre gedreven. Het zij mij gegunt, de voornaamste gronden, zoo wel der verdedigers, als der tegenstanders van de inënting, tegen over elkander te plaatsen. Waarschijnlijk zal uit dit onderzoek dit besluit voortkomen, dat de inënting nog zulke groote voordeelen heeft, als haar van overdrevene verdedigers worden toegekent, nog zulke groote nadeelen, als voor ingenomene tegenstanders haar toeschrijven.

Men brengt tegen de inoculatie in:

(1.)

(1.) De uitflag is onzeker. Het kan zijn, dat het kind sterft, en dan had men beter gedaan, het zelve niet in te enten.

Antwoord. Deeze tegenwerping is zeer onwijsgeerig: want men moet de zedelijke waarde eener daad altoos naar derzelver beweegredenen, maar nooit naar de gevolgen beoordeelen.

(2.) 'Er kan immers, gedurende de inënting, of kort daar na, zig bij de door konst verwekte Kinder-pokjes nog eene andere ziekte voegen, en den uitflag twijffelachtig maken.

Antwoord. Zekerlijk kan dit gebeuren. Maar de tegenwerping staat niet op de inënting: want dit zelfde is ook bij de natuurlijke Kinder-pokjes te vreezen.

(3.) De voor de inënting zoo gunstige berekening der sterfte, in vergelijking van de sterfte aan de natuurlijke Kinder-pokjes, is te verre gedreven. De inënting behoud zoo veele kinderen niet als men zegt: want men weet hendaags de natuurlijke Kinder-pokjes beter te behandelen.

Deeze tegenwerping is eenigzints waar, en verdient zekerlijk opmerking.

(4.) 'Er sterven alleenlijk daarom zoo weinigen aan de gevolgen der inënting, dewijl de inënter de gezondste lichaamen uitzoekt, daar integendeel de natuurlijke Pokjes kinderen van allerlei soort zonder onderscheid aantasten.

Ook

Ook deeze tegenwerping is niet geheel ongegrond.

(5.) 'Er zijn plaatsen, alwaar de inënting, zelfs door de bekwaamste Artsen ondernomen, evenwel allerongelukkigst uitvalt. „ In den jaare 1777 wierden te Göttingen eens dertig kinderen ingeënt. Het gift vatte, gedeeltelijk na herhaalde inënting, slechts bij zeven en twintig kinderen, en van deeze zeven en twintig stierven 'er drie geduurende de geneezing (*). „ Dus stierf te Göttingen *van negen ingeënte kinderen één*: en alle deeze kinderen wierden door bekwaame Göttingsche Geneesheeren, met de grootste zorgvuldigheid ingeënt.

Hier op valt al mede niets te antwoorden.

(6.) Het kind kan de pokjes nog eens krijgen.

Antwoord. Dit is geen tegenwerping tegen de inoculatie, want het geval is allerzeldzaamst. Ook heeft men het zelfde, in eenige buitengemeen zeldzaame gevallen, bij de natuurlijke Kinderpokjes te vreezen.

(7.) Door de inoculatie wil men de Godlijke Voorzienigheid voorkomen.

Antwoord. Deeze tegenwerping is ongerijmd. Die zoo denkt, moest, om zig zelf gelijk te blijven, geene afleiders van onweder op zijn huis

(*) SCHLOTZERS *Briefw. Th. 2. pag. 274. Hannov. Magaz. 1778. No. 14.*

huis oprichten, om zig voor het inslaan van den bliksem te behoeden, hij moest zijn huis niet bluschen, wanneer het brand, om der Godlijke Voorzienigheid niet voor uit te loopen, hij moest, wanneer hij ziek is, geen Geneesheer laten roepen. — Doch, wat helpt het, veel over dit onderwerp te zeggen? Hardnekkige drijvers van een noodlot laten zig evenwel niet overtuigen.

(8.) Inënten is iets kwaads te doen, op dat 'er iets goeds uit voortkome.

Antwoord. In geen en deele. Inënten is een zeer verstandige, wel overwogene, en zedelijk goede daad doen, die, gelijk alle zedelijke handelingen, niet naar de gevolgen moet beoordeelt worden.

(9.) Het kind kan, voor de inënting, reeds besmet zijn: dan word het door de inoculatie dubbeld besmet.

Antwoord. Wanneer dit ook het geval ware, zoo ontstaan echter daar uit, gelijk de ondervinding leert, geene kwaade gevolgen. De Pokjes worden daar door nog talrijker, nog kwaadaartiger.

(10.) Het is mogelijk, dat men met de Kinder-pokjes teffens eene andere ziekte inënt.

Antwoord. Deeze is de gewichtigste tegenwerping van allen; en Ik erken openhartig, dat dezelve tot hier toe nog door geen eenen Schrijver, tot mijn genoegen en volkomene overtuiging,

ging, is wederlegt geworden. Men heeft veele voorbeelden, dat met de Kinder-pokjes teffens de mazelen zijn ingeënt geworden: zoude het nu niet mogelijk zijn, dat, op gelijke wijze, ook de kropzweeren, of eene andere ziekte, ingeënt konden worden?

(II.) De inënting is voor het menschelijk geslacht over 't geheel meer nadeelig, dan nuttig. „ Zoo lang als de inënting der Kinder-
 „ pokjes nergens algemeen ingevoerd is, nog
 „ kan worden; zoo lang zal door haar het be-
 „ smettend gift slechts vermeenigvuldigt en ver-
 „ eeuwigt, niet uitgeroeit, of algemeen goed-
 „ aartig gemaakt worden; en zoo lang zal ook
 „ altoos te vreezen zijn, dat enkel door ingeënte
 „ lijders eene Epidemie van Kinder-pokjes on-
 „ der de niet ingeënte, niet zelden met de on-
 „ gunstigste omstandigheden, en veel meenig-
 „ vuldiger, dan ze zig naar den gewoonen loop
 „ der natuur vertoont zou hebben, veroorzaakt
 „ worden kan. Hoe nuttig derhalven de inën-
 „ ting alleen voor de ingeënten wezen moge,
 „ zoo is zij echter, naar de tegenwoordige ge-
 „ gesteltheid der zaaken, voor het algemeene
 „ wezen niet nuttig in zoo hoogen graad, als
 „ haare, deels al te ijverige, lofredenaars heb-
 „ ben willen beweerden (*). ” Te

(*) HEBENSTREIT *Lehrsätze der Medizinischen Pol-
 zeywissenschaft*, pag. 178.

Te Londen is, gelijk uit de sterflijsten blijkt, de sterfte aan de Kinder-pokjes, zedert het invoeren der inënting, zeer buitengemeen toegenomen. Uit de tafelen, door den heer LETTOM uitgegeven, blijkt, dat, geduurende de twee en veertig jaaren, welke het invoeren der inënting zijn voorafgegaan, de sterfte aan de Kinder-pokjes was omtrent als 72 tot 1000; dat daarentegen, zedert deeze invoering, in twee en veertig jaaren, van den jaare 1731 tot den jaare 1773, de sterfte aan de Kinder-pokjes omtrent was als 89 tot 1000; dat derhalven; zedert het invoeren der inënting, van de 1000 kinderen 'er 17 meer storven, dan voor derzelver invoering, en dat de stad Londen alleen, geduurende de eerste twee en veertig jaaren na het invoeren der inënting, 24,549 kinderen meer verloren heeft, dan in de laatste twee en veertig jaaren voor derzelver invoering. Het zelfde blijkt ook uit de tafelen, door den heer PRINGLE uitgegeven. Geduurende den jaare 1768 tot 1773 was de sterfte aan de Kinder-pokjes te Londen, als 98 tot 1000, en geduurende den jaare 1763 tot 1768 zelfs, als 109 tot 1000. De inënting is bij gevolg voor den Staat nadeelig, en vermeerdert de sterfte in groote steden (*).

De

(*) ROZIER *journal de Physique* 1776. Tom. 7. p. 66.

De heer LETTSOM beweert: dat de oorzaak van deeze vermeederde sterfte te zoeken zij in de gewoonte, om de ingeënte kinderen in de vrije lucht te laten rond loopen, waar door zig de besmetting van alle kanten verspreid, en vermeent, dat derzelver nadeel voor den Staat zoude ophouden, wanneer de Regeering gelasten wilde, dat ingeënte kinderen moesten worden opgesloten, of dat de inënting alleen in bepaalde Hospitaalen, van alle andere huizen afgezonderd en verwijderd, moest geschieden. PRINGLE is van begrip, dat ook door de inëntende Artsen de ziekte verspreid word. — In allen gevallen ziet men hier uit, hoe nadeelig de inënting voor den Staat in 't algemeen is, hoe zeer zij voor enkelen van deszelfs medeleden nuttig wezen moge.

De overtuigendste grond voor de nuttigheid der inënting bij bijzondere personen is ongetwijffeld die, welke genomen is van de bijzondere goedaartigheid der ingeënte Kinder-pokjes, waar door ze zig zoo zeer van de natuurlijke onderscheiden. Van waar deeze buitengewoone goedaartigheid der ingeënte Kinder-pokjes voortkoomt, en aan welke oorzaak dezelve is toe te schrijven, daar over heb Ik nog weinig voldoende bij de Schrijvers geleezen, en door eigen nadenken niets kunnen uitvinden, wat mij, ter verklaring van dit zonderling verschijnsel, volstaan heeft. Het voortreffelijkst, wat nog over
dit

dit onderwerp gezegt is, hebben wij den heer HUFELAND te danken. Hij zegt:

(1.) Bij de inënting gaat altoos eerst eenē plaatselijke pok-ziekte aan de algemeene vooraf; het gift blijft een tijd lang enkel in de inëntings-wond, en word aldaar een tijd lang vast gehouden en verandert. „ Deeze plaatselijke „ ziekte (zegt hij zeer juist) is niets anders; „ dan eene door de prikkeling der vreemde „ stoffe, het pok-gift, veroorzaakte poging der „ natuur, om dezelve door ontsteking en ettering uit te werpen, dezelve onschadelijk; „ en met onze natuur meer overeenkomstig te „ maken. ”

(2.) In de inënting bepaalt zig de hooftziekte tot de plaats alwaar men inënt. „ Wij moeten „ (zegt hij,) de inënting-wonden niet enkel „ als plaatsen ter inzuiging van het gift, maar „ ook als werktuigen ter afscheiding beschouwen. Het zelfde punt, dat eerst het gift opnam en bewerkte, word naderhand het gewichtigst werktuig, waar in het, thans vermenigvuldigt en algemeen verspreid gift, weder uitgeworpen en ontlast word, en in het welk zig ontwijffelbaar de voornaamste kracht der ziekte als in een midden-punt verëenigt. ”

Uit al het dus verre gezegde volgt voor den beoëffenenden Geneesheer deeze gewichtige regel: dat hij zig met het aanprijzen der inënting

T

niet

niet overhaaste , dat hij niemand dezelve met dwang , of als een gewetens - zaak aanraaden , maar vooral niet onbescheiden worden moet. De inënting is een daad , die bijna even zoo veel tegen als voor zig heeft ; waar van de uitflag onzeker is ; die mischien voor het kind zeer voordelig , maar mischien ook doodelijk worden kan. Het is dus de plicht van een voorzigtig en verstandig Arts , aan de ouders geheel over te laten , of zij hunne kinderen willen laten inënten , of niet. Word hij geroepen , zoo doet hij de operatie , en neemt de zorg over het ingeënte kind met een lugtiger gemoed op zig , zonder zig te bekommeren over den uitflag , dewijl hij bewust is , dat men hem niet kan tegenwerpen , zig te hebben ingedrongen. Handelt de Arts niet in dier voegen , zoo handelt hij onrechtmatig , en bereid zig zelf verwijtingen en onaangename uren. Mij is een geval bekend , dat een Geneesheer , na dikwils herhaald bidden en aandringen bij de ouders , dezelve evenwel niet bewegen konde , hun eenig kind , hunnen lieveling , te laten inënten , dewijl zij beweerden een voorgevoel te hebben , dat het kind aan de gevolgen der inënting sterven zoude. De Arts , teffens een vriend van 't huis , en een onbepaald lofredenaar der inënting , wilde den ouders eene onvoorziene vreugde verwekken ; hij inoculeerde het kind in 't geheim , en zeide 'er
aan

aan de ouders niets van, eer dat de operatie geschied was. De ouders verschrikten over dit bericht, en deden den Geneesheer vriendelijke voorstellingen over zijn onbezonnen doordrijven: maar deeze voorstellingen veranderden wel dra in de hevigste verwijtingen, toen de kleine lieveling na verloop van weinige dagen aan de door kunst verwekte Kinder-pokjes stierf. De Arts wierd bijna zoo behandelt, als waare hij een opzettelijke moordenaar, en het publiek der Stad, alwaar dit geval gebeurde, maakte als ééne stem tegen hem. Van zoo veel aanbelang is het, dat men den ouderen niet overreede, hunne kinderen te laten inënten, en dat zig de Geneesheer, bij deeze gelegenheid, enkel lijdelijk gedrage.

VI. *Van de onechte Kinder-pokjes.*

De *onechte Kinder-pokjes*, of, zoo als dezelve anders ook genaamt worden, *Wind-pokken*, *Zwijne-pokken*, zijn eene zeer zachte ziekte; zoo zacht, dat slechts zeldzaam een Arts tot derzelver geneezing geroepen word. Zij worden dikwils met de echte pokken verward, waar van zij echter geheel onderscheiden zijn.

Beschrijving. Zij botten uit, zonder vooraf-

T 2

gaan-

gaande walging, of eenig ander teeken. Zomtijds gaan dorst, mattigheid, hoest, slaaploosheid, vliegende pijnen, gebrek aan eetlust, en koortsachtige bewegingen, drie dagen lang voor de uitbotting voor af. Bij de meeste zieken verschijnen de onechte Kinder-pokjes het eerst op den rug. Ze zijn van de grootte der echte Kinder-pokjes, zomtijds iets kleiner. Ze zijn nooit zamenvloeiend; nooit in groote menigte voorhanden; en doorgaans zijn 'er niet over de twee honderd op het geheele lichaam. Op den eersten dag van derzelver verschijning zijn ze roodachtig; op den tweeden dag hebben zij aan den punt een klein blaasjen vol dun, helder, waterachtig vocht, tussehen de huid en opperhuid: op den derden dag zijn ze rijp; en die, welke niet opengebrokeu zijn, verschijnen zoo vol met geelen etter, dat ze de gedaante hebben van echte pokken op den vijfden of zesden dag. De meeste deezer pokjes breeken op den tweeden dag reeds open; en zoo dra ze opengebrokeu zijn, onstaat eene dunne schubbe, maar geen etter, als in de echte pokjes, doch de zwelling zet zig. In die pokjes, welke niet openbreken, onstaat etter, en ze droogen op. Op den vijfden dag na de uitbotting zijn ze bijna alle opgedroogt. De ontsteking is over 't algemeen van weinig aanbelang; en de onechte pokjes schijnen niet zoo zeer etter in zig te bevat-

ten,

ten, maar veel eer enkel uitgelopen vocht, zoo als het zig na het opleggen van een blaartrekkende pleister onder de huid verzamelt. De zieken bevinden zig vrij wel, en gevoelen enkel een weinig gebrek aan eetlust (*).

Kenteekens. (Diagnosis.) De voornaamste kenmerken, waar door men de onechte pokjes van de echte kan onderscheiden, zijn de volgende:

(1.) De verschijning van een klein waterblaasjen, op de punt van elke pok, op den tweeden, of op den derden dag.

(2.) De onechte pokjes zijn op den vijfden dag reeds met schubben bedekt, op welken dag de echte pokjes nog in 't geheel tot geene ettering zijn overgegaan.

Oorzaaken. De onechte pokjes zijn eene ziekte, van de echte Kinder-pokjes geheel verschillende. Lieden, welke deeze ziekte nog niet hebben doorgestaan, worden door dezelve besmet, van welken ouderdom ze ook wezen mogen: maar de besmetting geschied nooit meer, dan eens in 't leven. Artsen, welke intenten, moeten wel acht geven, dat ze de onechte met de echte pokjes niet verwarren.

Geneezing. De ziekte is zoo ligt, dat ze zig van zelf geneest, en dat 'er geene hulp van den Ge-

(*) *Medical observations and inquiries, Vol. I.*

Geneesheer vereischt word. Men houd den zieken koel; men geeve hem dikwils te drinken, zuurachtige dranken van verscheidenerlei soort; (N^o. X.) en men zette hem des avonds in een voetbad: verder heeft men niets te doen.

VII. *Van de Maselen.* (Morbilli.)

Deeze ziekte was den ouden onbekend. RHAZES is de eerste Geneesheer, welke, in de negende eeuw, dezelve beschreven heeft. Ze wierd, teffens met de Kinder-pokjes, uit Afrika naar Europa gebracht. De Arabieren brachten ze naar Spanjen.

'Er zijn tweederlei soort van Maselen, die wezentlijk van elkander onderscheiden zijn: namelijk de *goedaartige* en de *kwaadaartige*.

De ziekte vertoont zig doorgaans in January als eene Epidemie, neemt tegen den zomer af, en houd in July geheel op.

Zuigelingen worden zelden daar door aangestast, meest alleen kinderen van rijper jaaren: ook volwasfenen, wanneer ze de Maselen niet reeds gehad hebben. Eenige weinige gevallen van kinderen, die de Maselen mede ter weereld gebragt hebben, vind men bij de Schrijvers opgeteekend.

Ieder mensch heeft de Maselen eens in zijn leven, zomtjids eerst in den hoogsten ouderdom.

Even-

Evenwel zijn 'er eenige uitzonderingen van deezē algemeenen regel, en zelfs meer dan in de Kinder-pokjes.

De Maselen tasten dezelfde menschen niet voor de tweedemaal aan: dog 'er zijn ook van deezē regel uitzonderingen, en zelfs meer dan in de Kinder-pokjes.

Beschrijving der goedaartige Maselen.

De zieke word aangetast door eene koude met rilling. Daar op volgt buitengewoone hette. Koude en hette wisselen den eersten dag bestendig af. Den tweeden dag word de koorts sterker, met dorst, gebrek aan eetlust, hoofdpijn, benaauwdheden, loomheid; bij kleine kinderen ook wel met braking. De zieke niest dikwils. Hij heeft een raauwe drooge hoest, en haalt met groote moeite adem. De tong is wit en nat. De oogleden zwellen een weinig op, de oogen worden ontstoken, en 'er vlieten uit dezelve meenigvuldige traanen. In geene ziekte zijn de kinderen zoo neerslagtig, zoo afgemat, zoo traag, zoo gevoelloos, en zoo stomp van zintuigen, als in de Maselen.

Tot den vierden of vijfden dag neemen deeze toevallen toe, en worden sterker. Vervolgens vertoonen zig roode vlekken, als vloo-beeten, eerst op het voorhoofd, naderhand op de ove-

rige deelen van het aangezicht. Dezelve nemen langzamerhand, zoo wel in grootte, als in getal, toe. Eindelijk loopen ze in elkander, en vormen groote roode vlekken van verschillende gedaante. Van het aangezicht, alwaar ze zig doorgaans het eerst vertoonen, verspreiden zig deeze vlekken verder benedenwaarts, naar de borst, naar het onderlijf, naar de armen en beenen. De vlekken zijn niet boven de huid verheven.

Na dat de uitbotting der vlekken geschied is, houden de toevallen, het braken alleen uitgezondert, nog niet op; hoest en koorts worden sterker; de ademhaaling blijft moeilijk; de zwakte zoo wel als het traanen der oogen, duurt voort; en 'er vertoonen zig daar bij slaapzucht, walging, en afkeer van spijsen.

Omtrent den zesden dag begint de uitslag op te droogen, de opperhuid scheid zig af, en is op den achtsten of negenden dag geheel los. Thans ziet het aangezicht, benevens het overige gedeelte van het lichaam, als of het met zemen bedekt was; de toevallen houden op; alleenlijk het bezwaard adem haalen en de moeilijke hoest blijven, en nemen zomtijds nog toe.

Zomtijds verschijnen de vlekken eerst op den zesden dag, zomtijds eerst op den veertienden. Zomtijds blijft het aangezicht van vlekken bevrijd, en alleen het overige gedeelte van het lichaam word daar mede bedekt. Bij

Bij zommigen staan de vlekken een weinig boven de huid buitenwaarts, omtrent zoo als in de Kinder-pokjes op den tweeden dag.

Beschrijving der kwaadaartige Maselen.

'Er is een soort van zeer gevaarlijke Maselen, die even eens zijn, als de zamenvloeiende Kinder-pokjes. MORTON verhaalt, dat, aan deeze kwaadaartige Maselen, in de herfst-maanden van den jaare 1672, weekelijks bijna driehonderd kinderen gestorven zijn (*).

Op den eersten dag verschijnen de gewoone toevallen, op den tweeden is de pols voller en schielijker, 'er ontstaat eene buitengewoone loomheid, de oogen worden ontstoken, de ademhaling is moeilijk, de amandelen worden ontstoken, 'er ontstaat slapeloosheid, zwaare koorts, pijn en zwaarte in 't hoofd. Des anderen daags vertoont zig reeds de uitslag; vervolgens vermeerdert de ontsteeking der oogen; als mede de hoest, en de zieke klaagt over hette en benaauwdheid. De keel ziet donkerrood, de huid is droog, de ontlasting houd op, de tong is zwart, de dorst is onlesbaar, de pols klein en schielijk, zwakte en loomheid nemen

(*) *Pyretologia*, pag. 26. en in den *Appendix*, p. 241.

men toe. De uitslag duurt vier of vijf dagen , en verdwijnt dan , te gelijk met de koorts , zonder het afvallen van schubben. Thans worden de oogen pijnlijk ; hoest , benaauwdheid , en moeilijke ademhaaling duuren voort , en nemen toe , zonder ontlasting. De dorst vermindert. De pols word schielijk en onregelmatig. Daarbij voegt zig eene geheele afneeming van kragten , pijnen in 't lijf , perssing tot afgang , bloedige afgang , slaapzucht en ijling. Deeze toestand duurt tot den zesden , zevenden of achtsten dag. Thans worden de ledematen koud , en de dood maakt een einde aan deeze toevallen (*).

Bij zommigen duurt de ziekte drie of vier weken , eer ze sterven. Allen , die sterven , sterven aan 't koud vuur , aan het een of ander deel van het lichaam , of aan de long , of aan den aars , of aan den mond , of aan de wangen. De meisjes krijgen doorgaans het koud vuur aan de teel - deelen.

Opening van de lijken der geenen , die aan de kwaadaartige Maselen gestorven zijn.

In de lugtader zoo wel , als in de takken van de long , word weinig slijm gevonden ; de bloed-
vaa-

(*) WATSON in *Med. obs. and inqu.* Vol. 4. p. 132.

vaaten van de long zijn opgezwollen van bloed, de ingewanden, voornamelijk het *intestinum jejunum*, zijn ontstoken; zomtijds is het koud vuur in de longen. Men vind' nergens etter, maar altoos koud vuur.

Kenteekens (Diagnosís) der Maselen.

De Maselen onderscheiden zig van de scharlaken-koorts daar door, dat de gedaante der vlekken hoekachtig is, en dat de vlekken duidelijk van elkander afstaan; terwijl daarentegen in de scharlaken-koorts de geheele huid rood, of met roodheid bedekt is.

Ze onderscheiden zig van de beginnende Kinder pokjes daar door, dat deeze kleine ronde vlekken maaken.

Maar in 't algemeen onderscheid het snuiven, het dikwils niezen, en de raauwe drooge hoest, de Maselen gemakkelijk van alle andere ziekten met uitslag.

De kwaadaartige Maselen zijn in den beginne van de goedaartige moeilijk te onderscheiden; het eenige kenmerk is de buitengewoone zwakte en loomheid, welke bij de laatste niet gevonden word.

Voorzegging (Prognosis) der Maselen.

De goedaartige Maselen zijn op zig zelf, wanneer

neer ze behoorlijk behandelt worden , eene geheel niet gevaarlijke ziekte : de kwaadaartige Maselen zijn meest doodelijk.

Wanneer de uitslag vroeger als gewoonlijk , of laater als gewoonlijk , zig vertoont , zoo is 'er gevaar voor handen.

Verdwijnen de vlekken schielijk , en zonder als schubben af te vallen , zoo is 'er gevaar voor handen.

Ijling toont gevaar aan.

Buikloop met pijnen in 't lijf is bijna altoos een teeken van den aannaaderenden dood , wanneer daar bij te gelijker tijd de uitslag verdwijnt.

Sterk zweeten is een slegt teeken.

Hevige hoest , met groote onrustigheid en buikloop gepaart , kondigt den dood aan.

Wanneer kinderen , die in 't kort eerst de Maselen gehad hebben , kort daar op de Kinderpokjes krijgen , zoo sterven zij lichtelijk daar aan.

Bij kinderen is de ziekte veel minder gevaarlijk , dan bij volwassenen.

De ziekte word gematigder , wanneer de uitslag reeds op den derden , dan wanneer dezelve eerst op den vijfden dag zig vertoont.

Voor lieden , die een zwakke long hebben , zijn de Maselen eene gevaarlijke ziekte.

Wanneer , tot den tijd , dat de uitslag te voorschijn komt , de huid vochtig is , zoo is zulks een goed teeken.

De

De Maselen dooden meer jongetjens als melsjens, meer sterke als zwakke kinderen.

De Maselen zijn gevaarlijker bij kinderen onder de drie jaaren, dan bij zulken, die boven de drie jaaren oud zijn.

Kinderen, die reeds eenigen tijd te voeren, eer zij door de Maselen aangetast wierden, overloomheid en pijn in de leden geklaagt hebben, krijgen meest een Maselen-ziekte.

Wanneer de zieke, in het begin der ziekte, zeer veel zweet, en weinig pis loost, zoo zijn 'er stuipen op handen.

De Maselen moeten nog hoogrood, nog bleek zien.

Oorzaak (Ætiologia) der Maselen.

De Maselen ontstaan door een bijzonder, besmettend gift. Hier doet zig de vraag op: hoe kooft dit gift in het lichaam?

Zommigen beweerden: *door het Darm-canaal*. Zij zeggen, het gift word met de lucht in den mond ingeademd, vermengt zig aldaar met het speekzel, word met het zelve naar beneden geslikt, en besmet op die wijze door de maag. GARDINER voornamelijk houd dit gevoelen staande (*). Hij verklaard daar uit, waarom de besmetting - koorts door braakmiddelen zoo
zeer

(*) GARDINER *on the animal oeconomy*, pag. 196.

zeer vermindert word; dewijl namelijk door dit middel het gift uit de eerste wegen word weggenomen. Maar dit gevoelen is hoogst onwaarschijnlijk. Men heeft voorbeelden van kinderen, welke de afgevallen schubben der Maselen van hunne zuster, in een schotel bewaard zijnde, opgegeten hebben, en evenwel niet zijn besmet geworden. De groote CULLEN plagt in zijne voorlezingen een voorbeeld van dien aart te verhaalen, het geen hij zelf had waargenomen.

Anderen zijn van begrip, dat het gift der Maselen door 'de zweetgaten der *huid* besmet. De pokstof, zeggen deeze Schrijvers, wanneer ze op de huid gebragt word, besmet door de zweetgaten, (*pari:*) even zoo ook het maasel-gift. Maar ook dit gevoelen schijnt verkeerd te zijn. Het pok-gift besmet ongetwijffeld door de huid: dewijl men weet, dat tot de inënting niet noodzakelijk verëischt word, dat de stoffe onder de opperhuid in het cellulëus weefzel gebracht word. Maar waarschijnlijk ontstaat, in de meeste gevallen, de besmetting in de natuurlijke pokjes door den neus, of door de longen.

Doch het zij zoo het wil, dit schijnt ten minsten uitgemaakt te zijn, dat de Maselen door den neus, en door de longen besmetten. Het gift word, met de lucht, in den neus, en in de longen ingezogen. Het werkt op het Schneide-

deriaansche vlies als een prikkel : van daar het niezen , snuiven en hoesten. De prikkeling werkt zoo hevig , dat 'er eene ontsteking benevens derzelve gevolgen , de koorts , enz. ontstaan. Vermoedelijk is de roode uitslag een bloot gevolg van de hevige prikkeling op het Schneideriaansche vlies ; een bloot gevolg van de Sympathie , tusfchen het Schneideriaansche vlies en de huid.

Van de geneezing der Maselen.

Zijn de Maselen goedaartig , zoo valt 'er voor den Geneesheer weinig te doen. Word de ontsteking hevig , zoo doet eene maatige aderlaating goeden dienst. Het aderlaaten is zomtjids , fchoon zeldzaam , noodig ; maar het is hoogst na-deelig , wanneer het ontijdig geordonneert word.

De beste dienften doen de braak - middelen (N°. V. VII.) in het begin der ziekte. HORMAN heeft ze reeds aangepreezen , voornamelijk om de eigenschap , die ze bezitten , van de krampachtigheid der luid weg te nemen. Na het braakmiddel geeft men braak - wijnsteen in kleine giften , of nog beter het mengzel N°. XXII. Teffens laat men den zieken dikwils in een laauw voetbad plaats.

Word de hoest zeer fterk en hevig , zoo word een blaartrekkende pleister tusfchen de fchoude-

deren gelegd. Dit middel doet goede diensten in elk tijd-perk der ziekte.

Eenige Artsen hebben tegen het hoesten slijm-achtige middelen aangeprezen. Maar deeze middelen doen, gelijk de ondervinding leert, weinig of geen dienst, en hebben nog dat onaangenaam gevolg, dat ze verstopping veroorzaaken. Is de ontsteeking niet meer voor handen, heeft de zieke behoorlijk open lijf, en blijft de hoest nog met hevigheid voortduuren, zoo doen zachte Opiaten, gepaart met spiesglas-wijn, en 't middel van Minderer (N°. XXIV.) zeer goeden dienst.

Het lichaam moet, geduurende den geheelen loop der ziekte, door clijsteeren, of door zagte ontlastende middelen (N. XXIII.) bestendig open gehouden worden.

Eenige Artsen zijn gewoon in de Maselen Salpeter voor te schrijven; maar dit is een hoogst nadeelig en gevaarlijk middel. HOFMAN verhaalt, dat de drie zoonen van den Keurvorst van Saxen, uit hoofde van de hun ingegeven Salpeter, aan de Maselen gestorven zijn (*).

Een hevige buikloop stilt men dadelijk door
Opium.

(*) *Inde retardabatur macularum eruptio, respiratio fiebat angusta & difficilis, tussis continua sine scretu, accedebat asthma intensum, & intra septem dies tres pueri occumbabant, cum ingenti parentum luctu.*

Opium. Eenige Artsen spreken van insluiting der vuiligheid, die zeer gevaarlijk zijn zoude. Doch dit is eene bloote stelling, en heeft even zoo min grond, als de leer van den opgestopten Druiper. Wanneer men matige giften van *Opium* geeft, zoo dat geene volkomene verstopping van het lichaam daar uit ontstaat: zoo heeft men in 't geheel geene nadeelige gevolgen daar van te vreezen.

Tegen de opstopping der pis, die zig zomtijds bij de Maselen voegt, helpt een blaartrekkende pleister.

Slaan de Maselen in, zoo word den zieken wijn gegeven. Is 'er teffens een sterke buikloop voor handen, zoo geeve men rooden wijn. In dit geval red de wijn den zieken dikwils zeker van den dood.

Tegen de kwaadaartige Maselen is de Kina het voornaamste, zoo niet het eenige middel. Men geeft (N°. XXV.) Extract van Kina met Spiesglas-wijn (*).

Schijnt

(*) WATSON in *Med. obs. and inquiries*, Vol. 4. PERCIVAL in *med. obs. and inqu.* Vol. 5. pag. 284. zegt: — *During the late epidemic not a single instance occurred to me of the peripneumony succeeding the measles, when the bark had been employed; but my assistance was desired in the last stage of fifteen unfortunate cases of this kind, in which the common antiphlogistic and pectoral course had been pursued.*

Schijnt de lichaams gesteltheid van den zieken te zwak, om de uitslag behoorlijk naar de huid te drijven, zoo geeft men ook wel Campher. Verscheiden beroemde Artsen, en ook de heer HUFELAND, prijzen dit middel aan.

De levensregel van den zieken moet waterachtig zijn. Men laat hem veel en dikwils drinken, en wel zuurachtige dranken; Limonade, Azijnhonig (N^o. X.) enz. De kamer, in welke de zieke zig ophoud, moet nog te koud, nog te warm gehouden worden, maar altoos eene middelmaatige warmte hebben. Voorts moeten de gordijnen voor de raamen, om de oogen te spaaren, niet opgetrokken worden. Ook laat men den zieken de oogen met laauw water van tijd tot tijd uitwaschen.

Het is in deeze ziekte, gelijk in alle andere, goed, wanneer de zieke zoo weinig mogelijk eet. Vleesch moet hij geheel vermijden. Ligte groenten en vrugten zijn voor hem de geschiktste spijsen, in gevalle hij volstrekt begeert te eeten.

Zoo lang de uitslag zichtbaar is, moet de zieke niet in de vrije lucht komen.

Van de gevolgen der Maselen.

De gevolgen der Maselen zijn van meer gewicht, dan de ziekte zelve. Doorgaans ontstaan zij van verkouding. Men moet dus de masel-
zie-

zieken niet, zoo dra ze maar geneezen schijnen te zijn, dadelijk aan de vrije lucht bloot stellen: zij moeten veel eer nog een tijd lang t'huis gehouden, en voor de lucht bewaard worden. Geschied dit niet, zoo ontstaan 'er verscheiderlei toevallen, voornamelijk eene ontsteking en ettering der oogleden, of een erge hoest.

De hoest word het best door *Laudanum*, met Spiesglas-wijn gemengt, gestilt.

Is de hoest niet zoo zeer krampachtig, als hardnekkig: zoo geeft men, naar het voorschrift van zommige Geneesheeren, Spiesglas-zwavel, (*Sulphur aurat. Antimon.*) daagelijks van één tot drie grein, met nog eens zoo veel suiker, en een zemeldrank, met honig zoet gemaakt.

De oog-ontsteking vordert bijzondere opmerkzaamheid: want deeze ontsteeking der oogleden duurt zomtijds het geheele leven voort, wanneer ze niet dadelijk van den beginne naar behooren behandelt word. Bespeurt men dus, dat de oogleden rood of gezwollen worden, zoo houde men het kind zorgvuldig t'huis, en bewaare het zelve voor de lucht en de koude. Naderhand kan men, door herhaalde blaartrekkende pleisters, in den nek, of agter de ooren gelegd, of ook door een Fontanelle, dit toeval wegnemen. Daar bij moeten teffens, des avonds altoorens te gaan slaapen, herhaalde voetbaaden gebruikt

worden. De oogen zelve kunnen gewasfchen worden met het water (N°. XXVI.)

Tegen de uitteerende koorts doen voetbaaden, blaartrekkende pleisters, en Kina goeden dienst.

Een aanhoudende buikloop word door *Laudanum* weggenomen (N°. XII.).

Tegen de ontsteking der Longen helpt niets zoo fchielijk, dan een zagte aderlaating, welke, naar maate van de omftandigheden, herhaalt moet worden. Om deeze ontfteeking voor te komen, laate men alle mafel-zieken, na het doorftaan der ziekte, een borstrok van flenel, op de bloote huid, eenige weken lang dragen.

Tegen de heesheid, die na de Mafelen overblijft, helpt de Kina.

Zomtijds ontftaat ook na de Mafelen eene algemeene waterachtige zwelling over het geheele lichaam; of 'er ontftaan etterzakken in de binnenfte gehoor-wegen; de etter doorknaagt in dit geval het trommelvlies, de gehoor-beenderen vallen uit, en 'er volgt eene ongeneeslijke doofheid.

Van de Inënting der Mafelen.

De Inënting der Mafelen wierd door HOME beproeft, voornamelijk met oogmerk, om de

toevallen der Longen te verminderen , dewijl op deeze manier de besmetting niet door de longen geschied. Ze wierd op eene gelijke wijze , als in de Kinder - pokjes ondernomen. Men maakte eene sneede in de huid , tusfchen de mafel vlekken van eenen zieken , die de Maselen had , zoo dat 'er eenig bloed te voorschijn kwam. In dit bloed wierd catoen gedoopt; 't welk vervolgens aan den in te enten perfoon , op de beide armen , even gelijk de inënting - draaden bij de inënting der Kinder - pokjes , onder de opperhuid gebragt wierd. De gevolgen der inënting vertoonden zig tegen den zesden dag. Zonderling fcheen het , dat het druipen der oogen , zoo wel als het niezen , bij de ingeënten bijna even zoo fterk was , als bij de geenen , die natuurlijk besmet wierden. Maar de hoest bleef geheel , of wel grootendeels weg , dewijl hier de besmetting niet door de Long geschied was. Andere Artsen hebben evenwel na de inënting hevige toevallen der Longen bespeurt. Ook heeft men in 't algemeen bevonden , dat de inënting der Maselen die voordeelen niet aanbragt , welke men van dezelve verwacht had , waarom thans deeze Operatie geheel buiten gebruik geraakt is. In Schotland zelf alwaar deeze inënting het eerst voorgestelt en gebeezeit wierd , hebben verscheide beroemde Geneesheeren mij erkend , dat men door elkander gerekend , van dezelve veel

meer nadeel, dan voordeel bespeurd hadde.

VIII. *Van de Scharlaken-koorts.*

(*Scarlatina cynanchica.*)

Het schijnt bijna, als of de Scharlaken-koorts den ouden niet bekend geweest waare. In 't algemeen heeft men voor de zestiende eeuw geene naauwkeurige beschrijving deezer ziekte. In Duitschland was dezelve voor den jaare 1720. nog weinig bekend, naderhand verspreide ze zig algemeen.

De Scharlaken-koorts regeert doorgaans als eene Epidemie. Ze is wel eene ziekte der kinderen; dog volwassenen blijven 'er ook niet bevrijd van. De Epidemiën der Scharlaken-koorts komen zeldzaamer voor, en houden een langer tusschenvak, dan de Epidemiën der Kinderpokjes en der Maselen.

Beschrijving der Scharlaken-koorts.

De Scharlaken-koorts verschijnt met verschillende toevallen, die zig zoo wel naar het jaargetijde, als naar de lichaams-gesteltheid van den zieken richten. Zomtijds is ze eene zoo gematigde ziekte, dat ze niet eens de hulp van den Geneesheer vordert; zomtijds is ze zoo buitengewoon hevig, dat ze in korten tijd den zieken

in

in 't graf sleept. Doorgaans vertoont ze zig op de volgende manier.

Het kind bevind zig niet wel. Het klaagt over loomheid, het kan zig niet bewegen, en het voelt een huiverigheid, die eindelijk tot eene sterke koude overgaat. Op de koude volgt eene buitengewoon vermeerderde hette. Thans word het kind treurig en neêrslagtig. Het krijgt hoofdpijn, walging, en eindelijk eene galachtige braaking: daar bij voegt zig een geneigtheid tot slaap, en zomtijds een ronking met hoest gepaart. Tefiens klaagt het kind over een stijfheid en pijnlijke gevoeligheid in den hals, gepaart met eene moeilijkheid in 't slikken, zonder eigentlijke pijn. De huid is heet en droog; de pols ras en sterk; zomtijds ook hard. Tegen den avond, en geduurende den nacht, nemen alle toevallen toe: de koorts word heviger, de dorst bijna ondraaglijk, en 'er voegt zig onrustigheid en ijling bij. Thans word het slikken pijnlijk, de ademhaling schielijker en moeilijker, het spreken bezwaarlijk, de stem piepend, en de adem heet, echter zonder kwaaden reuk. Het verhemelte, zoo wel als de keel, is gezwollen en rood; het lelletje in de keel, de strot en de amandelen, zijn met witte vlekken bedekt, die wel dra in etterende zweeren veranderen; de tong, die voorheen droog was, is nu geheel met een taai, geelachtig slijm

bedekt, uitgenomen om den rand en aan de punt, welke rood en vochtig zijn. De geheele mond is vol van een taai slijm. De pis is van een hoog roode couleur, en word in kleine hoeveelheid afgescheiden. Het lijf is zomtijds verstopt, zomtijds open. De zieke heeft walging en een afschuw van alle spijzen. Onaangezien zijn hevige dorst verlangt hij niet te drinken, dewijl hij bevreesd is voor de pijn, die hem het slikken veroorzaakt, als mede voor de walging, die hem de drank in de maag verwekt.

Op den derden dag, na den aanvang der ziekte, vertoonen zig roode, meer of min breede vlekken, die uit ontelbaare, kleine, aan elkander stootende, weinig of in 't geheel niet boven de huid uitsteekende, donkerroode puistjes bestaan. Deeze komen met een jeukte van de huid te voorschijn, naderen elkander, en loopen in één. In 't begin komen zij bij afwisseling te voorschijn, en gaan weér weg, ook veranderen ze dikwils van couleur: maar eindelijk blijven ze onverandert, en overdekken de geheele oppervlakte van het lichaam met een meer of min donker rood. De uitslag vertoont zig eerst in het aangezicht, aan den hals, en op de borst: naderhand, in den tijd van vier en twintig uren, zomtijds vroeger, zomtijds later, bespeurt men dezelve ook aan de armen, aan het onderlijf, en aan de beenen. De hand benevens de vingeren

is gezwollen, stijf, en van een donkerroode couleur. De zieke ziet 'er uit, als of hij met rooden wijn overgoten was. Het aangezicht, de handen en de voeten, zijn een weinig gezwollen. Drukt men de huid met den vinger, zoo word dezelve wit; maar ze neemt de roode couleur wederom aan, zoo dra de drukking ophoud.

De tijd, wanneer de uitslag zig het eerst vertoont, zoo wel als derzelver voortduuring, is verschillende. Gemeenlijk verschijnt ze op den derden dag na den eersten aanval der ziekte, zomtijds vroeger, zomtijds laater. Vat de zieke een koude, zoo gaat de uitslag naar binnen, en dadelijk word zijn hals erger. Zomtijds koomt de uitslag, eer 'er nog zweeren in den hals ontstaan, zomtijds eerst naderhand. Wanneer de uitslag drie of vier dagen geduurt heeft, word ze bleek, de zwelling van het aangezicht, zoo als die van de overige deelen, neemt af, en de huid valt met schubben weg. Deeze afschubbing geschied in dezelfde ordre, in welke zig de uitslag aan de deelen van het lichaam het eerst vertoont heeft. Om deezen tijd bespeurt men hier en daar kleine, witte, verhevene blaazen op de huid, welke zig verheffen, en de gedaante van een gierst - uitslag hebben. Deeze blaazen zijn met lucht (*Gas*) opgevult. De afscheiding van de huid geschied met eene bijna ondraaglijke jeukre.

Wanneer de uitslag voor handen is, dan neemt de koorts eenigermaten af. Maar zomtijds neemt de koorts niet af, en de keel word niet beter, zoo lang de afschubbing niet begint. Dan, omtrent den zevenden dag, neemt eindelijk de koorts af, de pols word langzaamer, een matig zweet vertoont zig over het geheele lichaam; zomtijds ontstaat een gezwel agter de ooren, de keel is minder pijnlijk, slaap en eetlust komen weerom, en de zieke geniet zijne voorige gezondheid.

Kenteekenen (Diagnos) der Scharlaken-koorts.

Van de *Ontsteeking der Amandelen*, (*Cynanche tonsillaris*,) is de Scharlaken-koorts in den beginne moeilijk te onderscheiden. Intuschen ontstaat de Scharlaken-koorts door besmetting, de ontsteeking der Amandelen door eene verkouding; de Scharlaken-koorts heeft men in zijn leven maar eens door te staan, de ontsteeking der Amandelen meermaalen: koomt eerst de uitslag te voorschijn, het welk op den derden dag gebeurd, zoo is de herkenning gemakkelijk.

Of de *Scharlaken-koorts* eene ziekte is, van de *kwaadaartige Keel-ontsteeking* (*Cynanche maligna*) wezentlijk onderscheiden, is nog niet ontwijffelbaar uitgemaakt: want zomtijds worden de toevallen in de Scharlaken-koorts zoo erg, dat men niet in staat is de ziekte van de
kwaad-

kwaadaartige Keel-ontsteeking te onderscheiden.

Van de *Sprouw* is de Scharlaken-koorts, zelfs in den beginne, lichtelijk te onderscheiden.

De *Sprouw* begint het eerst aan de lippen, en aan den rand van de tong, de Scharlaken-koorts daarentegen aan de Amandelen. De *Sprouw* is zonder koorts; de Scharlaken-koorts daarentegen is, zoo als de naam reeds aanduid, nooit zonder koorts.

MORTON hield de Scharlaken-koorts voor een soort van Mafelen; maar dit gevoelen is ongegrond; want wanneer, op deeze of geene plaats Mafelen en Scharlaken-koorts te gelijker tijd als eene Epidemie regeeren, zoo is die geen, welke ééne van deeze ziekten heeft doorgestaan, daarom niet van de andere bevrijd. Voorts is bij de Mafelen altoos hoest voor handen; bij de Scharlaken-koorts allerzeldzaamst. Bij de Mafelen ontstaan nooit zweeren in den mond. In de Mafelen zijn hoekagtige vakken tusschen de kleine vlekken, zoo als men op de borst duidelijk zien kan; in de Scharlaken-koorts is daarentegen de roodheid over het geheele lichaam gelijkvormig verspreid, en de huid ziet 'er uit, als of ze met rooden wijn overgoten was. Eindelijk kan men, om zeker te zijn, bij de ouders onderrigting neemen, of het Kind één van beide ziekten, en welke van beiden, reeds gehad heeft.

Van de *Gierst-koorts* is de Scharlaken-koorts

ge-

gemakkelijk te onderscheiden. In de Gierst-koorts gaan aan de uitbotting voor af beangstheid, herhaald zugten, een ongewoone steeking der huid, en een stinkend zweet; vervolgens verschijnen de puisten, maar niet in het aangezicht. Ze zijn rood, staan afzonderlijk, verheffen zig na een paar dagen met witte punten, en blijven slechts korten tijd. Dit alles vind in de Scharlaken-koorts geen plaats. Voorts lijdt in de Gierst-koorts de keel niet. Ook is de Gierst-koorts geene epidemische ziekte. De Gierst-uitslag behoud haare couleur, wanneer ze met den vinger gedrukt word; de Scharlaken-uitslag word na de drukking wit.

Van de *zwarte vlekken (Petechiæ)* onderscheid zig de Scharlaken-koorts daar door, dat, in de *Petechiæ* de uitslag zelden voor den vierden dag zig vertoont, en dan zijn het louter enkelvoudige, afgezonderde vlekken, welke voornamelijk in den nek, op den rug, en aan de uiterste ledematen verschijnen; in de Scharlaken-koorts daarentegen koomt de uitslag op den derden dag, en bestaat of uit zeer breede vlekken, of uit eene zamenhangende roodheid over het gezicht; zoo wel als over het geheele lichaam.

Van de *Roos* onderscheid zig de Scharlaken-uitslag daar door, dat ze zig over het geheele lichaam verspreid, terwijl de *Roos* zig slechts aan het een of ander deel vertoont.

Van

Van de *kwaadaartige Keel-ontsteking* is de Scharlaken-koorts, zoo als boven reeds herinnert is geworden, bijna in 't geheel niet te onderscheiden. Ik zal intusschen de voornaamste onderscheidings teekenen van beiden, zoo als WITHERING die opgeeft, aanwijzen. De *Scharlaken-koorts* heerscht doorgaans in den zomer en herfst, bij een heete en drooge lucht, in hooge, drooge en zandige Gewesten. Ze tast beide geslachten aan, zonder onderscheid; egter vooral de sterken, en is voor den sterken het gevaarlijkst. De huid is glad, scharlaken rood, altoos heet en droog; wanneer 'er puisten zijn, zoo zijn ze aan de punt wit. De oogen zijn helder, flikkerend, rood, zomtijds, maar zeldzaam, waterachtig. In den mond bevindt zich een witte slijm, en de Amandelen zijn een weinig gezwollen. De adem is heet, maar niet stinkend. De stem is meest natuurlijk. Bij den eersten aanval der ziekte is de ontlasting natuurlijk. De ziekte is met ontsteking, (*inflammatoir*,) en eindigt op den derden, vijfden, achtsten, of elfden dag. — De *kwaadaartige Keel-ontsteking* heerscht doorgaans in den winter, en in het voorjaar, bij een warme en vochtige lucht in beslotene, laage en moerasfige landstreeken. Ze tast voornaamelijk vrouwen en meisjes aan, teedere lichaamen; de sterken zijn in geen gevaar. De huid is van roode couleur,

leur, met puisten bedekt, en de puisten zijn rooder als het tusschenvak tusschen dezelve. De zieke zweet des morgens. De oogen zijn of ontstoken en waterachtig, of ingevallen en flauw. De mond is met een zwartachtig slijm opgevult, en aan de Amandelen vertoonen zig zweeren. De adem is stinkend, de stem is ratelend. De aanval komt met een buikloop. De ziekte is van een rottigen aart, en heeft geen bepaalden tijd van geduurzaamheid.

Men heeft zeer dikwils beide ziekten, de Scharlaken-koorts en kwaadaartige Keel-ontsteking, te gelijker tijd, en op dezelfde plaats, zien regeeren. Zulk eene Epidemie zag CLARK (*).

*Van de Voorzegging (Prognosis) der
Scharlaken-koorts.*

Is het buitenste deel van den hals pijnlijk bij het aanraaken, zoo is de ziekte gematigder, dan wanneer de buitenste deelen van den hals niet pijnlijk zijn.

Hoe vroeger de uitslag zig vertoond, hoe gevaarlijker; hoe later, hoe zachter de ziekte is.

Hoe meer de koorts afneemt, na dat de uitslag

(*) *The proportion of those, who had the disease in the form of angina maligna was one to four in all the patients, that came under my care. CLARK on fevers. p. 212.*

slag voor handen is, hoe gematigder de ziekte is.

De waterzucht, welke als een gevolg der Scharlaken-koorts ontstaat, is zonder gevaar, wanneer ze wel behandelt word; maar word ze verkeerd behandelt, zoo is ze gevaarlijk, en kan doodelijk worden.

Hoe langer de uitslag blijft, hoe sterker de opvolgende affchubbing is.

De voorzegging hangt in 't algemeen zeer veel af van den aart der heerschende Epidemie.

Een plotselijk naar binnen slaan van den uitslag heeft altoos erge gevolgen.

Het is een zeer slecht teeken, wanneer de uitslag nat is, zoo als ook, wanneer dezelve met zwarte vlekken, of met gierst-uitslag vermengt is.

Hoe sterker de scharlaken uitslag op de huid verschijnt, hoe minder de hals lijdt; en zoo ook omgekeerd.

Hoe meer de ziekte naar eene kwaadaartige Keel-ontsteking gelijkt, hoe gevaarlijker zij is.

Wanneer de uitslag bij afwisseling verschijnt en inslaat, zoo is 'er groot gevaar voor handen.

Wanneer uit den neus een scherp vocht vloeit, het welk den neushoek en het gezicht opvreet; zoo is dit een zeer slecht teeken.

Wanneer de uitslag vroeg koomt en spoedig verdwijnt; wanneer daar bij de oogen rood en ontstoken zijn, en de huid bleek en opgezwollen

is:

is: zoo is groot gevaar voor handen, indien hevige koorts en ijling, of een buikloop zig daar bij voegt.

Wanneer het Schneideriïaansche vlies ontstoken is, zoo is 'er groot gevaar voor handen.

Kinderen staan de ziekte gemakkelijker door, dan volwasfenen.

Wanneer de vlekken bij afwisseling komen en verdwijnen, en wanneer dezelve te gelijk dan rood en dan bleek zijn, zoo is ijling en de dood te verwagten.

Dikwils schijnt de ziekte in het begin zeer gematigd, en word naderhand op eenmaal hevig en doodelijk.

Wanneer de zieke zeer traag of slaapzuchtig is, en geduurende den slaap met de tanden knerst: zoo is dit een zeer slecht teeken. Hevige uitflag, die lang blijft, en met eene slechts geringe ontsteeking van den hals gepaart gaat, is een goed teeken.

Goed is het, wanneer de uitflag niet overal te gelijk, en niet voor den derden dag verschijnt.

Bloed spoegen en bloed wateren zijn van geen aanbelang in deeze ziekte.

Wanneer bij de waterzucht, die zig als een gevolg van de Scharlaken-koorts vertoont, zig koorts, slapeloosheid, en stuipen voegen, zoo sterft de zieke.

Het is een goed teeken, wanneer de geenen,
die

die over hevige pijnen in de keel klagen, veel slijm uitwerpen.

Van de geneezing der Scharlaken koorts.

Bij de gewoone, goedaartige Scharlaken-koorts, moet men zoo weinig ter geneezing doen, als mogelijk is; want ze is buiten alle gevaar (*). Men schrijft eene antiphlogistische behandeling voor, laat het kind veel drinken, voornamelijk zuurachtige dranken, als Limonade, water met azijn-honig (N^o. X.) gemengt, en dergelijke. Rijpe vruchten mag het kind gebruiken, zoo veel het maar wil. Warm houden en bewaaren voor de lucht is zeer noodig. Voetbaden en laauwe baden doen zeer goeden dienst.

Voor niets moet men zig in de Scharlaken-koorts zoo zeer wagten, als voor ontlastende middelen. Ze zijn zeer schadelijk, gelijk alle Geneeskundige Schrijvers bijna eenstemmig be-
weeren. WITHERING zegt, dat zelfs de zachtste Scharlaken-koorts door het gebruik van purgeer-middelen doodelijk worden kan.

Braak-

(*) *Si plus negotii aegris facessamus, vel lectulis continenter incarcerando, vel cardiacis, aliisque remediis supervacaneis nimis docti, & (ut vulgo videtur,) secundum artem supra modum ingestis, morbus statim intenditur, & aeger non raro nullâ aliâ de causâ, quam nimia Medici diligentia, ad plures migrat.* SYDENHAM Opp. Sect. 6. Cap. 2.

Braakmiddelen (N°. V. VII.) doen daarentegen voortreffelijken dienst. Worden ze dadelijk in den beginne gegeven: zoo word daar door de ziekte zeer zacht gemaakt en gematigd. Na het braakmiddel geeft men een mengzel van Spiesglas-wijn en Geest van Mindererus (N°. XXII.).

De wijn moet even zoo wel, als de Kina, door DE HAAN en andere Artsen aanbevolen, zeer omzigtig gebruikt worden; anders schaden deeze beide middelen veel meer, dan ze nut doen.

Het aderlaten schijnt nadeelig te zijn. Men heeft zelfs van een paar aangelegde bloedzuigers, uit hoofde eener hevige ontsteeking der oogen, slechte uitwerking gezien.

Van pis-afdrijvende middelen heeft men goede werkingen bespeurt. WITHERING prijst in dit opzicht aan het Alssem-zout (*Sal Absynthii*) van een drachma tot twee drachma in vier en twintig uren.

Opiaten vermeederen de onrust van den zieken, in plaats van dezelve te bedaaren.

Blaartrekkende pleisters zijn nadeelig, en bevorderen de ijling.

Om de taaije, dikke slijm los te maken, prijst WITHERING een gorgel-drink aan, uit een *Decoct. Contrayervæ* met *Oxymel Squillit.* Anders bediene men zig ook van een afkookzel van Salij met azijn.

Is de ziekte werkelijk van een rottenden aart, zoo word Kina gegeven. Voornamelijk neemen de kinderen dezelve gaarne naar het voorschrift van CLARKE (N°. XXVII.).

Zijn de klieren van het kakebeen zeer gezwollen, zoo laat men de vluchtige zalve (N^o. I.) inwrijven. Worden de toevallen in den hals en de keel-ontsteeking zeer hevig, zoo legge men een halsband van blaartrekkende pleister om den hals.

Heerscht op zekere plaats de Scharlaken-koorts als eene *Epidemie*, zoo laate men de kinderen, welke deeze ziekte nog niet gehad hebben, dikwils het aangezicht, als mede de handen, met azijn waschen, en alle morgen met azijn en water den mond uitspoelen.

Van de gevolgen der Scharlaken-koorts.

Zeer dikwils vertoont zig bij volkomen geneeze zieken, in de eerste, tweede of derde week na het doorstaan der ziekte eene Waterzucht. Men herkend derzelve komst aan de volgende teekenen. De zieke klaagt over zwakte en loomheid der ledematen. Hij is neêrslagtig. Hij slaapt des nachts niet. De pis ontlast zig in eene geringe hoeveelheid met branding, is hoogrood, zelfs zomtijds met bloed vermengd, en heeft een zemelachtig zetzel. De huid is

X 2 droog.

droog, de dorst aanhoudend, de eetlust gering. De waterzucht vertoont zig het eerst in 't aanzicht, of aan den enkel van de voet: van daar verspreid ze zig schielijk verder.

Deeze waterzucht ontstaat altoos door verkouding, wanneer zig de zieke, van de Scharlakenkoorts genezen zijnde, al te vroeg aan de koude lucht bloot stelt. Dus is 'er geen zekerder middel, om deeze waterzucht voor te komen, dan dat men den zieken na het doorstaan der ziekte, nog ten minsten drie weken lang t' huis in zijn kamer houd. Zulke zieken, herstellende, zijn ook doorgaans zeer gevoelig tegen de koude, en verkouden lichtelijk.

Wanneer zig, gelijk dikwils gebeurd, bij de waterzucht koorts voegt, zoo is het gevaar groot. Met de koorts ontstaan lichtelijk plaatselijke ontstekingen, voornamelijk van de Long; (*Peripneumonia*,) en deeze is, in zulk een geval, bijna altoos doodelijk.

Eene enkele waterzucht word, zoo als WITHERING zegt, door kleine giften Rhabarber, met Calomel vermengt, geneezen, waarbij men den zieken veel laat drinken. Is de pols koortfig, zoo geeft men Spiesglas-wijn met Geest van Mindererus; (N°. XXII.) vertoonen zig toevallen van Long-ontsteeking, zoo moet zonder tijd-verzuim adergelaten worden; ook moet in dit geval een blaartrekkende pleister op de borst gelegd worden.

Een

Een ander gevolg van de Scharlaken - koorts zijn *Etterzakken*, welke hier en daar op het lichaam, maar voornamelijk aan den hals, zoo wel in- als uitwendig ontstaan. Deeze zijn bijna altoos een teeken, dat in drie of vier weken de dood te wagten is.

Nog een gevolg der Scharlaken - koorts is de *zwellings, ontsteeking, en verettering der oorklieren*. Zomtijds begint dezelve reeds gedurende de ziekte, zomtijds eerst eenige dagen naderhand; zomtijds verdeelt ze zig, zomtijds gaat ze tot ettering over; zomtijds ontstaat de ettering zeer schielijk, zomtijds langzaam; zomtijds breekt de etter - zak van zelf open, zomtijds moet dezelve geopend worden. Wanneer de etter holten maakt, die diep gaan, zoo moeten ze alle geopend worden.

IX. *Van de kwaadaartige Keel - ontsteeking.*

Angina infantum maligna. Cynanche maligna. Ulcerous Sorethroat. In 't Spaansch, Garotillo. Bij de oude Schrijvers: morbus strangulatorius, epidemica gutturis lues.

Geschiedenis der ziekte.

Den Ouden was de kwaadaartige Keel - ontsteeking, zoo het schijnt, onbekend. Het eerst

beschreef dezelve *ARETÆUS* (1), na hem *AETIUS* (2). Zedert *AETIUS* vinden wij in 't geheel geen bericht van deeze ziekte, tot tegen het einde van de zestiende eeuw. Toen scheef *LUDOVICUS DE MERCADO* daar over (3). Na hem *PETER MICHAËL DE HEREDIA* (4).

Te dier tijd was deeze ziekte nog nieuw, en, zoo het schijnt, veel gevaarlijker, dan heden ten dage. In de zeventiende eeuw kwam zij naar Maltha en Siciliën; van daar kwam zij, in den jaare 1618, naar Napels; van Napels verspreide ze zig over geheel Italiën, en uit Italiën kwam zij naar Frankryk. In Duitschland wierd zij, in het begin der tegenwoordige eeuw, door *GEORG WOLF-*

(1) *De morbis acutis Lib. 1. Cap. 9.* Hij handelt: *de ulceribus tonsillarum, ut in Ægypto praecipue & Syria frequentibus, unde Ægyptiaca & Syriaca ulcera vocata fuerunt.*

(2) *Lib. 2. Serm. 4. Cap. 46.*

(3) Hij stierf in den jaare 1559, en was Lijf-Arts der Koningen van Spanje, Philips den tweeden, en Philips den derden. Men zie mijne *Verhand. over de Vener. ziekte* 2de Uitg. II. Deel p. 173. Hij schreef: *de gutturi anginosi & lethali ulceribus, in Opp. Tom. 2. p. 137.*

(4) Hij was eerst Hoogleeraar in de Geneeskunde, werd naderhand Lijf-Arts des Konings van Spanje, Philips den vierden, en stierf omtrent den jaare 1661. Hij schreef eene Verhandeling, *de angina maligna*, die in het derde Deel zijner Werken gevonden word.

WOLFGANG WEDEL, het eerst beschreven. In Engeland bespeurde men deeze ziekte het eerst in den jaare 1739, vervolgens te Londen, geduurende de jaaren 1747. en 1748; en te Plymouth, geduurende de jaaren 1751, 1752, en 1753. In Frankryk verscheen ze in den jaare 1743; in Holland en Vlaanderen, geduurende de jaaren 1745. en 1746; in Zweden vertoonde ze zig 't eerst in den jaare 1755, naderhand te Stokholm, geduurende den herfst van 1757; eindelijk te Upsal in de jaaren 1761. en 1762. TOURNEFORT vond ze op het Eiland Mito in den Archipel.

De kwaadaartige Keel - ontsteeking is eene epidemische ziekte. Elke Epidemie derzelve duurt gemeenlijk verscheiden jaaren. Ze tast perfoonen van allerlei ouderdom, dog voornamelijk kinderen, aan. Ze ontstaat doorgaans in den herfst, en in het begin van den winter na heete zomers. Wanneer ze in een huis uitbreekt, zoo worden alle, in dat huis woonende kinderen, daar door aangetast, en zelfs de volwasfenen lijden daar aan meer of min. Men bespeurd deeze ziekte voornamelijk in vochtige en warme oorden.

Beschrijving der kwaadaartige Keel-ontsteeking.

De zieke klaagt over duizeling, vervolgens

over koude, waar op hette volgt. Deeze wisselen eenige uren lang elkanderen af; vervolgens blijft de hette, hevig en aanhoudend. Thans voegen zig daar bij: hevige hoofdpijn, loomheid, walging, braking, buikloop, onrust, benaauwdheid, neêrslagtigheid, vermoeidheid. De pols slaat 110 tot 120. maalen. Zomtijds is ze hard en klein, zomtijds week en vol. De pis is in den beginne bleek, dun, en helder, naderhand word ze van een donkere couleur, zonder zetzel. De tong is vochtig, en niet zeer beslagen. Het slikken is niet zeer moeilijk. De zieken klaagen over een onaangename reuk in den neus en in den mond. De stem is heesch; de stonden komen bij volwasene buiten's tijds, en bij meisjes, die de stonden nooit gehad hebben, vertoont zig dezelfde. In den hals is hette en gevoeligheid, maar geen pijn; de nek is stijf; het gezicht ziet rood en gezwollen, de oogen zijn ontstoken, en zwemmen in traanen, gelijk bij de maselen: daar bij kooft onrust met machteloosheid. De aanval kooft gemeenlijk des avonds. Tegen den avond nemen benaauwdheid en onrust toe, en duuren den geheelen nacht door. Vervolgens valt de zieke in eene korte, onrustige sluimering, gedurende welke hij zweet. Na het ontwaken nemen hette en onrust af, en de zieke is een weinig beter. De strot, de keel, de binnen-zijde der wangen, het lelleken in de keel,

keel, en de amandelen zijn rood en gezwollen (*). Aan het lelleken, zoo wel als aan de amandelen, bespeurt men, bij onderzoek, een geelachtige witte vlek, die met een hoogroode rand omringt is. Op den tweeden dag worden het aangezicht, de hals, borst en handen, tot aan de toppen der vingeren, hoogrood, zien 'er roosachtig uit, en zijn gezwollen. Aan de armen, op de borst, aan de beenen, en aan andere deelen van het lichaam, verscheinen kleine hoog roode, verhevene puistjes. Walging, braaking, en purgeeren, houden nu van zelf op. De witte vlekken in de keel worden donker en aschgrauw, en veranderen in een korst, die afvalt, waar na 'er een zweer te voorschijn koomt. De pis is nu geel als saffraan, en het lichaam verstopt. De oor-klier (*Glandula Parotis*) zwelt aan beide zijden op, en word hard en pijnlijk bij het aanraaken. Zomtijds zijn hals en nek met een zucht-gezwel (*tumor oedematosus*) omgeven. Des nachts nemen hette en onrustigheid toe, en de zieke ijlt. Zommige zieken van dit soort beantwoorden alle aan hun gedaane vraagen buitengewoon schielijk, en spreken met zig zelf, wanneer ze alleen zijn; anderen zijn slaperig en zinneloos. Tegen den morgen zwee-

(*) Men zie FOTHERGIL's beschrijving van deze ziekte.

ten zij, en bevinden zig een weinig beter; tegen den avond nemen de toevallen toe, en alles word erger. Dit duurt twee of drie dagen.

Staat de Lijder de ziekte door, zoo neemt de hette, zoo wel als de zwelling van den hals en de roodheid van de huid, af; de pols word langzaamer; de zweeren in de keel geneezen; slaap- en eetlust komen weêrom; de pis word troebel, en 'er scheid zig in dezelve een zemelachtig zetzal af.

Heeft integendeel de ziekte den dood ten gevolge: zoo vermindert de hevigheid van de koorts, en de pijn in de keel niet; veel eer vermeerderen zij beide. Loomheid en zwakte nemen toe; de duizeling gaat tot ijling en slaapzucht over; de ademhaling word moeilijker; de zieke heeft de reutel in de keel, en klaagt over de hevigste hoofdpijn; de zweeren in de keel veranderen van couleur; de amandelen zien 'er graauw en donkerverwig uit; de speekzelsklieren zwellen op, worden hard en pijnlijk, in den hals en keel ontstaan water-gezwollen, welke zig tot op de borst uitstrekken, en het gevaar vermeerderen, dewijl ze den hals vernauwen.

De zweeren aan de Amandelen zijn zomtijds buitengewoon kwaadaartig. MERCATUS verhaald, dat hij een kind gezien heeft, wiens mond, de borst-tepels zijner Minne, ja zelfs den ingebrachten vinger zijns vaders, ontvelt,
en

en op die wijze denzelven besmet hadde (*). Zomtijds is de ziekte zoo kwaadaartig, dat zelfs de adem van den zieken, zonder eenige aanraaking van het lichaam, gezonde lieden besmetten kan (†).

Onder alle de toevallen deezer ziekte is er geen

(*) Hij zegt: *Erat quidem dira humoris conditio adeo pernicioſa, efficaſ, & adeo contagioſa, quod digitum patris indicem, quo extrahebat eum ſuccum ex ore filii, mordicaret, & in ruborem moveret cum dolore. Tandem max pater conquerebatur de difficultate reſpirandi & deglutiendi, cum rubore & tumore faucium, ac ſaturato colore, & glandulis extra apparentibus juxta mentum. Ex quibus ſecundo die halitum prave olentem expirabat, ita, ut jure optimo poſſis colligere, contagio filii patrem fuiſſe affectum.*

(†) *Divi Franciſci cuſtos, vir doctriſina & moribus inſignis, hac lue obſeſſus tonſillas ſolummodo & gargareonem inflammatione laſa habebat, & continuo quaerebatur, ſe percipere in ore foetorem quendam. Et ut hac de re certior redderetur, ad ſe vocavit Baccalaureum quendam, ſibi amiſſimum, qui maximo affectu aſſiſtebat, rogavitque ut vellet olfacere, percipereque naribus, an verum eſſet ſe talem foetorem emittere, an ab ejus imaginatione prodiret. Olfecit Baccalaureus me praefente & multis aliis: at ſtatim, non multis elapſis horis, decubuit ſola faucium & glandularum inflammatione vexatus, abſque aliqua manifeſta corruptione partium, omnibusque praefidiis ex arte factis, quarte die ſuffocatus periit. Et tamen cuſtodem non tetigerat, ſed ſolo olfactu aërem, ab ore prodeuntem, naribus traxerat.*
 JOH. BAPTIST. CORTESII *Miſcellan Medica. Meſſan.*
 1628. Fol. p. 698.

geen erger, dan de aanhoudende slaapeloosheid met ijling gepaart. Voornamelijk vind men dit toeval bij volwasfenen en meest bij volbloedigen. Bij deezē is de hals niet zeer ontstoken, en over dezelve klagen zij het minst. De zieken zijn heet, onrustig, mijmeren, echter komen zij tuschen beiden wederom tot zig zelf. De huid is droog en roosachtig ontstoken; de pols is schielijk, klein en hard, de pis is bij afwisseling rood, helder en troebel. De minste koude is pijnlijk, zoo lang de huid 'er rood uitziet.

*Voorzegging (Prognosis) der kwaadaartige
Keel-ontsteeking.*

Oude Schrijvers merken op, dat aan deeze ziekte meer kinderen sterven, dan volwasfenen; meer meisjes, dan jongens: zommigen voegen 'er bij, meer meisjes met blonde, dan met zwarte oogen. In 't algemeen is ze voor zwakke lieden veel gevaarlijker, dan voor sterke.

Volwasfenen, die droefheid of vrees hebben, sterven doorgaans, wanneer ze door deeze ziekte aangetast worden.

Een buikloop, welke langer duurt, dan den eersten dag, is een gevaarlijk, en doorgaans doodelijk toeval.

Zomtijds schijnt de zieke reeds geheel hersteld,

zoo dat zelfs de zweeren reeds geneezen zijn: en evenwel sterft hij plotselijk:

Wanneer de oogen hunne helderheid verliezen, zoo sterft de zieke in eenige uren. AETIUS CLETUS, in zijn werk *de morbo strangulatorio*, 1636, zegt: *Hec unum est salutis indicium, vel interitus. Dum oculorum nitor adservatur, salutis spes semper adest; quo tempore hic deperiit, in propinquo mors est.*

Sterk bloeden uit den neus, of uit den mond, is doodelijk: want het ontstaat, door dien de zweeren een slagader hebben doorgevreeten. (*)

Van de geneezing der kwaadaartige Keel-ontsteking.

Men begint de geneezing met een braakmiddel. Is 'er een sterke buikloop voor handen, zoo moet dezelve, door matige giften van *Laudanum*, dadelijk gestuit worden. Voor 't overige word de zieke warm gehouden. Men laat hem

(*) *Malignam significationem praebet segnis sanguis stillans e naribus; ex corrosione quippe vasorum & putrilagine emanat, innuitque certissimam mortem, quia putredo interne cohiberi non potest: — ideo periculosissimus censetur sanguinis fluxus ex naribus aut ore. Nos unicum solum aegrotum summa diligentia à tanto periculo vindicavimus. P. MICH. DE HEREDIA Opp. Medic. Lugd. Fol. p. 100.*

hem voetbaaden neemen; men geeft hem wijn, waar onder men, wanneer de wijn den zieken daar door niet tegen word, eenige droppels Geest van Hartshoorn (*Spirit. Cor. Cerv.*) mengen kan. Vleeschsoupen mag de zieke zonder bedenking eeten. Is hij verstopt, zoo maakt men opening door klijsteeren. Verder laat men warme dampen in den hals inademen, legt een blaartrekkende pleister in den nek, en wrijft de vluchtige zalve (N^o. I) in de voorzijde van den hals in.

De brandige korst in den hals met de vingeren of instrumenten, los te maaken, is voor de zieken zeer gevaarlijk. Beter doet men, zamentrekkende gorgel-dranken voor te schrijven, uit een aftrekzel van salij met azijn. Hoe sterker de brand is, hoe sterker ook de gorgel-dranken wezen moeten. Bij kleine kinderen word het ingespoten, en deeze inspuitingen worden alle half uur herhaalt.

De kamer van den zieken moet niet te heet, en niet met onzuivere lucht opgevult zijn. Tot dit einde word, van tijd tot tijd, met azijn gerookt, die men op een gloeiend ijzer laat uitdampen.

Ontstaat eene bloedvloeijing van eenigerlei soort, zoo moet dezelve, zoo mogelijk, dadelijk gestopt worden.

De hoofdmiddelen ter geneezing zijn: Kina,
Opi-

Opium, Wijn. Eenige Artsen hebben ook de laauwe baden in deeze ziekte zeer aangeprezen.

Het aderlaten is, in de kwaadaartige Keel-ontsteeking, zeer nadeelig: alle toevallen worden daar door erger. Koppen is insgelijks schadelijk. Buik-ontlastingen zijn aller nadeeligst; zelfs de zachtste purgeermiddelen brengen de gevaarlijkste toevallen in deeze ziekte voort: men kan zig dus niet genoeg van het gebruik van ontlast-middelen in de kwaadaartige Keel-ontsteeking wagten. Even zulke schadelijke uitwerkingen brengen ook de midden-zouten, het Ammoniac zout, de Salpeter, en zomtijds zelfs het zout van Mindererus, voort.

Meer valt 'er, in 't algemeen, van de geneezing der kwaadaartige Keel-ontsteeking niet te zeggen. In deeze hoogst gevaarlijke ziekte moeten de aart der heerschende Epidemie, het Geneeskundig scherpziende oog van den Geneesheer, de Lichaams gesteldheid van den zieken, de graad van de koorts, gepaart met andere bijkomende omstandigheden, de naauwkeurige Geneeskundige behandeling bepaalen.

X. *Van de ontsteeking der Amandelen. Pijn in 't Slikken.* Angina tonsillaris. Angina inflammatoria. Cynanche tonsillaris.

Deeze ziekte komt voornamelijk in koude gewes-

westen voor, meest in 't voorjaar, en in den herfst. Ze tast meer kinderen, dan volwasfenen aan; meest al bloedrijke, blonde en roodhairige Kinderen.

Beschrijving der ziekte. Het kind klaagt over koude, over raauwheid in den hals, over pijn in het slikken. Onderzoekt men de keel, zoo bespeurt men eene ongewoone roodheid en zwelling der Amandelen, echter meer aan den eenen Amandel, dan aan den anderen. Deeze zwelling der Amandelen neemt thans buitengewoon toe, en zomtijds word dezelve zoo hevig, dat de zieke vreest te stikken. De luchtrader zoo wel, als de flokdarm worden sympathetisch ontstoken; het aangezicht word buitengewoon rood, en gedeeltelijk gezwollen; de hals, de tong, de lippen, en de oogen zwellen op, en de zieke kan niet slikken. Beproeft hij om iets te willen eeten, zoo prikkelt zelfs het zachtste voedsel de ontstokene plaats zoo zeer, dat 'er een hoest ontstaat, en dat alles, door den mond, of door den neus, weder word uitgeworpen. Is slechts één van de Amandelen ontstoken, het geen doorgaans het geval is, zoo kan de zieke, schoon met pijn, evenwel naar beneden slikken: maar wanneer beide Amandelen ontstoken en sterk opgezwollen zijn; dan word de pijn zomtijds zoo hevig, dat 'er stui-pen over 't geheele lichaam ontstaan. Een taai
slijm

sljm vloeijt aanhoudend uit den mond. De ademhaling lijdt niet veel, waeneer de neus niet inwendig gezwollen is. Pijn en zwelling strekken zig zelfs tot in de ooren uit: van daar, dat de zieke, wanneer hij poogt neder te slikken, eene kraking in de ooren gewaar word. Zomtijds, schoon zeldzaam, lijdt het gehoor. De koorts is hevig, gelijk de pols en de pis bewijzen, en wel is dezelve een Ontsteekingkoorts. (*)

In weinige dagen eindigt de ziekte haaren loop. Zomtijds gaat het gezwel tot verettering over; zomtijds verdeelt zig het zelve, door zweeten en veelvuldige afscheiding van pis. De verettering ontstaat of in den eenen, of in den anderen Amandel, of in beide te gelijk; zomtijds ontstaat ook eene verettering aan de strot, zomtijds zelfs buiten aan den hals.

Kenteekenen (Diagnos) van de ontsteeking der Amandelen. Het is van zeer veel aanbelang, deeze ziekte van de kwaadaartige Keel-ontsteeking te onderscheiden. Dit onderscheid bestaat hoofdzakelijk in het volgende. In de kwaadaartige Keel-ontsteeking is, dadelijk van den beginne af aan, koorts, koude, beving der leden, walging en benaauwdheid voor handen; bij de ontsteeking

(*) Men zie WEBSTER'S *Systema*.

steking der Amandelen ontbreken in het begin deeze toevallen, de koude uitgezondert. In de kwaadaartige Keel-ontsteeking is de pols klein, schielijk en onregelmatig; in de ontsteeking der Amandelen daarentegen vol, sterk en schielijk. In de kwaadaartige Keel-ontsteeking lijdt het slikken weinig, of in 't geheel niets; daarentegen is in de ontsteeking der Amandelen het slikken pijnlijk. De ontsteeking der Amandelen tast sterke kinderen aan; de kwaadaartige Keel-ontsteeking daarentegen de zwakkelijke en teedere. In de kwaadaartige Keel-ontsteeking vertoont zig doorgaans in de eerste dagen eene ijling; in de ontsteeking der Amandelen niet. In de kwaadaartige Keel-ontsteeking ziet men witte vlekken in de keel, die tot zweeren overgaan, in de ontsteeking der Amandelen niet. In de kwaadaartige Keel-ontsteeking is een roode uitflag op de huid, dadelijk van den beginne af aan, voor handen; in de ontsteeking der Amandelen niet. De kwaadaartige Keel-ontsteeking is besmettend, en heerscht als eene Epidemie; de ontsteeking der Amandelen is niet besmettend, en komt afzonderlijk voor.

Van de Scharlaken-koorts is de ontsteeking der Amandelen in den beginne moeilijk te onderscheiden; maar naderhand lichtelijk, door den rooden uitflag, die bij de ontsteeking der Amandelen geen plaats heeft.

Voor-

Voorzegging. (Prognosis.) Deeze ziekte is zelden gevaarlijk, bijna nooit doodelijk.

De verdeeling van de zwelling der Amandelen is altoos te wenschen, de verettering derzelve te vreezen. Het is dus van belang, de teekenen te weten, waar uit men de aanstaande verettering van de verdeeling onderscheiden kan.

Heeft de ziekte reeds eenige dagen geduurt, en zijn intuschen pijn en ontsteeking niet hevig toegenomen, zoo mag men op verdeeling hopen; vooral, wanneer zig zweet aan den hals vertoont, en de zieke veel slijm loost. Wanneer de ontsteeking de eene Amandel verlaat, en in de andere overgaat, zoo mag men insgelijks hopen, dat zig de zwelling verdeelen zal. De verdeeling geschied bijna altoos voor den zesden dag.

Heeft integendeel de ziekte reeds vijf dagen geduurt, en men bespeurt nog geen beginzel van verdeeling, dan moet men de verettering verwagten. De pijn neemt af, de pols is niet meer zoo vol, de koorts word gematigder, en de keel is niet meer zoo rood, als voorheen. Een beving der Ledematen, met huivering en rilling gepaart, is het zekerst bewijs, dat de ettermaaking begonnen is.

Veelvuldig zweeten is, geduurende den geheelen loop deezer ziekte, een goed teeken.

*Van de geneezing der ontfteeking
der Amandelen.*

Dewijl deeze ziekte van een ontftekenden aart is, zoo is het aderlaten altoos noodig, inzonderheid dan, wanneer de koorts sterk is. Kinderen worden bloedzuigers aan den hals gelegd.

In het begin der ziekte is een braakmiddel zeer dienstig. Maar zoo dra de ontfteeking de overhand genomen heeft, dan moet geen braakmiddel meer gegeven worden. Het is dan niet alleen nutteloos, maar schadelijk, dewijl het de spieren van de keel in werking brengt.

Ontlastingen zijn zelden dienstig, dikwils na-deelig. Echter moet het lichaam open gehouden worden, het welk het best door klijfsteeren geschied.

Van blaartrekkende pleisters, in den nek gelegd, heeft men voortreffelijke uitwerkingen gezien.

Laauwe baden en voetbaden doen zeer goeden dienst, zoo als ook het inademen van warme dampen in den mond, het welk dikwils herhaald moet worden. Een afkookzel van Saly met azyn vermengt, word alle half uur in den hals ingespoten. Het gorgelen schijnt meer schadelijk, dan nuttig te zijn, van wegen den aandrang, die het agter over leggen van het hoofd en de buiging van den hals vorderen. Het beste gorgel-

wa-

water in dit geval is een gedeelte brandewijn met twee of drie deelen water gemengt.

Voor aan den hals kan men de vluchtige zalve (N^o. I.) laten inwrijven, of, het geen nog beter is, men laat den zieken om den hals een warm gemaakte, en met de vluchtige zalve bestrekenne, lap flanel dragen, welke van tijd tot tijd vernieuwt moet worden.

De zieke moet in het bed, en met het hoofd hoog leggen. De kamer moet matig verwarmt zijn; want niets is den zieken nadeeliger, dan koude. De zieke moet niet veel eten, vooral moet hij vleesch-spijzen vermijden: daarentegen kan hij moeskruیدن, rijpe vruchten, en andere spijzen uit het Planten-rijk naar willekeur gebruiken. Het is ook goed, wanneer de zieke veel drinkt, en wel melk, of gekookt water met aan stukken gesneden appelen, of ook Limonade: dog moet dit laatste niet te zuur gemaakt worden, op dat het geen buikloop veroorzaake, het welk zeer nadeelig weezen zoude.

Is de ettering eens begonnen, zoo moet dezelve, door het inademen van warme dampen, bevordert worden, zoo lang tot dat de etterzak van zelf open gaat.

XI. *Van de Kinkhoest.**Geschiedenis van de Kinkhoest.*

De Kinkhoest (*Tussis convulsiva sive ferina*, *Pertussis*, *Amphimerina tussiculosa*, *Coqueluche*, *Chincoug*, of *Hooping-cough*.) is eene nieuwe ziekte, welke den Ouden onbekend gebleven is.

Deeze ziekte vertoonde zig, in den jaare 1414., voor de eerste maal, in Frankrijk; en eene groote meenigte van menschen stierf daar aan.

FRANCISCUS VALERIOLA, een Geneesheer te Avignon, merkt op: dat in den jaare 1570., deeze hoest zig over geheel Frankrijk verspreidde, en mannen, vrouwen en kinderen, zonder eenig onderscheid, aangetast en gedood heeft.

BALLONIUS telt deeze hoest onder de heerschende ziekten van het jaar 1578., en verhaalt: dat kinderen van allerleije ouderdom veel daar van geleden, en gedeeltelijk daar aan gestorven zijn.

Zedert deezen tijd heeft de kinkhoest, verscheiden maalen, over geheel Europa gewoed; veele duizende kinderen weggeraapt; nog den teederen zuigeling, nog deszelfs oudere broeders en zusters verschoont; en overal, waar die doorgetrokken was, treurende, weenende, klagende en jammerende moeders, agter gelaten.

Beschrijving van de Kinkhoest.

De zieke krijgt koortzige toevallen; koude en hette wisselen af; maar naauwlijks te bemerken, zoo dat men de koorts voor enkele verkoudheids koorts houden zoude. Alsdan vertoont zig de hoest; in het begin zeer gematigd, gelijk een zeer gewoone hoest, gelijk een gewoone verkoudheid. De koorts houdt aan; zomtijds sterker, zomtijds zwakker. Tegen den avond neemt dezelve altoos toe. De hoest komt niet dikwils, en is niet hevig. Dit is het *eerste tijdperk* der ziekte, het *tijdperk van verkoudheid*, het welk zomtijds twee, drie en meer weken, zomtijds ook slechts weinige dagen aanhoud.

Vervolgens begint het *tweede tijdperk*, het *tijdperk der kinkhoest*. De aanvallen der hoest komen dikwijler dan te vooren, en worden heviger, krampachtiger. Geduurende den aanval werken alle spieren, die tot het stuk der ademhaaling noodig zijn, dikwijler, schielijker, en geweldiger, dan in den gezonden toestand. Doch deeze werking is bij verschillende zieken, met opzicht tot den graad, zeer verschillende: dus schijnt het, wanneer men zig bepaalt wil uitdrukken, moeilijk om te zeggen, wanneer eigenlijk de hoest krampachtig begint te worden. Het eenig eigenaartig kenteeken, is de schel-klinkende inademing. Na dat dezelve voor bij is, be-

gint de kramp-hoest wederom, en op die wijze houd dezelve zoo lang aan, tot 'er een weinig taaije, blauwachtige slijm door het hoesten uit de Long uitgeworpen word, of tot dat 'er een braking volgt. De eene, of de andere van deeze beide ontlastingen maakt aan den hoest een einde, en de zieke blijft een tijd lang van dezelve bevrijd. Buiten de aanvallen ontlast de zieke niets door hoesten, nog door braking (*).

Gedurende den aanval zwellen de bloedaderen op; het hart klopt; de pols slaat sneller en sterker; men heeft pijn in 't hoofd; het aangezicht zwelt op en word blaauw; de lippen en de nagelen der handen worden donker blaauw; de oogen puilen uit 't hoofd; de zieke beeft; zomtijds springt plotselijk het bloed uit den neus; zomtijds valt de zieke in onmacht; zomtijds in stuipen; zomtijds laat hij den afgang en pis van zelf loopen.

De aanvallen van den hoest houden geen bepaalden tijd. Zomtijds komen dezelve bij dag, zomtijds, en dikwijler, in den nacht. Altoos word de hoest om den anderen dag heviger en sterker.

Het getal der aanvallen is verschillende. Zomtijds kooft alle uren een aanval; zomtijds zelfs alle half uur.

Voor

(*) CULLEN's *first lines*.

Voor den aanval gevoelt de zieke eene kitteling in het bovenste gedeelte van de luchtpijp. Het kind, het welk uit dit kittelen besluit, dat de aanval komen zal, en voor denzelfven bevreesd is, grijpt met beide handen zijn hals, en drukt de keel te zamen; drukt de voeten bij elkaer; dringt zig tot de omstanders, en houdt zig aan hun vast; of het grijpt levenlooze dingen, tafels, stoelen enz. om zig aan dezelve vast te houden (*).

Na dat de aanval voorbij is, haalt de zieke zomtijds een tijd lang zeer schielijk adem, en schijnt zeer afgemat te zijn. Echter zijn 'er veele kinderen, bij welken men deeze afmatting niet bespeurt, en die, na dat de aanval voorbij is, dadelijk weêr met hun kinder-spel voortgaan (†).

In het begin der ziekte word of niets, of slechts een weinig taaije slijm door het hoesten geloost. Bij vervolg word de slijm meenigvuldiger, taaijer en dikker. Hoe gemakkelijker deeze slijm geloost kan worden, hoe korter de aanvallen zijn.

Eindigt de aanval met braaking, zoo vertoont zig bij den zieken eene groote gulzigheid, en dezelve is belust op alles, wat hem voorgezet word.

Dit

(*) CULLEN's *first lines*.

(†) Dezelve.

Dit tweede tijdperk kan een langen tijd, van vier tot twaalf weken, ja nog veel langer duren; zomtijds een geheel jaar, en nog langer.

Het lichaam is gemeenlijk verstopd.

Geduurende den aanval ontstaan bij jongens zomtijds breuken; zwangere raaken de vrucht kwijt.

Word de kinkhoest geduurende dit tijdperk niet geneezen, zoo gaat dezelve over in het *derde tijdperk*, in het *tijdperk der stuiptrekkingen*.

Er voegt zig bij den hoest een hevige zenuwkoorts, die met huivering, koude, groote hette, een onlesbaare dorst, en met een geheel verlies van kragten den zieken aantast. De pols is snel, klein en ongeregeld; de ademhaling moeilijk, en met zuchtingen gepaart; het hoofd is pijnlijk en beeft; het lichaam word onrustig heen en weêr geworpen; de zieke mijmert; hij krabt en knijpt het aangezicht en de teeldeelen; hij wil zig de nagels uitscheuren; en hij trekt zig de haairen uit 't hoofd; hij heeft een geheel gebrek aan eetlust; hij is gevoelloos; opgelegde blaartrekkende pleisters trekken niet; het lichaam is bij aanhoudenheid verstopd; eene hevige perssing tot afgang voegt zig daar bij; de aanvallen van den hoest koomen meermaalen en verschrikkelijker, met vreeslijke stuiptrekkingen, en met het inhouden van den adem; des nachts word de ziekte heviger; de slaap ontbreekt,

breekt geheel; een onmatig zweet bedekt het geheele lichaam, en na twee of drie weken sterft de zieke aan stuiptrekkingen. Zomtijds duurt dit derde tijdperk nog veel langer. Zomtijds word, dadelijk na de dood, het lichaam van den gestorvenen geheel met luijzen bedekt, zonder dat zelfs voorheen slechts een enkele luis, nog in de haaren van den zieken, nog in 't algemeen aan andere lieden, in het huis, door den zieken bewoond, was bespeurd geworden (*).

Ontleeding van het Lijk der gestorvenen.

Aan het lichaam bemerkt men zomtijds het gezicht gekrabt; zomtijds den aars zeer weid open; zomtijds de teeldeelen door koud vuur aangetast; Altoos zijn de teeldeelen opgezwollen, en het bloed buiten de vaaten geloopt. De inwendige deelen zijn ontstoken, en gedeeltelijk met koud vuur; de lever is groot; de galblaas met een wicachtige gal opgevult; in de long bespeurt men veele kleine knobbels. De overige deelen zijn gezond, en schijnen zig in den natuurlijken toestand te bevinden.

Oor-

(*) *Per cadaver pediculus, quorum neque in puella ante morbum, neque in superstitibus ipsius vitae fratribus, ullum adfuit vestigium, repisse, non videtur praetereundum. KOEHLER in Epist. ad Fried. Wendt. Erlangae 1784. pag. 15.*

Oorzaaken van de Kinkhoest.

De *toevallige* oorzaak van de kinkhoest bestaat daar in, dat men de ziekte nog niet gehad heeft. Die dezelve eens heeft doorgestaan, krijgt ze niet weder.

De *wezentlijke* oorzaak is een besmettend gift, het welk nog onbekend is, maar een groote overeenkomst met het besmettelijke (*miasma*) der moerassen schijnt te hebben: want zomtijds wisselt een tuschenpoozende koorts met de kinkhoest af: zoo dat de hoest ophoud, zoo lang de tuschenpoozende koorts duurt, en de tuschenpoozende koorts ophoud, zoo lang de hoest duurt. Daarenboven houd de hoest den tijd van een tuschenpoozende koorts, en dezelve word altoos om den anderen dag heviger.

Het is niet noodig, dat de gezonde zig met den zieken in ééne kamer bevind, om besmet te worden; zelfs een derde persoon kan uit de kamer van den zieken de kinkhoest tot den gezonden overbrengen, en den laatsten besmetten. ROSENSTEIN verhaalt, dat hij de ziekte, in eens anders huis, aan een gezond kind toegebracht, en het zelve besmet heeft.

De eerste aanval van de kinkhoest koomt door besmetting: de volgende toevallen komen zonder eenige in 't oog loopende oorzaaken. De besmetting schijnt, zoo als CULLEN geloofst, en.

enkel en alleen aan het lichaam de geschiktheid en vatbaarheid te geven, enkel en alleen deszelfs prikkelbaarheid en vatbaarheid te vermeerderen: en de aanvallen schijnen door toevallige oorzaken, door hevige lichaams beweging, door overlading van de maag, door belette spijs-verteering, door in de Longen ingeademde rook, door sterke en onaangename reuken, door hevige gemoeds bewegingen, en door andere toevallige oorzaken te ontstaan.

De schel-luidende inademing, welke de kinkhoest eigenaartig kentee kent, koomt daar van daan, dewijl de lucht, die in de Longen voorhanden is, door de herhaalde, krampachtige uitademing, uit dezelve is gedreven geworden; en dewijl als dan de buiten-lucht, om het evenwicht te herstellen, door de keel in de Longen, met eene ongewoone schielijkheid, indringt.

Door zoo hevige, en zoo dikwils wederom komende aanvallen van een krampachtige hoest, word de doorgang van het bloed door de Longen verhindert. Het zelve hoopt zig dus in het hoofd op. Daarom zwelt, gedurende den aanval, het aangezicht op, en word rood, blaauw, zomtijds zelfs zwart; daarom perst zomtijds het bloed door den neus, de ooren, en de oogen uit; en daarom is ook, tusfchen de aanvallen, de ademhaaling zoo allermoeijelijkst.

Kenteekeus (Diagnofis) van de Kinkhoest.

In het begin is het zeer moeilijk, de kinkhoest van een gewoone verkoudheid te onderscheiden. Echter, wanneer men weet, dat dezelve in de nabuurschap regeert; of dat reeds iemand, in het zelfde huis, daar aan ziek ligt; en dat de zieke de hoest nog niet heeft doorgestaan, dan heeft men gegronde reden om te vermoeden, dat de ziekte het beginzel van de kinkhoest is.

De schel-luidende inademing, is het eigenaartig toeval van de kinkhoest. Wanneer de zieke schielijker, dikwijler, en heviger, dan gewoonlijk uitademt, en naderhand diep en schel-luidend inademt: dan heeft dezelve de kinkhoest. De Arts, welke deeze schel-luidende inademing zelfs maar eens in zijn leven gehoord heeft, zal dezelve zekerlijk altoos bij vervolg dadelijk weder herkennen.

Van de Aamborstigheid (*Asthma*,) waar mede de kinkhoest eenige overeenkomst heeft, is dezelve gemakkelijk te onderscheiden. In de aamborstigheid koomt de moeilijke ademhaaling, benevens de beklemming van de borst, slechts op zekere tijden weêrom: in de kinkhoest daarentegen duuren deeze toevallen de geheele ziekte door. De aamborstigheid tast altoos slechts enkele perfoonen aan: de kinkhoest heerscht als eene Epidemie. De aamborstigheid tast door-
gaans

gaans volwassene lieden aan: de kinkhoest gemeenlijk kinderen. Met de aamborstigheid gaat zelden braaking gepaart: met de kinkhoest bijna altoos.

Voorzegging (Prognosis) van de Kinkhoest.

Hoe meer, en hoe langer de maag opgevult word: hoe langer de ziekte duurt, en hoe heviger de toevallen worden.

Op zig zelf is de kinkhoest geene gevaarlijke ziekte.

Echter word dezelve gevaarlijk, wanneer de kinderen klein, en nog geen jaar oud zijn; of wanneer ze tanden krijgen: want als dan sterven zij aan een beroerte.

Gevaarlijk word de kinkhoest, wanneer zig een zenuw-koorts bij dezelve voegt; of wanneer ze tot teering overgaat.

Met de Mazelen gepaart, word de kinkhoest doodelijk.

Eene vrijwillige braaking is een zeer goed teeken; in zoo verre de koorts daar door gematigd word.

Sterke neusbloeding is een slecht teeken; matige neusbloeding is een goed teeken: want ze verschaft verlichting.

Loslijvigheid is een goed teeken; verstopping van het lichaam is een slecht teeken.

De

De in de herfst genezene kinkhoest komt lichtelijk in het voorjaar weerom.

Wanneer de aanvallen van den hoest zeldzaamer komen; wanneer de koorts wegblijft; en wanneer de ademhaaling minder moeilijk wordt: dan berert de zieke. Men moet zig daar over niet bekreunen, dat de aanvallen nog even zoo hevig zijn als te vooren; zij worden meer en meer gematigder, en houden eindelijk geheel op.

Wanneer de ziekte in den winter als eene Epidemie heerscht: zoo houd dezelve op, wanneer de zomer komt.

Wanneer de toevallen van den hoest plotselijk verdwijnen, zoo is dit een bedenkelijk teeken: dewijl, na verloop van korten tijd, eene ontsteking van de Long daar op gewoon is te volgen.

Hoe schel-luidender de inademing is, hoe erger de ziekte is.

Hoe sterker de koorts, en hoe moeilijker de ademhaaling is; hoe gevaarlijker de ziekte is.

Te sterke, en te geringe uitwerping van slijm zijn beide even gevaarlijk.

De ziekte is veel minder gevaarlijk, wanneer dezelve aan de natuur word overgelaten; dan wanneer een waaghals of een onkundig Arts eene ongeschikte manier van geneezing tegen dezelve gebruikt.

Wanneer de aanvallen niet te dikwils komen; wanneer dezelve niet te hevig zijn; wanneer ze
met

met braaken eindigen; wanneer zig de zieke tus-
schen de aanvallen wel bevind; wanneer hij goed
slaapt, sterk is, geen merkelijke koorts heeft, en
zonder groote moeijelijkheid adem haalt: dan is
'er geen gevaar voor handen.

Het is altoos een goed teeken, wanneer elke
aanval met braking eindigt.

Hoe jonger het Kind is, hoe gevaarlijker ook
de ziekte is.

Voor al is de ziekte gevaarlijk voor zulke kin-
deren, die van hunne Ouders de beginzelen van
teering overgeërft hebben.

Zwakke, of zeer zwakkelijke Kinderen, sterven
aan de kinkhoest zonder redding.

Van de geneezing van de Kinkhoest.

Allerzeldzaamst word de Geneesheer dadelijk
in het eerste begin der ziekte, in het eerste tijdvak
geroepen: dewijl de ziekte slechts allengskens en
van langzamerhand hevig word, en dewijl dezel-
ve in het begin niet gevaarlijk schijnt te zijn.

De geheele manier van geneezing berust daar
op, dat men, door prikkelende middelen, de al
te groote prikkelbaarheid van het lichaam mati-
ge, en het zelve van langzamerhand minder ge-
voelig maake.

Over het algemeen is het onmogelijk, de kink-
hoest dadelijk weg te nemen. Alles, wat men
Z
doen

doen kan, bestaat in dezelve te matigen, en te verzachten. Eerst tracht men de koorts weg te nemen; naderhand aan de hoest derzelve hevigheid te benemen.

Wanneer de zieke volbloedig is, zo moet de geneezing met *aderlaten* begonnen worden. Het aderlaten is een voortreffelijk middel, een hoofdmiddel. SYDENHAM prijst zulks buitengemeen aan; en de groote CULLEN meent met recht: dat het dikwils noodzakelijk kan worden, de aderlating te herhaalen. Echter moet zulks alleen in het begin der ziekte, in het eerste, of in het begin van het tweede tijdperk geschieden: later zou het aderlaten meer schadelijk dan nuttig wezen. Geen beoeffenend Geneesheer heeft het aderlaten in deeze ziekte zoo zeer aangepreezen, als HUXHAM (*).

Ont-

(*) *Tussis convulsiva inter pueros frequens. Acerrime quidem saepe post morbillos saevit, vix utique compescenda, nisi missione sanguinis. HUXHAM de morbis anni 1739. Verder zegt hij: Tussis convulsiva inter pueros epidemica. Ad quam profligandam magis fuit necessaria sanguinis missio, quam memini unquam, etiam in puerulis tenerissimis. De morb. ann. 1744. Nog op een andere plaats zegt hij: Tussis convulsiva pessima inter pueros grassatur, pluresque strangulat. Sanguinem persaepe expuunt, & haud levis interdum accedit febris. His sanguinem mittere necesse est prorsus: imo aliquando bis, terve, etiam bimulis trimulisve. De morb. epid. ann. 1747. Einde-
lijk zegt hij: Sive evidens plethora adsit, sive sputum sanguine-
tinc-*

Ontlastende middelen zijn tegen de Kinkhoest aller nadeeligst. Zij vermeederen de prikkelbaarheid des lichaams, welke buiten dien reeds te groot is, en maken alle toevallen erger. Men heeft veele voorbeelden, dat na het gebruik van ontlastende middelen de ziekte doodelijk geworden is.

Blaartrekkende pleisters, op de borst gelegd, doen zeer goeden dienst; maar ze moeten groot zijn, en lang open gehouden worden.

Braakmiddelen behooren mede onder de voornaamste middelen tegen de kinkhoest. Men geeft de braak-wijnsteen. (N^o. V.) Het braakmiddel kan alle weken eens herhaalt worden. Eene aderlating moet aan het eerste braakmiddel voor af gaan; en zomtijds is het noodig dezelve te herhaalen. Voortreffelijk werkt ook de braakwijnsteen, in kleine giften gegeven, zoo dat de zelve slechts walging, en geene braaking veroorzaakt.

Onder de voornaamste middelen behoort het *warne bad*, dagelijks één of tweemaal gebruikt. Verder moet de zieke handen en voeten dikwils in warm water houden, en wolle kous-

tingulum, venae sectionem praecipio semper; idque praecipue, si febricula, quod saepe fit, urget; aut vultus inter tussendum fere nigrescit. Hanc insuper repeto nonnunquam, pro ratione scilicet virium & aetatis.

fen dragen. Ook is het dienstig, de handen en de voetzoolen, van tijd tot tijd, met een vluchtigen specerij-achtigen Geest, of met de vluchtige zalve (N^o. I.) in te wrijven.

De *levens-regel* van den zieken moet in het eerste tijdperk tegen de ontsteeking gericht zijn. Hij moet veel en dikwils drinken, zuurachtige dranken, Limonade, of Azijn-honig. (N^o. X.) De lucht, in welke hij zig ophoud, moet zuiver en koel zijn, en vleesch-spijzen moet hij niet nuttigen. In het tweede tijdperk, wanneer de koorts meer de gedaante van een tusfchen-poozende koorts aangenomen heeft, moet de levens-regel reeds een weinig volkomener en beter zijn. Lichte, voedende, gemakkelijk te verteereene vleesch-spijzen, mag de zieke gebruiken, ook spijzen uit het Planten-rijk, welke niet windrig zijn. Alle vette spijzen moet de zieke zorgvuldig vermijden. Nooit moet dezelve veel op eenmaal eeten; nooit moet hij de maag overladen: en voornamelijk moet hij zig voor verkouding wagten.

Zulke Geneesmiddelen, waar van men geloofst, dat ze de slijm-ontlasting bevorderen, (Sijroopen, Oliën, Slijmen, Emulsiën,) helpen niets hoe genaamt. Veel eer zijn ze nadeelig, want ze overladen de maag, ze benemen de eetlust, ze beletten de spijs-verteering, en veroorzaaken verstopping.

De

De voornaamste Geneesmiddelen, die gegeven moeten worden, zijn de zoogenaamde *krampstillende* middelen, welke de prikkelbaarheid en gevoeligheid van het lichaam matigen. De volgende heeft men voornamelijk aangeprezen:

1. De *Bevergeil*. Dezelve prijst MORRIS aan, als een voortreffelijk Geneesmiddel tegen de kinkhoest. Edoch veelen mijner vrienden hebben, zoo wel als Ik, geene, of ten minsten eene zeer geringe uitwerking daar van gezien. (N°. XXVIII.)

2. De *wilde Rosmarin* (*Ledum palustre* L.) word door eenige Zweedsche Artsen geroemt. Men laat een sterker of zwakker aftrekzel van dit kruid met melk, of weij van melk drinken.

3. De *Scheerling*. Dezelve prijst voornamelijk BUTTER aan. Maar uit de door hem zelf verhaalde ziekten - geschiedenissen, blijkt, dat dit middel zomtjids hoogst nadeelig is. Andere Artsen (onder welken ook de groote CULLEN behoord,) hebben weinig werking van dit middel gezien. (N°. XXIX.)

4. De *Muscus*. Eenige Artsen hebben dit middel buitengewoon gepreezen: voornamelijk HOME en VON BERGER. Ze moet in sterke giften gegeven worden. Een zestien-jaarg vrouwspersoon gaf men vijftien grein *pro dosi*. (N°. XXX.) Vier van deeze Poeders, in vier en twintig uren genomen, genaazen de kink-

hoest, zoo dat ze niet weder kwam. Andere Artsen hebben van de Muscus weinig uitwerking gezien. In 't algemeen moet men zig op dit middel niet verlaaten. Het is duur, en dus word het doorgaans vervalscht.

5. De *Opium* is een voortreffelijk middel, om de hevigheid van den hoest te verzagten, wanneer 'er geen sterke koorts voor handen is. Men geeft het Kind drie of vier maalen daags, twee, drie, of vier droppels *Laudanum*. Aan zeer kleine Kinderen geeve men, van tijd tot tijd, een theelepel vol Sijroop van Maankoppen. (*Syrupus Papaveris albi*.)

6. De *Asfa foetida* word door MILLAR zeer gepreezen. (N°. XXXI.) Andere Artsen hebben weinig werking daar van gezien. Uit hoofde van de walgelijke reuk en smaak van dit middel, willen de Kinderen doorgaans het zelve in den beginne niet nemen: maar zij gewennen zig wel dra daar aan, en het smaakt hun als dan zoo goed, dat ze het uur van inneemen naauwlijks kunnen afwagten.

7. *Ipecacuanha*, in kleine giften gegeven, van een vierde van een grein tot twee grein, alle twee of drie dagen, word als een der voortreffelijkste Geneesmiddelen aangeprezen.

8. De *Kina*. Deeze doet, in het tweede, en ook in het derde tijdperk, voortreffelijke diensten. Men geeve dezelve in een aftreksel, of in een

een ontbinding; en in zoo sterke gifte, als de zieke dezelve verdragen kan. CULLEN houdt de Kina voor het huis-middel tegen de kinkhoest. Men begint met kleine giften, en klimt daar mede op.

9. De *blauwe Vitriool* geven eenige Engelsche Artsen, in Rozen-water ontbonden, in kleine giften, met goed gevolg.

10. Het *Viscum album* verzekeren eenige Geneesheeren, met goed gevolg tegen de kinkhoest gebruikt te hebben.

11. *Koude wasfching* zoude in zommige gevallen de hardnekkigste kinkhoest geneezen hebben. Maar wanneer 'er teekenen voor handen zijn, dat de Long ontstoken is; of wanneer een sterke koorts, of wanneer bloedspuwing zig bij de kinkhoest voegt: dan zoude het gebruik der koude wasfchinge allernadeeligst wezen.

12. *Beweging in de vrije lucht*, te voet, of in een rijtuig, word al een hoofdmiddel aanbevolen: voornamelijk dan, wanneer 'er geene koorts en geene ontsteeking meer voor handen zijn.

13. *Schrikken*. Oudere Geneesheeren hebben aanbevolen, den zieken te doen schrikken. Dit middel helpt zomtijds wel, maar is in geenen deele aan te raaden. (*)

14.

(*) THOMAS WILLIS zegt: *Alterum pro tussi convulsiva remedium esse solet, ut subito quodam timore adficiantur.*

14. *Verandering van lucht.* Wanneer de ziekte reeds lang geduurt heeft, en alleen nog uit gewoonte blijft aanhouden: dan is dit een voortreffelijk middel. Men heeft voorbeelden, dat Kinderen, wanneer ze uit de Stad op 't Land, of van het Land in de Stad zijn gebracht geworden, in den tijd van drie of vier dagen de ziekte zijn kwijt geraakt.

Wanneer de kinkhoest geneezen is, zoo moet de zieke een tijd lang met een afkookzel van Kina aanhouden, en zig voor alle verkouding wachten, ook dikwils een warm bad gebruiken: anders kooft de hoest, al was dezelve reeds vier of vijf weken weggebleven, met vermeerderde hevigheid wederom.

XII. *Van de Borst-beklemming.*

Niemand heeft deeze ziekte der Kinderen beter beschreven, dan MILLAR. Deezen Schrijver heb Ik daarom in dit Hoofdstuk voornamelijk gevolgt: echter zoo, dat Ik zijne waarnemingen met mijne eigene, en met de mij medege-

deel-
tur. *Hinc, cum medicamenta minus efficiunt, apud vulgus in praxi familiari est, ut pro terribulamento, aspectu horribiliti circumagitur, affectus, grani, sive frumenti receptaculo impanatur. Indeque morbi hujus subtilis curatio nonnunquam contigit.*

deelde waarnemingen mijner vrienden , vergeleken hebbe.

De Borst-beklemming (*Cynanche trachealis spasmodica*,) tast de kinderen voornamelijk aan op zulke plaatsen, alwaar een vochtig, koud en veranderlijk weder regeert. Ze overvalt de Kinderen , tusfchen het eerste en dertiende jaar ; voornamelijk zulke kinderen, die nog niet lang geleden zijn gespeent geworden. Volwasfenen zijn aan deeze ziekte niet onderworpen; ook niet de zuigelingen. De Kinderen van arme lieden, die zig met flecht voedsel behelpen moeten, zijn aan de aanvallen deezer ziekte voornamelijk blootgeftelt. Ze draagt zig op de volgende wijze toe:

Het kind word, of bij dag, of (het geen meenigvuldiger gebeurt) geduurende den nacht, plotselijk overvallen. Gezond word het te bed gelegd; en een paar uren naderhand ontwaakt het plotseling; verheft zig in de hoogte; zijn aangezicht is opgezet en rood; of het zelve heeft een bleek geele couleur; de ademhaling is moeilijk; de borst beklemmt; de ademhaaling fchielijk, klein, en met een bijzonder klinkend gedruis gepaart, het welk men op een taamlijk grooten afstand hooren kan; het Kind dringt zig verschrokken tot de omftanders; en wanneer 'er geen oprispen, niezen, hoesten, braaken, of een buikloop ontftaat, zoo neemt het ftikken de

overhand, en het Kind sterft gedurende den aanval.

Maar gaat door een der aangewezene, natuurlijk of door konst verwekte, middelen de aanval voorbij: zoo slaapt het Kind rustig in, ademt vrij als voorheen, en schijnt geheel gezond te zijn, tot den naastvolgenden nacht. Als dan, (zoo niet vroeger,) koomt een tweede, en een nog veel heviger aanval, dan de eerste was.

De pis ontlast zig in eene geringe hoeveelheid, en niet zelden een wijzig bezwaarlijk. Dezelve is doorgaans waterachtig en bleek. Het lichaam is verstopt; de maag en de ingewanden zijn door winden opgespannen; die spanning is als neêrge-drukt; de slijm vloeit niet als gewoonlijk uit den neus. De pols is of natuurlijk, of snel, klein en krampachtig.

Tusschen de aanvallen is het Kind vreesachtig, neerslagtig en stil. Dit is een eigenaartig kentee-ken der ziekte, waar aan men dezelve altoos ken-nen kan. Zeer kleine Kinderen zijn gemelijk, onrustig, vershrikken lichtelijk, en huilen meer dan gewoonlijk.

Zomtijds voegt zig daar bij eene lichte ijling, opspringen der peezen, onwillig lachen en hui-len; en andere toevallen der zenuwen.

Dusdanig draagt zig de ziekte toe in het eerste tijdperk. Wanneer de zieke in dit tijdperk niet sterft,

sterft, zoo duurt dezelve twee, drie, acht of tien dagen, en alsdan gaat de ziekte in het tweede tijdperk over, wanneer ze in het eerste niet geneezen word.

Thans komen de aanvallen veelvuldiger en veel heviger, zoo lang, tot dat eindelijk de borst-beklemming aanhoudend voortduurt. Het Kind word heesch; de ademhaling geschied met een zuchtende schreeuw, welke op een wijden afstand kan gehoord worden; de pols zet zig uit, ze word onmerkbaar klein, en ontelbaar schielijk; bij elke inademing verheffen zig de schouderen, en de ademhaling is pijnlijk; maag en buik zwellen op; hoofd, aangezicht en borst zijn met zweet bedekt; handen en voeten zijn koud; het aangezicht heeft een doodelijke couleur; de oogen zijn ingevallen; de lippen, de tong, en de keel zijn droog, en kleeven aan elkander; de dorst is hevig; maar het Kind durft niet drinken, dewijl elke pooging tot slikken met gevaar van stikken verknocht is. Hevige stuipen maaken eindelijk aan de ziekte, en aan het leven van den zieken teffens een einde: of de zieke bezwijkt niet, maar behoudt zijn leven lang eene sleepende aamborstigheid, de verschrikkelijkste van alle sleepende ziekten.

Onleeding van de Lijken der gestorvenen.

Bij de in het eerste tijdperk gestorvene zieken, vind men de uitwendige deelen week, slap en met water tusfchen beiden gelooopen; de longen en de ingewanden volmaakt gezond; maag en ingewanden door lucht opgespannen, en voor 't overige ledig.

In de lichaamen der gestorvenen in het tweede tijdperk zijn de vaten van het ribbenvlies, de oppervlakte van de long, en de luchtader, met bloed opgevult; alle deeze deelen zien 'er zwartachtig en met koud vuur uit, en de takken van de luchtader zijn met een taai slijm opgevult.

*Van de kenteekenen (Diagnofis) der
Borst-beklemming.*

De eigenaartige kenteekenen deezer ziekte zijn: loomheid, neerslachtigheid; een kleine, ongeregelde, snelle pols; het wederkomen der aanvallen op bepaalde tijden; en de moeilijke, klinkende ademhaaling.

Van de vallende ziekte onderscheid ze zig daar door: dat de kramptrekkingen zig niet algemeen over het geheele lichaam verspreiden, maar voornamelijk alleen het werktuig der ademhaaling betreffen.

*Van de voorzegging (Prognosis) der
Borst-beklemming.*

Hoe jonger het Kind is, hoe gevaarlijker ook de ziekte is.

Zijn de eerste aanvallen hevig, duuren dezelve lang, en zijn de tusschenpoofingen kort; zoo is de ziekte gevaarlijker, dan wanneer het tegendeel plaats heeft.

Bleeke, waterachtige pis, dikwils ontlast, is een slecht teeken. Troebele pis, in behoorlijke hoeveelheid ontlast, is een goed teeken.

Braking, matige loslijvigheid, sterke afscheiding van slijm uit den neus, en een zacht zweet over het geheele lichaam, zijn goede teekenen.

Hoe langer de ziekte reeds geduurt heeft, hoe moeilijker dezelve te geneezen is.

Wanneer, in weerwil der aangewende middelen, de aanvallen dikwijler komen, heviger worden, en langer aanhouden; zoo is 'er weinig hoop tot geneezing.

Een geheel onvermogen tot slikken; sterk zweeten met magteloosheid; koude handen en voeten; flauwe oogen; een blaauw aangezicht; drooge en kleverige lippen, mond en verhemelte; en dikwils op elkander volgende stuipen, zijn teekenen van een aannaderenden dood.

Van

Van de geneezing der Borst-beklemming.

De Borst-beklemming heeft eene groote overeenkomst met het tweede tijdvak van de kinkhoest: gevolgelyk kunnen alle zoodanige krampstillende middelen, welke tegen deeze ziekte zijn aangepreezen, ook hier gebezigt worden. Maar voornamelyk de warme baden, welke hier voortreffelyke uitwerking doen, zoo als ook de warme voetbaden, en de mostaard-pappen om de kuiten.

Het voornaamste middel onder allen is de *Asfa foetida*. MILLAR heeft zomwijlen, aan een Kind van anderhalf jaar, een once van de *Asfa foetida* in agt en veertig uren, inwendig gegeven, en teffens bijna even zoo veel in clijsteeren. (N. XXXII.) Het clijsteer word alle acht uren herhaalt.

Wanneer de toevallen ophouden en gematigder worden: dan word de Kina gegeven; en daar door de ziekte in den grond geneezen. (N. XXXIII.) Een tijd lang kan men teffens nog met de *Asfa foetida* aanhouden.

Blaartrekkende pleisters, aan den hals, en van vooren over het bovenste gedeelte van de luchtpijp gelegd, doen, gepaart met andere middelen, voortreffelyke diensten. In plaats van een blaartrekkende pleister kan men ook de vluchtige zalve (N. I.) bij herhaaling in den hals laten inwrijven. Met

Met het gebruik van braakmiddelen moet men in deze ziekte alleromzigtigst zijn. Zomtijds schaden ze. Wanneer het lichaam hardnekkig verstopt is, zoo kan men door clijsteeren opening verschaffen.

XIII. *Van de ontsteeking der Luchtader,
of de vliesachtige Keel-ontsteeking.*

Beschrijving der ziekte.

De ontsteeking van de Luchtader, of de zogenaaamde vliesachtige keel-ontsteeking, is eene nieuwe, den ouden onbekende, eerst zedert het midden van de loopende eeuw waargenomene en beschrevene ziekte.

Voornamelijk bespeurt men deze ziekte in koude Landen: echter niet zonder uitzondering, want CHALMERS heeft dezelve ook in heete Luchtstreeken gezien en waargenomen. In vochtige, moerasige oorden, en aan de oevers der zee, vind men ze veelvuldig; meest in het voorjaar en in den winter. Kinderen zijn, tot het negende jaar, aan dezelve meest blootgesteld. Na het twaalfde jaar word zelden een Kind daar door aangetast. Echter verhaalde mij CULLEN, dat hij een meisje van veertien jaaren aan de ontsteeking van de luchtader behandelt hadde.

De ziekte draagt zig op de volgende manier toe:

roe: het vrolijke en levendige Kind word plotseling treurig en vadzig. De huid over het geheele lichaam word brandend heet. Daar bij voegen zig hoest, loomheid en zwakte. De hoest is in den beginne gematigd; maar word naderhand heesch en blaffend. De ademhaling is schielijk en moeilijk.

Zomtijds klaagt de zieke over een doffe pijn in de luchtader; en zomtijds voelt men met den vinger van buiten, aan de inwendig pijnlijke plaats, eene kleine zwelling, welke met de oogen niet te bemerken is. De pis ontlast zig dikwils in zeer geringe hoeveelheid, en met eenige moeite. Ze is in den beginne waterachtig en helder; naderhand word ze troebel. De buik zwelt op, en het lichaam is verstopt. De huid is droog; de pols klein, snel, en zwak.

Zomtijds duurt de ziekte zonder ophouden voort; zomtijds bespeurt men, dat dezelve vermindert; of dat ze op zekere tijden, maar onregelmatig, ophoud en wederkoomt; zomtijds houd ze ook regelmatige aanvallen op bepaalde tijden. Slijm, of slijm met etter vermengt, word zomtijds door het hoesten geloost; zomtijds komen kleine stukken van de huid of het vlies, dat de luchtader verstopt, teffens te voorschijn. Word de geheele huid of vlies uitgehoest, en word de slijm zuiver uitgeworpen, zoo neemen de toeval-

len

len af, en worden gematigder: maar gebeurt dit niet, zoo neemen dezelve toe. Als dan word de ademhaaling snel, moeilijk, ronkend, piepend, gelijk het kraaijen van een haan, of gelijk het blaffen van een jongen hond. Voornamelijk bespeurt men dit piepen, wanneer de zieke inademt, niest, hoest, of spreekt. De pols word klein, onvoelbaar, schielijk, ongeregeld en opgezet. Het gezicht van den zieken drukt angst en onrustigheid uit. De kropslag-aderen (*Carotides*) slaan als de pols, en de strot-aderen (*Jugulares*) zwellen op. De oogen worden hol en ingevallen; lippen, tong en keel worden droog; een koud zweet breekt in het aangezicht, aan de ledematen, en op de borst uit; de zieke sterft, of langzaam en onmerkzaam, of plotselijk, aan stuipen.

De ziekte schijnt niet besmettend te zijn, en kooft meer dan eens in het leven wederom.

Dikwils is 'er in 't geheel geen teeken van ontsteeking; dikwils niet eens koorts voor handen.

Geduurende den loop der ziekte vertoont zig zomtijds een uitslag van kleine roode vlekken, waar na de zieke zichtbaare verlichting voelt. Zomtijds kooft deeze uitslag, en verdwijnt bij verwisseling.

Zomtijds vertoont zig een bedrieglijk agterblijven der toevallen. De zieke word rustig. De omstaande ouders zien, dat het Kind zig beter be-

A a

vind,

vind, en zijn van ontijdige vreugde opgetogen, dewijl zij hoopen, het zelve spoedig herstelt te zien. Meestal is, helaas! deeze beterschap bedrieglijk, en de hoop der ouderen word verijdelt: want zeer dikwils koomt een nieuwe en hevige aanval, waar in het Kind stikt.

Ontleeding van de Lijken der gestorvenen.

Men vindt in het lichaam de keel buitengewoon rood en blinkend. De lucht-ader is met een glanzige, zachte, en de gedaante van een buis hebbende huid of vlies overtogen. Zomtijds vind men deeze huid in de geheele lengte van de lucht-ader; zomtijds strekt zig dezelve alleen twee of drie duimen ver onder het boven-einde van de lucht-ader; zomtijds is de huid aan dit boven-einde van de lucht-ader vast aangegroeit; zomtijds is ze los en niet aangegroeit; zomtijds is ze dikker; zomtijds dunner; zomtijds is ze uitermaten taai, zoo dat ze geheel, en zonder scheuren afgescheiden kan worden; zomtijds is dit niet mogelijk. Van de plaats af, alwaar deeze huid ophoud, is de lucht-ader in hare geheele lengte met een dik taai slijm opgevult, het welk zig niet zelden tot in de takken der long uitstrekt. De longen vind men gezond en niet ontstoken.

*Oorzaaken van de ontsteeking der
Lucht-ader.*

Deeze ziekte bestaat in eene ontsteeking van de lucht-ader; maar de vraag is: Hoe ontstaat de huid of het vlies? Zommigen hebben geloofd, dat het een gedeelte van de lucht-ader was; anderen stellen: dat het waterachtig gedeelte van het bloed zig naar de lucht-ader begeeft, en aldaar in eene huid of vlies verandere.

De waarschijnlijkste verklaring schijnt de volgende te zijn. Het inwendig bekleedzel van de lucht-ader is een slijm-huid, en scheid slijm af. Door de ontsteeking word de afscheiding van de slijm vermeerderd; de kinderen zijn te zwak, om dezelve door hoesten te ontlasten; ze verdikt aldaar, en verandert eindelijk in eene huid of vlies, die de lucht-ader toefluit. Om die reden sterft ook geen kind aan deeze ziekte voor den *derden* dag: de meesten sterven later. In den neus zien wij iets van gelijken aart; en, wanneer wij den neus niet snooten, zoo zou 'er dagelijks in dezelve zulk een vlies ontstaan. Al verder: wanneer men aan de taaije slijm, welke de kinderen geduurende de ziekte uitspuwen, eene zachte warmte bijbrengt, zoo verandert dezelve in eene gelijke, blinkende huid.

De afgelegene voorbereidende oorzaaken van de ontsteeking der lucht-ader zijn; een teedere

ouderdom, beneden de twaalf jaaren; volbloedigheid, of geneigtheid tot ziekten met ontsteking; vochtige, moerasfige landstreeken; nat en koud weder; eene epidemische gesteldheid, die zinkingachtig is. Kinderen, die in 't kort eerst de kinderpokjes of de maselen hebben doorgestaan, worden vooral lichtelijk daar door aangetast. Besmettelijk is de ziekte niet: want men vind zelden twee kinderen met deeze ziekte in één huis. Kinderen, die eens deeze ziekte gehad hebben, krijgen dezelve lichtelijk weerom; en 'er zijn voorbeelden van kinderen, welke drie of vier maalen door dezelve zijn aangetast geworden.

Veele Schrijvers hebben beweerd: dat de huid of het vlies, het welk zich in de lucht-ader vormt, de naaste oorzaak deezer ziekte zij. Maar wanneer men gade slaat, dat deeze huid niet bij alle kinderen na den dood gevonden word; dat zommige zieken de huid uithoesten, en evenwel niet hersteld worden; dat eindelijk deeze huid in het eerste tijdperk der ziekte niet voor handen is, maar eerst op den tweeden of derden dag ontstaat: zoo zal men ook moeten toestemmen, dat deeze huid een gevolg van de ziekte is, en geenzints eene oorzaak van dezelve wezen kan.

CULLEN, en met hem eenige andere beroemde Artsen, houden deeze ziekte voor eene
ziek-

ziekte met ontsteeking. Doch men heeft tegen dit gevoelen verscheide tegenwerpingen ingebracht. Alle toevallen gedurende de ziekte, zoo wel als de ontleding der lijken na den dood, schijnen te bewijzen, dat dezelve geene ziekte met ontsteeking, maar krampachtig zij; en dat de ontsteeking, die zig daar bij voegt, niet als de oorzaak der ziekte kan worden aangezien. De pols is klein en zwak, de zieken klagen over geen, of ten minsten over zeer geringe pijn; en de long vind men na den dood niet ontstoken.

DUNCAN behandelde eens een Jongen, die plotselijk door deeze ziekte aangetast, en door een warm bad dadelijk hersteld wierd. Hij leed herhaalde weder-instortingen, maar die steeds door een warm bad wierden weggenomen. Daarentegen verhaalt ROSENSTEIN een geval, dat een Jongen, die reeds weder zoo verre hersteld was, dat hij met andere kinderen speelen konde, plotselijk op nieuw wierd aangetast, zig in den schoot zijner moeder nederleide, en stierf. „ Kan eene ziekte, (vraagt men) die zoo gemakkelijk word weggenomen, als in het eerste geval, of zoo schielijk dood, als in het tweede geval, kan zulk eene ziekte eene ziekte met ontsteeking zijn? ”

Die zelfde Schrijvers, welke deeze tegenwerpingen maken, beweeren ook; dat de ziekte van

een krampachtigen aart zij. „ Daar uit (zeg-
 „ gen zij) laat het zig verklaaren, hoe zij de
 „ kinderen zoo plotselijk aantast; waarom de zie-
 „ ke op eenmaal denkt te stikken. Alle toevallen,
 „ hoest, spanning van het onderlijf, opstop-
 „ ping der pis: alles bewijst kramp: van daar
 „ ook die herhaalde en ongeregelde tusschen-
 „ poozingen; van daar de geneezing, die uit
 „ krampstillende middelen grootendeels bestaan
 „ moet.

Hier op valt gemakkelijk te antwoorden. Men
 verwacht namelijk de ontsteeking der lucht-ader
 met de borst-beklemming. Beide ziekten heb-
 ben ongemeen veel gelijkformigs; in beiden is
 het zelfde blaffend geluid voor handen: maar
 beide ziekten zijn, volgens haaren aart, zeer
 verschillende. De borst-beklemming is eene
 krampachtige ziekte, en vordert krampstillende
 middelen; de ontsteeking der luchtader is eene
 ziekte met ontsteeking, en vordert ontsteeking-
 weerende middelen.

*Van de kenteekenen (Diagnos) der ontsteeking
 van de Lucht-ader.*

Het eigenaartig kenteeken van de ontsteeking
 der lucht-ader, het welk nooit ontbreekt, is het
 blaffende, piepende geluid in het ademhaalen.
 Maar dewijl dit kenteeken insgelijks in de borst-
 he

beklemming gevonden word, zoo moet men deeze beide ziekten op eene andere wijze van elkander trachten te onderscheiden.

Het onderscheid tusfchen beiden bestaat in de volgende toevallen: De *borst-beklemming* ontstaat *plotselijk*, en meest in den nacht. De ziekte heeft tusfchen-poozingen, die zomtijds een uur lang duuren, zomtijds dagen lang; zonder dat, gedurende deezen tijd, eene ontlasting uit de lucht-ader voor handen is. Deeze ziekte laat zig door krampstillende middelen, voornamelijk door het warme bad, geneezen. Na den dood vind men geen vlies, en zelfs geen slijm in de lucht-ader. De *ontsteeking der lucht-ader* ontstaat *langzaam*, allengskens, en doorgaans koomt de eerste aanval bij dag. Ze houd eenige dagen lang aan, en neemt zonder tusfchenpoozingen, zonder vermindering der toevallen, bestendig toe. De zieke loost veel slijm met hoesten. De ziekte wijkt voor krampstillende middelen niet; en na den dood vind men de hier boven beschrevene huid of vlies in de lucht-ader.

Behalven de borst-beklemming kan men de ontsteeking der luchtader niet lichtelijk met andere ziekten verwarren, dan met de zinkingen, (*ca arrus*) de kinkhoest, en met de kwaadaartige keel-ontsteeking.

Van de *zinkingen* is de ontsteeking der lucht-ader in derzelver eerste begin moeilijk te onder-

scheiden: maar bij vervolg onderscheid ze zig van dezelve door het piepend geruisch, het moeilijk ademhalen, en door de buitengewoone angstigheid, aan welke de zieke lijdt.

De *kinkhoest* komt ook wel langzaam en allengskens. Maar ze is zonder koorts, en houdt geregelde aanvallen. Daarentegen is de ontsteeking der lucht-ader nooit zonder koorts, en de aanvallen zijn nooit geregeld. Bovendien regeert de kinkhoest meest als eene Epidemie, zoo dat men reeds daar uit alleen besluiten kan, dat de beginnende verkoudheid de kinkhoest aankondigt.

Ook van de *kwaadaartige keel-ontsteeking* is de ontsteeking der lucht-ader lichtelijk te onderscheiden, en het schijnt dus bijna onbegrijpelijk, dat deeze beide ziekten door zoo veele Schrijvers met elkander zijn verward geworden. De kwaadaartige keel-ontsteeking begint met pijn in de keel, met een roodheid aldaar, met eene moeilijkheid in 't slikken, met walging en met braaken. Ziet men in de keel van den zieken, zoo word men aldaar oppervlakkige zweeren gewaar. Daarentegen in het begin van de ontsteeking der lucht-ader klaagt de zieke allereeldzaamst over walging of braaking; nooit over moeilijkheid in 't slikken; en nooit bespeurt men zweeren in de keel.

Van de Voorzegging (Prognosis) der ontsteking van de Lucht-ader.

Deeze ziekte is altoos gevaarlijk; niet zelden doodelijk.

Wanneer de zieke sterft, zoo gebeurt dit doorgaans op den derden, vierden of vijfden dag: echter heeft men voorbeelden, dat de zieke na den vijftienden dag nog gestorven is.

Zomtijds, schoon zeldzaam, is aanstonds de eerste aanval doodelijk.

Wanneer de zieke geneest, zoo duurt de ziekte doorgaans veertien dagen, ook wel drie weken.

Koud zweet, en herhaalde flauwten met koude ledematen, zijn teekenen van een aannaderenden dood.

Eene uiterlijke beterschap, en tusfchenpoozing der toevallen, gaat zomtijds aan een plotselijken dood vooraf.

Loost men de pis vrij en in goede meenigte, en scheid dezelve veel en troebel zetzel af; of ontstaat 'er eene vrijwillige braaking; en is de ademhaaling niet zeer moeilijk: zoo mag men op een goeden uitflag hoopen.

Hoe jonger het kind is, hoe meer het zelve gevaar loopt aan de ziekte te sterven.

Worden, voor den derden dag, de behoorlijke middelen niet gebruikt, zoo sterft het kind:

maar word de Geneesheer vroeger geroepen, zoo is 'er nog hoop voor handen.

Hoe moeilijker de ademhaling, hoe grooter de benaauwdheid is: hoe grooter het gevaar is.

Een, over het geheele lichaam, algemeen uitbreekend zweet, is een gunstig teeken.

*Van de geneezing der ontsteking van de
Lucht-ader.*

De geneezing deezer ziekte word altoos met aderlaating begonnen. Door het aderlaaten word de ademhaaling vrijer: echter is dit alleen een verzachtend middel, het geen wel de toevallen matigt, maar de ziekte niet wegneemt. Het aderlaten is slechts in het begin der ziekte, en alleen in geringe hoeveelheid noodzakelijk. Eenige Schrijvers raaden het openen van de strot-ader (*vena jugularis*,) aan: edoch deeze operatie heeft niet alleen geene nuttigheid, maar dezelve is ook met eenig gevaar gepaart.

Zachte ontlastende middelen (N°. XXIII.) doen goeden dienst, dewijl, gelijk bijna altoos in deeze ziekte, het lichaam verstopt is.

Braakmiddelen zijn insgelijks zeer nuttig. Men geeft dezelve eerst in volkomene giften, (N°. V.) naderhand in kleiner giften, zoo dat ze alleen walging en geene braaking verwekken.

Voet-

Voet-baaden, warme baaden, en het inwrijven der vluchtige zalve, (N^o. I.) in de voorste deelen van den hals, doen voortreffelijke diensten. Ook laat men dikwils den damp van kokend water in de long inademen.

Zommige Artsen hebben aangeraaden: dat men eene insnijding in de lucht-ader moet maaken, en de huid of het vlies 'er uit neemen. Doch deeze voorflag is tot hier toe aller-zeldzaamst uitgevoerd geworden; en wel te recht: want, behalven dat deeze operatie met geen gering gevaar verknocht is, zoo is het zelfs niet eens met zekerheid vooraf te zeggen, of 'er zulk eene huid in de lucht-ader voor handen zij, of niet. RUSH brengt een voorbeeld bij, dat een Heelmeester de operatie deed, en geen vlies vond. Dr. AITKEN te Edinburg maakte ook de insnijding, en vond geen vlies.

Het voornaamste middel tegen deeze ziekte; het middel, het welk de ontsteeking der lucht-ader zoo onfeilbaar geneest, als de Kina de tuschenpoozende koortsen: dit middel is de *Calomel*. Men geeft het zieke kind eerst eene sterke gifte, en als dan kleinere giften alle dag. Een ander middel heeft men in 't geheel niet noodig inwendig te geven.

XIV. *Van de Engelsche Ziekte.**Geschiedenis der Engelsche Ziekte.*

Deeze ziekte verscheen het eerst in de Manufactuur-steden van Engeland, omtrent den jaare 1630, en werd beschreven door den Engelschen Geneesheer GLISSON omtrent den jaare 1650. (*) ZEVIANI echter geloofte in de schriften der Ouden plaatsen te hebben aangetroffen, welke op deeze ziekte doelen.

Ze vertoont zig voornamelijk in vochtige en moerasfige oorden.

Ze tast altoos kinderen aan, nimmer volwasfenen, is nooit aangeboren, (†) en verschijnt zelden voor de vijfde maand, bijna altoos tusfchen de vijfde maand en het einde van het derde jaar; zelden of nooit laater. In de mees-
te

(*) *Innotuit primum hic morbus in Occidentalibus Angliae tractibus, in Comitatu scilicet Dorset & Sommerfet, triginta circiter retro ab hinc annis. Ab eo enim tempore paulatim ejus notitia ad alia quoque loca derivata est, Londinum puta, Oxoniā, immo omnes pene Australes & Occidentales Angliae partes. In Septentrionalibus autem Comitatibus multo rarius hic morbus occurrit, & vix dum vulgo communiter innotuit.*

(†) Zulk een geval word wel verhaalt in JOH. HEINR. KLEIN *Diff. sistens casus rachitidis congenitae*: maar men bespeurt lichtelijk uit de beschrijving, dat het eene geheel andere ziekte was.

te gevallen ontstaat ze kort na het speenen. In zoo verre zoude dus van de Engelsche ziekte in het vijftiende Hoofdstuk hebben moeten gehandelt worden; maar dewijl derzelver gevolgen zig doorgaans eerst later vertoonen, en dewijl deeze gevolgen voornamelijk van aanbelang zijn, zoo heb Ik het beter geoordeelt, eerst alhier van deeze ziekte te spreken.

Beschrijving der Engelsche ziekte.

Het kind word traag, het is bang voor 'tgaan en voor alle beweging, het is loom, de spieren zijn slap, het lichaam word mager, de wangen verliezen het jeugdelijk rood. Teffens blijft de eetlust goed. Het kind is zwak op de beenen, en valt lichtelijk om. 'Er ontstaat een buikloop. Het hoofd groeit, in vergelijking der overige deelen van 'tlichaam, zeer boven maten. Het voorhoofd steekt voor uit, de naden der schedel-beenderen gaan uit elkander, de Fontanelle word grooter, het aangezicht word vol en zwelt op, en daar bij word de hals uittermaten dun. De tanden komen laater dan gewoonlijk: een eigenaartig teeken. De huid aan de billen hecht zig vast aan dezelve, en krijgt plooijen.

Wanneer men de ongeëvenredigde grootte van het hoofd van zulke kinderen met opzicht tot de overige deelen van het lichaam, als mede
de

de zwakheid der beenderen beschouwt; zoo herinnert men zig dit punt dicht van MARTIALIS:

*Si solum spectes hominis caput, Hectora credas;
So stantem videas, Astyanacta putes.*

Vervolgens worden de beenderen aangetast. De einden der beenderen zwellen op en worden dik; de kleine gewrichten, (voornamelijk van de beenderen der hand,) worden knoestig. Dergelijke zwellingen bespeurt men op de plaats, alwaar de ribben zig met de borst-beenderen vereenigen; de ribben trekken zig te rug; de borstholte word naauwer en smaller, en het borstbeen steekt puntig voorwaarts. Zommige beenderen worden krom gebogen, voornamelijk de scheen- en kuit-beenderen; zomtijds ook, maar zeldzaamer, het ellebogen been, als mede de kleine ellepijp; ja zomtijds zelfs het dijebeen, en de beenderen van den opper-arm. De ruggegraad kort zig in, en kromt zig op meenigerlei wijze. Het tanden krijgen geschied laat en moeilijk, en de tanden waggelen en worden zwart. Het bekken word wanstaltig. De beenderen der onderste ledematen, die door de ziekte week geworden zijn, verliezen hunne gedaante, voornamelijk dewijl de geheele last van het lichaam op dezelve rust: ze worden door de spieren krom getrokken.

Ver-

Vermits de beenderen door de spieren krom getrokken worden, bespeurt men, dat het uitspuilend gedeelte der kromming op die plaats gevonden word, alwaar weinig vleesch is; het hol gedeelte der kromming is daarentegen geheel met vleesch opgevult. De spieren trekken de beide einden der beenderen geweldig te zamen, het middelste gedeelte kan daar niet sterk genoeg tegen werken, dus moet het zelve voor het geweld zwichten.

In de gewrichten worden de beenderen het eerst week.

Zomtijds ontstaat 'er water onder de huid; maar gebeurd dit niet, zoo is de huid slap en hangend.

In het begin der ziekte is de eetlust goed, maar naderhand neemt dezelve af, en de spijsverteering word slecht. 'Er voegt zig daar bij doorgaans een buikloop, of een afgang van onverteerde spijzen. (*Lienteria.*)

Gedurende den geheelen loop der ziekte is de buik opgezwollen en dik.

Zomtijds lijden de ziels-vermogens: maar in de meeste gevallen zijn de zieken zeer verstandig, en tot bewonderens toe scherpzinnig. Ook behouden zij deeze scherpzinnigheid naderhand hun leven lang. Daarom hebben gebochelde en mi-maakte lieden doorgaans voortreffelijke zielsvermogens.

In

In het begin der ziekte word de pols langzaamer, maar bij vervolg word dezelve schielijk en koortzig. Zomwijlen voegt zig daar bij een hoest, en in 'talgemeen is de ademhaaling snel en moeilijk.

De ziekte kan zomtijds op deeze manier jaaren lang aanhouden. Maar teffens neemt dezelve langzaamerhand meer en meer toe, zoo lang tot dat alle werkingen der dierlijke huishouding belet worden, en de zieke eindelijk bezwijkt. Zomtijds houd de ziekte op, en het kind betert van langzamerhand. Dog meestal blijven de beenderen gedurende het geheele leven mismaakt en krom.

Men merkt op, dat de lichaamen van zulke kinderen, die aan de Engelsche ziekte gestorven zijn, niet zoo schielijk koud en stijf worden, als de lichaamen der geenen, die aan andere ziekten sterven.

Ontleeding van de Lijken der gestorvenen.

Men vind altoos de ingewanden van den buik dikker dan gewoonlijk. De holligheden van den buik, der borst en der hersenen, zijn met water opgevult. De ingewanden zijn opgeblazen, en met lucht vervult. In de oogen vind men knopen, die zomtijds reeds gedeeltelijk tot ettering zijn overgegaan. De hersens zijn ge-

gemeenlijk weeker, dan in den natuurlijken toestand. De beenderen van den hals zijn opgezwollen van bloed; de beenderen zijn week en broos; alle vloeistoffen des lichaams zijn dun en ontbonden; de spieren zijn zacht, en zien 'er hoogrood uit; en het geheele lijk is, gelijk reeds aangemerkt is geworden, niet zoo strak en stijf, als de lijken doorgaans zijn.

De beenderen vind men weeker, korter en dikker, en hunne couleur verandert. De einden der beenderen zijn dik en uitgezet, derzelve oppervlakte is half doorzigtig, en kraakbeenerig.

Oorzaaken der Engelsche ziekte.

Over de eigentlijke oorzaak deezer ziekte zijn de Geneesheeren het nog in 't geheel niet eens. Voor deezen geloofde men, dat zij wierd aangeboren, en eene erfelijke ziekte was. Doch dit schijnt zoo niet te zijn: want men vind ze zeer dikwils bij kinderen, wier Ouders gezond zijn; dog doorgaans bij meer kinderen in dezelfde Familie.

De *afgelegene oorzaaken* der Engelsche ziekte schijnen te zijn:

1. De *toestand der Ouderen*. Het is buiten kijf, dat dit eenigen invloed heeft, schoon niet zoo veel, als men voor deezen geloofde. Wan-

neer de Ouders zwak zijn, wanneer de moeder in haare jeugd deeze ziekte gehad heeft, of wanneer dezelve, gedurende de zwangerheid, uit deeze of geene oorzaak, zeer is verzwakt geworden: zoo brengt ze gemeenlijk een kind ter wereld, dat bij vervolg de Engelsche ziekte krijgt.

2. De *luchts-geslctheid*. Men vind voornamelijk in vochtige en moerasfige gewesten de kinderen met deeze ziekte gequelt.

3. Het *voedzel* en de *levens-manier* in 't algemeen. De Engelsche ziekte kooft bij kinderen van gemeene lieden daarom zoo meenigvuldig voor, dewijl zij meestal slecht, onverteerbaar voedzel nuttigen, in vochtige en koude kamers woonen, niet zuiver genoeg gehouden worden, en geene behoorlijke oppassing hebben. Kinderen, die met meelpap gevoed worden, ontgaan zelden de Engelsche ziekte.

Eene nieuwe, zeer fcherpzinnige, verhandeling over de oorzaaken der Engelsche ziekte is in 't kort eerst bekend gemaakt geworden (*). Ze verdient een weinig omftandiger ontvouwt te worden. De Schrijver zoekt de *naaste oorzaak* deezer ziekte in de *vasa lymphatica*.

Deeze vaaten zijn, gelijk bekend is, over het ge-

(*) E. J. G. HEINE *Diff. de vasorum absorbentium ad Rachitidem procreandam potentia*. Goetting. 1792.

geheele lichaam verspreid; maar voornamelijk is het cellulëus weefzel met dezelve vervuld. Zelfs in de beenderen ontbreken deeze inzuigende vaten niet: want men heeft opgemerkt, dat in langduurige ziekten bijna het geheele merg der beenderen verteert was, en in de waterzucht heeft men zomtjids de merg-holten der beenderen, zoo wel als het cellulëus weefzel, met water opgevult gevonden. Ook de insputtingen met kwik bewijzen het aanzijn der *vasa lymphatica* in de beenderen. 'Er worden doch, gelijk de ondervinding leert, door de inzuigende vaaten niet enkel vloeibaare, maar ook vaste deelen van het lichaam opgenomen; dog voornamelijk de beenderen. Zoo bespeurt men bij voorb. dat de beenderen van zulke dieren, die met meekrap zijn gevoed geworden, de daar door verkregene roode couleur na verloop van eenigen tijd weder kwijt raaken. Maar dewijl, volgens de proeven van DU HAMEL, alleen de aardachtige deelen van de meekrap deeze roode couleur aan de beenderen mededeelen: zoo blijkt hier uit, dat door de inzuigende vaaten ook aardachtige, dat is, vaste deelen, in het dierlijk lichaam afscheiden en opgenomen worden.

De Schrijver brengt de waarneemingen van beroemde Ontleedkundigen bij, waar uit blijkt, dat de inzuigende vaaten van fijne spier-veezelen voorzien, en zeer prikkelbaar zijn. Hij toont,

zeer overtuigend, hoe ongegrond derzulken gevoelen is, die beweeren, dat de *vasa lymphatica*, enkel op eene werktuiglijke wijze, dewijl ze hair-buizen zijn, inzuigen; en hij stelt met CRUIKSHANK en anderen, dat dit inzuigen veel eer aan de prikkelbaarheid deezer vaaten is toe te schrijven. Zoo dra eenig lichaam de opening deezer vaaten aanraakt, zoo trekken zij zig door de prikkeling van het aanraakend lichaam te zamen, waar door het geen ze in zig vervatten, verder voortgedreven word. HUNTER schrijft ook aan deeze vaaten eene levendige kracht toe, en vergelijkt het zuigen van dezelve met het zuigen der bloedzuigers.

Dan het zij daar mede zoo het wil, zoo veel is ten minsten zeker, dat van het inzuigen deezer vaaten in 't geheel geene werktuiglijke verklaring te geven is, maar dat enkel de prikkelbaarheid of de levens-kracht, dit inzuigen veroorzaakt. Daarom neemt ook dit inzuigen af, of toe, naar maate de gesteltheid van het lichaam, door ouderdom, temperament, en ziekten, verandert. Alle prikkelingen, zoo wel de uit- als inwendige der hartstochten, (*) hebben invloed op de prikkelbaarheid deezer vaaten. Daarom

(*) Men zie mijne Verhandeling: *sur l'irritabilité considérée comme principe de vie dans la nature organisée*, in ROZIER *Journal de Physique*. Juin 1790.

om heeft men wel gezien, dat kommer en verdriet de waterzucht veroorzaakt, en vreugde of toorn dezelve schielijk weder weggenomen heeft.

De inzuiging staat over 't algemeen met de prikkelbaarheid van het lichaam in de allernaauwste verbintenis. Hoe prikkelbaarer het lichaam is, hoe beter de inzuiging plaats heeft: en zoo ook omgekeert. Daarom is in de kindsheid, zoo wel de prikkelbaarheid, als de inzuiging op het sterkst; op het zwakst zijn daarentegen beide in den ouderdom. Het gebruik van geestrijke dranken werkt als eene prikkeling op het lichaam, het vermeerdert dus in den beginne de inzuigende kragt der inzuigende vaaten, waardoor het lichaam mager word. Maar wanneer, door het aanhoudend gebruik deezer dranken, door de aanhoudende prikkeling, de prikkelbaarheid van het lichaam langzamerhand afneemt, zoo ontstaat vettigheid en eindelijk waterzucht. Ook de inwendige prikkelingen der hartstochten vermeerderen de inzuiging, en beletten het vet worden; waarom zwartgallige lieden doorgaans mager zijn, bloedrijke daarentegen zeer vet worden. Even om die zelfde reden, dat de monden der inzuigende vaaten zoo ongemeen prikkelbaar zijn, worden zeer prikkelende lichamen, bij voorb. het venerisch gift, en het gift van een dollen hond, niet dadelijk ingezogen, maar 'er word daar toe eenige tijd vereischt, tot

dat of de monden der inzuigende vaaten aan de prikkeling gewoon worden, en zig openen, of, het geen nog waarschijnlijker is, tot dat dezelve door de fcherpte van het gift vernielt zijn, dewijl als dan het gift in de stammen dier vaaten, die veel minder prikkelbaar zijn, word opgenomen.

Nu tracht de Schrijver deeze waarneemingen, door ondervinding gemaakt, op de Engelsche ziekte toe te passen, en te bewijzen, dat de zitplaats deezer ziekte in de *vasa lymphatica* te zoeken zij. In de kindsheid zijn de vaste deelen nog week en zwak, en de prikkelbaarheid van het lichaam is uittermaten groot. Dit blijkt ook reeds daar uit, dat zeer zachte prikkelingen het vermogen hebben, om bij kinderen de hevigste zamentrekkingen der spieren, ja zelfs stuipen voort te brengen. Het *sijstema lymphaticum* is doch, onder alle de deelen van het kinderlijk lichaam, verre het prikkelbaarste en zwakste. Ook heeft in deeze jaaren het gemelde *sijstema* het gewichtig werk der voeding, en bij gevolg van den wasdom, bijna geheel alleen te bezorgen; daarom zijn de ziekten van het *sijstema lymphaticum* in de jaaren der kindsheid zoo meenigvuldig.

Alle verschijnsels, die zig bij de Engelsche ziekte vertoonen, laten zig uit eene natuurlijk vermeerderde inzuiging der inzuigende vaaten ver-

verklaaren. De kalkachtige stoffe der beenderen word, gelijk boven reeds is aangemerkt, door deeze vaaten bestendig opgenomen, en daar tegen scheid zig andere stoffe uit de slagaderen af. Neemt nu de inzuigende kracht der inzuigende vaten tegen-natuurlijk toe, zoo word 'er meer afgenomen, dan weder afgescheiden kan worden. 'Er ontstaat dus in de beenderen een gebrek aan aarde, aan vaste deelen; daar door worden dezelve zwak, week en buigzaam. Dit geschied des te ligter, dewijl, in de jaaren der kindsheid, de beenderen nog groeijen, en daar door een grooter meenigte van kalkaarde noodig hebben, als in lateren leeftijd.

De algemeene magerheid over het geheele lichaam, benevens het inkrimpen der spieren bewijst bovendien, dat de inzuigende kragt der inzuigende vaten aanmerkelijk is toegenomen. Dat nu het *sijstema* der inzuigende vaaten, of *vasa lymphatica*, aan de Engelsche ziekte een zeer groot aandeel heeft, dit bewijzen de waarneemingen van eenen CALLISEN, welke bij kinderen, die aan deeze ziekte gestorven waaren, het *sijstema* der gemelde vaaten ongemeen verwijderd aantrof, en ook de aanmerkingen van den heer KORTUM, die de overeenstemming der Engelsche ziekte met de kropzweeren getoont heeft. Maar nu is het van de kropzweeren beweezen, dat ze eene ziekte van het *sijstema lymphaticum* zijn; want men

heeft voorbeelden, dat scrophuleuse moeders kinderen ter weereld gebragt hebben, die met de Engelsche ziekte behebt waaren. Dat nu werkelijk in de Engelsche ziekte de *vasa lymphatica* de kalkaarde der beenderen inzuigen en wegvoeren, dit word door eene ontleding van een lijk bewezen, die FRIES beschreven heeft, alwaar men de *vasa lymphatica* van den rug met beender-stoffe zoo opgevult vond, dat de ontleed-messen bij derzelver doorsnijding stomp wierden. Andere ontleedkundigen hebben kalkachtige verhardingen, zoo wel in de *glandulae lymphaticae*, als in andere deelen, bij deeze ziekte gevonden.

Twee oorzaaken verwekken de vermeerderde inzuiging der *vasa lymphatica*:

1. Vermeerderde prikkelbaarheid dezer *vasa lymphatica*.

2 Eene prikkeling, die op dezelve werkt, en ze in beweging brengt.

Dat de kinderen buitengemeen prikkelbaare lichaamen hebben, zal niemand lochenen; maar dat deeze prikkelbaarheid haare zitplaats voornamelijk in derzelver *vasa lymphatica* hebbe, schijnt even zoo onlochenbaar te zijn. Nu volgt reeds uit de wetten der prikkelbaarheid, dat hoe prikkelbaarer het *systeem* der *vasa lymphatica* is, 'er des te geringer prikkeling noodig is, om het zelve tot zamentrekken te bewegen. Hier uit blijkt

blijkt, dat in den staat der kindsheid alle afgelegene oorzaaken tot het voortbrengen der Engelsche ziekte reeds voor handen zijn. Dan dewijl alles, wat de prikkelbaarheid des lichaams vermeerderd, te gelijker tijd het lichaam verzwakt, zoo gaat ook altoos met deezen staat der tegennatuurlijk vermeerderde prikkelbaarheid eene groote zwakte gepaart; en het laat zig dus gemakkelijk begrijpen, waarom zoo veele Artsen de zwakte van 't lichaam voor de naaste oorzaak der Engelsche ziekte gehouden hebben.

De uitvinder van dit scherpzinnig leerstelsel is van gedagten, dat de grondslag tot eene tegennatuurlijke prikkelbaarheid, waar door de Engelsche ziekte word voortgebracht, zomtijds erfelijk en aangeboren is, maar zomtijds ook eerst na de geboorte ontstaan kan. Hij geloof, dat gelijk eene tegennatuurlijke prikkelbaarheid der longen, of der speen-aderen, van de Ouders op kinderen overgaat, en bij deezen dezelve ziekten verwekt, aan welke de Ouders lijden, namelijk longen-teering, of aambeien: even zoo ook de tegennatuurlijke prikkelbaarheid der *vasa lymphatica* van de Ouders op de kinderen kan overgaan. Een bewijs deezer waarheid is de boven reeds bijgebragte aanmerking, dat kropzweerige Ouders, gevolgelijk zulken, wier *systeem lymphaticum* uitermaten prikkelbaar is, kinde-

ren teelen, die naderhand door de Engelsche ziekte aangetast worden.

Eenige Artsen hebben de Engelsche ziekte voor eene ontaarting der Venerische ziekte gehouden: ze hebben beweerd, dat Ouders, die met Venerische ziekte gequelt waaren, kinderen teelden, welke naderhand aan de Engelsche ziekte leeden. Dit gevoelen schijnt echter ongegrond te zijn; offchoon het niet te ontkennen is, dat de Venerische ziekte der Ouderen zekerlijk de kinderen tot eene tegennatuurlijke prikkelbaarheid van het *sijstema lijmphaticum* geschikt kan maken, dewijl gedeeltelijk het venerisch gift, het welk hoofdzakelijk op het *sijstema lijmphaticum* zijne uitwerking doet, de prikkelbaarheid van dit *sijstema* kan vermeerderen: en nog meer, dewijl de kwik, die, gelijk Ik op eene andere plaats reeds getoond hebbe, (*) de Venerische ziekte op geene andere wijze geneest, dan daar door, dat ze het lichaam met zuurstoffe vervult, en gevolgelyk deszelfs prikkelbaarheid vermeerdert, uit hoofde van deeze uitwerking lichtelyk veroorzaaken kan, dat kinderen, die van zulke perfoonen geteelt en geboren worden, een bijzon-

(*) Men zie mijne tweede Verhandeling: *sur l'irritabilité considérée comme principe de vie dans la nature organisée*, in ROZIER *Journal de Physique*. Aout 1790.

zonder prikkelbaar *sijstema lymphaticum* mede ter weereld brengen.

Voorzegging (Prognosis) der Engelsche ziekte.

Wanneer het kind niet te jong en te zwak is, en wanneer de ziekte niet reeds te lang geduurt heeft: zoo laat dezelve zig altoos geneezen.

Vertoont zig de ziekte voor het tanden krijgen: zoo staat te vreezen, dat het kind aan de tanden sterfe.

Een uitslag op de huid, of de schurft, zijn gunstige toevallen, welke de ziekte geneezen.

De Engelsche ziekte is allerzeldzaamst doodelijk.

Hoe jonger het kind is, wanneer het door de ziekte word aangetast, hoe meer dezelve de overhand neemt.

Zonder de allerzorgvuldigste oppassing, en het aanhoudend gebruik van dienstige Geneesmiddelen, is in 't geheel geene geneezing mogelijk.

Wanneer kinderen, die met deeze ziekte be-
hebt zijn, zig stooten, of vallen, waar door de
opperhuid als mede het cellulueus weefzel gequetst
word, en het *sijstema lymphaticum*, het welk
met het laatste in het naauwste verband staat, ge-
prikkelst word: zoo neemt de ziekte met uitter-
maten snelle schreden de overhand.

Bij warm en droog weder laat zig de Engel-
sche

sche ziekte veel gemakkelijker geneezen, dan bij koud en vochtig weder.

Hardnekkige verstopping van 't lichaam, wanneer men te vooren behoorlijk open lijf gehad heeft, duid den aannaderenden dood aan.

Opstopping der pis is een slecht teeken.

Het bloeden uit den neus heeft op de ziekte geen invloed.

Eene plotselijke opzwellling van het geheele lichaam, of van enkele deelen van het zelve, heeft op de ziekte geen invloed.

Van de geneezing der Engelsche ziekte.

De voornaamste aanwijzing in deeze ziekte is, te versterken. 'Er zijn zeer veele middelen, die tot dit einde zijn aangeprezen geworden, waar van ik de voornaamste zal aanwijzen.

Doorgaans word de geneezing met een *braakmiddel* (N^o. V.) begonnen, het geen ook wel na verloop van eenige dagen herhaald word. Het oogmerk van dit braakmiddel is, deels de taaie en dikke slijm, die zig in de eerste wegen bevind, los te maken en weg te nemen, deels de *vasa lymphatica* van het geheele lichaam in werking te brengen; want het is bekend, dat braakmiddelen voornamelijk op het *systeem lymphaticum* gewoon zijn te werken. Intusschen moeren in de Engelsche ziekte de braakmiddelen ech-

echter voorzichtig gebeezeit worden. Men moet ze niet te dikwils herhaalen, en men moet zorgen, dat ze niet te hevig werken, anders zijn ze schadelijk.

Ontlastende middelen zijn in de Engelsche ziekte altoos nadeelig bevonden geworden. Is 'er verstopping voor handen, zoo word door klijs-teeren den zieken ontlasting bezorgt.

Onder de versterkende middelen, die in deeze ziekte zijn gebeezeit geworden, behooren:

1. De *Meekrap*. (*Rubia tinctorum* Linn.) Deeze word voornamelijk door LEVRET aangeprezen. Hij houd ze, na eene lange ondervinding, voor een specifiek middel tegen deeze ziekte. (N°. XXXIV.) Men moet maanden lang, ja zomtijds een geheel jaar, met het gebruik van dit middel op den duur aanhouden. Het drijft de pis sterk af, en men bespeurt, dat bij het aanhoudend gebruik van dit middel, de pis en afgang, ja zomtijds zelfs het zweet rood geverwt word. Wanneer het kind geduurende het gebruik hette krijgt, zoo stelt men dit middel eenigen tijd uit, en geeft intuschen zuurachtige dranken. Zoo het kind mogt hardlijvig worden, zoo bezorgt men, door zachte ontlastende middelen, de noodige opening.

Wanneer het kind de *Meekrap* in de gedaante, N°. XXXIV. opgegeven, niet wil inneemen, zoo mengt men de wortel, tot een fijn en zacht poe-

poeder gewreven, met suiker, en geeft daar van dagelijks een half drachma in. Het poeder der wortel heeft in 't geheel geen smaak, waarom het de kinderen, met suiker gemengt, zonder moeite inneemen.

ROSENSTEIN laat een half loot van de wortel met tien grein gedroogde oranje-schillen, en vijftien grein gedroogt venkel-zaad vermengen, en wanneer alles te zamen klein gemaakt is, dit mengzel in een verglaasde aarde pot met zes pond versch water zoo lang kooken, tot 'er vier pond overig blijft. Na dat het koud en klaar geworden is, giet men het klaare 'er af, en bewaart het, in glaazen fleschen, en op een koele plaats, tot dagelijks gebruik.

2. De *Kina* word insgelijks tegen de Engelsche ziekte als een voortreffelijk middel aanprezen. (N°. XXVII.) Maar men heeft moeite, het kind deezen bast in behoorlijke hoeveelheid in te krijgen, dewijl het zelve van den onaangenaamen smaak van dit middel een afschuw heeft. Men heeft dus voorgesteld het afkookzel van de *Kina* den zieken kinderen in klijsteeren toe te dienen. Mij is niet bekend, of, en met welk gevolg, dit voorstel is uitgevoerd geworden.

3. *Wijn* dagelijks, dikmaals, en in kleine giften gegeven, doet goede uitwerking, wanneer andere geneesmiddelen teffens gebruikt worden.

4. *Bittere middelen van allerlei soort* doen
voor-

voortreffelijke diensten; voornamelijk bittere Extracten, Osfengal, en dergelijke. Maar men heeft groote moeite, de kinderen tot het innemen van dezelve te bewegen, wanneer men de voorzigtigheid niet gebruikt, om alle deeze middelen in de gedaante van pillen in te geven.

5. *Staalmiddelen* worden zeer geprezen; voornamelijk de *Tinctura Martis Pharmac. Edinb.* Men geeft deeze Tinctuur in zeer kleine giften, maar die dikwils herhaald moeten worden. Andere Artsen prijsen aan het zoogenaamde *Ens Veneris Boylei*, of het geen 'tzelfde is, de *Flores martiales Pharm. Edinb.* Ook mineraale staalwateren, bij voorb. Pijrmonts- of Spaa-wateren, doen goeden dienst.

6. *Loogzoutige middelen*, voornamelijk het *Wijnsleen-zout*. Het word, van wegen zijne uitwerkingen tegen de Engelsche ziekte, door veele Artsen geprezen. Het behoord wel niet onder de clasfe der versterkende middelen; maar uit hoofde van zijn zuurbrekend vermogen word het aan geprezen. Het gebruik van dit middel schijnt mij toe op eene enkele vooronderstelling te berusten, volgens welke in de Engelsche ziekte zuur in het lichaam zou geboren worden, het geen men door loogzoute middelen kragteloos maken wil. Ik schrijf aan dit middel weinig vermogen toe, en zoude deszelfs gebruik niet aanprijzen. Aan een kind van vijf jaaren geeft men
van

van de ontbinding van het wijnsteen-zout dagelijks vijftien grein.

Bij de geneezing hangt het meest van eenen geschikten levens-regel af. Op dezelve moet dus voornamelijk agt geslagen worden. *Beweging en wrijven zijn de hoofdmiddelen ter geneezing*, die veel meer werking doen, dan alle geneesmiddelen.

De *beweging* moet in vrije lucht geschieden. Men laat de kinderen rond dragen, of rond rijden. Doch hier in moet vooral op het weder agt geslagen worden; want alleen een warme en drooge lucht is voor de kinderen, met de Engelsche ziekte behebt, dienstig: vochtige en koude lucht is hun nadeelig.

Het *wrijven* geschied over het geheele lichaam door middel van een lap warm gemaakte flanel, welke men over den rook van Barnsteen of Suiker gehouden heeft. Het onderlijf van het kind word daar mede, twee of drie maal daags, zoo lang gewreven, tot dat de huid een weinig rood is. Eenige Artsen laten de vluchtige zalve (N°. I.) in het onderlijf inwrijven: maar deeze behandeling is niet aan te raaden.

De kleeding van het kind moet droog en warm zijn. Vooral bespeurt men goede uitwerking van een vast aanpassend keurslijfjen van flanel, het welk door het kind op het bloote lijf gedragen word.

Het

Het *koude bad* behoord onder de voornaamste middelen tot geneezing der Engelsche ziekte. De kinderen moeten dagelijks gebaad, na het bad met warme flanel gewreven, en te bed gelegd worden. In het bad zelve word het kind telkens de rugge-graad in zijne geheele lengte met koud water gewaschen.

Met opzigt tot den *levens-regel* staat aan te merken, dat dezelve meer versterkend en specerijachtig, dan waterachtig wezen moet. Wijn in kleine giften bekooft deeze zieken, gelijk bereids hier boven is aangemerkt geworden, zeer goed; voornamelijk roode wijn.

Het kind moet zig niet op laage, vochtige of koude plaatsen ophouden; ook zig niet aan de vochtige lucht, of aan den regen bloot stellen. Het moet niet op zacht dons slaapen, maar op een matras. De kleederen moeten dikwils verwisfelt worden, rein en droog zijn: voor 't overige is het volmaakt het zelfde, van welke couleur zij zijn, en het is een ongerijmd gevoelen van ROSENSTEIN, dat deeze couleur noodwendig wit of rood zoude moeten zijn. Wat zou toch de couleur der kleeding voor invloed op de gezondheid kunnen hebben!

XV. *Van de verlamming der onderste
Ledematen.*

Deeze ziekte heeft de beroemde POTT het eerst en best beschreven; ook heeft men hem te danken de uitvinding eener manier, om dezelve te geneezen. Ik heb nooit zelf gelegenheid gehad, ze te zien, en geloove daarom best te doen, wanneer Ik uit de waarneemingen en aanmerkingen van den heer POTT een kort uittrekzel uit dit Werk, het geen eene volledige Verhandeling van alle ziekten der kinderen vervatten moet, inlasfche.

De ziekte bestaat in eene kromming van den rugge-graad, waar bij de zieke het vermogen, om de onderste ledematen te bewegen, of geheel, of gedeeltelijk, verliest. Uit hoofde deezzer omftandigheden heeft men deeze ziekte voor eene verlamming gehouden, en als zoodanig behandelt, tot dat de heer POTT bewees, dat dit leerftelzel zoo wel, als de daar op gegronde Praëtiijk, verkeerd is.

De oorzaak van dit wanbegrip valt in het oog. Men zag, dat de zieke van het gebruik zijner ledematen berooft was; men zag, dat te gelijker tijd eene kromming van den rugge-graad voor handen was; men hield deeze kromming voor eene ontwrichting der wervel-beenderen; men ftelde, dat door deeze ontwrichting het ruggemerg gedrukt wierd; en men fchreef aan deeze
druk-

drukking de verlamming der beenen toe. Maar de heer POTT bewees, dat 'er geen ontwrichting voor handen is, dat het rugge-merg op geene tegennatuurlijke wijze gedrukt word, en dat de beenen niets minder, dan verlamd zijn. Bij een verlamd lid vind men de spieren week, slap, zij bieden geen wederstand, en trekken zig niet te zamen. Men kan het verlamde lid plaatsen zoo men goedvind, en het blijft in die plaatsing, zonder dat de zieke het minste gezag over het zelve heeft; de gewrichten laten zig even zoo gemakkelijk bewegen, als in den gezonden staat. In de tot hier toe beschrevene ziekte is de toedragt geheel verschillend. De spieren zijn wel uitgeteerd, en kleiner, dan in den gezonden staat, maar ze zijn stram en gespannen, waar door het knie-gewricht geheel stijf en onbeweegbaar word. Het been van den zieken is dus of aanhoudend uitgestrekt, en de knie kan niet anders, dan met geweld, gebogen worden; of, uit hoofde van het geweld der sterker spieren, zijn beide beenen over malkander getrokken, zoo dat 'er even zoo veel kragt toe behoord, om ze van één te scheiden. Is het been regt uitgestrekt, zoo werken de uittrekkende spieren zoo sterk, dat 'er eene aanmerkelijke kracht vereischt word, om het knie-gewricht te buigen; maar is het gewricht eenmaal gebogen, zoo worden de beenen

dadelijk met geweld naar boven getrokken, zoo dat de hielen den aars aanraaken. Uit hoofde van de stijfheid van het been-gewricht, gepaart met de krampachtige zamentrekking der kuitspieren, zijn de teenen van den zieken zoodanig nederwaarts gebogen, dat het hem volstrekt onmogelijk word zijne voeten vlak op den grond neder te zetten. Dit is een van de eigenaartige kenteekenen deezer ziekte.

Geeft men op de zoo even vermelde omstandigheden naauwkeurig acht, zoo zal men deeze ziekte met eene verlamming niet kunnen verwarren.

De ziekte is eigenlijk eene ziekte der kinderen, van welke echter de volwasfenen niet geheel bevrijd zijn: intusschen is ze zelden, misschien nooit na het veertigste jaar, gewoon zig te vertoonen. Een kind, het welk aan deeze verlamming lijdt, is het voorwerp van bestendige kommer en verdriet zijner ouderen; een volwasfene, die daar door aangetast word, bevindt zig in den treurigsten toestand, waar in zig immer een mensch bevinden kan, hij is zig zelf en anderen tot een last.

Tast deeze ziekte een kind van één of twee jaaren aan, zoo vermoed men de waare oorzaak doorgaans niet eerder, dan na dat de uitwerking reeds zedert eenigen tijd 'er op gevolgt is. Ouders

ders en oppasters zeggen: *het duurt lang, eer dat kind leert gaan*, en zij hoopen, het zal met 'er tijd wel schikken.

Maar is het kind reeds ouder, en kan het bereids gaan, zoo verliest het 't gebruik zijner beenen van langzaamerhand, echter tamelijk schielijk. In den beginne klaagt het, dat het 'tgaan niet lang kan uithouden, en dat het schielijk moede word. Het is traag, onrustig, en bang voor alle beweging. Naderhand struikelt het op een vlakken grond. Wil het schielijk gaan, zoo buigen zig zijne beenen kruisfelings tegen wil en dank, en het valt plotseling neder. Wanneer het, zonder ergens op te leunen, stil en recht op wil staan, zoo weiken zijne kniën, en buigen zig voorwaarts. Heeft de ziekte nog eenigen tijd langer geduurt, zoo kan het niet zonder moeite en overleg zijn voet op eene zekere bepaalde plaats zetten. Kort daar na klaagt het over herhaalde pijnen en kneepen in de dijen-beenderen, voornamelijk wanneer het te bed legt, en over eene onaangename gevoeligheid in het hartkuiltje. Wanneer het zit, zoo slaat het de beenen over elkander, en trekt dezelve onder de zitplaats. Kort daarna kan het in 't geheel niet meer gaar.

Bij volwasfenen heeft de ziekte even denzelfden loop, maar schielijker.

Is de kromming in den nek, en is dezelve van eenig aanbelang, zoo dat ze zig over verscheiden

wervelbeenderen te gelijk uitstrekt, zoo kan het niet zonder pijn zijn hoofd recht op houden. Het tracht derhalven aanhoudend of op de tafel, of op een kussen te leggen, om zig van dien last te bevrijden. Bevind zig de kromming aan de rugge-wervelen, zoo verliest het de eetlust, krijgt een droogen hoest, de ademhaaling word moeielijk, de pols slaat schielijk, 'er vertoont zig een sluipkoorts, en het lichaam kromt zig.

Zelden bespeurt men bij kinderen de kromming van den rugge-graad, voor dat dezelve klaar in 't oog loopt: men vermoed niet eens de ziekte, voor dat ze werkelijk aanwezig is; en ook dan zoekt men den grond in de eene of andere toevallige uitwendige oorzaak.

Met opzicht tot de plaats, den omvang, enden graad, is de kromming bij verschillende zieken zeer verschillende. Ze is zomtijds aan den rug, en zomtijds, schoon zeldzaam, in den omtrek der heupe; zomtijds zijn alleen twee wervelbeenderen, zomtijds meerder in dezelve begrepen. Dan de kromming zij groot of klein, ze zij op welke plaats ze ook wil: zoo zijn echter altoos slechts de onderste ledematen verlamt, zelden de armen, offchoon ook dit niet buiten voorbeeld is.

De waare oorzaak der ziekte is in een gebrek-kigen staat van den rugge-graad, en eenige andere met dezelve verbondene deelen te zoeken.

Bij

Bij naauwkeurig onderzoek bevind men altoos, dat deeze gebrekkige staat een tijd lang voor de mismaaktheid van den rugge-graat bereids aanwezig geweest is. Bij kinderen is deeze gebrekkige staat de eenige oorzaak der ziekte, en uiterlijke aanleidingen hebben geen invloed op dezelve. Bij volwasfenen mogen uitwendige oorzaaken mischien medewerken, om de ziekte voort te brengen; echter alleen als aanleidende oorzaaken, die niet anders werken kunnen, dan wanneer de gebrekkige staat van den rugge-graad en der nabuurige deelen bereids aanwezig is. Eene verrekking der wervelen van den rugge-graad, die in een gezond lichaam door eene uitwendige oorzaak geschied, veroorzaakt geheel andere toevallen; en juist uit de verscheidenheid deezer toevallen laat zig het wezentlijk aanzijn van die ziekte, welke Ik hier beschrijve, zeer gemakkelijk kennen.

De kromming van den rugge-graad is altoos buitenwaarts, van binnen naar buiten.

De graad der verlamming is bij verschillende perfoonen zeer verschillend. Zommigen worden, korten tijd na de kromming, geheel en volkomen onbekwaam om te gaan, of zig van hunne voeten op eenigerhande wijze te bedienen; anderen zijn in staat op krukken te gaan, of mits zij hunne dije recht over de kniën met beide handen omvatten; zommigen kunnen in een arm-

stoel alleenlijk zitten, anderen kunnen niet zonder hulpe recht op zitten; zommigen zijn in staat, in het bed hunne ligging te veranderen, anderen kunnen zonder hulpe niet de minste beweging maken.

Zwakke en teedere kinderen zijn aan deeze ziekte het meest onderhevig. Wanneer dezelve de rugge-wervelen aantast, zoo ontstaat 'er eene gebrekkige mismaaktheid van het lichaam, zoo wel van vooren als van agteren. Eer men deeze kromming van den rugge-graad ontdekt, is men gewoon al zijne aandacht naar de beenen heen te wenden, waar in men de zitplaats der ziekte zoekt; alle middelen, die men aanwend, worden op de beenen gelegd: inwrijvingen van de vluchtige zalve, pappen, blaartrekkende pleisters, en dergelijken, worden aan de beenen gebeezeit. Maar zoo dra de kromming van den rug bespeurt word, tracht men dadelijk door stijve keurslijven, en andere werktuigen, deeze kromming weg te neemen. Maar dit alles helpt niet. De zieke word dagelijks meer en meer hulpe-loos en ongezond. Hij kwijnt een tijd lang, en sterft eindelijk aan een sluip-koorts.

Tegen deeze, tot op de nieuwste tijden onge-neeslijke, ziekte heeft de beroemde P O R T eene geneeswijze ontdekt, die de zieken, zoo als eene veelvuldige ondervinding bewezen heeft, altoos herstelt, het geval moge zoo erg zijn als het wil.

Dit

Dit bestaat daar in, dat op den rug, naast de aangetaste rugge-wervelen, aan beide zijden derzelve, Fontanellen gesneden, of Hair-snoeren aangelegt worden. Deeze door konst gemaakte zweer moet zoo lang open gehouden worden, tot dat de zieke geheel herstelt is, en het gebruik zijner beenen volkomen weder gekregen heeft. Als dan laat men eerst de eene Fontanelle, en eenigen tijd daar na ook de andere toelopen. Bij zommige kinderen, bij welken dat middel vroeg genoeg gebruikt word, verdwijnt zelfs de kromming van den rugge-graad, en de bochel, zoo dat het kind volkomen gezond en recht word. De ettering der Fontanellen moet door opgestrooit fijn Spaansche Vliegen Poeder onderhouden worden.

XVI. *Van de kromme, binnen-waarts
staande voeten.*

Hier boven is reeds getoont, op welke wijze dit toeval bij jonggebooren kinderen moet behandeld worden. Wanneer het kind ouder is, zoo is deszelfs geneezing veel moeilijker. Het best heeft daar over geschreven de heer ACKERMAN. Het zij mij geoorlooft, die plaats hier bij te brengen. „ De zeer sterke kromte der
„ voeten, (zegt hij) die bij vervolg de kinde-
„ ren noodzaakt, op de knokken te gaan, den

„ *Clubfoot* der Engelschen , heb Ik tweemaal
„ waargenomen. — Wanneer de kromming
„ van dien aart is, dat ze bij beide voeten naar
„ buiten gaat, zoo gaat allengskens het groot-
„ ste gedeelte der ongesteldheid meestal van zelf
„ weg, door het inwinden, door de oppassing,
„ en door de werkzaame kragt der spieren.
„ Maar is de kromming zoo, dat één been sterk
„ binnen - waarts, en het ander sterk buiten-
„ waarts gebogen is; zoo kan men van het on-
„ gemak niet eerder geholpen worden, dan na
„ dat men het binnen - waarts gebogen been
„ eenigermaten recht gemaakt heeft. Die arme
„ schepzels, die met balijne laarsen, en andere
„ door konst gemaakte werktuigen, wier wer-
„ king zig alleen tot het been onder de knie be-
„ paalt, tot dit einde geplaagt worden, zijn be-
„ klaagens waardig; en behalven dat de kinde-
„ ren daar door nutteloos geplaagt worden,
„ worden de voeten meest al, dewijl ze naauw
„ zijn, in haaren wasdom belemmert: de ge-
„ brekkige gestalte is hoofdzakelijk gelegen in
„ het onderste gedeelte van het dijbeen, het
„ knie - gewricht, en het bovenste gedeelte van
„ het scheenbeen: en op deeze deelen te zamen
„ moest men bij de geneezing agt geven. Ik
„ heb in zeker geval, bij een kind van omtrent
„ vijf jaaren, alwaar de eene voet zeer sterk bui-
„ ten - waarts, en de andere even zoo sterk bin-
„ nen-

„ nen-waarts gekromt was, zoo dat het kind op
„ de knokken gaan moest, een werktuig aange-
„ raden, waar van Ik met genoeg en ondervon-
„ den heb, dat het met voordeel is gebruikt
„ geworden. Het bestaat uit een dunne, dog
„ genoegzaam sterke, en omtrent twee ving-
„ ren breede, ijzeren staaf, die van onderen met
„ den hamer plat geslagen, en, op dat het been
„ niet geschaapt werde, een weinig ingebogen,
„ maar aan het onderste gedeelte schuins en zoo ge-
„ kromd is, dat het een rechte hoek maakt. In
„ het midden, op die plaats, alwaar zig de knie
„ bevind, wanneer dit ijzer is aangelegt geworden,
„ heeft het een lid, dog het welk geene zijde-
„ lingsche beweging heeft, maar alleen voor- en
„ achterwaarts gebogen word. Het bovenste ge-
„ deelte is wederom plat geslagen, en zoo uitge-
„ holt, dat juist de rondte van de heup daar in
„ past. Dit ijzer word zoo aangelegt, dat het
„ bovenste breedere gedeelte zijn vast punt bo-
„ ven aan de heup heeft, alwaar het met een
„ riem om het lijf kan worden vast gemaakt,
„ en dat op het plat-geslagen onderste gedeelte,
„ tot een rechten hoek gebogen zijnde, de voet
„ zool staat. Thans word dit werktuig, aan
„ den binnen-waarts gebogen voet, met breede
„ banden vast gemaakt, die altoos meer en meer
„ allengskens moeten worden aangetrokken, zoo
„ dat zig het been naar de staaf toe, en recht
„ buigt.

„ buigt. Dit werktuig, het geen, zoo als zig
 „ van zelf verstaat, op de plaatsen, alwaar ze
 „ het lichaam aanraakt, wel met zacht leder en
 „ catoene watten moet gevoert zijn, kan, wan-
 „ neer het den kinderen moeilijk valt, zeer
 „ licht afgenomen, en naar goedvinden weder
 „ aangelegt worden. Het andere buiten-waarts
 „ gekromde been krijgt, zoo dra het binnen-
 „ waarts gebogene recht word, van zig zelf zij-
 „ ne natuurlijke gedaante. ”

XVII. *Van het inwendig Waterhoofd.*

Beschrijving der ziekte.

Deeze ziekte tast bijna altoos alleen de kinde-
 ren aan, zoo lang dezelve nog niet huwbaar zijn;
 voornamelijk tusſchen het tweede en het negen-
 de jaar: echter zijn 'er ook eenige voorbeelden
 van zieken, welke, in eenen lateren ouderdom
 aan het waterhoofd geleden hebben.

Doorgaans duurt de geheele loop deezer ziek-
 te twintig tot agt en twintig dagen; offchoon de
 gevallen niet zeldzaam zijn, dat ze veel langer
 aanhield.

De voornaamſte toevallen zijn de volgende:

Het kind word moede en mat; het klaagt over
 walging, en braakt dagelijks één ook wel twee
 maalen, het klaagt over hevige hoofdpijnen, of

in

in den hals, in den nek, en de schouderen. Zomtijds wisselen hoofdpijnen en maagpijnen elkan- der af. Zomtijds is de hoofdpijn alleen aan den eenen kant, en neigt zig bestendig op de pijnlijke zijde. Zomtijds bevind men vliegende pijn- nen, in den hals, in de ledematen, en in de in- gewanden. De oogen traanen, en kunnen het licht niet verdragen, en de nachten gaan zonder slaap voorbij. Of wanneer het den slaap vat, is het onrustig; het kind wrijft zig, geduu- rende denzelfen, de neus; knerst met de tan- den; springt verschrokken in de hoogte, en word bij herhaaling wakker. Het lichaam is of verstopt, of het ontlast eene taaije, groen-cou- leurige stoffe door den aars. De pols is, in dit tijdstip, schielijk, vol, en koortzig. Leid het hoofd, zoo zijn de ledematen minder pijnlijk, en zoo ook omgekeerd.

Kort daar na worden alle toevallen heviger. De zieke ziet scheel met de oogen; de opening van den oogappel word langzamerhand wei- der; het braken koomt meermalen; de hoofd- pijn neemt toe, en word zoo hevig, dat de arme zieke door zijn klaagend gejammer, en door zijn herhaald en afgebroken roepen: „ O! mijn „ hoofd! mijn hoofd!” de omstaande ouders en bloedverwanten tot in het binnenste der ziele ontroert. Thans word de koorts sterker; de pols slaat schielijker, de ademhaling is diep, on-
re-

regelmatig, moeilijk; de dorst aanhoudend; de warmte van het geheele lichaam, maar vooral van het hoofd, neemt aanmerkelijk toe; het aangezicht word opgezwollen en rood; en tegen den avond word de koorts dagelijks sterker. De pijn legt diep in 't hoofd, en gaat door het hoofd, van de eene slaap tot de andere.

De ziels - vermogens lijden teffens met het lichaam. Men bespeurt eene ijling, die zomtijds met woede, zomtijds met zachtzinnigheid gepaart gaat.

Na dat de ziekte, op deeze wijze, tien of veertien dagen voortgeduurt heeft, neemt de zelve eene andere gedaante aan. De pols word langzaam, klein, en ongeregeld, de pijn vermindert, en de hette neemt toe. De zieke bevind zig in een aanhoudende slaapzucht, en brengt dikwils de handen aan 't hoofd; het scheelzien der oogen word aanmerkelijk sterker; de opening van den oogappel verwijdert zig altoos meer en meer, en eindelijk verliest de zieke het gebruik van 't gezicht ten eenemaal. Slaapt hij, zoo blijft het oog half open; zoo dat men een groot deel van 't wit van 't oog ziet. Wat men hem in den mond steekt, dat slokt hij gretig in, en braakt niet meer, gelijk voorheen; de verstopping van het lichaam word aanhoudend en hardnekkig: zomtijds ontlasten zig eenige wormen in plaatse van den stoelgang, of met den
zel-

zelven. De zieke doet van tijd tot tijd een hevige schreeuw, maar klaagt over niets.

Na eenige dagen verandert de pols op nieuw. Ze word regelmatig, klein, trillend, en uittermaten schielijk; de ademhaling geschied moeilijk en met aanhoudend reutelen; het witte oogvlies word rood en ontstoken; het aangezicht is aan de eene zijde zoo bleek als de dood, aan den anderen kant hoogrood; het geheele lichaam, maar voornamelijk de ledematen, zijn met roode vlekken, of met een sterk zweet bedekt, het slikken word moeilijk; de pis en afgang ontlasten zig tegen wil en dank; en de dood maakt aan deeze verschrikkelijke kwaal een einde.

Deeze ziekte tast, gelijk reeds is gezegt geworden, meest alleen kinderen aan, zomtijds ook volwasfenen, wier lichaam zeer prikkelbaar is. Zelden vind men de ziekte bij kinderen onder de drie jaaren, gewoonlijkst vertoont zig dezelve tusfchen het vijfde en tiende jaar, zomtijds ook tusfchen het tiende en dertiende jaar. Ze koomt zeer dikwils voor, en tast meer meisjes dan jongens aan. De kinderen zijn meestal te vooren gezond en vrolijk; tener, maar zwakkelijk; lievelingen hunner ouderen.

Men heeft zomtijds, maar zeer zeldzaam, het waterhoofd bij kinderen van anderhalf jaargezien. Doorgaans krijgen meerder kinderen in dezelfde Familie deeze ziekte.

Her

Het is eene scherpe, en geene sleepende ziekte. De pis vertoont niets bijzonders. De zieken houden hun water zomtijds twaalf of vijftien uren, en langer.

Ontleeding der gestorvenen.

Bij de ontleeding van het hoofd der kinderen, aan het inwendig waterhoofd gestorven, vind men de bloedvaten der hersens uitgezet, het hersen-vlies ontstoken, en onder het *corpus callosum* vind men in de buite holten der hersenen, drie of vier oncen van een helder en reukloos vocht, het welk over het vuur niet stolt, maar geheel vervliegt.

Men heeft echter eenige gevallen van kinderen opgeteekend, die met alle toevallen van het waterhoofd gestorven waaren, en bij welken men evenwel, bij de ontleeding, geen water in de holten der hersenen, maar eene enkele ontsteking van het hersen-vlies aantrof.

Kenteekenen van het Waterhoofd.

De kenmerken zijn moeilijk; want deeze ziekte heeft ongemeen veel overeenkomst met de worm-koorts. Het eenig toeval, waar door zig het waterhoofd van de worm-koorts onderscheid, bestaat daar in, dat de hartlijvigheid bij het wa-
ter-

terhoofd aanhoudend is, zoo dat men niet dan met moeite stoelgang verschaffen kan. De drekstoffen zijn donker groen, met een olijchtig vocht bedekt, en hebben een zeer onaangenaamen reuk. Een ander eigenaartig kenteeken van 't Waterhoofd bestaat daar in: dat de opening van den oogappel, bij een daar voor gehouden brandend licht, zig krampachtig te zamen trekt en vervolgens verwijdert. Ook heeft men reden om bevreesd te zijn, wanneer reeds andere kinderen van dezelfde Familie deeze ziekte gehad hebben.

Voorzegging.

Deeze is aller-treurigst. Slechts weinige kinderen zijn in deeze ziekte van den dood gered geworden. In het tweede tijdpunt, wanneer de slaapzucht en de beweegloosheid van de opening van den oogappel een aanvang neemt, is 'er geene redding meer: maar in het eerste tijdpunt is nog eenige hoop voor handen.

Oorzaaken van het Waterhoofd.

Deeze ziekte heeft twee zeer verschillende tijdvakken. In het eerste is eene ontsteeking der bekleedzelen van de holten der hersenen

voor handen: in het tweede tijdvak zijn deeze holten met water opgevult.

De uitstorting van water in de holten der hersenen is een gevolg van de ontsteeking der hersenen. Het Waterhoofd is dus het gevolg eener ziekte, maar geene op zig zelf bestaande ziekte. WEPFER verhaalt veele gevallen, waar in men bij lieden, aan een beroerte gestorven, water in de holten der hersenen gevonden heeft. MORGAGNI verhaalt dergelijke gevallen, en voegt 'er bij: dat de uitstorting van water in de holten der hersenen zeer waarschijnlijk een gevolg, maar geen oorzaak van de beroerte geweest zij.

Eigentlich moest men, om zig bepaalt uit te drukken, de ziekte niet het *inwendig Waterhoofd*, maar de *beroerte der kinderen* noemen.

Of een aangeboren grondslag tot deeze ziekte bij de kinderen plaats heeft of niet, is nog twijfelachtig. De oorzaak schijnt meest te zijn een stoot aan het hoofd, een val op het zelve, of een sterke sprong van het kind: zoo als ook een

ON-

(*) *Sed tu fortassis cum iis facis, qui apuae effusionem malunt nunquam apoplexiae causam esse, sed effectum ejusdem causae, quae appoplexiam facit, ut puta sanguinis in vasis, quae in cerebro & circa cerebrum sunt, resistentis. MOR-*
GAGNI Epist. XII.

onnatuurlijk maakzel van het lichaam en van het hoofd; een koude dronk bij een verhit lichaam; of een lang verblijf op eene door de zon bescheene plaats, met ongedekten hoofde.

De *ouderdom* der kinderen is zekerlijk mede onder de voorbereidende oorzaken van het Waterhoofd te rekenen: want deeze ziekte tast alleen kinderen, allerzeldzaamst volwasfenen aan. Even zoo kan men ook groote levendigheid, vlugheid, en buitengewoone gemoeds gesteltheden onder de voorbereidende oorzaken tellen: want de verstandigste, vlugste en levendigste kinderen, zijn aan deeze ziekte, helaas! het meest blootgesteld; de domme, onnoozele en zwakkelijke kinderen blijven van dezelve bevrijd.

Kinderpokjes, Maselen, Scharlaken-koorts, Braakmiddelen veroorzaken zomtijds het Waterhoofd, bij zulke kinderen, bij welken een grondslag tot deeze ziekte voor handen is. Ook schijnen de wormen zomtijds aan het ontstaan van het Waterhoofd deel te hebben.

Van de geneezing van het Waterhoofd.

In het *eerste tijdvak* moet de ziekte geheel *antiphlogistisch* behandeld worden. 'Er is eene ophooping van bloed in de bloedvaaten der hersenen voor handen, die eene ontsteeking van het hersenvlies (den eersten graad der ziekte)

veroorzaakt, en die dus vermindert moet worden.

Maakt men, uit hoofde van den teederen orderdom van het kind, bedenking, om aderlatingen te doen, zoo kan door bloedzuigers, die aan de slaapen van het hoofd gelegd worden, de ophooping van het bloed in de hersenen vermindert worden.

Is het lichaam, gelijk doorgaans gebeurd, verstopt; zoo tracht men, door zachte ontlastende middelen, afgang te bezorgen. Voornamelijk is hier toe dienstig een tijd lang aan te houden met het gebruik van merg van Tamarinden, veel zuurachtige dranken te drinken, en een levensregel uit groenten te houden.

Voetbaden van laauw water, met mostaard vermengt, doen zeer goeden dienst.

Een der voortreffelijkste middelen in het eerste tijdperk, is een groote blaartrekkende pleister, die op het hoofd gelegd word, na dat het hair is afgeschoren geworden. Dit middel moet men niet verzuimen, zoo dra zig slechts de minste waarschijnlijkheid opdoet, dat de ziekte werkelijk een aanvang genomen hebbe. Wijlen de Profesfor CULLEN van Edinburg beweerde in zijne voorlezingen, dat hij al'een door dit middel verscheide zieken van dit zoor geneezen hadde.

Beroemde Artsen slaan voor, het hoofd zoo koud te houden, als maar immer mogelijk is. Men moet,

moet, tot dit einde, niet alleen, zoo dra men de eerste toevallen deezer ziekte bespeurt, het hoofd van het kind met koud water, of met ijs-water waschen, maar men moet het hair afscheeren, en *Aether Vitrioli* over het gantsche hoofd brengen, welke, zoo als bekend is, door zijne uitdamping den grootsten graad van koude veroorzaakt. Mij is niet bekend, of deeze raad ooit dadelijk ter uitvoer is gebracht geworden, en met welk gevolg.

De ligging van den zieken moet nooit *horizontaal*, maar altoos zoo veel mogelijk *perpendiculair* zijn. Men laate hem recht op zitten, en trachte zelfs dan, wanneer hij ligt, door het onderleggen van kussens, het hoofd in de hoogte te houden.

Maar wanneer het *tweede tijdvak* der ziekte begonnen is, dan heeft de ziekte veel grooter zwaarigheid. Men kent dit tijdperk, zoo als reeds boven is aangemerkt geworden, aan de stomphheid van zinnen, de gevoelloosheid, de slaapzucht, het blijkbaar scheel zien, en de ongeregelde pols. De meeste geneesmiddelen, die in dit tijdvak, zelfs door de beroemdste Artsen, zijn aanbevolen geworden, faalen, helaas! zeer dikwils in hunne werking.

De met kalk bereide *vluchtige Geest van Ammoniac-zout*, of de zuivere *Ammoniac*, inwendig gegeven, moet zeer goeden dienst doen.

Andere beroemde Artsen prijzen de *Alicant-sche Wijn*, alle uren tot een half once, ook wel in sterker gift gegeven, wanneer de pols langzaam, klein en schielijk is. Men vind voorbeelden bij Schrijvers verhaalt, van kinderen, die eenig en alleen door het gebruik van deezen wijn geneezen zijn.

Doch het hoofd-middel, het middel, waar op zig de Geneesheer in dit tijdvak voornamelijk, en bijna geheel alleen, verlaaten moet, is de *Kwik*. Men laat dagelijks driemaal een drachma van de kwik-zalve in de dije van den zieken inwrijven, geeft daar bij alle vier uren een grein Calomel, en legt teffens een blaartrekkende pleister over 't geheele hoofd. Met deeze behandeling word zoo lang aangehouden, tot dat de zieke geheel herstelt is.

De kwik moet volstrekt in eene gifte gegeven worden, die eene zachte kwijling veroorzaakt, anders blijft ze zonder werking. In deeze ziekte word gemeenlijk eene sterke gifte verëischt, om eene kwijling te weeg te brengen.

Met een afkookzel van Kina word de geneezing beslooten.

XVIII. *Van de Hoofd-waterzucht.*

De *Hoofd-waterzucht* moet wel worden onderscheiden van het, zoo even beschreeven, in-

wezen.

wendig *Waterhoofd*. (*) Deeze is eene scherpe, geene eene sleepende ziekte. Beide ziekten hebben in 't geheel niets met elkander gemeen: zij zijn met opzigt der toevallen, zoo wel als van de geneezing, van elkander geheel onderscheiden.

De Hoofd-waterzucht is eene zeldzaame ziekte, waar van men slechts weinige gevallen bij de Geneeskundige Schrijvers opgeteekend vind. Ze ontstaat langzaam en allengskens. Het hoofd van het kind zwelt op, en groeit, terwijl de overige deelen van het lichaam, wel verre van in vergelijking met het hoofd te groeijen en toe te nemen, veel eer inkrimpen en afnemen. De hersenpan verwijdert zig, de beenderen zetten zig uit, en zwellen op, de naden van het bekkeneel gaan uit elkander: het hoofd krijgt daar door eene mismaakte en zonderlinge gedaante. Het voorhoofd word uitpuilend, en steekt ver over de oogen uit, de gezichts-trekken worden zeer verandert. De eetlust van het kind is gemeenlijk zeer goed, en de meeste natuurlijke werkingen (*functiones*) leiden geene merkelijke verandering; alleenlijk het verstand neemt af, en de spraak word onduidelijk en stamelend. Ten laatsten sterft het kind aan stuipen. Bij de ontleding van het lijk vind men het bekkeneel vol wa-

(*) ROSENSTEIN verward beide deeze ziekten.

water, en de zelfstandigheid der hersenen deels ontbonden, deels in een naauwe holte zaamgedrukt.

MONRO verhaalt, dat hij een geval van dien aart gezien heeft, waar in een kind, het welk geen volle acht jaaren oud was, eene zoo groote hoofd-waterzucht hadde, dat het hoofd twee voeten en vierduimen in den omtrek bedroeg. (*) Ja men heeft voorbeelden van kinderen, bij welken de omvang van het hoofd nog gtooter was, zonder dat de ziels-vermogens merkelyk geleden hadden. (†)

Deeze ziekte is geheel ongeneeslijk.

XIX. *Van de Kropzweeren (Scrophulae.)*

De scrophuleuse ziekte behoord onder de gewichtigste en merkwaardigste ziekten. In weerwil dat jaarlijks duizenden van menschen, na het doorstaan van meenigvuldige pijnen en een bitter lijden, door dezelve worden weggesleept, is echter nog haare aart, nog haare geneezing, aanmerkelijk bekend, onderzocht en bepaalt. Het is dus der moeite wel waardig, vrij uitvoerig van dezelve te handelen, en eene proeve te wagen, of het mogelijk zij ter haarer nadere kennis iets bij te dragen.

De

(*) *Medical Transactions*, Tom. 4. pag. 358.

(†) *DUNCAN Medical cases and observations*, pag. 238.

De kropzweeren zijn eene ziekte der kinderen, waar van echter ook volwasfenen geenzints bevrijd blijven. Verkeerdelijk hebben zommige Geneesheeren beweert, dat deeze ziekte aangeboren was, en dat de kinderen dezelve mede ter weerd brachten. Ze vertoont zig zelden voor het tweede, en nooit na het twaalfde jaar. Men heeft geene voorbeelden, dat een zuigeling aan kropzweeren geleden heeft, en even zoo min zijn 'er voorbeelden van kropzweeren, die eerst na de jaaren der huwbaarheid waaren uitgebroken, zonder dat voor deezen ouderdom zig reeds spooren van dezelve vertoont hadden.

Het vrouwelijk geslacht is aan de scrophuleuse ziekte veel meer onderworpen, dan het mannelijk.

Beschrijving der scrophuleuse ziekte.

De kropzweeren zijn eene ziekte van het *systeem lymphaticum*. De eerste toevallen derzelve zijn zoo verschillende en meenigvuldig, dat niet lichtelijk eene naauwkeurige beschrijving van den loop der ziekte te geven is, die op alle gevallen past. Deeze ziekte heeft niet, gelijk de meeste andere, een regelmatig en bepaalden loop. 'Er blijft dus niets overig, dan de voornaamste toevallen te beschrijven, zonder op de tijd-orde, in welken zij op elkander gewoon

zijn te volgen, strenge acht te geven. Men kan intusschen drie verschillende tijdperken stellen.

In het *eerste tijdperk* is de grondslag tot de kropzweeren, de zoogenaamde *habitus scrophulosus*, voor handen. Het kind schijnt zeer gezond; maar de spieren zijn week en slap, de huid is wit, de wangen zijn hoogrood, de bovenlip is dik, en de neusvleugels zijn meer of min opgezwollen. Blonde kinderen, met blaauwe oogen, blond of roodachtig hair, en weide oogappelen, zijn aan deeze ziekte voornamelijk onderworpen. De roodheid op de wangen valt in het donkerroode, en neemt eene enkele ronde plaats in, welke op de helder witte huid des te meer uitsteekt. Doch 'er zijn ook zeer veele kinderen met zwarte oogen en hairen, die aan deeze ziekte lijden, als b. v. de meeste kinderen der Joden; ja zelfs de Negers zijn zomtjids met scrophuleuse ziekte gekwelt.

Het hoofd, voornamelijk het agterhoofd, is bij zulken, die eene gesteltheid tot scrophuleuse ziekte hebben, gemeenlijk een weinig grooter, in vergelijking met het overig gedeelte van het lichaam, dan bij anderen. Hier in heeft de scrophuleuse ziekte veel overeenkomst in derzelver uitwerkingen met de Engelsche ziekte, waar mede zij in 't algemeen verscheide gelijkformigheden heeft, die zig gemakkelijk laten verklaren, dewijl beide ziekten haare

zit

zitplaats in het *sijstema* der *vasa lymphatica* hebben.

Het aangezicht in 'talgemeen vertoont zig altoos een weinig opgezet, voornamelijk de wangen. De oogen zijn doorgaans groot, schoon en glinsterend. De oogleden zijn min of meer opgezwollen, en dikker, dan in den gezonden staat. De klieren van Meiboom zijn dikwils gewoon te etteren, en de kinderen met een scrophuleus gestel geboren, zijn gewoonlijk aan meer nigerlei ziekten der oogen, maar vooral aan eene zeer dikwils wederkomende ontsteking der oogen, onderworpen. Het bovenste ooglid is dik en rood, gezwollen, en een weinig ontstoken.

De buik is opgezet en dik; de *glandulae lymphaticae* van het geheele lichaam zijn opgezwollen en hard, maar voornamelijk de klieren aan den hals en achter de ooren. De eetlust is buitengewoon sterk, en kinderen van dit soort zijn bijna in 't geheel niet te verzadigen.

Aan huid-ziekten van allerlei soort zijn kinderen van een scrophuleus gestel gewoon zeer veel te lijden. Dan etteren de oogleden, dan vloeijen de ooren, dan ontstaat een uitslag aan 'thoofd, dan bespeurt men schurfrachtige uitlagen. De tanden zijn gemeenlijk wit en gezond.

Kinderen van eene scrophuleuse gesteldheid worden vroeger huwbaar dan anderen.

De meeste scrophuleuse kinderen hebben een

levendig, doordringend verstand, en ongemeene ziels-vermogens. Ze zien 'er vernuftig en verstandig uit, en betoonen eene schranderheid, die hunne jaaren te boven gaat. Daar bij zijn ze meestal vrolijk en levendig.

In het *tweede tijdperk* worden de klieren aan den hals, agter de ooren, en onder de kin, dikker, tastbaarer, en, op 'toog, talrijker. Ook ontstaan zachter en heviger pijnen in de gewrichten. De klier-gezwellen blijven dikwils lang, zomtijds het geheele leven lang, in deezen staat, zonder dat de ziekte uitbreekt. De gezwollene klieren zijn beweegbaar, wijken voor de indrukking van den vinger, zijn zonder pijn, verdragen het drukken van den vinger, en laten zich niet door 't gezicht, maar wel door 't gevoel kennen. Haare grootte is verschillende, van den omvang van een kleine erwt tot die van een hazelnoot. Ze groeijen ongemerkt langzaam aan. Naar maate ze grooter worden, worden ze ook harder; ook zijn ze gewoon zomtijds te groeijen, en zomtijds af te nemen. De gezwollene klieren staan niet enkeld, maar ze bestaan gemeenlijk in geheele druifachtige vergaaringen van zulke verhardingen bij en nevens elkander. Ze leggen los onder de huid, en zijn met dezelve niet vast gegroeit. De huid laat zich over deeze klieren heen en weder schuiven.

Niet alleen die *glandulae lymphaticae*, welke

aan

aan de uiterlijke deelen des lichaams onder de huid liggen, worden door de scrophuleuse ziekte aangetast, en tegen-natuurlijk verandert: maar ook de inwendige klieren der ingewanden, voornamelijk die van het darmscheel, (*Mesenterium*) leiden van deeze ziekte. Echter zijn de uit- en inwendige klieren bij de meeste zieken niet tegelijkertijd opgezwollen, en het schijnt bijna, als of de ingewanden van de ziekte bevrijd blijven, wanneer zig de verharding in de uitwendige klieren vertoont, en als of, in tegendeel, bij de verharding der inwendige klieren, de uitwendige grootendeels verschoont blijven. Men kan derhalven, tot betere beschouwing der toevallen, de scrophuleuse ziekte in de *uitwendige* en *inwendige* verdeelen.

Derde tijdperk.

I. Van de uitwendige scrophuleuse ziekte.

De kinderen zijn meestal schoon, verstandig, levendig; ze hebben roozen-roode wangen, groote oogen, een verwijderde oogappel, en dikke oogleden; ze leiden aan herhaalde oogontsteekingen; hunne bovenlip is dik, en heeft in het midden eene groeve; de neus-vleugels zijn wijd en een weinig gezwollen; de haren zijn lang en meest blond; de huid is wit en zagt; de

tan-

tanden zijn wit en gezond; de spieren van 't geheele lichaam zijn week en slap; de buik is hard, maar niet opgezet; de verstandelijke vermogens zijn uitmuntend; hun inborst is vrolijk, levendig, opgeruimt; ze zijn eer vet, dan mager; de huid is uitermaten glad; de eetlust is goed, en de spijs-verteering gaat voortreffelijk haaren gang; de uitwendige klieren zijn hard en gezwollen, voornamelijk aan den hals, agter de ooren, onder de kin; zomwijlen klagen zij over pijnen in de grootere gewrichten; en eindelijk beginnen de klieren te ontsieken, ten waare derzelver zwelling, of door de natuur, of door geschikte geneesmiddelen verdeelt word. Deeze ontsieking maakt thans het derde tijdperk, de eigentlijke scrophuleuse ziekte uit.

De verharde klieren gaan ten uitersten moeilijk en langzaam tot ontsieking en ettering over. Maar wanneer dit gebeurt, zoo gevoelt de zieke eene onaangename jeukte in één of meer klieren; hij gevoelt eene steeking, die van tijd tot tijd gevoelig word, en dan weder geheel ophoud. De zwelling word grooter, is oneffen bij 't aanraaken, word onbeweeglijker, en schijnt eindelijk aan de huid, waar onder ze legt, vast te groeijen. Hier op verandert de huid, ter plaatse, waar onder het klier-gezwel legt, derzelver couleur. In den beginne word ze roodachtig, en naderhand donker-rood. Vervolgens bespeurt men,

men, dat de klier tot ettering begint over te gaan. De pijn word meer hevig en steekend. De ettering gaat voort, en eindelijk maakt zig de etter eene kleine opening, vermits ze de huid doorvreet. De uitvloeiende etter is dun, meer wit, dan geel, en waterachtig. De klier is bijna nog even zoo hard, als te vooren, en 'er ontstaat een opene etterende zweer, welkers rand bleek, hard, en dik, ja zomtijds bijna geheel eeltachtig is.

In deezen staat kan de zweer langen tijd blijven, zonder zeer veel pijn te verwekken, zonder merkelyk beter, of merkelyk erger te worden. Zomtijds is de uitvloeiing sterk, zomtijds gering; zomtijds is slechts ééne klier aan 't etteren; zomtijds drie, vier, en meerdere, dicht nevens elkander liggende. Zomtijds blijven de zweeren het geheele jaar door open; zomtijds gaan ze in den herfst toe, en breken in het volgend voorjaar weder open. In 't algemeen schijnen de jaargetijden op de scrophuleuse zweeren een grooten invloed te hebben. In het voorjaar begint gemeenlijk de ziekte, duurt den geheelen zomer, geneest in den herfst, schijnt geduurende den winter geheel verdweenen te zijn, en breekt in het voorjaar met nieuwe kracht uit. Deezen loop behoudt ze dikwils verscheide jaaren agter elkander. Op de plaats, alwaar de zweeren toegelopen zijn, blijven leelijke, groote, diepe, harde,

oneffene en bleeke lidteekens overig, voornamelijk onder de kin. Aan deeze lidteekens kent de ervaren Geneesheer de scrophuleuse ziekte op het eerste gezicht; want deeze lidteekens blijven het geheele leven door, en ontcieren niet zelden het schoonste vrouwelijk aangezicht.

Zomtijds tast de scrophuleuse ziekte niet zoo zeer de klieren, dan wel de gewrichten aan. 'Er ontstaan gezwollen aan de gewrichten, Deeze zijn in den beginne week, en bijna altoos onbeweeglijk; ze omvatten het gewricht, en beletten deszelfs beweging. Eindelijk breken zij open, en de etter vloeit 'er uit; teffens behoudt de huid haare natuurlijke couleur. Deeze scrophuleuse gezwollen veroorzaken weinig pijn, zoo lang de etter de beenderen niet opvreest, waar uit een bijzonder soort van been-eter, de *Winddoorn* genaamt, ontstaat, of zoo lang de kraakbeenderen en peezen door de etter niet aangetast worden. De etter, welke uit de scrophuleuse gezwollen, die aan de gewrichten ontstaan, uitvloeit, is dikker, dan die, welke in de klieren ontstaat. De ettering houdt zeer lang aan, en de ontstaane zweer geneest doorgaans zeer moeilijk toe. Word het been aangetast, zoo is het geval zeer gevaarlijk; dog altoos leidt de beweging van het gewricht meer of min daar door. Zomtijds ontstaat eene uitteerende koorts, en de zieke sterft aan de teering.

II. *Van de inwendige scrophuleuse ziekte.*

Geheel anders is de toedragt der scrophuleuse ziekte, wanneer ze de uitwendige deelen verschoont, en de inwendige aantast. De kinderen zien er bleek uit; het aangezicht is opgezet; de oogen zijn beneveld, en zonder glans; ze zijn zwak, en traanen dikwils; de uitwendige klieren zijn weinig, of in 't geheel niet, opgezwollen; de huid over het geheele lichaam is slap; de ledematen zijn mager; in de gewrichten vertoonen zig vliegende pijnen; de eetlust neemt af; de spijs-verteering geschied niet behoorlijk; de afgang is zeer stinkend; de zieken klagen over een doffe pijn en drukking in het onderlijf; deeze pijn neemt altoos na het gebruik der maaltijd toe; de buik zwelt buitengewoon op: de dorst is aanhoudend en onleschbaar; de adem rekt leelijk; de zieken zijn mat, traag, en ze schuwen alle beweging; daar bij zijn zij treurig, neêrslachtig, knorrig, en opvliegend; ze verliezen alle levendigheid, en schijnen geheel stomp van zinnen te zijn; de pijn in het onderlijf word heviger; de pols word klein en schielijk; de hoogste graad van loomheid voegt zig daar bij; de uitteerende koorts neemt de overhand: de stoelgangen worden schuimachtig; de zieke word dagelijks magerder; de beenen worden aan de gewrichten regennatuurlijk dik; aan voeten en handen ver-

toont zig eene zuchtige zwelling; en de dood maakt eindelijk aan deeze kwaalen een einde.

Bij de *ontleeding van het Lijk* vind men de *glandulae lymphaticae* van het Darmscheel, (*Mesenterium*,) zomtijds ook die der Longen verhard, en gedeeltelijk tot ettering overgegaan.

Van de kenteekenen der Kropzweeren.

Een ervaren Arts zal niet lichtelijk de kropzweeren met eenige andere ziekte verwarren. Echter is het misfchien niet overtollig, de kenteekenen op te geven, waar door men deeze ziekte van alle andere ziekten, die met haar in verwandschap staan, kan onderscheiden.

1. Van de *Engelsche ziekte*, die zomtijds met de scrophuleuse ziekte gepaart gaat, onderscheid zig deeze laatste voornamelijk door den ouderdom, in welken zij de kinderen aantast. De Engelsche ziekte vertoont zig altoos tusfchen de negende maand en het tweede jaar; de scrophuleuse ziekte daarentegen nooit voor het tweede jaar.

2. Van de *Venerifche klier-gezwellen* laten zig de scrophuleuse gemakkelijk onderscheiden. Reeds der kinderen ouderdom belet doorgaans alle verwarring; want 'er ontstaan, gelijk bekend is, geene venerifche klier-gezwellen, wanneer 'er niet eene besmetting is voorafgegaan.

Daar:

Daarenboven is de loop van een venerifche zweer van den loop van een scrophuleufe zweer geheel verschillend. Venerifche klier-gezwellen gaan fchielijker tot ettering over, en heelen fchielijker toe, dan de scrophuleufe. Ook is de etter van een venerifche zweer meestal dik en goedaartig, daar integendeel de etter van een scrophuleufe zweer dun, vloeibaar, en met bloed vermengt is.

In 'talgemeen, kan men de scrophuleufe klier-gezwellen van de venerifche, waar mede zij eenige gelijkheid hebben, evenwel, bij naauwkeurig onderzoek lichtelijk onderscheiden. Want:

a. De venerifche ziekte vertoont haare uitwerking alleen op die klieren, die het naast aan de plaats der ontfteeking zijn: De scrophuleufe ziekte daarentegen werkt op alle klieren, zonder onderscheid.

b. De venerifche ziekte vertoont haare uitwerking alleen op de uitwendige klieren, die het naast aan de oppervlakte des lichaams liggen, en tast de inwendige in 't geheel niet aan: de scrophuleufe ziekte werkt daarentegen dikwils vooral op de inwendige klieren.

c. De scrophuleufe ziekte veroorzaakt eene *lichte* ontfteeking van *alle* klieren; de venerifche ziekte daarentegen eene *hevige* ontfteeking van *eene enkele* klier, namelijk van die geene welke zig het naast aan de plaats der befmetting bevind.

2. Het scrophuleus klier - gezwel is zonder pijn; het venerische integendeel pijnlijk.

De scrophuleuse beeneter onderscheidt zich van de venerische, deels door de uiterlijke gedaante, deels door de zitplaats der ziekte. De scrophuleuse ziekte tast meestal de weeke en sponsachtige beenderen, en sponsachtige einden der beenderen aan; daar integendeel de venerische ziekte slechts het midden der beenderen, en alleen de harde beenderen gewoon is aan te tasten.

3. Van de *verharde klier-gezwellen*, die hier en daar aan het lichaam uit verschillende oorzaken gewoon zijn te ontstaan, onderscheiden zich de scrophuleuse klier-gezwellen op verschillende wijze. Voor een knoestgezwel (*scirrhus*) gaat eene ontsteeking vooraf, die bij de kropzweeren eerst op de verharding volgt; scirrheuse verhardingen ontstaan eerst in lateren ouderdom, de kropzweeren integendeel vertoonen zich in de kindsheid; scirrheuse verhardingen ontstaan niet lichtelijk in de *glandulae lymphaticae*, de scrophuleuse daarentegen altoos in deeze klieren.

De *uitteerende koorts*, (*febris hectica*,) die in het laatste tijdperk der inwendige scrophuleuse ziekte ontstaat, en den zieken gemeenlijk weg-raapt, is moeilijk van eene andere sleepende koorts te onderscheiden. In de scrophuleuse uitteerende koorts zijn eenige klieren van het darm-scheel (*Mesenterium*) tot ettering overgegaan,
waar

waar door de koorts ontstaat. Maar dewijl deze ontsteeking en ettering der klieren van het darmscheel geheel zonder pijn is; dewijl verder, wanneer 'er al een geringe pijn voor handen is, zig derzelver zitplaats niet naauwkeurig laat bepaalen: zoo is deeze ziekte zeer moeilijk te kennen. Echter mag men eene scrophuleuse oorzaak der uitteerende koorts vermoeden, wanneer de zieke een scrophuleus gestel heeft.

*Van de Voorzegging (Prognosis) der
scrophuleuse ziekte.*

'Er is naauwlijks eene ziekte, waar in de voorzegging zoo moeilijk en onzeker is, dan in de scrophuleuse ziekte. Ze brengt nooit schielijk, maar gemeenlijk aller - langzaamst den dood aan.

In de uitwendige scrophuleuse ziekte is minder gevaar voor handen, dan in de inwendige.

Blijft de zieke tot op de jaaren der huwbaarheid tamelijk gezond, blijven de gewichtige, tot het leven noodzakelijke deelen, b. v. de Longen, verschoont: zoo heeft men weinig gevaar te vreezen: dewijl met de jaaren der huwbaarheid de scrophuleuse ziekte zeer dikwils gewoon is op te houden.

Maar duurt de scrophuleuse ziekte verder dan de jaaren der huwbaarheid, of breekt dezelve geheel en al na deeze jaaren eerst met hevigheid

uit; houd ze plotseling aan de uitwendige deelen op, en gaat over tot eene inwendige scrophuleuse ziekte; dan is 'er groot gevaar voor harden.

Het scrophuleus gestel, de scrophuleuse verharding der *glandulae lymphaticae*, is op zig zelf niet gevaarlijk, ze word het dan eerst, wanneer ze tot ontsteeking overgaat. 'Er zijn veele voorbeelden van lieden, die hun leven lang verharde klieren gehad, en zonder eenige hinder, een hoogen ouderdom bereikt hebben, dewijl de aanleidende oorzaak, die vereischt word, om deeze verharding tot ontsteeking en ettering te brengen, bij hun geen plaats vond. In zulke gevallen blijven de verharde klieren het leven lang geheel onverandert, en nemen noch af, noch toe.

Aan hoe gewichtiger deelen zig de verharde klieren bevinden, hoe meer gevaar 'er voor handen is.

Zijn de klieren beweegbaar, zijn ze op 'tgevoel niet al te hard, zijn ze rond, laat zig de huid over dezelve wegschuiven, heeft dezelve haare natuurlijke couleur, en is 'er geen spoor van ontsteeking voor handen: zoo kan men volmaakt gerust zijn.

Hoe grooter de gezwollene klieren zijn, hoe meer klieren 'er gezwollen zijn, hoe langer de ontsteeking reeds geduurt heeft, en hoe dieper

per de gezwollene klieren leggen: hoe gevaarlijker de ziekte is.

Om den tijd der huwbaarheid moet men in de scrophuleuse ziekte de geheele geneezing van de natuur verwagten: intusfchen breekt de ziekte bij vrouwspersoonen in hoogen ouderdom weder uit, wanneer de maandstonden ophouden te vloeijen.

Hoe meer de buik opgezet en hard word, terwijl het overig gedeelte van het lichaam vermagerd, hoe gevaarlijker de ziekte is.

De ziekte is aller moeilijkst te geneezen, wanneer ze van de Ouders aangeërft is.

Een witte, etterachtige, aanhoudende, zeer stinkende buikloop, is een teeken van een aanaderenden dood.

Een sluip-koorts, die zig bij de scrophuleuse ziekte voegt, is een toeval, dat groot gevaar aanduid.

Wanneer zig uitslag aan 't hoofd, of een korstachtige uitslag bij de kropzweeren voegt, zoo mag men beterschap verwagten.

Vloeiende ooren zijn een goed teeken.

Het plotselijk verdwijnen der uitwendige scrophuleuse ziekte doet het ontstaan der inwendige scrophuleuse ziekte, die veel gevaarlijker is, vreezen.

Van de oorzaken der scrophuleuse ziekte.

De kropzweeren zijn eene erfelijke ziekte; dat is: niet de scrophuleuse ziekte zelve, maar wel de gesteldheid tot dezelve, word van de Ouders aangeërft; en 'er word bovendien nog eene aanleidende oorzaak verëischt, wanneer deeze gesteldheid tot eene dadelijke ziekte zal overgaan. Daarom vind men dikwils in dezelfde Familie verscheide kinderen, die allen een scrophuleus gestel hebben, maar waar van dikwerf slechts één de wezenlijke ziekte krijgt. Deeze gesteldheid schijnt meer van de moeder, dan van den vader, op de kinderen over te gaan; en deeze gesteldheid schijnt in eene bovenmatige prikkelbaarheid der *vasa lymphatica* te bestaan. Wanneer de Ouders, voornamelijk de moeder, de scrophuleuse ziekte gehad hebben, zoo blijven de kinderen zelden daar van bevrijd. Deeze aanmerking is zoo juist, dat in de Landen, in welke de scrophuleuse ziekte meenigvuldig voorkomt, b. v. in het *Pays de Baud* en in *Groot-Brittanniën*, in het aangaan van het huwelijk op deeze omstandigheid altoos agt geslagen word, en dat men, eer men zig eene echtgenootte verkiest, vooraf gewoon is te onderzoeken, of ook haare Familie van deeze erfelijke gesteldheid bevrijd is.

Echter is de scrophuleuse ziekte niet in alle gevallen eene aangeboorne, of van de ouders

aan-

aangeërfde ziekte. Dezelve kan, ook in een gezond lichaam, door andere oorzaaken ontstaan, en hangt gedeeltelijk af van de levenswijze, gedeeltelijk van het lucht-gestel, waar in zig het kind ophoud. Men heeft voorbeelden, dat kinderen, wier voorouders nooit kropzweeren gehad hadden, aan deeze ziekte leden, wanneer zij in een landstreek gebracht wierden, alwaar kropzweeren meenigvuldig voorkwamen; en omgekeerd zijn 'er voorbeelden, dat kinderen, die met een scrophuleus gestel in een gewest gebracht en aldaar opgevoed wierden, in het welk de scrophuleuse ziekte onbekend was, van deeze ziekte insgelijks vrij bleeven. Hier uit blijkt duidelijk, dat niet zoo zeer de ziekte zelve, als de gesteldheid daar toe, erfelijk is, en dat deeze ziekte niet, zoo als men geloof heeft, in een bijzonder, aangeërfte, scrophuleus gift, maar veel eer in eene dispositie van de vaste deelen van het lichaam bestaat, die gedurende de voortteeling van de ouders op de kinderen overgaat.

Daarenboven zijn niet alleen de menschen, maar ook de beesten aan de scrophuleuse ziekte onderworpen, en dit is een nieuw bewijs, dat deeze ziekte niet door een eigentlijk, specifiek gift veroorzaakt word. Voornamelijk lijden de kalkoenen, de schaapen, en de zwijnen, aan de kropzweeren. De *Puist-ziekte* der zwijnen is eene met de kropzweeren geheel overeenkomstige

ge ziekte. Even zoo zijn ook de zoogenaamde schurft der paarden, en der schaapen, scrophuleuse ziekten. (*)

De erfelijkheid der scrophuleuse ziekte strekt zig niet enkel van de ouders op de kinderen uit, maar ze duurt door verscheide geslachten voort: zoo dat b. v. de scrophuleuse ziekte bij kinderen, die van scrophuleuse ouders geboren zijn, niet uitbreekt, maar naderhand bij de kinds-kinderen weder te voorschijn koomt.

De verdere oorzaaken, die buiten de aangeboorene erfelijke gesteltheid, de geneigtheid tot scrophuleuse ziekte bij volmaakt gezonde kinderen kunnen te weeg brengen, zijn, met één woord, alle zoodanige, die de prikkelbaarheid van het *sijstema* der *vasa lymphatica* vermeerderen; waarom ook tusfchen de Engelsche ziekte en de scrophuleuse ziekte eene groote overeenkomst, en niet zelden zelfs een soort van verband, voor handen is. Onder de oorzaaken, die de prikkelbaarheid van het *sijstema* der *vasa lymphatica* tegen-natuurlijk vermeerderen, behooren voornamelijk de volgende:

1. *Eene vochtige en koude lucht.* Daarom zijn de kropzweeren zoo meenigvuldig in Groot-Brittanniën en Holland; daarom zijn ze zoo meenigvul-

(*) KORTUM *de vitio scrophuloso*, Tom. I. pag. 172.

vuldig in het *Pays de Baud*, op alle plaatsen, die aan de oevers van het Geneevsche Meer liggen. Voornamelijk brengt een vochtig luchtgestel, een veranderlijk wêer, zeer veel tot haare geboorte toe. Het zelfde lucht-gestel is ook aan de geboorte der Engelsche ziekte gunstig. Bij een scrophuleuse gesteldheid is de invloed van het lucht-gestel, het weder, en de jaar-getijden, in 't algemeen klaarblijkelijk. Zieken van dit soort bevinden zig in het voorjaar en den herfst, wanneer het weder vochtig en veranderlijk is, in verre na zoo goed niet, dan in den zomer en winter, bij meer aanhoudend droog weder.

Een koud en vochtig weder is intusschen de eenige verwekkende oorzaak der scrophuleuse ziekte niet, gelijk reeds daar uit blijkt, dat dezelve in heete luchtstreeken, b. v. in Spanjen en Frankryk, zeer dikwils voorkomt. Hier werken andere oorzaaken. Voornamelijk:

2. *Traagheid en ledigheid*; want daar door word ook de prikkelbaarheid van het *sistema lymphaticum* tegen-natuurlijk vermeerderd.

3. *Slecht, onverteerbaar voedsel uit het planten-rijk*; vooral meelspijzen, en aardappelen, in overmaat genuttigt.

4. *Onzuiverheid der wooning en der kleederen*; voornamelijk het wonen op naauwe, koude en vochtige kamers, en het inademen van een bedorven lucht.

Bij

Bij de, of aangeboorene, of na de geboorte door eenige der genoemde oorzaaken ontstaane, gesteltheit tot scrophuleuse ziekte, word naderhand slechts eene toevallige oorzaak vereischt, om deeze scrophuleuse gesteldheid in de dadelijke scrophuleuse ziekte te doen veranderen. Tot deeze aanleidende oorzaaken behooren:

1. *Het lucht-gestel.* Het zelfde klimaat, dat de gesteltheit tot deeze ziekte veroorzaakt, veroorzaakt ook de ziekte zelve.

2. *Veranderlijk weder.*

3. *De melk eener Minne, die met de scrophuleuse ziekte gekwelt is;* echter word dit door veele Artsen nog in twijffel getrokken.

4. *De kinder-ziekte.* Zeer dikwils is de scrophuleuse ziekte een gevolg der kinderpokjes.

5. Droefheid, kommer, zorgen, en andere *nêerslachtigheid verwekkende hartstochten.*

6. *Te veel slaapen.*

7. *Een zittend leven.*

8. *Slecht voedsel;* voornamelijk de meel-pap.

Over de eigentlijke *natuur der ziekte* zijn de gevoelens der Artsen zeer verschillende.

Zommigen beweerden, dat derzelver oorzaak te zoeken zij in een *zuur*, dat zig in de eerste wegen ophoud, waar door de vochten verdikt worden. Dit gevoelen word voornamelijk door die Artsen verdedigt, welke het zuur in de eerste wegen voor de hoofd-oorzaak van bijna alle ziek-

ziekten der kinderen houden. Hoe weinig overtuigend de gronden zijn, waarop dit gevoelen berust, is hier boven (in 't IX. *Hoofst.*) bereids gezegt geworden. Het is wel niet te ontkennen, dat bij scrophuleuse zieken, door slecht voedsel, en verzwakte verteerings-kragt, zeer dikwils een zuur in de eerste wegen ontstaat, waar van zig duidelijke sporen vertoonen: maar dit zuur is geenzints de oorzaak, dog altoos slechts een gevolg van de scrophuleuse ziekte; vermits dit zuur alleen het vermogen niet heeft, om de ziekte voort te brengen, wanneer de gesteltheid tot dezelve niet reeds te vooren voor handen waare. Hoe dikwils vind men bij kinderen en volwasfenen verzwakte verteerings-kragten, en sporen van een zuur in de eerste wegen, zonder dat daar uit de scrophuleuse ziekte ontstaat?

Anderen schrijven de kropzweeren aan eene bijzondere scherpte van een eigenaartig zoort toe, waar aan zij den naam van *scrophuleus gift* geven. Deeze verklaring heldert in 't geheel niets op; want het *scrophuleus gift* is een schepzel van loutere verbeelding; een donker denkbeeld, dat den doordenkenden Geneesheer niet voldoet; eene bloote vooronderstelling; een woord zonder zin. Waar houd zig de scrophuleuse scherpte in het lichaam op? hoe ontstaat ze? van welken aart is ze? wat word 'er van, wanneer de ziekte geneezen is? — Op alle deeze vraagen blij-

blijven de kenners van de ziekten der vochten (*Humoralpathologen*) ons het antwoord schuldig; en wanneer men ze wel in 't naauw brengt, zoo behelpen zij zig met een *salto mortale*. Zij zeggen: het gaat met deeze scherpte, als met den wind; Gij hoord zijn blaazen wel, maar Gij weet niet, van waar hij kooft, en waar hij heen gaat: — zoo ook de scrophuleuse scherpte; zij reist in 't lichaam rond, zij bezoekt dan dit deel van het zelve, dan een ander, zoo als het haar invalt; maar ze reist altoos *incognito*; men ziet ze niet, men hoort ze niet, men ruikt ze niet, men smaakt ze niet, men voelt ze niet, en men bemerkt ze niet eerder, dan wanneer ze ter plaatse, waar ze zig wil nederzetten, aangekomen is. Zulk eene uitlegging kan aan een denkend en wijsgeerig Arts even min voldoen, als de uitleggingen in de voormalige Scheikunde, tot welker behoeven men het *Phlogiston* had uitgevonden, welks niet aanzijn thans eindelijk is bewezen geworden.

Zommige Artsen, die van het aanzijn eener bijzondere, specifieke, scrophuleuse scherpte, volkomen overtuigt waaren, hebben zelfs beweerd, dat de kropzweeren besmettende zijn. Maar eene dikwils herhaalde ondervinding heeft de valscheheid van dit gevoelen overtuigend bewezen. Het is nog in 't geheel niet uitgemaakt, of deeze ziekte door de Minne aan den zuigeling kan

kan worden medegedeeld; maar dat dezelve in 't geheel niet besmettelijk zij, zulks hebben de grootste Geneesheeren, na het naauwkeurigst onderzoek, eenstemmig beweert. CULLEN brengt veele voorbeelden uit zijne eigene ondervinding bij, dat gezonde kinderen door de naauwste en vertrouwelijkste omgang met scrophuleuse zieken niet zijn besmet geworden. Dit zelfde beweerden MACBRIDE, WHITE, en andere Artsen: daarentegen schijnt de beroemde heer SELLE de besmettende eigenschap der kropzweeren niet geheel te ontkennen, en een Fransch Geneesheer, BROUZET, heeft zelfs de inënting der kropzweeren voorgeslagen. In de daad is omtrent dit stuk nog veel waar te nemen, te onderzoeken, te beproeven, en te verbeteren: want ofschoon de eigentlijke scrophuleuse ziekte op zig zelf niet besmettelijk is, zoo is echter de scrophuleuse teering besmettelijk, gelijk de ondervinding leert. De heer KORTUM heeft de proef genomen, om de etter uit scrophuleuse zweeren aan gezonde kinderen door eene tot dit einde gemaakte wonde in te enten, maar zonder eenig gevolg. (*)

Noch andere Artsen hebben beweerd, *dat de kropzweeren eene ontaarte Venerische ziekte zijn.* Alle de geenen, die aan vermoede Venerische ziek-

(*) KORTUM *de vitto scrophuloso*, Tom. 1. pag. 218.

ziekten geloof sloegen, hielden de kropzweeren voor een soort van zoogenaamde vermomming. Maar de scrophuleuse ziekte heeft met de Venerische verder niets gemeen, dan dat ze beiden ziekten zijn van het *sijstema lymphaticum*; voor 't overige zijn beide ziekten zeer verschillende, gelijk reeds daar uit blijkt, dat de scrophuleuse ziekte reeds door de oudste Artsen beschreven word, daar integendeel de Venerische ziekte, gelijk bekend is, eerst op den 4. Maart 1493 uit America naar Europa is gebracht geworden, alwaar dezelve te vooren geheel onbekend was. Ook vind men de kropzweeren meenigvuldig in landstreeken, alwaar de Venerische ziekte in 't geheel niet voorkomt. Daarenboven is de loop van beide ziekten, zoo wel als de geneezing, zeer verschillende.

De beroemde heer SELLE houd de scrophuleuse ziekte voor de uitwerking van eene bijzondere, specifieke, dog niet met het Venerische naauw verwand zijnde, scherpte. Hij is zelfs genegen, den Druiper niet zoo zeer aan Venerische, als aan scrophuleuse besmetting toe te schrijven. Maar beide ziekten zijn wezentlijk zeer verschillende, en de gronden, waar op dit gevoelen berust, komen mij voor niet overtuigend te zijn.

Noch andere Geneesheeren stellen, dat de aart der scrophuleuse ziekte bij onderscheiden zie-

zieken zeer verschillende is. Vijf of zes onderscheidene ziekte-stoffen zouden deze ziekte kunnen te weeg brengen. Maar ook dit gevoelen schijnt op geene overtuigende gronden te berusten, en de in deze ziekte voorkomende toevallen geenzints te verklaren.

De waare oorzaak der kropzweerèn is in eene vermeerderde prikkelbaarheid van het *systeem lymphaticum* te zoeken, uit welken hoofde prikkelingen, die in den gezonden staat in 't geheel geene uitwerking doen, in staat zijn, eene ontsteeking van het zelve te veroorzaken. Uit alle toevallen, die bij de scrophuleuse ziekte voorkomen, blijkt, dat de *vasa lymphatica* de voornaame zitplaats deezer ziekte zijn.

Van de geneezing der scrophuleuse ziekte.

1. Van de geneezing ter voorbehoeding.

Bij kinderen, wier ouders aan de scrophuleuse ziekte geleden hebben, of nog lijden, is altoos de scrophuleuse gesteltheid voor handen. Deze moet men trachten te verdelgen, eer nog de ziekte zelve uitbreekt, en op deze wijze de scrophuleuse ziekte voor te behoeden. De geneezing ter voorbehoeding bestaat voornamelijk daar in, dat de aangeborene prikkelbaarheid der *vasa lymphatica* werde weggenomen, en

dit geschied door het aanhoudend en voortdurend gebruik van versterkende middelen van allerlei soort.

Het kind word, zoo dra het zelve gespeent is, met lichte vleesch-spijzen gevoed, b. v. met vleesch-soupe; en het nuttigen van groentens, voornamelijk van meel-spijzen, word zorgvuldig vermijd. Ook geeft men het van tijd tot tijd een weinig rooden wijn. Teffens word met het gebruik van het koude bad, het hoofdmiddel tot uitroeijing van een scrophuleus gestel, dagelijks aangehouden. Voor 't overige word het kind in een drooge, gezonde luchtstreek opgevoed, warm gekleed, en nooit aan een vochtige lucht bloot gestelt.

II. *Van de geneezing der dadelijk voor handen zijnde Kropzweeren.*

De geneezing der scrophuleuse ziekte berust voornamelijk daar op, dat aan de volgende drie aanwijzingen voldaan werde. 'Er moet:

1. Alles weggenomen worden, wat de ziekte onderhoud.
2. Moet de vermeerderde prikkelbaarheid van het *systeem lymphaticum* vermindert worden.
3. Moet op eenige toevallen bijzondere agt gegeven worden.

Met

Met opzigt tot de *eerste aanwijzing* staat aan te merken, dat de zieke kinderen goed gevoed moeten worden, en dat men het gebruik van alle onverteerbare spijzen uit het planten-rijk, voornamelijk van meel-spijzen en aardappelen, hun dadelijk verbiede. Andere spijzen, die moeilijk te verteeren zijn, moeten aan scrophuleuse kinderen insgelijks niet gegeven worden, b. v. brood, dat nog warm, of niet geheel doorbakken is, vruchten, boter, kaas, en dergelijke. Ook moet gezorgd worden, dat dusdanige kinderen, (die gemeenlijk een eetlust hebben, welke tot gulzigheid overflaat,) zig de maag niet overlaaden. Daarentegen moet het voedsel der kinderen, die aan deze ziekte lijden, voornamelijk uit lichte vleesch-spijzen, vleesch-soupen, eijeren, en goed gekookte moeskruiden bestaan. Koffij bekooft deze zieken zeer goed, zoo als ook de roode wijn, maar thee en andere warme dranken zijn hun schadelijk. Maar in 't algemeen is met opzigt tot den levens-regel aan te merken, dat aan scrophuleuse kinderen wel dikwils, maar nooit veel op eens te eten moet gegeven worden.

Melk en melk-spijzen zijn nadeelig, zoo als ook zuure spijzen.

De lucht, in welke de zieke zig ophoud, moet zuiver, droog en warm zijn. Beweging in vrije lucht is voor de scrophuleuse zieken voornamelijk

lijk dienstig, en men heeft voorbeelden van zieken, die door te reizen van de ergste toevallen der kropzweeren, zelfs van de teering, geheel zijn geneezen geworden. Zonder beweging in vrije lucht is geene geneezing deezer ziekte mogelijk.

Alle neerslagtigheid verwekkende hartschotten, vreeze, kommer, zorgen, toorn, en dergelijke, zijn bij volwasfenen zorgvuldig te vermijden: kinderen zijn aan dezelve zoo zeer niet onderworpen.

De koude lucht is allernadeeligst, en ook het koude bad, zoo een voortreffelijk voorbehoed-middel als het zelve tegen deeze ziekte is, brengt evenwel, wanneer het na het bereids blijkbaar uitbreken der ziekte gebruikt word, zeer schadelijke uitwerkingen voort.

Zindelijkheid is ter geneezing van eene onvermijdelijke noodzaak. Zonder dezelve helpen alle overige middelen niets. Derhalven moeten het kind dagelijks schoone kleederen worden aangerokken, en de kleederen moeten vooraf wel gedroogt en gewarmt worden. Een hembd van flenel, op het bloote lijf gedragen, doet zeer goeden dienst, zoo als ook het herhaald wrijven van 't geheele lichaam, maar voornamelijk van het onderlijf, met flenel, die vooraf over den rook van suiker, barnsteen of mastik, is gehouden geworden.

De

De geneesmiddelen, welke aanbevolen zijn geworden, om aan de *tweede aanwijzing* te voldoen, maaken eene groote meening uit. De voornaamste zullen hier in orde vermeld worden.

1. *Het Kalk-water*. Het word zeer geprezen, en zoude zelfs bij eene beginnende scrophuleuse teering goeden dienst doen. Bij deszelfs gebruik moet voornamelijk daar op acht gegeven worden, dat het dagelijks versch bereid werde, het geen in 't huis van den zieken zelve geschieden kan: want dit middel verliest zijne werking, zoo dra het slechts een kwartier lang aan de lucht van den dampkring is bloot gesteld geweest. Wanneer het helpen zal, zoo moet met deszelfs gebruik lang aangehouden worden. Maar hier toe laaten zig de zieken, voornamelijk de kinderen, niet licht bewegen, dewijl zij wel dra een tegenzin en walging voor dit middel krijgen. Men begint met eene kleine gifte, en klimt langzamerhand tot eene grootere op. Teffens moet de zieke zig van alle zuuren, en alle spijzen die zuur kunnen worden, zorgvuldig onthouden. Wanneer de scrophuleuse ziekte reeds groote voortgangen gemaakt heeft, of wanneer een koorts van het een of ander soort met dezelve gepaart gaat, zoo moet het kalkwater niet gebruikt worden.

2. *Loog-zouten*. Deeze zijn door de beroemdste Artsen tegen de kropzweeren gebruikt, en

door veelen zeer gepreezen geworden. Of te recht; of niet de oude vooronderstelling, dat een zuur de kropzweeren veroorzaakt, aan het gebruik van dit middel meer toegeschreven heeft, dan de ondervinding: dit schijnt mij nog twijfelachtig te wezen. PEIRILHE mengt het Wijnsteen-zout met bittere middelen, en vervaardigt eene tinctuur, aan welke hij tegen de kropzweeren buitengewoone uitwerkingen toeschrijft: maar men kan, helaas! op zijne verzekeringen niet betrouwen, dewijl reeds zoo veele van dezelve valsch zijn bevonden geworden. Anderen prijzen den, met kalk bereiden, geest van Ammoniac-zout aan; nog anderen prijzen Wijnsteen-zout van vijf tot tien grein voor eene gifte; en DE HAEN geeft het Wijnsteen-zout in Rhijnse wijn ontbonden.

3. De *Venetiaansche zeep* word insgelijks, ik weet niet op welken grond, tegen de kropzweeren aangepreezen.

4. *Mineraale wateren van allerlei soort*, maar voornamelijk die staal in zig vervatten, worden tegen deeze ziekte met groot nut gebruikt, zoo wel inwendig, als uitwendig in baden. Tot het laatstgemelde gebruik geeft men aan de warme zwavelbaden boven alle andere baden den voorrang. Intusfchen echter worden de door veele Artfen zoo zeer geroemde kragten der wateren, die staal in zig vervatten, tegen de kropzweeren,

ren, door andere beroemde Artsen ontkend. Zoo heeft bij voorb. de heer MARKARD van het Pijrmonts- water geene uitwerking tegen deeze ziekte gezien; CULLEN was ook van gedachten, dat mineraale wateren tegen de kropzweeren weinig of niets vermogten. Daarenboven ondervind men geene geringe zwarigheden, wanneer men kinderen overreden wil, met het gebruik der onfmaakelijke mineraale wateren lang genoeg aan te houden.

5. Het *baden in Zeewater* word door Engelsche Artsen als een hoofdmiddel tegen de kropzweeren geroemt. CULLEN plag het in zijne voorleezingen ongemeen aan te prijzen, en verscheide gevallen te verhaalen, in welke dit middel ingewortelde scrophuleuse toevallen in den grond genezen hadde. Doch met het gebruik van dit middel moet langen tijd aangehouden worden, wanneer het van nut zijn zal. Voor zeer prikkelbaare zieken, welke de koude volstrekt niet verdragen kunnen, word het water vooraf warm gemaakt. Doorgaans is men in Engeland gewoon met de zee-baden het gebruik van andere Geneesmiddelen te paaren, zoo dat het dikwils moeilijk is te zeggen, of en hoe veel het zee-bad ter geneezing heeft toegebracht.

6. De *pisfebedden* worden door veele Artsen als een voortreffelijk middel tegen de kropzweeren aangeprezen. Ze zouden zelfs de scrophu-

leuse teering geneezen. Wil men zig van dezelve bedienen, zoo moet men niet, gelijk verscheidene Geneesheeren gewoon zijn te doen, het poeder der pisebedden voorschrijven, maar men laat levendige pisebedden verzamelen, dezelve met een weinig witte wijn bevochtigen, vervolgens in een mortier stampen, en het sap door een doek persen. Dit sap word, met een weinig suiker vermengt, ingenomen. Het is een walgelijk middel, waar van de genees-kragten nog zeer onzeker zijn.

7. De *Spiesglas-middelen* worden onder de hoofdmiddelen tegen de kropzweeren getelt. Men geeft het Spiesglas op verscheidenerlei wijze. Zommigen raaden het *ruwe Spiesglas*, tot een fijn poeder gewreven, aan het kind in te geven. Men moet met één grein beginnen, en langzamerhand tot agt of negen grein voor eene gifte opklimmen. Met het gebruik van dit middel moet verscheide maanden lang worden aangehouden. De kinderen neemen het poeder gaarne in, wanneer men het met een weinig suiker vermengt. De *Spiesglas-wijn van Huxham* doet dezelve diensten. De kinderen neemen ze gaarne, dewijl ze aangenaam smaakt. De gifte word zoo ingericht, dat ze eene licht voorbijgaande walging veroorzaakt; braaking moet 'er niet ontstaan. Van het gebruik van dit middel, verscheidene maanden daar mede zijnde aangehouden, heeft men

men voortreffelijke uitwerkingen tegen de kropzweeren gezien. De *ontbinding van den Braakwijnsteen*, in kleine giften gegeven, doet het zelfde nut. Spiesglas-middelen zijn in 't algemeen die geneesmiddelen, op welke men zig ter geneezing der kropzweeren het meest verlaaten kan, en die men altoos het eerst beproeven moest.

8. *Kwikmiddelen van allerlei soort* worden insgelijks zeer tegen de kropzweeren aanbevolen. Een verkeerd leerstelsel schijnt het eerst tot derzelver gebruik aanleiding te hebben gegeven, namelijk de verwandschap, die men tuschen de Venerische ziekte en de kropzweeren vooronderstelde. Intuschen echter schijnen ze zomtijds goeden dienst te doen; vermits ze de wormen, die bij scrophuleuse kinderen bijna altoos voor handen zijn, afdrijven. Maar men moet met derzelver gebruik alleromzigtigst en op zijn hoede zijn, en ze moeten op zijn hoogst in het eerste tijdvak der ziekte gegeven worden, wanneer ze niet onnuttig, ja zelfs dienstig wezen zullen. Zoo dra slechts de minste spoor van koorts met de kropzweeren gepaart gaat, zijn kwikmiddelen nadeelig, en verhaasten des lijders dood. Ja, zelfs in het eerste tijdperk, in het welk men, leerstellig geredeneert, eene ontbinding der verdikte vochten en eene verdeeling der verharde klieren van de kwik verwachten zoude, volgt

dezelve niet altoos: dewijl de zitplaats der ziekte niet zoo zeer in de vochten, maar veel eer in de *vasa lymphatica*, te zoeken is, welke prikkelbaarheid, die anderzints reeds tegennatuurlijk groot is, door het gebruik van de kwik nog vermeerderd, in plaats van vermindert word. BERTRANDI heeft te meermaalen in de scrophuleuse ziekte kwik tot de kwijling toe laten inwrijven, met oogmerk, om de verharde klieren te verdeelen, maar zonder eenig gevolg. BOND bevestigt deeze aanmerking, en voegt zelfs, bij eigene ondervinding, daar bij, dat de verharde klieren, geduurende het aanhoudend gebruik der kwik, eer grooter, dan kleiner worden. (*)

- . CULLEN verwerpt het gebruik der kwik in de kropzweeren geheel; en HUNTER beweert zekerlik niet zonder grond, dat de kwik, wel verre van de scrophuleuse ziekte te verdelgen, veel eer onder de oorzaken behoord, welke in een scrophuleus gestel de ziekte werkelijk doen uitbreken. Ook de heer SELLE schijnt van het gebruik der kwik tegen de kropzweeren weinig verwagting te hebben. Men zal dus in alle gevallen beter doen, zig van dit middel tegen de kropzweeren niet te bedienen. Voornamelijk moet men zig voor het gebruik der Sublimaat wagen,

(*) *Medical observations and inquiries, vol. 2.*

ten, welke eenige Artsen tegen de scrophuleuse ziekte hebben aangeprezen.

9. *Staal-middelen van allerlei soort.* Deze doen voortreffelijke diensten, zoo lang 'er nog geen uitteerende koorts voor handen is; maar dan zijn zij schadelijk, en in de scrophuleuse teering doodelijk. Alle schriften der Geneesheeren zijn vol van lofuitingen, die aan de geneeskrachten van het staal tegen de scrophuleuse ziekte toegekend worden. Men geeft het zelve in meenigerlei gedaante: staal-vijzel, staal-tincturen, staal-wateren, enz. zijn met nut gebruikt geworden. De naauwkeurige bepaaling van die form en gifte, die in elk geval het meest geschikt en voegzaam is, hangt van de omstandigheden af, en word aan de beoordeeling van den Geneesheer overgelaten.

10. *De Scheerling (Cicuta)* is één der beroemdste middelen tegen de kropzweeren. De heer VON STORCK heeft ze het eerst aangeprezen, en na hem is ze door eene meenigte van andere Geneesheeren, in alle Landen van Europa, met zeer verschillende gevolgen gebruikt geworden. De getuigenissen voor de geneeskrachten van dit middel tegen de scrophuleuse ziekte zijn te veele, dan dat die geneeskrachten geheel en al ontkend zouden kunnen worden: maar het is even zeker, dat dezelve op verre na zoo groot niet zijn, als de uitvinder van dit middel ze opgaf.

gaf. CULLEN, die de Scheerling zeer dikwils voorschreef, vond ze zomtijds werkzaam, maar nog meer geheel werkeloos; en hij kon nooit vinden, dat het gebruik van de Scheerling de geneezing der scrophuleuse zweeren bevordert hadde. Ook de heer SELLE verzekerd, dat men zig op de werkzaamheid van de Scheerling niet verlaaten kan. Veele groote Artsen houden de Scheerling voor geheel werkeloos tegen de kropzweeren. De Scheerling is dus bijna uit de mode geraakt: te meer, dewijl het bij aanhoudend voortgezet gebruik van dezelve zeer bedenkelijke toevallen, hoofdpijn, duizeling, gebrek aan eetlust, verdooving der zintuigen, flauwten, krampen, en eene geheele vernietiging van het teel-vermogen veroorzaakt. Onder die Artsen, welke de Scheerling uittermaten aanprijzen, behoord FARR. Hij zegt: „groote gezwollene klieren verdeelen zig in den tijd van veertien dagen, bij het gebruiken van de Scheerling dagelijks tot tien grein”. (*) Doorgaans bedient men zig van het Extract van de Scheerling. Uit het zelve worden pillen bereid, die twee grein zwaar zijn. Van deeze pillen neemt de zieke in het begin één daags; vervolgens twee, namelijk één voor den middag, en één na den middag; na verloop van eenige da-

(*) *Medical observations and inquiries*, vol. 4. p. 108.

dagen neemt hij drie maal daags één pil, en op deeze wijze klimt men langzamerhand op, tot dat de zieke daags een drachma van het Extract der Scheerling bekooft.

11. De *Kina* is het hoofd-middel tegen de scrophuleuse ziekte. Ze heeft alle getuigenissen voor, en geene tegen zig. De beroemde Engelsche Geneesheer FOTHERGILL heeft het eerst de groote nuttigheden van dit voortreffelijk middel tegen de kropzweeren beweezen. (*) FORDYCE bevestigt de ondervindingen van den heer FOTHERGILL, en merkt uitdrukkelijk op, dat geduurende het gebruik der *Kina* de verharde klieren zig verdeelen. (†) Ook BOND stemt daar mede over een. Maar hij voegt 'er met recht bij, dat met het gebruik der *Kina*, wanneer ze werkzaam zijn zal, langen tijd moet worden aangehouden, en dat dit middel in groote giften moet gegeven worden. (§) Ik zoude nog een lange reeks van getuigenissen voor de werkzaamheid der *Kina* tegen de scrophuleuse ziekte kunnen bijbrengen, wanneer Ik het niet voor overtoollig hield, opzettelijk eene stelling te bewijzen, aan welker waarheid geen ervaren Geneesheer twijffelt. De verharde klieren verdwijnen

(*) *Medical obs. and. inq. vol. 1.*

(†) *Medical. obs. and inq. vol. 1. p. 198.*

(§) *Medical obs. and. inq. vol. 2. p. 265.*

nen, gedurende het gebruik van dit uitmuntend middel, en verdeelen zig zonder te etteren; de steeds aanhoudende en wederom komende ontsteeking der oogen houd op; de opene zweeren vullen zig met goedaartigen etter, en heelen toe; de ziekte word in den grond geneezen, en komt nooit weder. Dit voortreffelijk middel heeft nog den grooten voorrang boven alle andere, dat het in alle tijdperken der ziekte buiten bedenking kan gegeven worden. Zelfs in het laatste tijdperk, in het tijdperk der uitteerende koorts, en in de scrophuleuse longen-teering, doet de Kina eenigen dienst. Dan men vind zomtijds moeite, de kinderen te overreden, om met het inneemen van dit middel lang genoeg aan te houden. Het poeder kan men hun in 't geheel niet in krijgen, en het Extract, het geen in pillen zoude kunnen gegeven worden, is niet krachtig genoeg. Men doet dus wel, zig van de form te bedienen, die FOTHERGILL aanprijst, en die hij bij scrophuleuse kinderen altoos met nut gebruikt heeft. (N°. XXXV.)

12. Het *Aconitum* word door STORCK en GREYDING tot verdeeling der verharde klieren zeer aangeprezen. Maar het is een te hevig middel, dan dat met deszelfs gebruik lang genoeg zou kunnen worden aangehouden. Men ontbind het Extract van *Aconitum* in Spiesglas-wijn van Huxham, laat den zieken deeze oplossing drop-
pels-

pels-gewijze inneemen, en met de gifte opklimmen.

13 De *roode Digitalis* word onder de voornaamste middelen tegen de scrophuleuse ziekte getelt. Maar dit is een hevig werkend middel, welks gebruik bij kinderen in geenen deele behoord te worden aanbevolen, dewijl welligt de geneezing erger kan worden, dan de ziekte. QUARIN gaf het Extract van de *Digitalis* tegen de kropzweeren, en te gelijk het versch uitgerst sap der plant. Hij roemd de geneeskrachten van dit middel, voornamelijk tegen de scrophuleuse zweeren, dog hij erkend zelf, dat bij zommige zieken gedurende het aanhoudend gebruik eene koorts ontstaan zij. Andere Artsen verhalen gevallen, dat de zieken door dit middel om hals gebragt zijn geworden. (*) Een naauwgezet Arts zal dus de *Digitalis* liever geheel uit zijne *Materia Medica* verbannen; ten minsten het is geen middel, dat kinderen moet worden toegedient. Even eens is het ook gelegen met het, tegen de kropzweeren aanbevolen, aftrekzel van de

14. *Clematis*. (*Clematis vitalba* Linn.)

15. Het melksap van de *Elyella acaulis* Linn. word, zoo als de heer PALLAS verzekerd, in Rus-

(*) *Practical essays on medical subjects*, pag. 41.

Rusland met nut tegen de kropzweeren gebruikt. (*)

16. De binnenste bast van den Olmboom, in een aftrekzel gegeven, word door zommige Fransche Artsen tegen de kropzweeren zeer geroemd.

17. Ook de *Arnica* heeft eenige stemmen voor zig.

18. Het *Opium*, in kleine giften gegeven, en lang gebruikt, heeft dikwils de ergste gevallen der kropzweeren geneezen. Het doet voornamelijk in het laatste tijdperk voortreffelijke diensten, en brengt ter geneezing van de uitteerende koorts zeer veel toe; waarom het buiten twijffel te recht onder de hoofd-middelen tegen de kropzweeren getelt word. Men geeft het in zulk eene gifte, dat 'er geene hardlijvigheid ontstaat; en wanneer dezelve evenwel niet geheel kan worden voorgekomen, zoo word door klijsteeren den zieken ontlasting bezorgt. Dat 'er niet meer scrophuleuse zieken tot hier toe door het voorzigtig gebruik van het *Opium* geneezen zijn geworden, koemt enkel daar door, dewijl de meeste Artsen in het gebruik van dit middel al te vreesachtig zijn; daar 'er echter geen ander middel is, het welk zoo als dit, in staat is de vermeerderde prikkelbaar-

(*) PALLAS *Reisen durch Ruszland*, Band 1. p. 35.

baarheid van het *sijstema* der *vasa lymphatica* te matigen.

19. De *Tusfilago* (*Tusfilago farfara* Linn.) heeft veele getuigenissen voor zig. Men geeft den zieken of het uitgeperst sap der versche bladeren, of het afkookzel der drooge plant te drinken, en laat met het gebruik langen tijd aanhouden. CULLEN gaf aan dit middel boven alle andere middelen, tegen de kropzweeren aangeprezen, den voorrang. De heer MEYER ABRAHAMSON beschrijft drie gevallen van scrophuleuse zieken, die door de *Tusfilago* alleen geneezen wierden. Verscheide beroemde Artsen bevestigen de groote genees-kragten van dit middel tegen de scrophuleuse ziekte: het is dus der moeite waardig, het zelve in alle gevallen te beproeven; en zulks te meer, dewijl 'er niet lichtelijk eene omstandigheid kan voorvallen, die het gebruik van een zoo onschuldig middel bedenkelijk zoude kunnen maken. Voor kinderen kan men het afkookzel, of het uitgeperste sap, met suiker zoet maken.

20. Ook aan de *Ononis* (*Ononis spinosa* Linn.) worden, Ik weet niet met welk recht, genees-kragten tegen de kropzweeren toegeschreven. Men geeft of het afkookzel der wortel, of het Extract van dien.

21. De *Koffij van Eikels* was een tijd lang zeer in de mode, thans hoord men 'er weinig van.

Gg

Het

Het is niet te ontkennen, dat deeze Koffij tegen de kropzweeren goeden dienst doet, offchoon niet in dien graad, in welken men dezelve verhief, toen de mode eerst opkwam, om Koffij van Eikels te drinken. Met het gebruik moet verscheide maanden lang worden aangehouden.

22. De *Dulcamara* behoord insgelijks onder de middelen, die tegen de kropzweeren niet geheel werkeloos schijnen te zijn, zoo als ook

23. De *Meekrap-wortel*, (*Rad. rub. tinctorum*) welke tegen de kropzweeren zeer geroemd word. Men geeft ze of in een afkookzel, of in poeder. KAMPF prijst ze aan gepaart met staaltinctuur.

24. De *zout-zuure zwaar-aarde* (*terra ponderosa salita*) is kortlings zeer tegen te kropzweeren aangeprezen geworden; het eerst door CRAWFORD (*) welke zegt: „ Ik heb uit de „ werkingen, welke dit middel tot hier toe te „ weeg gebragt heeft, reden te vermoeden, dat „ mits het zelve met overleg gegeven, en met „ deszelfs gebruik lang genoeg aangehouden „ werde, 'er weinig gevallen van kropzweeren „ zijn, die daar door niet geneezen hebben kunnen worden. ” Mijn voortreffelijke vriend, de heer Prof. HUFELAND, onderschrijft dit gevoe-

(*) Men zie de *Sammlungen zum gebrauchte Praktischer Aerzte*, Band 13.

voelen zonder bepaaling. (*) „ Men weet (zegt
 „ hij) hoe meenigvuldige gedaanten deeze kwaal
 „ kan aanneemen, en welken graad van hard-
 „ nekkigheid zij bereiken kan. In beide geval-
 „ len heb Ik de zout- zuure zwaar- aarde gebruikt,
 „ en mijne verwagting is overtroffen geworden.
 „ Niet alleen tot verdrijving der verhardingen,
 „ uitflag en andere toevallen deezer ziekte,
 „ maar ook tot dadelijke wegneming van het
 „ scrophuleus gestel, tot herstelling van het ge-
 „ heele, in deeze ziekte bedorven klier-ge-
 „ stel, ... heb Ik de voortreffelijke uitwerkingen
 „ daar van gezien; en ik geloove, zoo het mo-
 „ gelijk is de scrophuleuse gesteltheid geheel
 „ t'onder te brengen, dat het door het lang aan-
 „ gehouden gebruik van dit middel geschieden
 „ kan. Inzonderheid heeft het mij in scro-
 „ phuleuse oog-ontstekingen en verzweringen
 „ eenige maalen de blijkbaarste hulpe verschaft,
 „ en Ik zoude zekerlijk nooit in langduurige
 „ oog-ziekten der kinderen, alwaar men al-
 „ toos op kropzweeren of wormen bedagt moet
 „ zijn, deszelfs gebruik nalaten. Ik geloove
 „ derhalven, dat men het zelve in de scrophu-
 „ leuse ziekte met de meest beproefde midde-
 „ len,

(*) *Erfahrungen über die Kräfte und den Gebrauch der
 salzsauren Schwereerde*, p. 9.

„ len, spiesglas, kwik, kina, scheerling, digi-
„ talis, enz. niet alleen gelijk stellen, maar zelfs
„ in meenige gevallen daar aan den voorrang
„ zoude kunnen geven. Ten minsten heb Ik be-
„ speurt, dat daar, waar..... kina en kwik niet
„ lang zonder nadeel bij aanhoudendheid ge-
„ bruikt konden worden, en bijzonderlijk het
„ onaangenaame hadden, dat ze, in plaats van
„ klier-knoopen te verdeelen, dezelve tot ont-
„ steeking en ettering deden overgaan, ons mid-
„ del integendeel ook aldaar volmaakt gepast
„ was. Zelfs in het tijdperk der scrophuleuse
„ ziekte, waar in door het gansch *sijstema lijm-*
„ *phaticum* een staat van ontsteeking verspreid
„ is, en de bovengemelde middelen niet voe-
„ gen, voorts, wanneer eene scheurbuikige ont-
„ binding het gebruik van de kwik verbied,
„ waar door eene bijzondere geaartheid (*idiosijn-*
„ *crasia*) van dezelve dadelijk kwijling veroor-
„ zaakt, en in 't geheel niets te gebruiken is,
„ (gelijk Ik dit zelfs bij kinderen eenige maa-
„ len heb waargenomen,) heeft de zout-zuure
„ zwaar-aarde grooten voorrang. Met veel nut
„ kan men in scrophuleuse zweeren, uitslag, en
„ verhardingen, het uitwendig gebruik eener
„ verdunde ontbinding met het inwendige za-
„ men paaren.” Ook heeft de heer Prof. ALT-
HOF in een zeer erg geval zeer goede uitwer-
king

king van dit middel gezien. (*) De geneeskragten der zout-zuure zwaar-aarde, kunnen bij gevolg niet langer twijfelachtig wezen. Maar dit middel heeft echter verscheidene eigenschappen, die het ten algemeenen gebruike minder aanprijzens-waardig maaken. Het werkt op eenige lichaa men zeer hevig, bijna als een vergift, en 'er zijn, gelijk ik uit Brieven weet, in Engeland zedert eenigen tijd, verscheide lieden van kleine giften van dit middel, onder de handen van den Geneesheer gestorven; waar door het ook thans reeds wederom bijna geheel uit de Practijk der Engelsche Artsen verbannen is. Een geval, in het welk de zout-zuure zwaar-aarde ook in Duitschland hevige werkingen voortbracht, vind men in het geschrift van den heer KLOH. (†)

Toevallen bij de kropzweeren, op welke bijzonderlijk acht gegeven moet worden.

De scrophuleuse ziekte ontaart zeer dikwils in eene andere langduurige en moeilijke ziekte, of ze laat, zelfs dan, wanneer ze gepeezen is, zeer onaangenaame gevolgen na, die eene bijzonder-

(*) *Progr. de efficacia terrae ponderosae salitae*, Obs. 1.

(†) *Medizinische bewerkungen uber die wirksamkeit und den gebrauch der salzsauren Schwererde*, p. 12.

zondere opmerkzaamheid van den Geneesheer verdienen. Eenige van dezelve zullen we hier bijbrengen.

Vooraf egter staat nog aan te merken, dat niet alleen de scrophuleuse ziekte op zig zelf, maar ook derzelver opvolgende toevallen, erfelijk zijn, en van de ouders op de kinderen overgaan. Teeringachtige ouders b. v. teelen teeringachtige kinderen voort.

I. *Van de waterzuchtige gezwellen der gewrichten.*

De ziekte, die bij scrophuleuse kinderen zoo wel, als bij volwassenen, onder den naam van *Gliedschwam* voorkomt, is een gezwel, het welk zig aan de grootere gewrichten hegt. Het is doorgaans week, en wijkt voor de drukking van den vinger, echter laat deeze drukking geene groeve na. Het gezwel is in den beginne klein, en vangt met een hevige pijn aan, maar het neemt meer en meer toe, tot dat het eindelijk het geheele gewricht inneemt, en alle beweging van het zelve verhindert. De huid behoud tefens haare natuurlijke couleur. De pijn duurt voort, zomtijds aanhoudend, zomtijds op zekere tijden. De minste beweging van het gewricht is allerpijnlijkst; dus kan de zieke het gewricht niet uitstrekken, maar hij is genoodzaakt, het zel-

zelve bestendig gebogen te houden, waar door eindelijk eene geheele stijfheid van het lid ontstaat. De pijn neemt bij vervolg een weinig af; maar men bespeurt thans duidelijk, dat het been in het gewricht aan deszelfs dikke einde opgezwollen is. Langzamerhand worden ook de weeke deelen aangetast, de zwelling neemt toe, en wijkt voor de drukking; de huid word glad, blinkend, en een weinig rood; de bloedvaaten over het gezwel krijgen knobbels; 'er ontstaan verzamelingen van etter, waar van de etter gedeeltelijk invreet, en pijpzweeren veroorzaakt, gedeeltelijk zig door de buitenste huid een uitweg baant. De uitvloeiende etter is dun, waterachtig, stinkend, en met bloed vermengt; het dikke einde van het been krijgt bederf; 'er ontstaat eene uitteerende koorts; en de zieke sterft aan de teering. De ziekte duurt zomwijlen slechts een korten tijd, slechts weinige weeken of maanden; maar zomtijds verscheide jaaren. Derzelver uiteinde is altoos doodelijk.

De zitplaats van dit spongieus gezwel is gemeenlijk of aan de knie, of aan het gewricht van den elleboog, of aan het gewricht van de voet bij den enkel.

Word na den dood het zieke gewricht ontleed, zoo bevind men het dikke einde van het been, zoo wel als de spieren, en de overige weeke

deelen, geheel ontbonden, en verniekt. Het hoofd van het been is door bederf aangedaan, het kraakbeen, het welk het hoofd van het been omringt, is ontbonden en verteert, en de banden van het gewricht hebben haare natuurlijke gedaante geheel verloren.

Deeze waterzuchtige zwelling der gewrichten ontstaat niet altoos uit eene scrophuleuse oorzaak. Zomtijds word ze door eene uitwendige drukking of stoot veroorzaakt, zomtijds is ze een rhumatiek toeval. Met opzigt tot de aan te wenden inwendige middelen, is het derhalven van het uiterste gewicht, zig zelf wel te overtuigen, of dit waterzuchtig gezwel een toeval der scrophuleuse ziekte is, of niet.

De kenmerken (*Diagnos*) zijn niet moeilijk, wanneer men op de verzellende omstandigheden agt geeft. Indien eene uitwendige oorzaak, een stoot, of een kwetsuur voor af gegaan zijn, zoo zal de zieke zig deeze omstandigheid herinneren. De *rheumatieke* zwelling der gewrichten onderscheid zig van de *scrophuleuse* door de volgende kenteekenen, welke BELL opgeeft.

In de *rheumatieke* zwelling lijden eerst de banden van het gewricht, vervolgens de beenderen; in de *scrophuleuse* lijdt eerst het been, en naderhand de banden van het gewricht: in de *rheumatieke* tast dadelijk in den beginne de pijn het

het geheele gewricht aan; in de *scrophuleuse* is de pijn in den beginne slechts op eene enkele kleine plaats: in de *rheumatieke* is de zwelling dadelijk in den beginne zeer groot, en men bespeurt duidelijk, dat dezelve haare zitplaats in de zachte deelen heeft; in de *scrophuleuse* is in den beginne de zwelling niet te bemerken, en men bespeurt duidelijk, dat zij haare zitplaats in de beenderen heeft. Verder ontstaat de *rheumatieke* zwelling der gewrichten na uitwendige kwetsingen; de *scrophuleuse* daarentegen in lieden, die eene *scrophuleuse* gesteltheit hebben, van zig zelf, zonder kwetsing.

Met den *been-eter* heeft de waterzuchtige zwelling der gewrichten eene groote overeenkomst, dog ze laat zig egter gemakkelijk van dezelve onderscheiden. Beide ziekten hebben wel haare zitplaats in de gewrichten; beide tasten de beenderen aan; beide ontstaan uit eene *scrophuleuse* oorzaak: maar beide zijn evenwel zeer verschillende. Het gezwel is in den *been-eter* harder, dan in het zucht-gezwel, en nooit elastiek; ook plaatst zig de *been-eter* voornamelijk aan de kleine beenderen, het zucht-gezwel daarentegen voornamelijk aan de groote beenderen; aan den *been-eter* leiden doorgaans kinderen, aan het zucht-gezwel voornamelijk volwasfenen, ofschoon de kinderen in geen en deele daar van vrij

zijn; de been-eter tast gemeenlijk verscheide gewrichten te gelijker tijd aan, maar het zucht-gezwel slechts één. (*)

Het zucht-gezwel der gewrichten kooft in Engeland veel meenigvuldiger voor, dan in Duitschland; echter vind men het ook hier zomwijlen, vooral bij kinderen. De heer HUFELAND zegt uitdrukkelijk: „het zucht-gezwel „der gewrichten, een wit gezwel, bijzonder- „lijk het *knie-gezwel*, is bij ons eene gansch „niet zeldzaame kwaal der kinderen. — Behal- „ven aan de knie ontstaan ook dergelijke, in „den beginne onpijnlijke, maar bij vervolg pijn- „lijk wordende, en het gaan zeer moeilijk „maakende gezwollen in de gewrichten van den „onder-voet, aan beide zijden van het koot- „been (*Astragalus*).” (†)

Wanneer het zucht-gezwel een zekeren graad bereikt heeft, zoo is het eene ongeneeslijke ziekte. Een eenig middel kan den zieken van den dood redden, namelijk de afzetting van het lid. Door deeze afzetting van het lid heeft POTT, zoo hij verzekerd, veele zieken geneezen.

Maar

(*) BELL, on ulcers.

(†) HUFELAND *über die wesentlichen vorzüge der Inokulation*, pag. 379.

Maar zoo lang het zucht-gezwel nog geenen zoo hoogen graad bereikt heeft, kan het zelve, door uit- en inwendige middelen, die te gelijker tijd gebruikt moeten worden, geneezen worden. Inwendig zijn alle die middelen dienstig, welke tegen de scrophuleuse ziekte in 'talgemeen worden aangepreezen. Maar uitwendig kan men de volgende middelen gebruiken:

1. Een *blaartrekkende pleister*, waar mede het geheele gezwel bedekt moet worden. De heer HUFELAND heeft, na het gebruik van dit middel, reeds op den tweeden dag eene blijkbaare vermindering van het gezwel, en na eene, verscheidene weken lang gaande gehouden, ettering, eene volkomene geneezing gezien.

2. De *Roet-pleister van Bernhard* prijst insgelijks de heer HUFELAND ongemeen aan. Hij zegt: dat hem een voorbeeld bekend is, waat in deeze pleister een zuchtig knie-gezwel, dat reeds vier en twintig jaaren oud en van eene aanmerkelijke grootte was, volkomen weggenomen heeft, en wel, na 'er slechts eenmaal opgelegd te zijn geworden. Ze lag zoo vast, dat men niet in staat was ze 'er af te krijgen; en als ze na verloop van drie weken 'er af viel, was de kwaal weggenomen.

3. De *ontbinding van de Gom Ammoniac in honig van zee-ajuin*. Men laat eene uit dit mengzel vervaardigde zalve, dagelijks drie maal in het
ge-

gewricht inwrijven, en het zelve altoos vooraf met jenever-besfen rooken. Het is een zeer krachtig, voortreffelijk middel, het welk Ik in Engeland te meermaalen met het beste gevolg heb zien gebruiken.

4. Het volgend middel prijst de heer HUFELAND aan: „ Op drooge, nestvormig zamen gepakte hennip strooit men tot een zeer fijn poeder gewreeven *Colophonium*, een vinger dik, bevochtigt het zelve met overgehaalde brandewijn, en legt het 'er op. Word het droog, zoo maakt men het op nieuw nat, zonder het 'er af te nemen. Na eenige dagen word het 'er geheel vernieuwd weder opgelegd, en zoo gaat men voort. Het gezwel, wanneer het niet al te oud is, verdwijnt dikwils reeds op het derde of vierde gebruik van dit middel.”

5. In het eerste tijdperk der ziekte, zoo lang zig verder niets, dan de zwelling vertoont, doet het dikwils wasfchen met eene ontbinding van *A moniac-zout in azijn* zeer goeden dienst.

6. Ook word het wrijven met zeep zeer aangepreezen.

7. *Braakmiddelen* worden, tot verdeeling van het zucht-gezwel der gewrichten, door veele Artsen geroemd. In Engeland hebben mij eenigen mijner Geneeskundige vrienden verzekert, dat zij door braakmiddelen alleen, zeer dikwils eene volkomene geneezing bewerkt hadden.

Het

Het braakmiddel word van tijd tot tijd herhaalt.

8. Een *fontenel* naast het gezwel zoude zeer goede diensten doen.

9. Het *inwrijven der kwikzalve* word insgelijks zeer gepreezen; maar Ik twijffele zeer aan de werkzaamheid van dit middel tegen de zuchtige zwelling der gewrichten.

Men gelooft zomtijds, de golving van eene vloeibaare stoffe in het gezwel te bespeuren, en laat zig zelfs vervoeren, om eene insnijding te maken, ten einde aan dezelve een uitweg te bezorgen. Dit heeft doorgaans zeer erge gevolgen. 'Er vloeit niets anders uit, dan een weinig water met bloed vermengt, de pijnen worden heviger, de uitteerende koorts neemt toe, en de zieke sterft. Het indringen der lucht in het gezwel is ten uitersten gevaarlijk. Ik kan niet nalaten, uit het voortreffelijk boek van den heer HUFELAND nog eene plaats bij te brengen, dewijl alles, wat hij over dit onderwerp geschreven heeft, gezag verdient, en niet beter gezegt kan worden, dan hij het gezegt heeft.

„ Het openen van een knie-gezwel (dit zijn zijne woorden) is altoos eene zeer bedenkelijke
„ en gewaagde onderneming, waar toe Ik niemand raaden wil. Ik zal het voorbeeld van
„ zulk een ongelukkig kind niet vergeeten, bij
„ het welk deeze operatie ondernomen wierd.

„ 'Er

„ 'Er vloeyde slechts een weinig vocht uit. In
 „ plaats van dien ontdekte men eene spongieuse
 „ cellulense zelfstandigheid. 'Er ontstond uit
 „ de wond in 't kort een zeer boosaartige kan-
 „ kerachtige zweer; deeze spongieuse zelfstan-
 „ digheid groeide zoo aan, dat ze eindelijk tot
 „ de grootte van een klein kinderhoofd uit de
 „ opening uitstak, en derzelver vermogen van
 „ reproductie was zoo sterk, dat als men eens
 „ een stuk, het geen wel een vierde deel van
 „ het geheel bedragen mogt, had weggesneden,
 „ zulks in vier en twintig uren weder in plaats
 „ gekomen was. 'Er vloeyde de stinkendste vui-
 „ ligheid uit; op 't laatst ontstonden meenigvul-
 „ dige, verzwakkende bloedstortingen, en de-
 „ wijl men tot afzetting, het eenige middel nog
 „ ter redding, niet besluiten wilde, zoo stierf
 „ het arme schepzel in den elendigsten, pijnlijk-
 „ sten toestand, aan de teering.”

II. *Van den Been-eter, of Wind-doorn.*

In deeze ziekte word, door eene inwendige oorzaak, het been aangetast, het zelve krijgt bederf en zwelt op, even als wierd het door lucht opgeblaazen, waar bij de zieke téffens eene hevige pijn gevoelt, die hij zoo beschrijft, dat het hem voorkoomt, als of 'er een puntige doorn in het been stak. De been-eter begint inwendig

in het been, en dringt van daar naar buiten uit. Het merg is het eerste bedorven gedeelte, waarom ook BROMFIELD den been-eter een ettergezwel in het been-merg noemt. (*)

Zomtijds is de toedragt der ziekte van een weinig verschillenden aart. De zieke klaagt over pijnen op zekere plaats van het been. Bij onderzoek der uiterlijke deelen vind men niets tegen-natuurlijks, ook veroorzaakt de uitwendige drukking geene pijnen. Kort daar na ontstaat een gezwel, eenigzints elastiek, echter niet hard. De huid, waar mede dit gezwel bedekt is, word na vier of vijf weken rood, en eindelijk bruin; ze breekt open; het gezwel opent zig; en er vloeit een waterachtige, met bloed vermengde, stinkende etter uit. De onderleggende beenderen vind men opgevreten, bedorven, en spongieus uitgezet. Deeze ziekte noemen eenige Geneesheeren, ter onderscheiding van den been-eter, *Gewricht-ziekte. (Paedarthrocace.)*

Beide ziekten, die slechts verschillende soorten van eene en dezelve ziekte zijn, onderscheiden zig daar door van den gewoonlijken been-eter, dat deeze altoos aan de uitwendige deelen van het been begint, en zig naar binnen voortplant, daar integendeel de Wind-dooorn altoos inwendig in 't been begint, en naar buiten uitbarst.

De

(*) BROMFIELD *Chirurgical observations*, Vol. 2. p. 20.

De *Gewricht-ziekte* onderscheid zig van den *Wind-doorn* daar door, dat ze haare zitplaats in de groote gewrichten heeft, terwijl de *Wind-doorn* voornamelijk de kleinere gewrichten aantast.

Het gezwel kan langen tijd, zomtijds jaaren lang voortduuren, eer het openbreekt, en tot een zweer overgaat.

De oorzaak van den *Wind-doorn* is zomtijds de *Engelsche ziekte*, echter ontstaat dezelve in de meeste gevallen uit een *scrophuleus* gestel, en is als een gevolg der kropzweeren. *BELL* zegt zelfs uitdrukkelijk, dat de *Wind-doorn* even hetzelfde is in de beenderen, het geen de kropzweeren in de weke deelen zijn.

Zoo gewichtig het voor den Geneesheer wezen moet, deeze ziekte dadelijk in haaren oorsprong te ontdekken, zoo moeilijk word dezelve doorgaans. Is intusschen de *scrophuleuse* gesteltheid voor handen, of heeft misschien één van des kinds ouderen te vooren aan deeze ziekte geleden, zoo ontstaat de gegronde verdenking, dat de *Wind-doorn* begint te ontstaan, zoo dra de zieke over pijn in het gewricht klaagt. *VAN SWIETEN* geeft de volgende kenteekenen van een beginnende *Wind-doorn* op (*): eene diepe, aanhoudende, zeer zwaare pijn in het bin-

(*) *SWIETENII Comment. T. I. pag. 9.*

binnenste der beenderen, met het gevoel van eene langzaame invreeting der beenderen gepaart. Deeze pijn word na elke hevige beweging, na veel drinken, en door het te bed leggen sterker. Daarentegen kan men het pijnlijk deel aanraaken, drukken, wrijven, zonder dat de pijn in 't minst vermeerdert word. Deeze zijn de teekenen der beginnende ziekte. Maar is de been-eter eerst door het been doorgedrongen, en word het uitwendig been-vlies aangetast: dan word de pijn heviger, en neemt bij elke aanraaking toe; dan vertoont zig eene zwelling der, over het been leggende, weeke deelen; dan bespeurt men ook, dat het been opgezwollen en ingevreten is. Maar helaas! als dan is ook alle geneezing onmogelijk. De heer PLENK (*) onderscheid vier tijdperken deezer ziekte. In het *eerste* neemt de pijn van het been wel na elke beweging van het lichaam, maar niet na de uitwendige drukking, toe. In het *tweede* vermeerdert de uitwendige drukking ook de pijn. In het *derde* beginnen de omleggende deelen rood te worden, te smerten, en op te zwellen, als of ze door lucht opgeblaazen waren. In het *vierde* tijdperk, het geen eerst na verloop van langen tijd volgt, breeken de uitwendige bekleedselen open, en 'er vloeit een stinkend, rood- of zwartachtig bloedig

(*) *Lehrgebäude von Geschwulsten*, p. 162.

dig water uit de wond, in den beginne slechts in geringe hoeveelheid, naderhand meenigvuldiger; 'er vertoont zig een spongieus vleesch, het geen 'er als garstig spek uitziet; het onderlegend been heeft eene zwarte couleur, is van den been-eter opgevreeten, en heeft een oneffen oppervlakte. 'Er ontstaat thans eene stinkende, bedorvene, rondom heen vreetende zweer, waarin het been, benevens de omleggende vleeschachtige deelen, ontbonden word, en welke met een kanker-zweer groote overeenkomst heeft. Vervolgens ontstaat 'er eene sleepende koorts, die den zieken wegraapt.

Voorzegging (Prognosis) van den Wind-
doorn.

De Wind-doorn is eene gevaarlijke, zeer dikwils doodelijke ziekte.

Hoe meer de beenderen aangetast zijn, hoe gevaarlijker de ziekte is.

De Wind-doorn is minder gevaarlijk in de kleine beenderen, dan in de grootere.

'Er zijn voorbeelden, dat deeze ziekte, na veele jaaren geduurt, en alle middelen wederstaan te hebben, op 't laatst van zelf genas.

Van de geneezing van den Wind-doorn.

Wanneer de ziekte een zeer hoogen graad bereikt heeft, zoo blijft 'er geen ander middel overig, dan het afzetten van het Lid. Dit heeft in veele gevallen geholpen; intuschen is echter dit middel niet altoos aan te raaden. De vaste deelen van den zieken zijn doorgaans in een zoo slechten staat, dat hij kort na de operatie sterft: of wanneer hij dezelve al gelukkiglijk mogt doorstaan, zoo blijft echter de scrophuleuse gesteldheid overig, en de kwaal breekt na eenigen tijd op eene andere plaats weder uit. Men heeft derhalven verscheidenerlei middelen aangeprezen, onder welke de voornaamste zijn:

1. Het lang voortgezet gebruik der Houtdranken.

2. Spiesglas-middelen.

3. Kwik-middelen. Deeze prijst SCHLICHTING aan. Andere Artsen hebben de Kwik nooit nuttig, altoos schadelijk gevonden. SCHLICHTING prijst voornamelijk het inwrijven der Kwikzelve in het lijdend deel.

4. De zout-zuure zwaare aarde. (*)

In 't algemeen moet in deeze ziekte op derzelve oorzaak, namelijk op de kropzweeren, besten-

(*) ALTHOF Progr. de efficacia terrae ponderosae fossilis. Goett. 1794. Obs. I.

ftendig agt gegeven worden, en men moet zig, ter uitdelging deezer oorzaak, van alle die inwendige middelen bedienen, welker geneeskrachten tegen de kropzweeren hier boven reeds zijn geroemd geworden.

3. *Van de scrophuleuse Longen-teering.*

Beschrijving der ziekte.

Wanneer de scrophuleuse ziekte de Longen aantast, zoo worden de in de Longen voor handen zijnde klieren even zoo verhard, en gaan op dezelfde wijze langzaam tot ontsteeking en ettering over, gelijk het met de uitwendige klieren geschied: echter heeft hier een tweeledig onderscheid plaats; voor eerst vallen de klieren der Longen niet zoo in 'toog, als de uitwendige klieren van den hals en van de kin, waar door men het begin der ziekte niet bemerken kan; ten tweeden is de Long één der gewichtigste en tot het leven noodzakelijkste deelen van het geheele dierlijk lichaam, waarom alle derzelver ziekten van de gewichtigste gevolgen zijn, terwijl de ontsteeking van eenige uitwendige klieren op de inrichting en gezondheid van het lichaam geenen zoo grooten invloed heeft.

Juist om dat de zitplaats deezer ziekte zoo verborgen is, zoo diep binnen in het lichaam legt, kan men

men den eersten graad derzelve, namelijk de scrophuleuse verharding der klieren, niet ontdekken. Zulke verharde klieren kunnen voor handen zijn, kunnen 'er geduurende het geheele leven zijn, zonder dat men het in 't minst bemerkt, zonder dat voor hem, die ze onwetend bij zig draagt, de minste ongesteltheid daar uit ontstaat. Wanneer door deeze of geene aanleidende oorzaak, deeze verharde klieren ontstoken worden, dan eerst ontstaat de ziekte, die wij de scrophuleuse longen-teering noemen.

Deze teering begint met een drooge, kort afgebrokene, stootende hoest, waar bij zig wel dra steeken in de borst voegen. De hoest doet den zieken des nachts dikwils uit den slaap ontwaaken, en zomtijds gaat een geringe graad van koorts daar mede gepaart. In dit tijdperk, dat zomtijds lang aanhoud, is het nog niet mogelijk, de ziekte van eene gewoone verkoudheid te onderscheiden; echter zal de Geneesheer, wanneer hij reden heeft om bij den zieken eene scrophuleuse gesteltheid te vermoeden, en nog meer, wanneer hij gewaar word, dat de vader, de moeder, of naastbestaande vrienden van den zieken, aan de Longen-teering gestorven zijn, alle aanhoudende hoest, al mogt dezelve van nog zoo weinig aanbelang schijnen, voor bedenkelijk houden.

De drooge hoest neemt allengskens en lang-

zamerhand toe; hij word hardnekkig; de steek in de borst word gevoeliger; de slaap word onrustig; de pols slaat klein, schielijk en hard; de eetlust neemt af; de spijs-verteering is slecht; de zieke klaagt over walging, en braakt zomtijds, vooral na den maaltijd; (*) hij ademt schielijker en met moeite; zijn tong is doorgaans zuiver, dog ziet zomtijds wit, zomtijds ook een weinig geelachtig; het weinige, dat met hoesten uitgeworpen word, is een schuimig slijm; de wangen verliezen haare natuurlijke couleur, en de oogen worden mat en flauw. Deeze is de eerste graad der ziekte, die, naar maate van de omstandigheden, langer of korter tijd kan voortduuren.

Word onder deeze omstandigheden geene spoedige hulp verschaft, zoo worden alle toevallen heviger, en de ziekte neemt de overhand. Voornamelijk neemt de drooge moeilijke hoest toe, welke den zieken alle nacht in den slaap stoort; hij klaagt over benaauwdheid op de borst; en het afnemen der kragten, zoo als ook de vermagering, valt dagelijks meer in 't oog. De koorts, die in den beginne onregelmatig was, word thans regelmatig, en kooft binnen een zeker, naauwkeu-

(*) *Atque quidem haec vomendi dispositio cum tussi conjuncta, mihi est inter certissima signa pathognomica tussis phthisicae.*
MORTON *Phthisiologia*.

keurig bepaald, tijdvak wederom, echter zoo, dat de zieke nooit van de koorts geheel vrij is. De verheffingen der koorts zijn doorgaans twee binnen vier en twintig uren. Beide volgen na den maaltijd; de eene des middags, de andere des avonds. Na sterke beweging neemt de koorts ingsgelijks toe. Bij elke aanval der koorts worden de wangen rood, de handen, bijzonderlijk het binnendste gedeelte derzelve, en de voetzoolen heet. De roodheid der wangen maakt een ronde afgescheide vlek uit, en is zoo kenschetsende, dat, die slechts eenmaal een zieken van dit soort gezien heeft, bij vervolg altoos de ziekte gemakkelijk weder herkennen zal. De hette der handen en voetzoolen is brandend en reffens de huid ongemeen droog. Gedurende den aanval der koorts zijn ook de lippen, en de binnenste oog-hoeken rooder dan gewoonlijk. Des morgens, eer de zieke uit het bed opstaat, is de borst met een plaatselijk zweet bedekt. Gemeenlijk vertoont zig ook des morgens eene gecouleurde vette huid op de pis. Des voormiddags bevindt zig de zieke, de loomheid uitgezondert, tamelijk wel. De uitwerping bij het hoesten word sterker, en men bespeurt in dezelve eenige bloedige streepen, zomtijds ook eenige geele korrels, die een zeer stinkende reuk hebben, wanneer ze tusfchen de vingers gewreven worden. De couleur der uitgeworpene stof

is in het begin groenachtig, vervolgens geelachtig, en eindelijk graauwachtig. Derzelver gesteltheid is zeer verschillend: in den beginne is ze dik, maar ze word bij vervolg vloeibaarer.

Wanneer de ziekte tot op dit punt gekomen is, zoo doet zig eene uiterlijke beterschap op. De hoest is niet meer zoo hevig; de steeken in de borst, en de moeilijke beklemdheid nemen af; het zweet vertoont zig alle morgen, en de zieke bevindt zig door het zelve verligt; de eetlust is goed, zoo zeer zelfs, dat de zieke zijn eetlust niet stillen kan. Uit allen deezen besluit de zieke, dat hij wel dra herstelt zal zijn, en maakt niet alleen ontwerpen voor het toekomende, maar reeds toebereidzelen tot derzelver uitvoering. Het behoort mede onder de eigenaartige kenteekenen der Longen-teering, dat de zieke zijne ziekte nooit voor gevaarlijk houdt, en zig, tot weinige dagen voor zijnen dood, met de bedrieglijke hoop van eene spoedige geneezing vleit. Deze hoop houdt hem, en ondersteunt hem in zijn lijden; deeze hoop geeft hem moed en krachten, om een zoo smertelijk leven te verdragen, alles te dulden, en voor niets te vreezen. Zoete bedriegerij! stille misleiding, die, gelijk zoo meenige andere misleiding, gelukkig maakt, alwaar de gestrengte waarheid tot vertwijffeling brengen zoude! Waarlijk, in veele gevallen is de misleiding een geluk, de waarheid

heid een ongeluk, en een Sophist alleen kan beweerden, dat de waarheid in *alle* gevallen boven de misleiding den voorrang verdient!

Terwijl de krachten van den zieken dagelijks en zichtbaar afnemen; terwijl hem elke, zelfs de geringste beweging moeilijk word: terwijl zijne spieren uitteeren, en zijne beenderen alleenlijk nog met een lederachtig vleesch en met de huid bedekt zijn; terwijl zijne kaak-beenderen vooruit staan, zijne wangen invallen, zijn neus spits word, zijne oogen flauw worden, en zig in het hoofd te rug trekken; terwijl de hoest hem dag en nacht onophoudelijk plaagt, en de koorts zijne levens-kragten verteert: geduurende deezen tijd klaagt hij alleen daar over, dat zijne beterschap zoo langzaam voortgaat.

„ De misleide zieke (zegt een beroemd Schrijver) verwacht altoos nog een gelukkig einde; hij lijdt in de daad veel minder, dan de bedroefde ouders, die bij zijn bed zitten, en een geliefd, misschien een eenig, kind, voor hunne oogen door eene ongeneeslijke ziekte zien uitteeren, geduurende welke het zelve in een vaste hoop, onbewust van het gevaar, met snelle schreden tot zijn graf nadert.” (*)

Het afneemen der kragten en de vermaagering wor-

(*) REID *essay on the phthisis pulmonalis*, p. 29.

worden thans dagelijks aanmerkeliĳker, de hoest is, voor al des middernachts, uittermaten hevig; de slaap is onrustig en kort; het zweet wordt des morgens sterker, en verspreid zig over het geheele lichaam; het afgaan der koorts is niet meer zoo duideliĳk, en dezelve duurt aanhoudend, met sterke hette, voort; de adembaling is schielijk; de adem heeft een leelijke reuk; bij huwbare vrouwsperſoonen blijven de maandſtonden weg; de uitwerping van fluimen is meenigvuldiger en etterachtig; het lichaam is verſtopt; de pis ontlast zig in geringe hoeveelheid, is van een hoogroode couleur, heeft een vervlies, en ſcheid een zetzel op den bodem af; maar evenwel is de eetlust goed, en de spijs-verteering ſchijnt behoorliĳk plaats te hebben.

Maar wel dra vertoonen zig nieuwe toevallen, die eenen dicht naderenden dood aankondigen. De zieke klaagt over pijnen in den mond, en over blaasjens op de tong, welke 'er hoogrood uitziet; de voeten zwellen op, en wijken voor de drukking van den vinger; de moeijeliĳkheid in 'tadem haalen neemt toe in eenen graad, die voor den aanschouwer verſchrikkelijk is; de ſtem is zwak en heesch; het zweet, het geen zig des morgens vertoont, is niet meer zoo sterk; het loozen van ſtoffe neemt af; de hardnekkige verſtoptheid des lichaams houd op, en gaat tot eene aanhoudende buikloop over; van den hoest heeft de

de zieke dag nog nacht rust; de minste beweging veroorzaakt flauwte; de geest-vermogens worden merkelyk zwakker, voornamelyk het geheugen; de zieke betoont eene volkomene ongevoeligheid nopens alles, wat rondom hem omgaat; een aanhoudende en moeilijke hik plaagt hem dag en nacht; de stem word onhoorbaar; de oogen breeken; de nagels krommen zig, en de zieke sterft.

Zomtijds duurt de ziekte verscheiden jaaren, zomtijds slechts weinige maanden.

Van de kenteekenen (Diagnosis) der scrophuleuse Longen-teering.

Deeze ziekte kan niet lichtelyk met eene andere verwart worden, na dat eerst de uitteerende koorts daar bij gekomen is: maar in den beginne, tot den tijd, wanneer het van het meeste gewicht is ze te kennen, om de erge gevolgen te kunnen voorkomen, heeft ze buitengewoon veel gelijkheid met de *verkoudheid*. Het is derhalven noodig de kenteekenen van beide ziekten zoo naauwkeurig mogelijk op te geven, om de verwarring eener niets beduidende ziekte met eene gevaarlijke en doodelijke zoo mogelijk te beletten.

In de *verkoudheid* is de hoest aanhoudend, met het loozen van stoffe gepaart, zonder moeilij-

lijke ademhaaling, en de zieke kan alle ligging van het lichaam zonder pijn verdragen. In de *teering* is de hoest droog, ze gaat geheel weg, en komt op zekere tijden zichtbaar wederom; de ademhaaling is moeilijk, en de zieke kan op de eene zijde niet zonder pijn liggen. De *verkoudheid* houd na het gebruik van gepaste geneesmiddelen op; de *teering* wijkt voor deeze middelen niet. De *teering* is eene erfelijke ziekte, waarom eene verkoudheid bij iemand, wiens ouders of nabestaanden aan de teering gestorven zijn, als een beginnende teering behandelt moet worden.

Men kan voorts opmerken, dat de hoest, die met eene beginnende teering gepaart gaat, meestendeels langen tijd zonder koorts voortduurt, want een kleine, schielijke en harde pols is nog geen koorts te noemen. Daarentegen begint de verkoudheid altoos met koorts, zoo als ook met een verstopte neus, met heeschheid en hoofdpijn.

Wat de uitwerping van stoffe betreft, en de kenteekenen, door welke men onderscheiden wil, of dezelve etter, of slijm zij: zoo vermeen ik, na veelvuldige ondervinding, dat deeze voorgewende kenteekenen wel zeer scherpzinnig theoretisch uitgedacht, maar voor de Praëtijk in 't geheel van geene nuttigheid zijn.

Gewichtig zou het voor de Praëtijk wezen, wan-

wanneer men de gesteltheit tot de Longen-teering kennen konde, eer nog de ziekte zelve is uitgebarsten; wanneer men vooraf bepaalen konde, welk mensch verharde klieren, knobbels, in de Longen heeft, en wie niet; wanneer men dit bepaalen konde voor den tijd, dat deeze knobbels nog niet konden ontstoken zijn. Maar het is allermoeijelijkst, bijna onmogelijk, het aanzijn deezer knobbels te ontdekken, eer de ontsteeking dadelijk de overhand genomen heeft. Dikwils vind men dergelijke knobbels bij het ontleden der lijken van zeer oude lieden, die door hun gantsche leven, zonder de minste ongesteltheit, dezelve in hunne Longen gedragen hebben, en bij welke men, zoo lang zij leefden, geene de allerminste reden hadde, om de gesteltheit tot eene zoo verschrikkelijke ziekte te vermoeden.

De scrophuleuse Longen-teering onderscheidt zich van andere Longen-teeringen door de volgende kenmerken, welke de heer KORTUM ook zeer naauwkeurig opgeeft: (*)

1. De scrophuleuse gesteltheit is voor handen, en 'er zijn of nog eenige uitwendige klieren gezwollen en verhard; of deeze klieren zijn verhard geweest. Dit kenmerk lijdt echter groo-

(*) KORTUM *de vitio scrophuloso*, Tom. 2. pag. 258.

te uitzondering; want 'er zijn bij veele perfoonen knobbels in de Longen voor handen, bij welken men in de uitwendige klieren geen het minste spoor van verharding vind.

2. De scrophuleuse Longen - teering gaat slechts aller langzaamst voort, veel langzaamer, dan de andere soorten van teering.

3. De vermagering van het lichaam, voornamelijk van het aangezicht, geschied veel later, dan in de overige soorten van teering. Ook behouden de zieken altoos de roozen-roode couleur der wangen, die in de overige soorten van teering dadelijk in den beginne verlooren word.

4. De loozing der fluimen is in deeze teering altoos etterachtig, en met kleine witte korrels vermengt; in de andere soorten van teering bestaat de uitgeworpen stoffe uit slijm zonder etter.

Van de voorzegging (Prognosis) der scrophuleuse Longen-teering.

De voorzegging is allerdroevigst; want de beroemdste Artsen van alle tijden en volkeren hebben deeze ziekte eenparig voor ongeneeslijk verklaard. Dit, aan alle teeringachtige zieken aangezegd, dood-vonnis is echter alleenlijk zoo te verstaan, dat men zig van het zelve aan den Rechterstoel der Natuur beroepen kan, door welker genees-vermogen, gepaart met gepaste ge-

geneesmiddelen, reeds veele zieken hersteld zijn geworden.

De scrophuleuse Longen-teering is onder alle soorten van teering de gevaarlijkste.

Hoe jonger de zieke is, hoe grooter en gegronder de hoop is, dat hij geneezen werde.

Hoe korter tijd de ziekte geduurt heeft, hoe gegronder de hoop ter geneezing is.

Wanneer zig de ijling bij de Longen-teering voegt, zoo houd deeze dadelijk op.

Van de oorzaken der scrophuleuse Longen-teering.

Onder de voorbereidende oorzaken deezer ziekte heeft men altoos de *teeringachtige gesteldheid*, de zoogenaamde *habitus phthisicus*, getelt. Misschien is de oorzaak met de uitwerking verwart geworden; misschien behoorde men te zeggen: de knobbels in de Long verraden zig altoos door eene bijzondere vorming van het lichaam; of, nog bepaalder, met eene zekere vorming van het lichaam gaan altoos knobbels in de Longen gepaart.

Deeze vorming ontdekt zig door de volgende kenteekenen: een lange gestalte, een sneeuw-witte huid, roode wangen, volle aderen, blond hair, blaauwe oogen, lange bals, witte tanden, smalle borst, uittermaten ranke, magere, teer-ge-

gevormde leden, en vooruitstaande schouderen, als of ze vleugels waren. Zomtijds zijn hairen en oogen zwart. — Deeze zijn de kenmerken eener gesteltheit tot teering, die naderhand, door toevallige oorzaken, vroeger of laater kan uitbreken.

Er sterven veel meer vrouws- dan mans- personen aan deeze ziekte, dewijl bij de laatsten, uit hoofde van hun sterker lichaams-gestel, de grondslag daar toe gemakkelijker overwonnen word.

Wat de knobbels in de Longen eigenlijk zijn, daar over waren het de Artsen van alle tijden oneens. Edoch daar in scheenen de meesten over een te stemmen, dat het verharde klieren waren, die tot ontsteeking en ettering overgingen, en in kleine etterzakken veranderden, welke open braken, de in dezelve vervatten etter in de takken van de Long uitstorten, en op die wijze de loosing van eene etterachtige stoffe onderhielden. Eer dit gevoelen onderzocht word, is het noodig, deeze knobbels, zoo als ze zig bij de ontleding der lijken vertoonen, naauwkeurig te beschrijven.

In de lichaamen der geenen, die aan de scrophuleuse Longen-teering gestorven zijn, vind men deeze knobbels op verscheidenerlei wijze door de zelfstandigheid der Longen verdeelt. Doorgaans zijn 'er verscheide bij elkander. Dan
eene

eens zijn 'er van dezelve veel, dan eens weinig; dan eens zijn ze grooter, dan eens kleiner; zomtijds zijn ze als kleine geerst-korrelen door de Longen verspreid; zomtijds schijnt de geheele Long uit niets anders, dan uit eene verzameling deezer kleine knobbels, zaamgesteld te zijn, en uit eenen enkelen grooten knobbel te bestaan. Men vind de knobbels meenigvuldiger in de linke vleugel der Long, dan in de rechte; meenigvuldiger in het bovenste en achterste gedeelte der Long, dan in het onderste en voorste gedeelte derzelve.

Van buiten zien deeze knobbels geel, roodachtig of zwartachtig. Snijd men ze open, zoo vind men ze van binnen wit, en van de hardheid van een week kraakbeen. In de kleinere vind men kleine holten; in die geene, welke reeds verderen voortgang gemaakt hebben, vind men kleine gaaten, als of ze met spelden doorgestoken waaren; in die, welke nog grooter zijn, vind men één of meer kleine holligheden, die met etter opgevult zijn. Wanneer men uit de grootere knobbels de stoffe, welke zij in zig vervatten, uitneemt, zoo zien ze 'er als een kleine zak uit, in welke een tak der *aspera arteria* eindigt. (*)

Dat de scrophuleuse ziekte de voornaamste,

ZOO

(*) REID on phthisis pulmonalis, pag. 42.

zoo niet de eenige, oorzaak deezer knobbels zij, daar in stemmen de beroemdste Geneesheeren met elkander over een. (*) CULLEN brengt nog als een bewijs van dit gevoelen bij, dat doorgaans tot den tijd der beginnende scrophuleuse Longen-teering teffens de uitwendige klieren opzwellen, als mede, dat de inwendige scrophuleuse ziekte, de darmscheels uitteering, zeer dikwils met de scrophuleuse teering te gelijk voor handen is, en dat zelden andere lieden, dan zulken, bij welken men de kenteekenen eener scrophuleuse gesteltheit vind, door deeze ziekte worden aangetast.

Zommige Artsen hebben zelfs, en mischien niet zonder grond, beweert; dat de erfelijke Longen-teering altoos eene scrophuleuse ziekte zij.

Intusfchen echter worden tegen dit gevoelen omtrent de natuur der knobbels veele, en zoo het schijnt, insgelijks niet geheel ongegronde, tegenwerpingen gemaakt. De beroemdste ontleedkundigen namelijk hebben in de zelfstandigheid der Longen tot dus verre nog geene *vasa lymphatica*, en geene *glandulae lymphaticae* kunnen ontdekken. De beroemde MASCAGNI, wiens onovertreffbaare naauwkeurigheid in het

(*) *In nostris saltem, aliisque borealibus regionibus, à firmissis ut plurimum oritur illa perniciēs. M&D monit. Cap. XV.*

opzoeken en naspooren van den loop der *vasa lymphatica* genoeg bekend is, heeft geene vaaten van dien aart in de zelfstandigheid der Longen gevonden. Over de oppervlakte der Longen loopen wel eenige *vasa lymphatica* heen, die zig in de klieren der takken van de Long verliezen: maar binnen in de Long vind men 'er geene. Men zou dus moeten stellen, dat de *glandulae lymphaticae*, in de zelfstandigheid der Longen vervat, zoo klein zouden zijn, dat ze niet anders, dan wanneer ze tegen-natuurlijk uitgewassen zijn, voor het oog zichtbaar zouden kunnen worden. (*) REID stemt dit toe. Hij beweert, dat de scrophuleuse Longen-teering geene ziekte der klieren is, zelfs dat ze niet eens eene scrophuleuse ziekte zij: dat het niet te ontkennen zij, dat scrophuleuse zieken teeringachtig worden, maar dat dit niets bewijst, dewijl zieken, die het koud vuur hebben, ook zomtijds teeringachtig worden; en dat men bovendien, bij de ontleding der Lijken, aan de scrophuleuse teering gestorven, de Longen zoo met knobbels vind opgevult, dat men zou moeten gelooven, dat de geheele zelfstandigheid klierachtig waare, wanneer deeze uitlegging stand moest grijpen, welke echter door de gesteltheid der gezonde Lon-

(*) KORTUM de *vizio scrophuloso*, Tom. 2. pag. 261.

Longen op eene klare wijze wederlegt word. (*) Ik zoude hier nog kunnen bijvoegen, dat mij te Edinburg verzekerd is geworden, dat de heer Doctor FYFE, een beroemd ontleedkundige, eens het lichaam van iemand onderzocht heeft, wiens *glandulae lymphaticae* alle, zoo wel de inwendige als de uitwendige, door scrophuleuse ziekte op eene merkwaardige wijze verhard geweest waren, en bij wien evenwel geene *glandulae lymphaticae* in de Longen hadden kunnen ontdekt worden.

REID verklaard het ontstaan der knobbels op eene wijze, hem bijzonder eigen. Hij zegt: dat de uitademende vaten der Long, die in een gezonden staat zuiver water afscheiden, door deeze of geene toevallige oorzaak geschikt worden, om in plaats van water een taai slijm af te scheiden, het geen dadelijk stolt, zoo dra het afscheiden word, en naderhand in etter verandert; dat de knobbels daar door ontstaan, vermits deeze taaije, gestolte slijm de uitademende vaten der Long verstoppt, welke naderhand etter, in plaats van water, afscheiden. (†) Doch dit gevoelen is niet waarschijnlijk, en bij naauwkeurig onderzoek in 't geheel niet staande te houden; want het water, het welk bij de adembaling

(*) REID on *phthisis pulmonalis*, pag. 38.

(†) Pus is produced by secretion. REID pag. 47.

ling uitgeademt word, is niet, zoo als REID gelooft, eene afscheiding der zoogenaamde uitademende vaten, maar het ontstaat eerst bij het ademhaalen, zoo als Ik op eene andere plaats uitvoerig betoogt hebbe. (*) Ook wederspreekt de ondervinding dit gevoelen, vermits men bij de ontleding van gezonde Longen zeer dikwils knobbels vind, welke geen het minste bezwaar veroorzaakt hebben, waar uit blijkt, dat de tijd van het ontstaan der knobbels van den tijd van derzelver ontsteeking en ettering t'eenemaal onderscheiden is.

Van de sleepende koorts, die zig bij de scrophuleuse Longen-teering voegt.

Het is van het grootste gewicht, dat de Geneesheer deeze koorts, welke eene geheel bijzondere behandeling vordert, van alle andere soorten der koorts wel onderscheide, en zig in de ken teekenen niet vergisfe.

De sleepende koorts is eene *aanhoudende* koorts, die dagelijks twee verheffingen heeft. De eerste vertoont zig tegen den middag. Ze begint met een ligt gevoel van koude, waar op eene brandende hette volgt. Des namiddags neemt

(*) Men zie mijne *Anfangsgrunde der antiphlogistischen Chemie*, p. 260.

neemt de koorts langzamerhand weder af, en des avonds kooft een nieuwe aanval, die tot tegen drie uren des morgens aanhoud, en dan met een ligt naauwlijks bemerkbaar zweet eindigt, het welk op de borst uitbreekt, en de zieken groote verlichting verſchaft. Des voormiddags is de zieke bijna geheel vrij van koorts, tot tegen den middag, wanneer zig een nieuwe aanval verſchoont. Zoo lang de koorts de overhand nog niet genomen heeft, word ze zelden door den zieken bemerkt, maar aan de waarneeming van eenen opmerkzaamen Arts kan ze niet lichtelijk ontgaan, dewijl derzelver aanvallen zoo regelmatig zijn.

Bij vervolg word het zweet ſterker, en breekt ook in het aangezicht, aan de ſlaapen, in de handen, aan de binnen-zijde van het dijbeen, en aan de beenen uit. De eetlust is goed, en de zieke zelfs gulzig; de piſ ſcheid een rood zetſel af; de pols ſlaat 110 tot 120 maalen in elke minuut; de dorst is gering; de tong is zuiver, hoogrood en vochtig; het wit der oogen word peerel-couleur, en alle ſpoor van bloedvaten in het hoornvlies verdwijnt geheel; het aangezicht ziet bleek, echter ontſtaat, geduurende elke verheffing, een ronde, tegel-roode cirkel op de wangen; het lichaam is in den beginne verſtoppt, maar tegen het einde der ziekte verandert deeze verſtopping in eene aanhoudende buikloop;
de

de nagels krommen zig voor over de vingers; de haren vallen uit; voeten, beenen en dije zwellen op; echter blijft, tot kort voor den dood, het hoofd bestendig vrij, en de zieke klaagt over geen pijn, zelfs niet over hoofdpijn; ook is hij altoos vlug en spraakzaam, en houdt zig dagelijks voor beter.

Omtrent den *aart der sleepende koorts*, en over *derzelver oorzaken*, zijn de Geneesheeren het onder elkander niet eens. Het geschil, dat over dit onderwerp onder hen ontstaan is, is niet enkel een bloote woorden-strijd; het is van het grootste gewicht, en van den grootsten invloed op de Practijk. In 't algemeen kan men, zonder eene grondige kennis der theoretische Geneeskunde, wel een mischien gelukkig, empirisch kwakzalver, maar nooit een echt, Hippocratisch, beoeffenend Geneesheer wezen. De theorie der Geneeskunde zal niemand verachten, dan de onkundige, die 'er niet van weet; en de beoeffenende Arts kan dezelve even weinig ontbeeren, als een Generaal de theorie der Krijgskunde, de *Fabrique*, ontbeeren kan, al verstond hij het beoeffenend gedeelte van zijn vak, het doodschieten, nog zoo goed.

Veele Artsen beweerden, dat de sleepende koorts ontstaat *door den etter, die in het bloed is opgenomen, en met het zelve in de vaten omloopt*. Dit gevoelen is reeds zedert meer dan honderd

jaaren zoo algemeen aangenomen, en zoo zeldzaam bestreden geworden, dat deszelfs verdedigers eindelijk geloofden, niet mogelijk te zijn, om iets daar tegen in te brengen; waarom zij zig ook niet eens de moeite gaven, een zoo zonderling gevoelen door redenen te ondersteunen, maar als uitgemaakt stelden het geen niemand waagde te onderzoeken. Dan het is van het grootste gewicht voor de Practijk, bepaald te weten, of dit gevoelen gegrond is, of niet; want wanneer de uitteerende koorts wezentlijk door de inzuiging van etter ontstaat, zoo toont derzelver aanzijn altoos onwederspreekelijk, dat de knobbels in de Long bereids tot ettering zijn overgegaan, en dat de ziekte ongeneeslijk geworden is.

De volgende redenen bewijzen, dat de inzuiging van den etter in het bloed onmogelijk de oorzaak der sleepende koorts wezen kan:

1. Wanneer de sleepende koorts een gevolg van den ingezogen etter was, zoo moest in alle gevallen, alwaar eene sterke verzameling van etter in het lichaam voor handen is, en waar bij gevolg de etter kan worden ingezogen, en, gelijk men gemeenlijk stelt, ingezogen word, een sleepende koorts ontstaan. Maar dit gebeurt niet. In de chronische ontsteekingen der lever is doorgaans geen spoor van een sleepende koorts voor handen, en de zieke sterft, zonder dat men eene

eene ettering vermoed, welke men eerst na den dood, bij de ontleeding van het lijk, ontdekt. (*) Bij het afzetten van Ledematen, alwaar eene sterke ettering ontstaat, is wel altoos een koorts voor handen, maar een koorts, die van de sleepende koorts geheel onderscheiden is. In zeer veele gevallen is bij groote, uit- en in-wendinge, verzamelingen van etter in 't geheel geen koorts voor handen.

2. Men vind zeer veele gevallen bij Geneeskundige Schrijvers, dat veele jaaren lang etter uit de Longen is uitgeworpen geworden, zonder dat de minste spoor van eene sleepende koorts voor handen geweest was.

3. De sleepende koorts is zeer dikwils voor handen in gevallen, alwaar zig in het geheele lichaam geene verzameling van etter bevind, waar door dezelve zoude kunnen veroorzaakt worden.

4. De sleepende koorts is heviger in het eerste tijdperk der Longen-teering, en word gematigder bij vervolg, wanneer de verettering der knobbels dadelijk heeft plaats gevonden. Bij gevolg kan de ettering derzelver oorzaak niet zijn; anders moest ze in even den zelfden graad toenemen, als de ettering toeneemt.

5. De

(*) Cullen's *first lines*. (Edit 4ta.) §. 414.

5. Dewijl hedendaags bewezen en algemeen erkend is, dat geene andere inzuiging in het lichaam kan plaats hebben, dan door middel der inzuigende vaten, of *vasa lymphatica*; en dat altoos, zoo dikwils deeze vaten eene vreemde stoffe inzuigen, zig derzelver uitwerking in de *glandulae lymphaticae*, die aan de plaats der inzuiging het naast gelegen zijn, vertoont: zoo moesten ook bij de inzuiging van den etter de *glandulae lymphaticae*, die het naast aan den etterzak liggen, opzwellen en pijnlijk worden. Maar dit gebeurt niet; gevolgelyk word de etter niet ingezogen.

Een ander gevoelen omtrent de oorzaak der sleepende koorts is: dat derzelver verheffingen, die des middags en des avonds gezetelyk wederkomen, zijn toe te schrijven aan de chyl, die geduurende de spijs-verteering bij het bloed gemengd word. Ook dit gevoelen is verkeerd, en heeft zelfs eenen hoogst nadeeligen invloed op de Practijk; want men heeft uit dezelve een verkeerde Regel ten aanzien der ken-teekenen getrokken, welke den Arts misleiden kan, om een sleepende koorts niet te herkennen, en dezelve, tot groot nadeel van den zieken, voor een koorts van een geheel anderen aart te houden. SENNERT zegt: „ wil men „ zeker zijn, of de koorts, aan welke de zieke „ lijdt, een sleepende koorts zij, of niet, zoo „ verandere men de uren der maaltijden. Wan- „ neer

„neer één, twee, drie en vier dagen, na het
 „veranderde uur der maaltijd, de hette na de-
 „zelve toeneemt, zoo is er geen twijffel aan,
 „of deeze koorts is een fleepende koorts.” (*)
 Dit kenteeken is geheel verkeerd; want het uur
 der maaltijd heeft op de koorts weinig of geen
 invloed, en de verheffingen komen altoos des
 middags en des avonds, de uren der maaltijd
 mogen zijn, zoo ze willen. Daarentegen mag
 de zieke een nog zoo sterk ontbijt nemen, echter
 zal zig na het zelve geene verslimmering opdoen.
 Men bespeurt wel, dat na het nuttigen der spijs-
 ze de hette altoos een weinig toeneemt. Maar
 hier van is de oorzaak niet in de spijs-verteer-
 ring, niet in de vermenging der Chijl met het
 bloed: want deeze vermeerdering der hette ont-
 staat, eer nog de spijs-verteering begint, en zoo
 dra de spijsen in de maag gekomen zijn, ja zelfs
 geduurende het eeten zelve. (†) SENNERT
 dwaalt derhalven, wanneer hij beweert, dat het
 nuttigen der spijsen de eenige oorzaak van de
 ver-

(*) SENNERTUS *de Febris*, Lib. 2. cap. 2. n. 4.

(†) *The augmentation of the fever upon eating does not ap-
 pear to proceed from the admission of new chyle to the blood,
 as is generally supposed, because it comes on immediately after,
 or even during the taking food, before the digestive process has
 begun. REID on phthisis pulmonalis, pag. 14.*

verheffingen der sleepende koorts zij; (*) en nog meer dwaalt hij, wanneer hij beweert, dat de verheffing zig altoos vertoont, men moge den zieken de spijsen geven, op welk uur men ook wil. Wanneer de zieke des voormiddags eer de koorts opkoomt, nog zoo veel spijsen nuttigt, zoo ontstaat niet eens hette, veel min een dadelijke aanval van koorts. (†) Daarenboven is de verheffing der sleepende koorts over geheel Europa gewoon te komen tusfchen de elf en twaalf uren, zelfs in die Landen, alwaar de middag-maaltijd eerst om twee, drie uren, ook wel nog later, gehouden word. Dit is een duidelyk bewijs, dat de maaltijd met de verheffing der koorts

(*) *Proprium & inseparabile hujus febris signum est, si una aut altera hora post cibum sumptum calor augeatur, & pulsus ad magnitudinem & velocitatem mutetur, ita tamen, ut illa $\alpha\lambda\alpha\beta\alpha\sigma\iota\varsigma$ & $\pi\alpha\rho\iota\sigma\mu\alpha\tau\iota\varsigma$ significatio $\alpha\delta\lambda\epsilon\pi\tau\omega\varsigma$ libera & incompressa sit, ut dum calor augeri videtur, incrementi signum prae se fert, neque horror aliquis, neque oscitatio aut pandiculatio, neque aliquod aliud instantis paroxysmi signum adsit. Ut enim in aliis febribus per paroxysmum calor augeri soleat, ita in his febribus increfcit calor una atque altera post assumptum cibum hora: quacunque etiam hora cibum exhibeas. SENNERTUS de febribus Lib. 3. Cap. 2.*

(†) *When te food is taken in the morning, during the emission, no increase of fever is perceived. REID on phthisis, p. 14.*

koorts in geen verband hoe genaamt staat, zoo als CULLEN uitdrukkelijk opmerkt. (*).

REID zoekt de oorzaak der sleepende koorts in *de belette uitwaasfeming*. „ Wanneer (zegt hij) de Longen, door ontsteeking, of door het ontstaan van knobbels en etter-zakken, voor de ingeademde lucht gedeeltelijk ondoordringbaar worden, zoo kan geduuren de het ademhaalen de behoorlijke hoeveelheid van vloeibaare stoffe niet uitwaasfemen en uitgeademt worden; de te rug gehoudene uitwaasfemings stof moet, dus zoo lang in het lichaam blijven, tot dat dezelve op de eene of andere wijze daar uit gedreven word. Deeze, in het lichaam te rug gehoudene, uitwaasfemings stoffe houde Ik voor de grootste en voornaamste oorzaak der sleepende koorts; en deeze houd altoos op, zoo dra die stoffe door de zweetgaaten der huid uitgedreven word. Dewijl nu het beletzel, het welk haare uitdrijving door de Longen verhindert, dagelijks toeneemt; zoo ontstaat ook de sleepende koorts dagelijks op nieuw, dewijl het lichaam zig gaarne van dien opgehoopten last zoude willen ontdoen.” (†)

Dit leerstelzel, hoe scherpzinnig het zelve ook

mo-

(*) CULLEN *first lines* §. 321.

(†) REID *on phthisis pulmonalis*, p. 205.

moge zijn uitgevonden, is nogtans, gelijk men, eenige kennis hebbende van de nieuwe Chemie en Physiologie, op de eerste beschouwing begrijpt, geheel verkeerd. Het water, het welk gedurende de ademhaaling uitgeademt word, is niet, gelijk de Heer REID ten onrechte gelooft uit het geheele lichaam bij één verzamelt, om door de Longen uitgedreven te worden, maar het ontstaat, gelijk Ik in mijne *Anfangsgrunden der antiphlogistischen Chemie* betoogt, en in ROSSIER'S *Journal de Physique* (Augustus 1790) door proeven beweezen heb, gedurende de ademhaaling door eene vereeniging van de grondstof der levens-lucht en van de brandbaare lucht (*verbindung des Sauerstoffes und des Wasserstoffgas*,) welke vereeniging water voortbrengt. Het is dus der moeite niet waardig, dit leerstelsel van den heer REID, het welk op geheel verkeerde vooronderstellingen berust, opzettelijk te wederleggen. Maar gestelt zelfs, men wilde aan den heer REID alle zijne verkeerde vooronderstellingen toegeven, en derzelver waarheid voor een oogenblik aannemen: zoo zouden evenwel daar uit de toevallen der sleepende koorts zig even min, als uit de vermeende inzuiging van etter, laten verklaren. De sleepende koorts ontstaat zeer dikwils, en de zieke sterft aan de teering, zonder dat de Longen in het minst aangetast zijn: van waar in deeze gevallen de sleepen-

pende koorts, indien het zoo even wederlegd leerstelsel waar was?

De waare oorzaak der sleepende koorts schijnt mij geene andere te zijn, dan *de in den hoogsten graad vermeerderde prikkelbaarheid van het lichaam, voornamelijk van het sijstema lijmphaticum*. Het is hier de plaats niet, dit mijn gevoelen te bewijzen, en alle verschijnzels uit het zelve te verklaaren: maar dit moet naderhand in een ander geschrift uitvoerig geschieden.

Van de geneezing der scrophuleuse Longen-teering.

Het zekerst en ontwijffelbaarst word de geneezing deezer ziekte ondernomen in het eerste tijdperk, in dat tijdperk, wanneer slechts de scrophuleuse gesteltheid voor handen is, en de knobbels, die in de Longen gevonden worden, nog niet tot ettering zijn overgegaan. Op dit tijdperk, op de geneezing ter voorbehoeding, moet voornamelijk agt gegeven worden, dewijl de geneezing der reeds ontslaane ziekte twijffelachtig, zoo niet onmogelijk is.

Wanneer de ouders, of de naastbestaanden van een kind, aan de teering lijden, of aan dezelfde gestorven zijn, zoo kan men met grond vermoeden, dat de gesteltheid tot scrophuleuse teering bij dit kind voor handen zijn zal. Wil men

men derhalven voor deszelfs behoud zorgen, zoo moet men, op alle manieren en door alle slechts mogelijke middelen, trachten te verhoeden, dat de knobbels, die in zijne Long reeds voor handen zijn, tot ontsteeking en ettering overgaan. Tot dit einde zijn wel veele middelen door de Geneesheeren aanprezen geworden; maar geneesmiddelen schijnen niet veel uitwerking tot voorkoming deezer ziekte te doen; alles schijnt van een gepast diët en levenswijze af te hangen. CULLEN zegt; „ zoo veel Ik weet heeft nog „ geen Geneesheer een middel opgegeven, het „ geen in staat was om het ontstaan van knobbels „ in de Long te verhoeden, of de reeds ont- „ staane knobbels te verdeelen.” Het beste tot voorkoming der ontsteeking is eene, dikwils herhaalde kleine aderlaating op den arm, zoo dra zig slechts het minste spoor eener ontsteeking in de Long vertoont, welke men zoo wel aan den hoest, als van de steeken in de borst, lichtelijk kennen kan. Doch het aderlaaten is slechts in het eerste tijdperk der ziekte dienstig; alleenlijk dan, wanneer de krachten van den zieken nog niet verzwakt zijn; wanneer zijn pols vol, hard en schielijk is; wanneer zijn hoest droog is en dikwils wederkooft; wanneer hij over drukking en steeken in de Long klaagt; wanneer hij niet zonder pijn in staat is diep adem te haalen. Alleen in dit ge-

geval is het aderlaten, en wel eene dikwils herhaalde aderlaating, op den arm aan de zieke zijde, een voortreffelijk, niet genoeg aan te prijzen middel. Maar wanneer de sleepende koorts een aanvang heeft genomen, dan zou het aderlaaten voor den zieken doodelijk wezen. Men moet de aanwijzing tot het aderlaaten niet beoordeelen naar de korst, die men op het bloed vind, (*crusta pleuritica*,) als welke in de ziekten der Longen altoos gevonden word, maar niet altoos eene ontsteeking aanduid. Bij zwangere vrouwen, al zijn ze voor het overige nog zoo gezond, vind men het bloed altoos met deeze korst bedekt; zoo ook in veele andere gevallen, alwaar geen spoor van eene ontsteeking voor handen is; waarom men zig door dit bedrieglijk teeken nooit tot eene onnoodige, wellicht schadelijke aderlaating moet laten vervoeren. De pols moet, benevens de overige omstandigheden, bepaalen, of de aderlaating noodig zij dan niet.

Na het aderlaaten moet de zieke den strengsten levens-regel in agt neemen; veele waterachtige dranken drinken; weinige eeten; vleesch-spijzen vermijden; voor het grootste gedeelte van groenten leven; van alle sterke dranken zig onthouden; zig warm aankleeden; zomer en winter een lijfje van flanel onder het hembd op het bloote lichaam dragen; zig voor alle verkoudin-

geng

K k

gen,

gen, voor alle schielijke verwisfelingen van koude tot warmte, en van warmte tot koude, zorgvuldig wagten; als mede voor nêerslachtig makende gemoeds bewegingen, zorgen, toorn, kommer, vrees of schrikken. Eene verkoudheid moet bij lieden van dit zoort op eene van de gewoonlijke wijze geheel verschillende manier behandelt worden; want alle zweetdrijvende middelen zijn voor hun, die knobbels in de Longen hebben, nadeelig.

Zommige Artsen prijzen, tot verdeeling der knobbels, en tot geneezing der scrophuleuse longen-teering, in het eerste tijdperk, eer nog de sleepende koorts een aanvang neemt, de *Melk-kuur* ongemeen aan. De zieke moet zig op het Land onthouden, en enkel van melk leven. Voornamelijk word de ezellinne- en geiten-melk aangepreezen. De zieke moet de eerste portie des morgens vroeg in het bed drinken, vervolgens opstaan, en zig tot beweging begeven. Echter is het beter, wanneer hij vroeg opstaat, en de melk niet in het bed drinkt. Dewijl de zieke buiten de melk in 't geheel niets gebruiken moet, zoo moet hij dezelve in eene hoeveelheid nuttigen, die ter zijner voeding voldoende is: hij kan dus dagelijks twee, drie en meer maaten daar van drinken.

Tegen de reeds ontsaane, en met de slepende koorts

koorts verbondene, scrophuleuse Longen-teering zijn reene meenigte middelen aangepreezen geworden, maar waar van de meeste in 't geheel geene, en zeer veele enkel eene verzachtende uitwerking doen. Dewijl het voor den Geneesheer van het grootste gewicht is, deeze middelen te kennen, zoo zal Ik de voornaamste derzelve bijbrengen:

1. *Door konst gemaakte zweeren.* De kellerhals, of bergpeper, (*Seidelbast. Garou.*) fontanellen en hair-snoeren. Een hair-snoer op de borst, zoo na mogelijk op de lijdende plaats gezet, doet zomtijds voortreffelijken dienst. Mij zijn twee gevallen bekend, alwaar teeringen, die reeds zeer verre voortgang gemaakt hadden, enkel door dit middel geneezen wierden. Blaartrekkende pleisters op de borst gelegd, doen insgelijks goeden dienst. Het koomt echter zeer veel daar op aan, dat de konstige zweeren vroeg, zoo mogelijk in het eerste tijdperk der ziekte, gebeezigd worden; hoe vroeger men dezelve gebruikt, hoe grooter uitwerking men daar van verwagten mag.

2. *Balsamen en harsten van allerlei soort.* Het gebruik van dit middel berust op een verkeerd leerstelsel. De oude Artsen, die in het begrip stonden, dat de Longen-teering door een zweer in de Long ontstond, trachten deeze zweer

op die zelfde wijze te geneezen, als zij de uitwendige in het oog vallende zweeren gewoon waren te heelen. Daar hun nu de goede uitwerking der Balsamen in gevallen van dien aart bij ondervinding bekend was: zoo trachten zij door het inwendig geven van Balsamen op de voorgewende Longen-zweer even eens te werken. Daar van zijn de boeken der ouden met voorschriften tot gebruik van deeze middelen in de Longen-teering opgevult. Het zou overtoellig wezen, alle die middelen bij te brengen, die thans grootendeels met recht vergeten zijn. Ik bepaale mij dus alleen tot die geene, welke geneeskrachten nog in de latere tijden door groote lofspraaken zijn verheven geworden.

a. De *Mijrrhe*. Ze is, volgens de ondervinding der beroemdste Artsen, altoos nadeelig, vermeerdert de ontsteeking en de koorts, en verhaast den dood van den zieken: ze word dus zeer ten onrechte aangeprezen.

b. De *Balsamus Locatelli*. Dit middel word door den beruchten Parijschen kwakzalver Buchoz aangeprezen. Hij heeft eene afzonderlijke verhandeling tot deszelfs lof geschreven: maar op zijne stellingen en verzekeringen is niet te vertrouwen.

c. De *Oleum Asphalti*. Dit middel heeft onder alle Balsamieke middelen nog de gewichtigste ge-

tui-

tuigenissen voor zig: (*) maar 'er zijn even zoo veele getuigenissen van andere Artsen voor handen, die daar van in 't geheel geene uitwerking gezien hebben. Men geeft ze van vijf tot vijftien droppels. Door Deensche Artsen worden derzelver geneeskragten tegen de teering zeer geroemd.

Eenige oude Geneesheeren, die wel het gevoelen, dat de Longen-teering uit een zweer ontstond, als mede, dat de balsamen reeds *a priori* voor dienstige middelen tegen deeze ziekte gehouden konden worden, aankleefden, maar echter naauwkeuriger op dit leerstelsel doordachten, zagen wel dra, dat de balsamen wel in de maag kwamen, alwaar geen zweer voor handen was, maar niet in de Long, alwaar, naar hunne gedachten, de tegenwoordigheid deezer balsamen vooral noodzakelijk verëischt wierd. Ze dagten dus op middelen, om deeze balsamen daar heen te brengen, waar zij dezelve hebben wilden, en kwamen eindelijk op de gedachten, om de harsten en balsamen te verbranden, en de teeringachtigen derzelver damp te laten inademen.

De

(*) LEUTHNER vom Bergöl. TODE in seiner Bibliothek. Band 7. S. 567. LENTIN de aëre Clausthal, pag. 103. Harlemer Abhandlungen, Band 9. S. 3. VOGELS Beobachtungen, p. 93. en vooral Aëta Hafniens. Tom. 2. p. 393.

De manier, hoe dit wierd te werk gesteld, vind men in de Schriften van de Koninglijke Academie der Heelkunde van Parijs beschreven. (*) Het gevolg deezer uitvinding was, dat de hoest na het inademen van zulke dampen toenam, en de ziekte erger wierd, in plaats van beter te worden. — Dusdanigen invloed heeft een verkeerd leerstelsel op de Praëtijk.

In 't algemeen hebben de grootste Artsen altoos niet alleen de balsamieke middelen in de Longen-teering als kragteloos verworpen, maar ook tegen derzelver gebruik uitdrukkelijk gewaarschouwd. TISSOT zegt: „ Ik bediene mij „ van de balsamieke middelen niet, dewijl Ik „ overtuigt ben, dat hunne uitwerking door „ gaans schadelijk is, dewijl Ik alle dagen zie „ dat ze duidelijk in 't oog vallende nadeelen „ verwekken, dewijl ze de geneezing ophouden, en dikwils eene zeer gemakkelijk te geneezene ziekte ongeneeslijk maken.” (†) FOTHERGILL waarschouwt ongemeen tegen het gebruik der balsamieke middelen in deeze ziekte. „ Mij dunkt, (zegt hij,) dat Ik groote nadeelen, en bijna nooit iets goeds van dezelve gezien hebbe.” (§) REID zegt: „ Ik „ ben

(*) *Memoires de l'Academie de Chirurgie, Tom. 5.*

(†) *Avis au peuple.*

(§) *Medical observations and inquiries, Vol. 4. p. 246.*

„ ben volkomen overtuigt, dat olijachtige en
„ balsamieke geneesmiddelen, wel verre van
„ eenige geduurzaame beterschap in zulke ziek-
„ ten te weeg te brengen, veel eer, uit hoof-
„ de van derzelver vettigheid en taaiheid, de
„ kragten van de maag en de spijs-verteering
„ verzwakken, en zeer dikwils uit hoofde van
„ haare prikkelende, verhittende eigenschap,
„ de ontsteeking en de koorts vermeederen,
„ waar door de bedenkelijkste toevallen veel
„ verergert worden.” (*)

Even zoo nadeelig zijn ook *andere balsamieke Dampen*, welke men den zieken laat inademen. Er worden namelijk balsamieke kruiden met water gekookt, en de zieke moet den damp van dit water in de Long optrekken. Het gevolg daar van is, dat de ontsteeking, de koorts en de moeilijkheid der ademhaaling, toenemen, en dat de zieke erger word, in plaats van beter te worden.

3. De *Kina*. Zoo nadeelig en gevaarlijk het gebruik van dit middel in het eerste tijdperk, in het tijdperk der ontsteeking, zijn moge: zoo voortreffelijke uitwerking doet dezelve zomtijds in het tweede tijdperk der sleepende koorts. Intuschen echter is dikwils de beterschap, die ze te weeg brengt, slechts in schijn. FOTHER-

GILL

(*) REID en *phthisis pulmonalis*, p. 158.

GILL beweert: dat de Kina niet alleen de scrophuleuse teering niet geneest, maar dat men bij derzelver gebruik tijd verliest, en de ziekte ongeneeslijk word; dat zoo de knobbels nog niet ontstoken zijn, eene bloedspoeging ontstaat; dat de ziekte thans met snelle schreeden voortgaat, en in de zoogenaamde galoppeerende teering verandert. Zulke voortreffelijke diensten de Kina doet in andere teeringen, die uit enkele zwakte ontstaan, van zoo weinig nut schijnt ze in de scrophuleuse Longen-teering te zijn.

4. De *Opium*. Dit middel is buiten tegenspraak, onder alle tegen de scrophuleuse Longen-teering bekende middelen, het voornaamste. Het vermindert den hoest, neemt de zoo onbeschrijfelijk kwellende slapeloosheid weg, vermindert de sleepende koorts, en is bijna in alle tijdvakken der ziekte gepast. Met het lang aanhoudend gebruik van de *Opium*, welke des avonds wierd ingegeven, (N°. XXXVI.) en van de wei van melk, die de zieke des morgens dronk, is het mij reeds tweemaal gelukt, Longen-teeringen, die bereids zichtbaare voortgangen gemaakt hadden, te geneezen. Men begint met eene kleine gifte (N°. XXXVII.) en klimt langzamerhand met dezelve op. Zoo dra de hoest afneemt, verminderen alle overige toevallen. Verstopping ontstaat niet lichtelijk, wanneer de zieke teffens wei van melk drinkt. Zommi-

mige Engelsche Artsen verheffen voornamelijk het mengzel (N°. XXXIX.)

5. Omtrent op gelijke wijze, als de Opium, werkt de *Scheerling*, waarom ook dit middel, uit hoofde van deszelfs genees-kragten tegen de Longen-teering, door groote Artsen zeer gepreezen is geworden. Van wegen deszelfs pijnstillend vermogen stilt het de zoo zeer bezwarende hoest, en verschaft den zieken des nachts eenige uren rustige slaap.

6. Het *Kalkwater* heeft insgelijks, Ik weet niet met welk recht, veele getuigenissen voor zig. Men geeft alle uren een halve theekop vol, en laat dagelijks van één pond tot anderhalf pond drinken.

7. Tegen de sleepende koorts is door veelen, vooral oude Geneesheeren, het zoogenaamde *Antihæticum Poterii* aangepreezen geworden. Doch eene herhaalde ondervinding heeft bewezen, dat dit middel de aan het zelve roegeschrevene genees-kragten niet bezit. (*)

8. *Braakmiddelen*. Deeze worden zeer geroemd, wanneer ze met omzigtigheid gegeven worden. In het tijdperk der ontsteeking zijn ze schadelijk, maar in het tijdperk der ettering en der sleepende koorts doen ze zomtjds voortreffelijk.

(*) *Ce fameux remède, nommé l'antheétique, n'a point les vertus, qu'en lui suppose.* TISSOT *Avis au peuple.*

lijken dienst. Zommige zieken zijn enkel door herhaalde braakmiddelen geheel geneezen geworden, bij anderen wierd door dezelve de hevigheid der toevallen verzacht. Men geeft ze tweemaal 's weeks. Hun gebruik vordert echter de grootste omzichtigheid, want 'er zijn gevallen, alwaar ze zichtbaar schadelijk, ja zelfs doodelijk zijn. In zommige gevallen is de geneezing door waling boven het gebruik der braakmiddelen te stellen.

9. Het *sap van versch uitgeperste kruiden* word buitengemeen gepreezen; voornamelijk het sap van Waterkers, en Komkommers. Echter zijn 'er veele zieken, die dit sap niet verdragen kunnen, en bij wien het zelve buikpijnen en buikloop veroorzaakt. Wanneer men dit bespeurt, zoo moet men ophouden.

10. Het *Elixir Vitrioli Mijnsichti* doet voortreffelijke diensten, wanneer de sleepende koorts reeds voor handen is. In het eerste tijdperk, het tijdperk der ontsteeking, moet het niet gegeven worden, dewijl het de ontsteeking vermeerdert, en, zoo als FOTHERGILL opmerkt, bloedspoeging veroorzaakt. Zomtijds verwekt het afgang, als dan moet men met het gebruik dadelijk ophouden.

11. *Kwik-middelen* zijn door eenige Artsen, ingevolge van een verkeerd leerstelsel, tegen de teering gebruikt en aangeprezen geworden.

Doch

Doch middelen van dien aart zijn, in alle tijdvakken deezer ziekte, een waar vergift, en maaken de ziekte in korten tijd doodelijk. Van de schadelijkheid der kwikmiddelen in de Longen-teering vind men in de waarneemingen der Artsen de verschrikelijkste voorbeelden opgeteekend.

12. *Beweging.* Deze behoord niet alleen onder de middelen der levens-regeling, maar onder de dadelijke geneesmiddelen der scrophuleuse Longen-teering. Zonder beweging in de vrije lucht is geene geneezing deezer ziekte mogelijk; daarentegen zijn 'er veele voorbeelden, dat de beweging in de vrije lucht alleen, zonder eenig geneesmiddel, eene volkomene geneezing bewerkt heeft. Om die reden moet de beweging als het hoofdmiddel betracht, en van derzelver gebruik opzettelijk gehandelt worden.

Vrije lucht en beweging moeten met elkander gepaart gaan; want beide vereenigt kunnen werken, het geen door één alleen niet zoude kunnen bewerkt worden. Hoe de lucht gestelt moet zijn, welke de teeringachtigen, die met eene uitteerende koorts behebt zijn, behooren in te ademen, daar over zijn de Artsen het nog niet eens, offchoon zij allen daar in overeenstemmen, dat de gesteltheid der in te ademen lucht den grootsten invloed op deeze ziekte heeft. De meeste Artsen beweeran, dat de lucht,
in

in welke de zieke zig ophoud, zoo zuiver zijn moet, als mogelijk; dat is: dat dezelve zoo veel als mogelijk levens-lucht moet in houden. Zommige Artsen hebben zelfs het inademen van zuivere levens-lucht, (de zoogenaamde gedephlogisteerde lucht,) als een voortreffelijk middel tot geneezing deezer ziekte aangepreezen. Maar eene treurige ondervinding heeft het ongegronde van dit leerstelzel beweezen. Eene meenigte waarnemingen, die mij door beroemde Geneesheeren in Frankrijk, Holland, Engeland en Schotland, zijn medegedeelt geworden, stemmen alle daar in over één, dat het inademen van zuivere levenslucht den dood der teeringachtige zieken verhaaste, ofschoon derzelver toevallen voor een korten tijd schijnen te leenigen. Even gelijk een licht in de levens-lucht met helderer vlamme brand, dan in de lucht van den dampkring, maar ook schielijker verteert: even zoo ademen de teeringachtige zieken in de levens-lucht wel gemaklijker en vrijer, maar verteeren ook schielijker de nog overige levenskrachten, dan in de lucht van den dampkring. Het inademen der levens-lucht is een waar vergift voor zieken, die aan de uitteerende koorts en aan de teering lijden. Veel eer schijnt de ondervinding te bewijzen, dat eene onzuivere en met dampen bezwangerde lucht, wanneer ze maar droog is, voor zieken van dit soort veel dien:

dienstiger is, dan zuivere lucht. Zeer wijslijk heeft dus de Natuur verscheide soorten van lucht in den dampkring gemengt, en ons de levenslucht niet zuiver gegeven om in te ademen. De ooste winden, zoo wel als de noordweste winden, zijn even daarom voor de teeringachtige zieken zoo gevaarlijk, dewijl ze de lucht zuiveren, en de betrekking der levenslucht tot de overige soorten van lucht, die in den dampkring begrepen zijn, vermeerderen. Men plagt dus met het grootste nut, zieken van dit soort naar plaatsen te zenden, alwaar de lucht warm, onzuiver en zwaar is, aan de zeekusten in het zuiden van Frankrijk en in Italiën, of naar het eiland Madera. Op hooge plaatsen, in hooge landstreeken, in zuivere lucht, bevinden zig de teeringachtigen zeer slecht. Dat de verandering van luchtstreek een hoofdmiddel tot geneezing van de teering zij, dit bevroeden reeds de oude Artsen; en daarom zonden de Romeinen hunne teeringachtigen naar Alexandrien. CELSUS zegt: *Opus est, si vires patiantur, longa navigatione, coeli mutatione sic, ut densius, quam id est ex quo discedit, aeger petatur: ideoque apertissime Alexandriam ex Italia itur.*

Het soort van beweging, dat voornamelijk dienstig is, hangt van den bijzonderen toestand des lijders af.

Het rijden is tot dus verre als dat soort van be-

beweging aangeprezen geworden, het geen voor teeringachtigen boven alle andere soorten den voorrang verdient. SYDENHAM zegt zelfs: „Ik verzekere heilig, dat noch de kwik de Venetische ziekte, noch de Kina de tusfchenpoorzende koorts zoo zeker geneest, als het rijden de teering, mits slechts de reize, welke de zieke onderneemt, lang genoeg is.” Maar helaas! de ondervinding bevestigt deeze verzekering in 't geheel niet. Het rijden is wel voor teeringachtigen nuttig en heilzaam; maar het is zelden in staat, om eene volkomene geneezing te bewerken. Daarenboven is het rijden in het tweede tijdperk der ziekte eene veel te hevige beweging, en men heeft zeer dikwils de slechtste gevolgen daar van bespeurt. MORGAGNI, (*) FOTHERGILL en WINTRINGHAM verhaalen gevallen, in welke door het rijden de ziekte verslimmert, en de dood van den zieken verhaast werd. Men kan dus niet anders, dan met omzichtigheid, en alleen in het eerste tijdperk der ziekte, het rijden als eene heilzaame beweging aanprijzen. De zieke moet niet in den regen, of bij een vochtige, mistige lucht, uit

(*) *Hic ergo Phthisicus alter est de duobus, quibus laudata adeo à SYDENHAMIO equitatio mortem acceleravit. MORGAGNI de sedib. & caus. morbor. Lib. 2. Ep. 22. Art. 13.*

uit rijden gaan; ook niet des namiddags gedurende de koorts, maar des voormiddags, wanneer hij van de koorts vrij is. Voor 't overige kan de Geneesheer wel dra uit de eerste proefneeming beslissen, of het rijden zijnen zieken dienstig zijn zal, of niet. „ In den hoest, (zegt „ REID) wanneer geene ontsteeking daar mede „ gepaart is, en eer 'er nog knobbels voor handen zijn, of ten minsten, eer dezelve nog tot „ een zekeren graad zijn toegenomen, zal het „ rijden zekerlijk goede diensten doen, dewijl „ geen soort van beweging zoo krachtig de vaten „ te deelen versterkt, en de verstoppingen in de „ vaten van het onderlijf wegneemt. Maar, „ wanneer de knobbels, zoo wel in grootte, „ als in getal, zijn toegenomen; wanneer in de „ Longen etterzakken ontstaan zijn; wanneer de „ spongieuse zelfstandigheid der Long sterk ontstoken is; wanneer rust en stilte van een zoo „ wezentlijken noodzaak zijn: dan kan de beweging te paard den zieken niet anders dan „ zeer moeijelijk wezen, en moet de ontsteeking „ aanmerkelijk vermeerderen. Men voege bij „ deeze aanmerkingen nog, dat deeze beweging „ doorgaans op een ongeschikten tijd voorgenomen word, midden op den dag, of des namiddags, wanneer de uitteerende koorts daar „ is, en wanneer gevolgelijk de zwakke Longen deeze beweging niet goed verdragen kunnen.

„nem. Zal deeze beweging dienstig zijn;
 „zoo moet dezelve des voormiddags, geduu-
 „rende dat de koorts is afgeloopen, lang-
 „zaam en zachtken geschieden, want alle
 „schielijke, alle hevige beweging zal zelfs
 „dan, uit hoofde van den bevorderden om-
 „loop van het bloed, en van wegen de ver-
 „haaste ademhaling nadeelig zijn, de toeval-
 „len verergeren, en waarschijnlijk bloedspoe-
 „gingen veroorzaken. Hoe vroeger de zie-
 „ke bij schoon weder uitrijd, hoe beter;
 „want op die wijze vermijd hij deels de hette
 „der zonne, welke voor den zieken altoos las-
 „tig is, deels verhoed hij, wanneer hij vroeg
 „opstaat, de al te lange voortduuring van het
 „morgen-zweet, deels geniet hij een zuiverer
 „en frischer lucht.” (*)

Het *reizen ter zee* is een oud middel tegen de
 teering, het geen reeds CÆLSUS aanprijst, en
 PROSPER ALPINUS roemt. (†) Onder de
 latere Geneesheeren houden voornamelijk de
 Engelschen het reizen ter zee voor een genees-
 middel in deeze ziekte. Waarschijnlijk is de
 werkzaamheid deezer reizen, en de door dezel-

(*) REID *on phthisis pulmonalis*, pag. 248.

(†) *His accedunt exercitationes, navigationes, locorum mu-
 tationes, gestationesque.* PROSPER ALPIN. *Med. method.*
Lib. 8.

ve bewerkte geneezing, meer aan de zee-ziekte, dan aan de beweging van het schip toe te schrijven. Ten minsten tracht REID, de groote voorstander der braakmiddelen in de teering, die gevoelen te verdedigen, en men moet erkennen, dat zijne redenen waarlijk opmerking verdienen. Over de werkzaamheid der zee-reizen zijn alle Artsen het eens; maar over den aart en manier, hoe door zee-reizen de teering zoude kunnen geneezen worden, zijn zij het oneens, dewijl sommigen deeze geneezing aan de beweeging van het schip, anderen aan de zee-lucht, en wederom anderen aan de zee-ziekte toeschrijven. Wellicht bewerken deeze oorzaken gemeenschappelijk de geneezing.

Voor zulke teeringachtigen, die noch ter zee reizen, noch rijden kunnen, heeft een beroemd Geneesheer van Londen, Dr. CARMICHAEL SMITH, eene bijzondere bewegings-machine uitgevonden, welkers genees-kragten zeer geroemd worden, niettegenstaande ook veele gevallen voorkomen, waar in dit middel even zoo weinig helpt, als alle andere. Deeze machine bestaat in een stoel die in riemen hangt, groote overeenkomst met eene schommel heeft, en in de lucht, na dat de zieke zig daar op gezet heeft, heen en weer getrokken word.

Van de *diëet* en de geheele *levens-maniër* van den zieken hangt de geneezing meer af, dan van

de geneesmiddelen. Het is dus vooral noodig, opzettelijk van dezelve te handelen.

Dewijl het morgen-zweer voornamelijk afmattend en verzwakkend is, zoo moet de zieke zig beijveren het zelve zoo veel mogelijk te verkorten. Tot dit einde moet hij des morgens vroeg opstaan, en des avonds vroeg naar bed gaan. De teeringachtigen, die deezen raad opvolgen, prijzen allen de verlichting hunner bezwaaren, die zij daar door ondervinden. Wanneer zig de zieke des namiddags slaperig gevoelt, zoo zal hij wel doen, met wat te gaan leggen, en een half of wel een geheel uur te slaapen. Uit het bed moeten alle vederen zorgvuldig worden weggedaan. De zieke moet op een matras van paarden-hair leggen, en alleen met een lichte deken, die geene vederen in zig vevat, toegedekt zijn. Het bed moet niet in een koud vertrek, maar in een matig warme kachel-kamer staan; want niets is nadeeliger in deeze ziekte, dan de koude. Verder moet gezorgd worden, dat de lucht van de kamer, in welke zig de zieke ophoud, niet door vochtige dampen schadelijk gemaakt worde, maar dat dezelve veel eer bestendig droog blijve. Voor de meeste zieken van dit soort is het zeer verkwikkend, wanneer in den winter het bed, eer zij 'er in gaan leggen, gewarmt word. De kleding van den zieken moet niet al te dun zijn.

Een

Een lijfjen van flanel onder het hembd moet van den beginne der ziekte tot aan het einde aanhoudend gedragen worden. Om de zindelijkheid is het noodig, alle twee of drie dagen een schoon lijfjen van dien aart aan te trekken.

Alle beweging, die de zieke maakt, moet hij des voormiddags maaken; des namiddags, geduurende den aanval der koorts, heeft hij rust noodig, en alle beweeging is hem nadeelig.

Uit hoofde van den honger, welke alle zieken, die met de sleepende koorts behebt zijn, kwelt, is het noodig, dat de uren, in welke men hun veroorloven moet, spijsen te nuttigen, naauwkeurig bepaalt, en niet aan hunne willekeur overgelaten worden. Des morgens moest eigenlijk elk teeringachtige zijn sterkste maaltijd houden, des middags en des avonds in 't geheel niet, en des namiddags slechts weinig eeten. Maar zelden willen zig de zieken naar deeze voor hun zoo dienstige inrichting schikken. Zij begaan veelvuldige gebreeken in den levens-regel, en laten zig door geene voorstellen bewegen, om hunnen gewoonlijken eetens-tijd geduurende hunne ziekte te veranderen.

In het tijdperk van de ontsteeking der knobels, eer nog de sleepende koorts de overhand genomen heeft, moet de zieke zig van alle vleesch-spijsen onthouden, melk en moeskruident nuttigen, en veele waterachtige dranken

drinken. Maar wanneer de sleepende koorts een aanvang heeft genomen, dan moet hij zig van eenen geheel tegen over gestelden levens-regel bedienen. Voedende spijzen van allerlei soort, vleesch, wijn in kleine giften, en in 'talgemeen alles, wat het lichaam versterkt, is dan volstrekt noodzakelijk.

Op de gemoeds-bewegingen moet voornamelijk agt gegeven worden. Alles, wat den geest neerslagtig maakt, angst, kommer, vrees en zorgen, zijn den teeringachtigen nadeelig. Deeze neerslagtigheid verwekkende gemoeds-bewegingen vermeerderen de sleepende koorts, en verhaasten den dood van den zieken. Men moet zig dus voor al beijveren, de hoop tot geneezing, aan zieken van dit soort zoo eigen, aan te wakkeren. Ze maaken onophoudelijk plans en ontwerpen, welke zij na hunne beterschap, waar aan ze geen oogenblik twijffelen, voornemens zijn uit te voeren. Niets zou onmeedogender zijn, dan wanneer men ze in deeze zoe-
te misleiding stooren, en hun ontijdig het vonnis des doods verkondigen wilde.

Van het verzachten van eenige dringende toevallen bij teeringachtigen.

Dewijl eene volkomene geneezing deezer ziekte zoo zeldzaam mogelijk is, zoo moet men
zig

zig ten minsten bijveren, de dringende toeval-
len te verzachten.

1. Bij vrouwspersonen houden de *maandston-*
den op, zoo dra de sleepende koorts de overhand
neemt. Deze omstandigheid verwekt door-
gaans bij de zieken groote bekommering. Zij
zien dezelve aan als de oorzaak van alles, wat
zij lijden, niet, zoo als ze wezentlijk is, als
de gevolgen eener gevaarlijke ziekte, van welkers
aanzijn zij geen gevoel hebben: zij verlangen dus
met aandrang en ernstig van den Arts geneesmid-
delen, om de stonden weder te doen vloeijen.
Maar de Geneesheer moet zig wel wagten, om
deze begeerte in te willigen. De stonden-af-
drijvende middelen zouden den zieken in korten
tijd om hals brengen. Wanneer eerst de teering
weggenomen is, en de sleepende koorts ophoud,
dan neemen de stonden gewoonlijk weder van
zelf een aanvang, zonder dat men noodig heeft,
tot dit einde bijzondere geneesmiddelen te geven.

2. Tegen den *hoest*, die de zieken zoo zeer
kwelt, en derzelve rust en slaap bijna geheel
wegneemt, is slechts één middel, namelijk de
Opium. (N°. XXXVI; ook N°. XXXVII; en
wanneer de hoest niet zeer hevig is, N°. XXXVIII.)

3. Tegen het *uitteerend zweet*, (*sudor colli-*
quativus,) dat zig voornamelijk in het laatste
tijdperk vertoont, worden verscheiden midde-

len aangepreezen; vooral het kalkwater, of in plaats van dien het Vitriool-Elixir van Mijnsicht. De Opium vermindert ook dit moeilijk, afmattend en verzwakkend zweet zichtbaar. Maar het beste middel van allen is, wanneer de zieke des morgens vroeg opstaat, en het zweeten niet afwagt. Dat het bed geene vederen in zig moet vervatten, en dat de zieke in het zelve slechts ligt overdekt moet wezen, is hier boven reeds herinnert geworden.

4. De hevige *buikloop*, die den teeringachtigen tegen het einde hunner ziekte kwelt, is insgelijks een zeer moeilijk toeval. Ook hier doen kleine giften van Opium den besten dienst, en kunnen des te onbeschroomder gegeven worden, dewijl ze teffens alle overige toevallen verzachten, en tegen de sleepende koorts zelfs dienstig zijn.

5. De *gezwollene voeten*, welke tegen het einde der ziekte ontstaan, vallen den zieken zeer moeilijk. Daar uit ontstaat ten laatsen eene dadelijke waterzucht. Tot verzachting van dit toeval is, helaas! niet veel te doen: de beste hulp verschaft nog het omwinden der voeten; maar de beterschap, die door dit middel bewerkt word, is van korten duur.

Van de uitteering der Kinderen.

De uitteering der kinderen (*Atrophia infantum*;) moet van de scrophuleuse Longen-teering, met welke zij eenige toevallen, voornamelijk de sleepende koorts, gemeen heeft, wel onderscheiden worden.

De toevallen deezer ziekte zijn de volgende: Het geheele lichaam van het kind word mager, uitgenomen het onderlijf, het welk opzwellt, naar buiten uitsteekt, hard en om den navel gezwollen is. Betast men het zelve naauwkeuriger, zoo vind men op verscheiden plaatsen knobbels, die door gezwollen klieren ontstaan. Het aangezicht van het kind ziet bleek en loodverwig. Het klaagt over eene drukking, eene zwaarte in het onderlijf, en over buikpijnen. Doorgaans ontlast het kind van tijd tot tijd ook wormen. De eetlust is goed, maar het eeten word niet verteert, en ontlast zig weder onverteert, met veel slijm vermengt, door den stoelgang. Het lichaam is dan eens verstopt, dan weder is 'er een aanhoudende buikloop voor handen. Daar bij is het kind traag, knorrig, onvergenoegt, slaperig, neerslachtig en opvliegend; het is bang voor alle beweeging, en wil bestendig zitten of leggen. Wel dra voegt zig daar bij een sleepende koorts, die dagelijks omtrent den middag en tegen den avond verergert, tegen den

morgen zweet verwekt, en eindelijk den kleinen zieken verteert. De huid legt eindelijk zoo los en slap op de spieren, dat ze plooijen maakt; deeze slapheid der huid is aan geen deel van het lichaam zichtbaarder dan aan den aars, alwaar alle vleesch geheel verdweenen schijnt, en de bloote huid over de beenderen te leggen. De zielsvermogens lijden niet, maar schijnen veel eer gedurende deeze droevige ziekte toe te neemen.

Deeze ziekte schijnt zeer veel overeenkomst met de inwendige scrophuleuse ziekte te hebben, en is mischien enkel eene onttaating van dezelve. Ten minsten vind men bij het ontlêden der kinderen, die aan deeze ziekte gestorven zijn, de klieren van het darmscheel (*Mesenterium*) verhard, en gedeeltelijk tot ettering overgegaan. Eenige oude Artsen hebben geheel ten onregt, de wormen, of zoogenaamde mede-eters, waar van hier boven gehandelt is geworden, voor de oorzaak deezer ziekte gehouden.

De geneezing moet door de boven opgegevene, versterkende middelen, en wanneer de slepende koorts reeds een aanvang genomen heeft, door middelen, die in staat zijn deeze koorts te wederstaan, bewerkt worden.

VOORSCHRIFTEN
VAN
GENEESMIDDELEN.

I.

De vluchtige zalve.

R_o. Ol. Amygdal. dulc. ℥. i. β.
Spir. Sal. Ammoniac. ℥. iii.
Misceantur & agitentur in phiala.

II.

Oog-water voor jonggeboren kinderen.

R_o. Aq. Rosar. ℥. ii.
Extr. Saturn. Goulard. gtt. iii.
Vitriol. alb. gr. i.
M. S. Oog-water.

III.

R_o. Viol. tricolor. ℥. i.
Semin. Foenicul. ℥. i.
M. S. Om als thee te trekken, en in twee da-
gen te drinken.

I V.

Rp. Extr. Saturn. Goulard.

Spir. Vini. \bar{a} gtt. xxx.

Aq. Rosar. \bar{z} . iv.

M. S. De zweeren van tijd tot tijd daar mede te bevochtigen.

V.

Braak-middel voor kinderen.

Rp. Tart. emet. gr. i.

solve in

Aq. destillat. \bar{z} . ii.

dein add.

Syr. Rub. Idaei. \bar{z} . iii.

S. Braak-middel.

NB. Aan een kind van één maand geeft men een theelepel vol, en herhaalt dit alle quartier uurs, tot dat het braaking verwekt. Een kind van drie maanden krijgt twee theelepels vol; een kind van vier tot vijf maanden, drie theelepels vol; aan een kind van acht tot tien maanden oud, een kleine eetlepel vol.

VI.

Rp. Vin. Antimon. Huxh. \bar{z} . β .

Laud. liquid. Sydenh. gtt. xii.

Syr. Cort. Aurant. \bar{z} . iii.

M.

M. S. *Aan het kind alle twee uren, wel om-
geschud, zestig droppels in te geven.*

VII.

R_p. Vin. Antimon. Huxh. 3. β.

Syrup. Rub. Idaei. 3. ii.

M. S. *Braak-middel, aan het kind alle quar-
tier uurs een theelepeltjen vol in te ge-
ven, tot dat het braaken volgt.*

VIII.

R_p. Unguent. nutrit.

_____ pomat. ā.

M. D. S. *Zalve, om het ooglid daarmede te
bestrijken.*

IX.

R_p. Vitriol. alb. gr. ii.

solve in

Aq. Rosar. 3. ii.

D. S. Oog-water.

X.

R_p. Oxymel. simpl. 3. iii.

D. S. *Een of twee theelepeltjes vol in een kop-
jen water te mengen, en aan het kind
dikwils daar van te drinken te geven.*

XI.

R_p. Aq. destillar. ℥. iii.

Spirit. Minder. ℥. i.

Vin. Antimon. Huxh. ℥. i. β.

Syr. Cort. Aurant. ℥. i.

M. S. *Aan een kind van drie tot vier jaaren
alle twee uuren een kleine eetlepel vol
in te geven.*

XII.

R_p. Tinct. Thebaic. Londin. ℥. ii.

D. S. *Aan een kind van drie tot vier jaaren
alle twee uuren drie tot vier druppels
met een weinig suiker in te geven, tot
dat de buikloop ophoud.*

XIII.

R_p. Aq. Saturn. Goulard. ℥. ii.

D. S. *Volgens verordineering te gebruiken.*

XIV.

R_p. Unguent. nutrit.

Ol. Amygd. dulc. ā. ℥. β.

D. S. *Zalve, volgens verordineering te gebruiken.*

XV.

R_p. Sacch. Saturn. gr. iv.

solve in

Aq. Rosar. ℥. ii.

S. *Volgens verordineering te gebruiken.*

XVI.

R_o. Laudan. liquid. Sydenh.

D. S. *Aan een kind van vier tot vijf jaaren alle uuren twee droppels met suiker in te geven, tot dat de pokjes opkomen, of slaap ontstaat.*

XVII.

R_o. Tinct. Thebaic. Londin. 3. i.

D. S. *Aan een kind van vier tot vijf jaaren alle uuren drie of vier droppels met suiker in te geven, tot dat de pokjes opkomen, of slaap ontstaat.*

XVIII.

R_o. Flor. Zinci. ̄. i.

Pulv. Sacch. alb. ̄. ii.

Misce exactissime, divid. in vi. partes aequales.

S. *Aan het kind alle twee uuren een Poeder in te geven.*

XIX.

R_o. Flor. Zinci. gr. ii.

Sacch. alb. ̄. ̢.

Laud. liquid. Sydenh. gtt. i.

Misce, dispensent. doses vi.

D. S. *Aan het kind alle drie uuren een Poeder in te geven.*

XX.

Unable to display this page

M. S. *Aan een kind van drie tot vijf jaaren
alle twee uren een kleine eetlepel vol in
te geven.*

XXV.

't Middel van PERCIVAL tegen de kwaadaar-
tige Maselen.

R_o. Lixiv. Tartar. ʒ. iii.

Succ. Limon. q. s. *ad saturat.*

Aq. Cinnamom. ten. ʒ. ii.

Elix. Paregoric.

Vin. Antimon. Huxh. ʒ. i. β.

Extr. Cortic. Peruv.

— Glycyrrhiz. ʒ. ʒ. iv.

M. S. *Aan een kind van vier tot zes jaaren
alle twee uren een eetlepel vol in te
geven.*

XXVI.

R_o. Vitriol. alb. gr. ii.

solve in

Aq. destill. ʒ. ii.

D. S. Oogwater.

XXVII.

R_o. Pulv. Cort. Peruv. ʒ. i.

Infunde cum Aq. fontan. bullient. ʒ. viii.
per xii. horas; deinde adde.

Aq. Cinnamom. spirituos. ʒ. β. — ʒ. i.

Succ. Liquirit. ʒ. β.

D.

*D. S. Aan het kind alle twee uren, ook wel
alle uren, een eetlepel vol in te geven.*

XXVIII.

R_p. Pulv. Cort. Peruv. gr. xv.

— Castor. gr. viii.

M. F. Pulvis, dispens. doses x.

*S. Dagelijks drie zulke Poeders aan het kind
met water in te geven.*

XXIX.

R_p. Extr. Cicut. gr. xv.

Aq. Cerasor. nigr.

— Menth. piperit. \tilde{a} . \tilde{z} . iv.

Sacch. alb. Q. S. ad grat. sapor.

*M. S. Aan een halfjarig kind alle uren een
theelepel vol te geven, en tot een eetlepel
toe op te klimmen; aan een jaarig kind
drie theelepels tot anderhalve eetlepel vol;
aan een tweejarig kind één tot twee eete-
pels vol, en zoo vervolgens, in te geven.*

XXX.

R_p. Moschi.

Sacch. alb. \tilde{a} . gr. xv.

M. F. Pulvis.

*S. Vier zulke Poeders binnen 24. uren in te
nemen.*

XXXI.

XXXI.

R_o. Gumm. Assae foetid. ʒ. ii.

Spir. Minderer. ʒ. i.

Aq. Pulegii. ʒ. iii.

F. Solutio L. A.

S. *Alle half uuren een eetlepel vol te geven; aan zeer jonge kinderen, onder de anderhalf jaaren, geeft men minder; aan oudere, sterker kinderen geeft men twee eetlepels vol, ook wel meer. Doet deeze gifte braaken of purgeeren, zoo geeve men minder. Maar in 't algemeen word de gifte vermindert, zoo dra de hevige toevallen ophouden.*

XXXII.

R_o. Gumm. Assae foetid. ʒ. ii.

Decoct. comm. pro clyster. ʒ. iii.

Ol. Olivar. ʒ. i.

M. F. Enema.

XXXIII.

R_o. Aq. Menth. piperit. ʒ. vi.

Cort. Peruv. subtiliss. pulverifat. ʒ. i.

Syr. Cor. Aurant. ʒ. ii.

M. F. Haustus.

S. *Alle twee, drie of vier uuren te herhaalen.*

M

XXXIV.

XXXIV.

R_o. Rad. Rub. Tinctur. \mathfrak{z} . i.
 Coq. cum Aq. font. \mathfrak{z} . xvi. ad \mathfrak{z} . xii.
 & colat. add.
 Mell. depurat. \mathfrak{z} . β .
 Vin. alb. opt. \mathfrak{z} . ii.

D. S. *In twee dagen te verbruiken.*

XXXV.

R_o. Pulv. Cort. Peruv. \mathfrak{z} . i.
 Coq. cum Aq. font. \mathfrak{lb} . ii. ad remanent.
 \mathfrak{z} . xli, sub finem add.
 Rad. Glycyrrhiz. incif. \mathfrak{z} . β .
 Colat. add.
 Aq. Meliss. \mathfrak{z} . ii.

S. *Twee of drie maal daags aan het kind twee tot vier eetlepels vol, met tien tot veertig droppels van de Tinct. Guajaci volat. in te geven.*

XXXVI.

R_o. Aq. Menthae fine vin. \mathfrak{z} . i.
 Tinct. Thebaic. Londin. gtt. xl.
 M. S. *De helst bij het naar bed gaan, en de wederhelst 's morgens om vijf uren in te nemen.*

XXXVII.

R_o. Mass. Pill. de Cynogloss. gr. ii.
 S. *Bij het naar bed gaan met suiker in te nemen.*

XXXVIII.

XXXVIII.

℞. Mucilag. Sem. Cydon. modice spissae. \bar{z} . vii.
 Syrup. de Moris. \bar{z} . i
 Elix. Vitriol. acid. \bar{z} . i.
 Tinct. Thebaic. gtt. xl.

M. S. *Van tijd tot tijd, vooral wanneer de
 hoest hevig word, een eetlepel vol in te
 nemen.*

XXXIX.

℞. Gumm. Arab. pulveris.
 Sacch. puriss. \bar{a} . \bar{z} . i.
 His bene solutis exaq. font. pur. \bar{z} . i. β . add.
 Tinct. Thebaic. Londin. gtt. xxx.
 Elix. Vitriol. acid. gtt. xx.

M. T. Hauftus.

S. *Bij het naar bed gaan in te nemen, en des
 morgens om vijf uren te herhaalen. Naar
 maate van de omstandigheden word de gifte
 van de Tinct. Thebaic. vermeerderd.*

E I N D E.

BLADWIJZER

DER

VOORNAAMSTE ZAAKEN,

IN DIT WERK VOORKOMENDE.

A.

*A*mborstigheid bij Kinderen. 117.

Aars. Gesloten aars. 48. — Uitzakking van den aars. 50. 116.

Afgang. Hevige afgang bij kinderen. 171.

Amandelen. Ontsteeking derzelve. 335. — beschrijving. 336. — kenteekenen. 337. — voorzegg-
ging. 339. — geneezing. 340.

B.

Baden. Koude baden. 83. — laauwe. 109. 112.

Bakeren der Kinderen. 86.

Beenen. Kromme beenen. 117.

Been-bederf na de Kinderpokjes. 234.

Been-bruiken. 52.

Been-eter. Beschrijving. 478. — voorzegg-
ging. 482. geneezing. 483.

Beroerte der Kinderen, kort na de geboorte. 25

Beweging, den teeringachtigen dienstig. 525.

Blindheid. Aangebooren blindheid. 61.

Bloed. Onderscheiden omloop in ongeboorenen en
volwassenen. 7.

Borst-

Borst-beklemming. 360. — beschrijving. 361. —
ontleeding der Lijken. 364. kenteekenen. *ibid.* —
voorzegging. 365. — geneezing. — 366.

Braaken der Kinderen doorgaans gezond. 151. —
hevige is eene ziekte. 171.

Buik. Buik-pijnen. 59. — Buikloop. 152.

D.

Dauw-worm bij Kinderen. 167.

E.

Engelsche ziekte. Geschiedenis. 380. — beschrijving.
381. — ontleding der Lijken. 384. — oorzaken,
385. — voorzegging. 395. — geneezing. 396.

F.

Flaauwte der Kinderen, kort na de geboorte. 26.

G.

Geelzucht bij Kinderen. 59.

Gezondheid, voor den Mensch zeerte waardeeren. 4.

H.

Hazelip. Operatie derzelve. 61.

Hersfenen. Breuk der hersfenen. 34. — Gespleeten
beenderen der hersfenpan. 35.

Hoest, na de Kinderpokjes. 235.

Hoofd. Zwelling van het zelve. 33. — scheefheid
des hoofds. 34. — hoofd-waterzucht. 422.

Huid. Gespannen huid. 149.

— . 186. — *beschrijving*. 201. — *I.* 202. — *beschrijving*. 203.

— . 204. — *beschrijving*. 205. — *beschrijving*. 206. — *beschrijving*. 207.

Jeukte der huid na de Kinderpokjes. 235.

Inënting der Kinderpokjes. Geschiedenis derzel-

ve. 240. — aart der inëntings-stoffe. 254. —

hoeveelheid der te gebruikene inëntings-stof.

259. — welke voorwerpen men behoort in te en-

ten. 260. — in welk jaargetijde te doen. 266. —

geoorlooftheid derzelve. 267. — voorbereiding

tot dezelve. 269. — verschillende manieren om in

te enten. 271. — aan welke plaats van 't lichaam

te doen. 274. — hoe het pokgift tot de inënting

te bewaaren. 275. — kenteekenen der gevatte

inënting. 276. — herhaaling der inënting. 277. —

beschrijving der door konst verwekte Kinderpok-

jes. 278. — behandeling der ingeënten. 280. —

voor- en nadeelen der inënting. 282. — inënting

der Maselen. 308.

— . 309. — *beschrijving*. 310. — *beschrijving*. 311.

K.

Keel-ontsteeking. Kwaadaartige. 325. — geschiede-

nis. *ibid.* — *beschrijving*. 327. — *voorzegging*.

332. — *geneezing*. 333. — Vliesachtige keel-ont-

steeking. 367. — *beschrijving*. *ibid.* — *ontle-*

ding der Lijken. 370. — oorzaken. 371. —

kenteekenen. 374. — *voorzegging*. 377. — *ge-*

neezing. 378

Kikvorsch-gezwel bij Kinderen. 31.

Kinderen. Van hunne geboorte aan allerlei eelen-

den bloot gestelt. 1. — *natuurkundig onderscheid*

tusschen dezelve en een volwasfen mensch. 7. —

sterfte derzelven. 13. — hoe onmiddelijk na de

geboorte te behandelen. 16. — gebreken en ziekten in de eerste dagen na de geboorte. 24. — 't zuigen der kinderen. 63. — zelfs-zuigen der moeder. 66. — opvoeding der kinderen zonder hun de borst te geven. 74. — oppassing en behandeling der zuigelingen. 81. — speenen der kinderen. 102. — ziekten der kinderen in 't algemeen. 107. — ziekten der kinderen tot 't derde jaar. 115. — van 't derde tot 't zevende jaar. 185.

Kinderpokjes. Geschiedenis derzelven. 189. — beschrijving der goedaartige. 197. — uitbotting. *ibid.* — ettering. 199. — opdrooging. *ibid.* — beschrijving der zamenvloeiende. 200. — verschillende soorten derzelve. 202. — eigenschappen van 't Pokgift. 204. — kenteekenen der Kinderziekte. 214. — voorzeggings. 215. — geneezing der goedaartige. 220. — geneezing der kwaadaartige. 229. — gevolgen der Kinderpokjes. 233. — kenteekenen van doorgestaane Kinderpokjes. 236. — middelen ter voorkooming der Kinderpokjes. *ibid.* — vereeniging der Kinderpokjes met andere ziekten. 239. — inënting derzelve. 240. (zie voorts *Inënting.*) — onechte of wind-pokken. 291.

Kinkhoest. Geschiedenis. 342. — beschrijving. 343. — ontleding der Lijken. 347. — oorzaken. 348. — kenteekenen. 350. — voorzeggings. 351. — geneezing. 353.

Kneuzingen, en blaauwe vlekken. 56.

Koorts. Tusschenpoozende. 175. — sleepende in de Longen-teering. 250.

Kramp, in 't kakebeen bij jonggebooren Kinderen. 38.

Kropzweeren. 424. Beschrijving. 425. — eerste tijdperk.

perk. 426. — tweede tijdperk. 428. — derde tijdperk van de uitwendige scrophuleuse ziekte. 429. — van de inwendige. 433. — kenteekenen der kropzweeren. 434. — voorzeggings. 437. — oorzaken en natuur der ziekte. 440. — geneezing ter voorbehoeding. 449. — geneezing der dadelijk voor handen zijnde kropzweeren. 450. — toevallen bij dezelve. 469. — scrophuleuse Longen-teering. 484. (zie *Teering*.)

L.

Liesbreuken der jonggebooren Kinderen. 46.
Lucht-ader. Ontsteeking derzelve. 367. (zie voorts *Keel-ontsteeking*.)

M.

Maag-pijnen bij Kinderen. 187.
Mank gaan der Kinderen. 116.
Maselen. 294. — Beschrijving der goedaartige. 295. — der kwaadaartige. 297. — ontleeding der Lijken. 298. — kenteekenen. 299. — voorzeggings. *ibid.* — oorzaken. 301. — geneezing. 303. — gevolgen. 306. — inënting der Maselen. 308.
Mede-eters. Wat dezelve zijn. 167.
Melk. Of zuur verwekt. 78.
Melk-korst, in 't aangezicht der Kinderen. 118.
Menschen. Zijn van hunne geboorte af aan allerlei elenden bloot gestelt. 1. — waarneemingen over het toe- en afnemen derzelve. 13. — of vleesch-etende dieren zijn. 134.
Minnen. Vereischen derzelve. 68. — levens-regel. 92.
Moederschede. Geslotene. 50. — uitvloeiing uit dezelve. 52.

N.

N.
Navel. Affcheiding der navel-streng. 19. — Navel-breuk bij kinderen. 40. — uitvloeijing van bloed uit den navel. 42. — geneezing van den wond des navels. 82.

Neus. Verstopte of geflotene neusgaaten. 57.

O.
Ontvelling tusſchen de Dijën der Kinderen. 115.

Ontwrichtingen der beenderen. 52.

Oogen. Ontſteeking derzelve. 58. 158. — aangeboren blindheid. 61. — gebreeken derzelve na de Kinderpokjes. 234.

Ooren. Smet agter de ooren. 118. — vloeijing der ooren na de kinderpokjes. 235.

P.
Pap. Welke de beste is voor Kinderen. 75.
Pisbuis. Gefloten. 50.

R.
Ross, der jonggebooren Kinderen. 36.
Rugge-graad. Gefpleeten. 55.

S.
Scharlaken-koorts. Beschrijving. 310. — kenteecken en onderscheiding van gelijkzoortige ziekten. 314. — voorzeggings. 318. — geneezing. 321. — gevolgen. 323.

Scheel-zien der Kinderen. 160. — oorzaaken daar van. 163. — voorzegging. 166. — geneezing. 166.
Scheurbuik, in den mond. 168.
Schurft. Onechte. 125. — zeer hoofd of schurft. 185.
Schijn-dood der Kinderen. 24. — verschillende soorten van denzelven. 25.
Slaap. Slaapeloosheid der Kinderen. 148.
Speenen der Kinderen. 102. — voedzel der gespeende Kinderen. 105.
Sprouw. Witte blaasjes in den mond. 121. — beschrijving. *ibid.* — ontleeding der Lijken. 123. — voorzegging 123. — geneezing. *ibid.*
Sterven. — Waarneemingen over het toe en afnemen van menschelijk geslacht. 13.
Stuipen bij Kinderen. 60. 154.
T.

Tanden, Van dezelve in 't algemeen. 126. — verwiselen derzelve. 131. — van 't tanden krijgen. 136. — geneezing van de ziekte der tanden. 41. — doorsnijding van 't Tandvleesch. 141.
Teering. Schrophuleuse Longen-teering. 484. — beschrijving. *ibid.* — kenteecken. 491. — voorzegging. 494. — oorzaaken. 495. — sleepende koorts, die zig bij dezelve voegt. 501. — geneezing dezer teering. 511. — verzachting van toevallen. 532. — uitteering der Kinderen. 535.
Tong. Aangegroeide. 27. — losmaken van den tong-riem. 28.

U.

Uitslag. Roode uitslag bij Kinderen. 120. —

Uit-

Uitteering der Kinderen. 535.

V.

Vallende ziekte bij Kinderen. 188.

Venerifche ziekte. Beschrijving. 176. — voorzegg-
ging. 177. — hoe de besmetting bij Kinderen ge-
schied. 178. — geneezing. 182.

Verkoudheid. Boosaartige 153.

Verlamming der onderste ledematen. 402.

Verstopt lichaam der Kinderen. 147.

Voeten. Binnenwaarts staande. 54. 209.

Volwasfenen. Onderscheid tusschen Kinderen en
Volwasfenen. 7.

Vondelingen, en Vondeling-huizen. 93.

W.

Waschen der Kinderen na de geboorte. 20.

Water-breuk bij Kinderen. 43.

Water-hoofd bij Kinderen. 32. — inwendig. 412. —
beschrijving. *ibid.* ontleeding der Lijken. 416. —
kentekenen. *ibid.* voorzegg. 417. — oorzaa-
ken. *ibid.* — geneezing. 419.

Waterzuchtige gezwellen der gewrichten. 470.

Wiegen. Of nuttig, of nadeelig zij. 89.

Wind-doorn. Beschrijving. 478. — voorzegg. 482. — geneezing. 483.

Z.

Zaadballen. Zwell. van den balzak. 42. — neder-
zakking der zaadballen. 44.

Zui-

Zuigen der Kinderen. 63. — zelfzuigen der Moeder. 66. — opvoeding der Kinderen zonder zuigen. 74.

Zuur der jonggebooren Kinderen. 78.

Zwaar-aarde. (zout-zuure) Middel tegen de kropzweeren. 466.

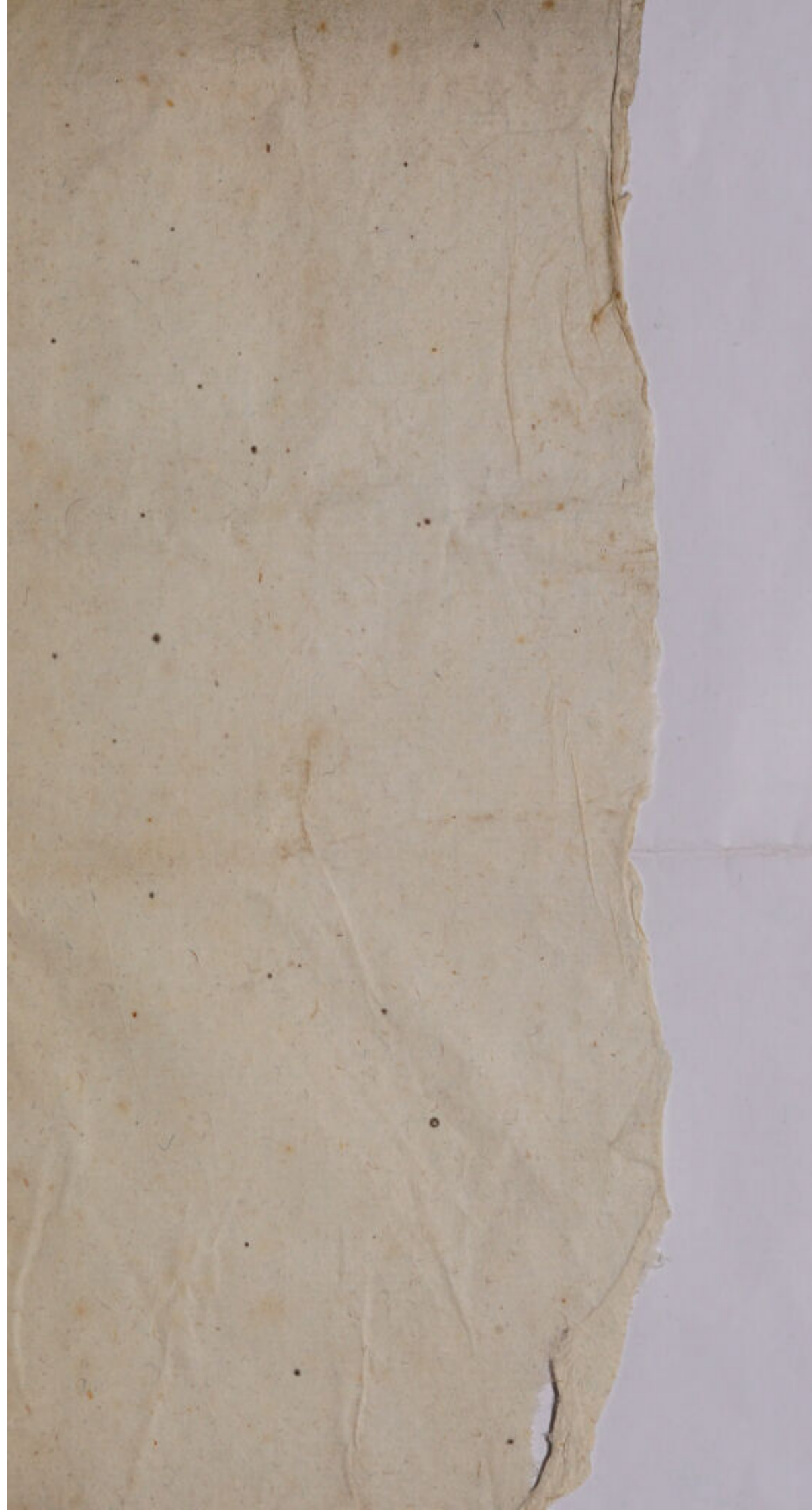
Ziekte. 177. — hoe de belasting op kinderen ge-
schiedt. 178. — geneezing. 182.
Ziekte. Boosaamige 185.
Ziekte der opderste ledematen. 402.
Ziekte der linnenwaars (hande). 21. 22.
Ziekte. Onderscheid tusschen kinderen en
Volwassenen. 7.
Ziekten, en Voeding. 23.

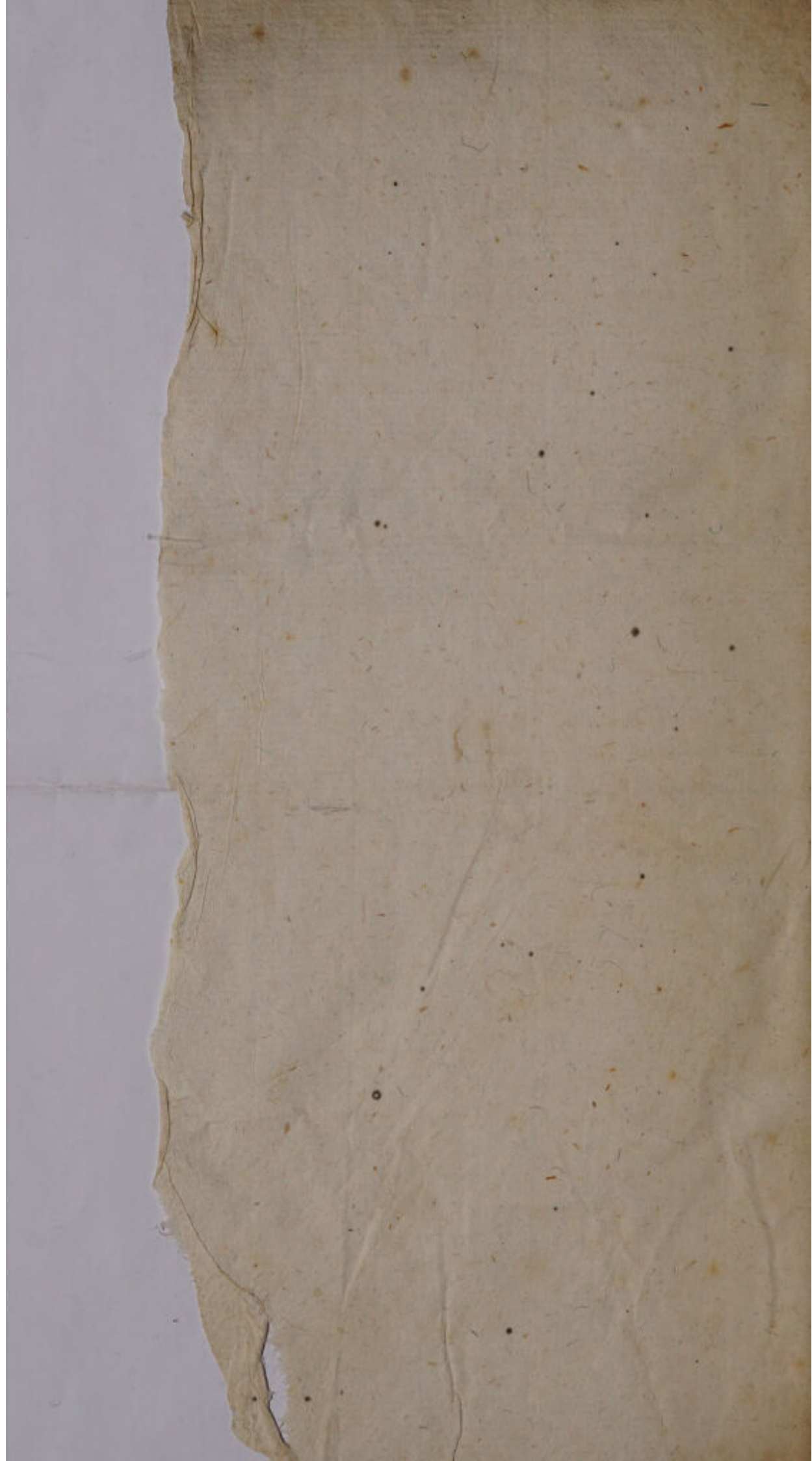
W.

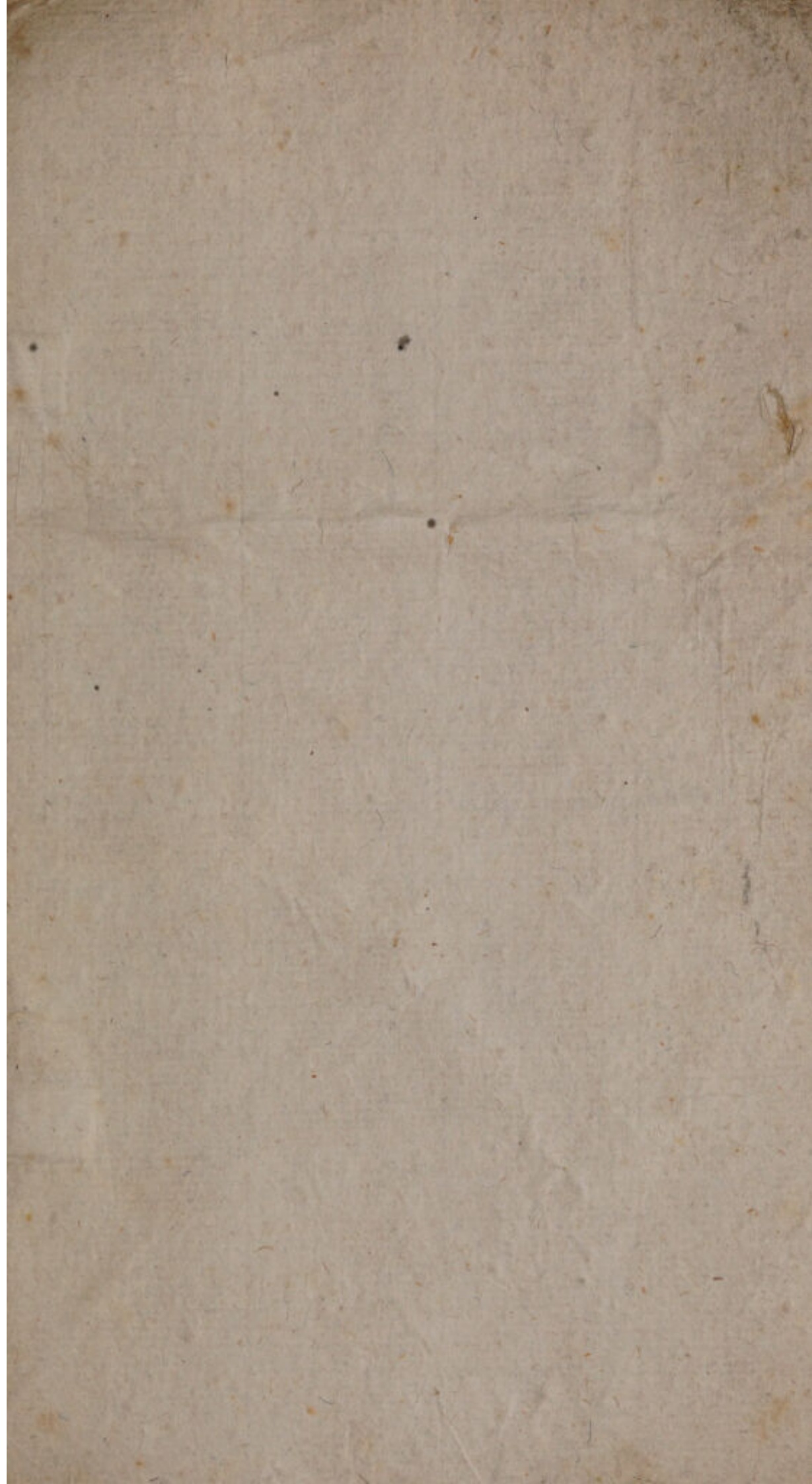
Wafelen der Kinderen na de geboorte. 20.
Waar. 20. — bij kinderen. 43.
Waar. 20. — bij kinderen. 20. — inwendig. 412. —
beschrijving. 413. — onderscheid der lijken. 416. —
kenmerken. 417. — voorzorging. 417. — oorzaak.
418. — geneezing. 419.
Waarachtige gewellen der gewrichten. 420.
Waren. Of nuttig, of nadelig zij. 29.
Waar. 20. — Beschrijving. 428. — voorzorging.
432. — geneezing. 433.

Z.

Zandballen. Zwellen van den darsak. 42. — necht-
zeping der zandballen. 44.
Zand.

102

16

38

12

96

240

4

60

360

90

12